

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท

เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒

ตอนที่ ๓

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คาถาธรรมบท

ปาปวรรคที่ ๕

ว่าด้วยบุญและบาป

[๑๕] ๑. บุคคลพึงรีบชวนชวายเป็นความดี พึงห้ามจิต
เสียจากบาป เพราะว่าเมื่อบุคคลทำความดีช้าย่อม
ใจจะยินดีในบาป.

๒. ถ้านุรุษพึงทำบาปไฉริ์ ไม่ควรทำบาปนั้น
บ่อย ๆ ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น เพราะว่า
ความสังสมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์.

๓. ถ้านุรุษพึงทำบุญไฉริ์ พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ
พึงทำความพอใจในบุญนั้น เพราะว่าความสังสมบุญ
ทำให้เกิดสุข.

๑. วรรคนี้มีอรรถกถา ๑๒ เรื่อง.

๔. แม้นคนผู้ทำบุญ ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอด
กาลที่บาปยังไม่เกิดผล แต่เมื่อใดบาปเกิดผล
เมื่อนั้นเขาย่อมเห็นบาปว่าชั่ว ฝ่ายคนทำกรรมดี ย่อม
เห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่เกิดผล
แต่เมื่อใดกรรมดีเกิดผล เมื่อนั้นเขาย่อมเห็นกรรม
ดีว่าดี.

๕. บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบาปว่า บาปมีประมาณ
น้อยจักไม่มาถึง แม้มือน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตก
ลง (ทีละหยาดๆ) ได้ฉันใด ชนพาลเมื่อสั่งสมบาป
แม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้ฉันนั้น.

๖. บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า บุญมีประมาณ
น้อยจักไม่มาถึง แม้มือน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่
ตกลงมา (ทีละหยาดๆ) ได้ฉันใด ชีรชน (ชนผู้มี
ปัญญา) สั่งสมบุญแม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบุญ
ได้ฉันนั้น.

๗. บุคคลพึงเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย เหมือน
พ่อค้ามีทรัพย์มาก มีพวคน้อย เว้นทางอันพึงกลัว
(และ) เหมือนผู้ต้องการจะเป็นอยู่ เว้นยาพิษเสีย
ฉะนั้น.

๘. ถ้าผลไม่พึงมีในฝ่ามือไซ้ร้ บุคคลพึงนำยา
พิษไปด้วยฝ่ามือได้ เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าไปสู่

ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉันทใด บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่
ฉันทนั้น.

๘. ผู้ใด ประทุษร้ายต่อชนผู้ไม่ประทุษร้าย
ผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสจุนเจือ บาปย่อมกลับถึงผู้
ซึ่งเป็นคนพาลนั่นเอง เหมือนธูลิอันละเอียดที่เขาขัด
ทวนลงไปฉะนั้น.

๑๐. คนทั้งหลายบางพวก ย่อมเข้าถึงครรภ์ ผู้มี
กรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก ผู้มีกรรมเป็นเหตุแห่ง
สุคติ ย่อมไปสวรรค์ ผู้ไม่มีอาสวะย่อมปรินิพพาน.

๑๑. บุคคลที่ทำการชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ
ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลางมหา-
สมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีเข้าไปสู่ชอก
ภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ (เพราะ) เขาอยู่
แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด พึงพ้นจากกรรมชั่ว
ได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่.

๑๒. บุคคลที่ทำการชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ
ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลางมหา-
สมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีเข้าไปสู่ชอก
ภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ (เพราะ) เขาอยู่
แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด ความตายพึงครอบงำ
ไม่ได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่.

จบปาปวรรคที่ ๕

๕. ปาปวรรคพรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ซื้อจุฬาสฏก [๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ ชื่อ จุฬาสฏก ตรัสพระธรรมเทศนาว่า "อภิตุเรธ กุลยาณ " เป็นต้น.

พราหมณ์และพราหมณ์ผัดกันไปฟังธรรม

ความพิสดารว่า ในการแห่งพระวิปัสสิทศพล ได้มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อนหาเอกสฏก. แต่ในกาลนี้ พราหมณ์นี้ได้เป็นพราหมณ์ ชื่อจุฬาสฏกในเมืองสาวัตถี. ก็ผ้าสฏกสำหรับนุ่งของพราหมณ์นั้นมีผืนเดียว. แม้ของนางพราหมณ์ก็มีผืนเดียว. ทั้งสองคนมีผ้าห่มผืนเดียวเท่านั้น. ในเวลาไปภายนอก พราหมณ์หรือพราหมณ์ย่อมห่มผ้าผืนนั้น. ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อเขาประกาศการฟังธรรมในวิหาร พราหมณ์กล่าวว่า "นางเขาประกาศการฟังธรรม. เจ้าจักไปสู่สถานที่ฟังธรรมในกลางวัน หรือกลางคืน? เพราะเราทั้งสองไม่อาจไปพร้อมกันได้ เพราะไม่มีผ้าห่ม" พราหมณ์ตอบว่า "นาย จันจักไปในกลางวัน" แล้วได้ห่มผ้าสฏกไป.

พราหมณ์คิดบูชาธรรมด้วยผ้าสฏกที่ห่มอยู่

พราหมณ์ยับยั้งอยู่ในเรือนตลอดวัน ต่อกลางคืนจึงได้ไปนั่งฟังธรรมทางด้านพระพักตร์พระศาสดา. ครั้งนั้น ปิติ ๕ อย่างซาบซ่าน

๑. ปิติ ๕ คือ ขุททกापิติ ปิติน้อย ๑ ขณิกापิติ ปิติจำวนะ ๑ โอกันติกापิติ ปิตีเป็นพัก ๆ ๑ อุพเพกापิติ ปิติน้อย โลกโพน ๑ ปรณापิติ ปิตีซาบซ่าน ๑.

ไปทั่วสระของพราหมณ์นั้นเกิดขึ้นแล้ว. เขาเป็นผู้ใคร่จะบูชาพระศาสดา คิดว่า " ถ้าเราจักถวายผ้าสาฎกนี้ไซ้, ผ้าห่มของนางพราหมณ์จักไม่มี ของเราก็จักไม่มี " ขณะนั้นจิตประกอบด้วยความตระหนี่พัวพันดวงเกิดขึ้น แล้วแก่เขา, จิตประกอบด้วยสัทธาดวงหนึ่งเกิดขึ้นอีก. จิตประกอบด้วย ความตระหนี่พัวพันดวงเกิดขึ้นครอบงำสัทธาจิต แม้นั้นอีก. ความตระหนี่ อันมีกำลังของเขาคอยกีดกันสัทธาจิตไว้ จักจับมัดไว้อยู่เทียว ด้วยประการ ฉะนี้.

ขณะมัจเจรจิตด้วยสัทธาจิต

เมื่อเขากำลังคิดว่า " จักถวาย จักไม่ถวาย " ดังนี้แน่แท้ละ ปฐม- ยามล่วงไปแล้ว. แต่นั้น ครั้นถึงมัชฌิมยาม เขาไม่อาจถวายในมัชฌิมยาม แม้นั้นได้. เมื่อถึงปัจจุณิมยาม เขาคิดว่า " เมื่อเรารับกับสัทธาจิตและ มัจเจรจิตอยู่นั้นแล ๒ ยามล่วงไปแล้ว. มัจเจรจิตนี้ของเรามีประมาณเท่านี้ เจริญอยู่ จักไม่ให้ยักยิบขึ้นจากออบาย ๔, เราจักถวายผ้าสาฎกละ. " เขามั่นความตระหนี่ตั้งพัวพันดวงได้แล้วทำสัทธาจิตให้เป็นปุเรจาริก ถือผ้า สาฎกไปวางแทบบาทมูลพระศาสดา ได้เปล่งเสียงดังขึ้น ๓ ครั้งว่า " ข้าพ- เจ้าชนะแล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้ว เป็นต้น. "

ทานของพราหมณ์ให้ผลทันตาเห็น

พระเจ้าปเสนทิโกศล กำลังทรงฟังธรรม ได้สดับเสียงนั้นแล้ว ครัสว่า " พวกท่านจงถามพราหมณ์นั้นดู. ได้ยินว่า เขาชนะอะไร ?."

พราหมณ์นั้นถูกพวกราชนุรุธถาม ได้แจ้งความนั้น. พระราชาได้ สดับความนั้นแล้ว ทรงดำริว่า " พราหมณ์ทำสิ่งที่บุคคลทำได้ยาก เราจัก ทำการสงเคราะห์เขา " จึงรับสั่งให้พระราชทานผ้าสาฎก ๑ คู่.

เขาได้ถวายผ้าเมื่อนั้นแด่พระตถาคตเหมือนกัน พระราชาจึงรับสั่งให้พระราชทานทำให้เป็นทวิคูณอีก คือ ๒ กุ ๔ กุ ๘ กุ ๑๖ กุ. เขาได้ถวายผ้าเมื่อนั้นแด่พระตถาคตนั้นเทียว. ต่อมา พระราชารับสั่งให้พระราชทานผ้าสาฎก ๓๒ กุแก่เขา.

พราหมณ์เพื่อจะป้องกันวาทะว่า "พราหมณ์ไม่ถือเอาเพื่อตน สละผ้าที่ได้แล้ว ๆ เสียสิ้น " จึงถือเอาผ้าสาฎก ๒ กุจากผ้า ๓๒ กุ นั้นคือ " เพื่อตน ๑ กุ เพื่อนางพราหมณ์ ๑ กุ " ได้ถวายผ้าสาฎก ๓๐ กุแด่พระตถาคตที่เดียว. ฝ่ายพระราชา เมื่อพราหมณ์นั้นถวายถึง ๑ ครั้ง ได้มีพระราชประสงค์จะพระราชทานอีก. พราหมณ์ซื้อมหาเอกสาฎก ในกาลก่อน ได้ถือเอาผ้าสาฎก ๒ กุ ในจำนวนผ้าสาฎก ๖๔ กุ. ส่วนพราหมณ์ซื้อจุเพกสาฎกนี้ ได้ถือเอาผ้าสาฎก ๒ กุ ในเวลาที่ตนได้ผ้าสาฎก ๓๒ กุ.

พระราชา ทรงบังคับพวกราชบุรุษว่า " พนาย พราหมณ์ทำสิ่งที่ทำได้ยาก. ท่านทั้งหลายพึงให้นำเอาผ้ากัมพล ๒ ผืนภายในวังของเรามา." พวกราชบุรุษได้กระทำการอย่างนั้น. พระราชารับสั่งให้พระราชทานผ้ากัมพล ๒ ผืนมีค่าแสนหนึ่งแก่เขา. พราหมณ์คิดว่า " ผ้ากัมพลเหล่านี้ไม่สมควรจะต้องที่สรีระของเรา. ผ้าเหล่านั้นสมควรแก่พระพุทธรูปศาสนาเท่านั้น " จึงได้ขึงผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ทำให้เป็นเพดานไว้เบื้องบนที่บรรทมของพระศาสดาภายในพระคันธกุฎี. ขึงผืนหนึ่งทำให้เป็นเพดานในที่ทำภักติกิจของภิกษุผู้ฉันเป็นนิตย์ในเรือนของตน. ในเวลาเย็น พระราชาเสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา ทรงจำผ้ากัมพลได้แล้ว ทูลถามว่า " ใครทำการบูชา พระเจ้าข้า ? " เมื่อพระศาสดาตรัสตอบว่า " พราหมณ์ซื้อเอกสาฎก " ดังนี้แล้ว ทรงดำริว่า " พราหมณ์เลื่อมใสในฐานะที่เราเลื่อมใสเหมือน

กัน " รับสั่งให้พระราชทานหมวด ๔ แห่งวัตถุทุกอย่าง จนถึงร้อยแห่ง วัตถุทั้งหมด ทำให้เป็นอย่างละ ๔ แก่พราหมณ์นั้น อย่างนี้ คือช้าง ๔ ม้า ๔ กหาปณะ^๑สีพัน สตรี ๔ ทาสี ๔ บุรุษ ๔ บ้านส่วย ๔ ตำบล.

รีบทำกุศลดีกว่าทำช้า

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า " แม่ ! กรรมของพราหมณ์ ชื่ออุพเพกสาถูก น้าอัสจรรย. ชั่วครูเดียวเท่านั้น เขาได้หมวด ๔ แห่ง วัตถุทุกอย่าง. กรรมอันงามเขาทำในที่อื่นเป็นเนืองนิตย์ในบัดนี้นั้นแล ให้ ผลในวันนี้ทีเดียว. "

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลาย นั่งสนทนากันด้วยถาอะไรเล่า ? " เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า " ด้วยถาชื่อ นี้ พระเจ้าข้า " ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเอกสาถูกนี้จักได้อาจอพยวแก่เราในปฐมยามไซร้ เขาก็ได้สรรพวัตถุอย่างละ ๑๖, ถ้าจักได้อาจอพยวในมัชฌิมยามไซร้ เขาก็ได้สรรพวัตถุอย่างละ ๘, แต่เพราะถาวยในเวลาจวนใกล้รุ่ง เขาจึงได้สรรพวัตถุอย่างละ ๔, แท้จริง กรรมงามอันบุคคลผู้เมื่อกระทำ ไม่ให้จิตที่เกิดขึ้นเสื่อมเสียควรทำในทันทีนั่นเอง, ด้วยว่า กุศลที่บุคคลทำช้า เมื่อให้สมบัติ ย่อมให้ช้าเหมือนกัน เพราะฉะนั้น พึงทำกรรมงามในลำดับแห่งจิตอุปบาททีเดียว " เมื่อทรงสืบนุ- สานธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑. อภิตุเรธ กสุยาณ	ปาปา จิตฺตํ นิวารเย
ทนฺธิ หิ กรโต ปุณฺณํ	ปาปสุมี รมตี มโน
ทนฺธิ หิ กรโต ปุณฺณํ	ปาปสุมี รมตี มโน.

๑. เป็นชื่อเงินตราชนิดหนึ่ง ซึ่งในอินเดียโบราณ มีค่าเท่ากับ ๔ บาท.

**"บุคคลพึงรีบชวนขายในความดี, พึงห้ามจิต
เสียจากบาป, เพราะว่า เมื่อบุคคลทำความดีช้าอยู่,
ใจจะยินดีในบาป."**

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อภิตุเรธ** ความว่า พึงทำด่วนๆ คือ
เร็วๆ. จริงอยู่ คลุ่ห้สัถ์เมื่อจิตเกิดขึ้นว่า "จักทำกุศลบางอย่าง ในกุศล
ทานทั้งหลายมีถวายสลากกัถเป็นต้น " ควรทำไวๆทีเดียว ด้วยคิดว่า
เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน " โดยประการที่ชนเหล่าอื่นจะไม่ได้โอกาส
ฉะนั้น. หรือบรรพชิต เมื่อทำวัตรทั้งหลายมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น ไม่ให้
โอกาสแก่ผู้อื่น ควรทำเร็วๆ ที่เดียว ด้วยคิดว่า "เราจะทำก่อน เราจะ
ทำก่อน."

สองบทว่า **ปาปา จิตฺตํ** ความว่า ก็บุคคลพึงห้ามจิตจากบาปกรรม
มีกายทุจริตเป็นต้น หรือจากอกุศลจิตอุปบาท ในที่ทุกสถาน.

สองบทว่า **ทณฺธิ หิ กรโต** ความว่า ก็ผู้ใดคิดอยู่อย่างนั้นว่า "เรา
จักให้, จักทำ, ผลนี้จักสำเร็จแก่เราหรือไม่ " ชื่อว่าทำบุญช้าอยู่ เหมือน
บุคคลเดินทางลื่น. ความช้าของผู้นั้นย่อมได้โอกาส เหมือนมัจฉเรจิต
พันดวงของพราหมณ์ชื่อเอกสาฎกฉะนั้น. เมื่อเช่นนั้นใจของเขาข่มยินดี
ในความช้า, เพราะว่าในเวลาที่ทำกุศลกรรมเท่านั้นจิตข่มยินดีในกุศล
กรรม, พ้นจากนั้นแล้ว ข่มน้อยไปสู่ความช้าได้แท้.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ชื่ออุพเพกสาฎก จบ.

๒. เรื่องพระเสยสกัถเถระ [๕๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเสยส-
กัถเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปาปญฺเจ ปุริโส กยฺรา" เป็นต้น.

พระเถระทำปฐมสังฆาทิเสส

ดังได้สดับมา พระเสยสกัถเถระนั้น เป็นสัททวิหาริกของพระ-
โลพุททายีเถระ บอกความไม่ยินดีของตนแก่พระโลพุททายีนั่น ถูกท่าน
ชักชวนในการทำปฐมสังฆาทิเสส เมื่อความไม่ยินดีเกิดทวีขึ้น ได้ทำกรรม
นั้นแล้ว.

กรรมชั่วให้ทุกข์ในภพทั้ง

พระศาสดา ได้สดับกิริยาของเธอ รับสั่งให้เรียกเธอมาแล้ว ตรัส
ถามว่า "ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ?" เมื่อเธอทูลว่า "อย่างนั้น
พระเจ้าข้า ?" จึงตรัสว่า "แน่ะโมฆบุรุษ เหตุไร เธอจึงได้ทำกรรมหนัก
อันไม่สมควรเล่า ?" ทรงติเตียนโดยประการต่างๆ ทรงบัญญัติสิกขาบท
แล้ว ตรัสว่า "ก็กรรมเห็นปานนี้ เป็นกรรมยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อทุกข์
อย่างเดียว ทั้งในภพนี้ทั้งในภพหน้า" เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม
จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๒. ปาปญฺเจ ปุริโส กยฺรา น น กยฺรา ปุณฺณปุณฺ

น ตมฺหิ ฉนฺทํ กยฺราถ ทุกฺโข ปาปสฺส อจฺจุโย.

"ถ้าบุรุษพึงทำบาปไฉรั, ไม่ควรทำบาปนั้น

บ่อยๆ ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น. เพราะว่า

ความสังสมบาปเป็นเหตุให้เกิดทุกข์."

๑. อนกิริตี บางแห่งแปลว่า ความกระสัน.

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " ถ้าบุคคลพึงทำกรรมลามกคราวเดียว. ควรพิจารณาในขณะนั้นแหละ สำเนียงว่า " กรรมนี้ไม่ควรเป็นกรรมหยาบ " ไม่ควรทำกรรมนั้นบ่อย ๆ. พึงบรรเทาเสีย ไม่ควรทำ แม้ซึ่งความพอใจ หรือความชอบใจในบาปกรรมนั้น ซึ่งจะพึงเกิดขึ้นเลย.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้ว่า " เพราะว่า ความสังสม คือความพอกพูนบาป เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือย้อมนำแต่ทุกข์มาให้ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า. "

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเสยยสกัตเถระ จบ.

๓. เรื่องนางลาชเทวธิดา [๕๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางลาช-
เทวธิดา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปุลฺลญฺญเจ ปุริโส กยิรา" เป็นต้น.
เรื่องเกิดขึ้นแล้วในเมืองราชคฤห์.

หญิงถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสป

ความพิสดารว่า ท่านพระมหากัสสป อยู่ที่ปิปผลิคูหา เข้าฌาน
แล้ว ออกในวันที่ ๗ ตรวจดูที่เที่ยวไปเพื่อภิกษาคด้วยทิพยจักขุ เห็น
หญิงรักษานาข้าวสาลีคนหนึ่ง เต็ดรวงข้าวสาลีทำข้าวตอกอยู่ พิจารณาว่า
"หญิงนี้มีศรัทธาหรือไม่หนอ" รู้ว่า "มีศรัทธา" ใคร่ครวญว่า "เธอ
จักอาจ เพื่อทำการสงเคราะห์แก่เราหรือไม่หนอ?" รู้ว่า "กุลธิดาเป็น
หญิงแล้วกล้า จักทำการสงเคราะห์เรา, ก็แลครั้นทำแล้ว จักได้สมบัติ
เป็นอันมาก" จึงครองจีวรถือบาตร ได้ยืนอยู่ที่ใกล้นาข้าวสาลี. กุลธิดา
พอเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส มีสระรัตนปิตี ๕ อย่างถูกต้องแล้ว กล่าวว่า
นิมนต์หยุดก่อน เจ้าข้า" ถือข้าวตอกไปโดยเร็ว เคลี่ยลงในบาตรของ
พระเถระแล้ว ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ได้ทำความปรารภว่า "ท่าน
เจ้าข้า ขอดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว."

จิตเลื่อมใสในทานไปเกิดในสวรรค์

พระเถระได้ทำอนุโมทนาว่า "ความปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ."
ฝ่ายนางไหว้พระเถระแล้ว พลงนีกถึงทานที่ตนถวายแล้วกลับไป. ก็ใน
๑. คำว่า เบญจางคประดิษฐ์ แปลว่า ตั้งไว้เฉพาะซึ่งองค์ ๕ หมายความว่า ไหว้ด้วยองค์ ๕ คือ
หน้าผาก ๑ ฝ่ามือทั้ง ๒ และเข่าทั้ง ๒ จดลงที่พื้น จึงรวมเป็น ๕.

หนทางที่นางเดินไป บนคันนา มีงูพิษร้ายนอนอยู่ในรูแห่งหนึ่ง งูไม่อาจขบกัดแข่งพระเถระอันปกปิดด้วยผ้ากาสาชะได้. นางพลางระลึกถึงทานกลับไปถึงที่นั่น. งูเลื้อยออกจากรู กัดนางให้ล้มลง ณ ที่นั่นเอง นางมีจิตเลื่อมใส ทำกาละแล้ว ไปเกิดในวิมานทองประมาณ ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีอิตถภาพประมาณ ๓ คาวุต^๑ ประดับเครื่องอลังการทุกอย่าง เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น.

วิธีทำทิพยสมบัติให้ถาวร

นางนุ่งผ้าทิพย์ประมาณ ๑๒ สอกผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง แวดล้อมด้วยนางอัปสรตั้งพัน เพื่อประกาศบุรพกรรม จึงยืนอยู่ที่ประตูวิมานอันประดับด้วยชั้นทองคำ เต็มด้วยข้าวตอกทองคำห้อยระย้าอยู่ ตรวจดูสมบัติของตน ไคร่ครวญด้วยทิพยจักขุว่า "เราทำกรรมสิ่งไรหนอ จึงได้สมบัตินี้" ได้รู้ว่า "สมบัตินี้เราได้แล้ว เพราะผลแห่งข้าวตอกที่เราถวายพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปเถระ." นางคิดว่า "เราได้สมบัติเห็นปานนี้ เพราะกรรมนิคหน้อยอย่างนี้ บัดนี้เราไม่ควรประมาท. เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัตินี้ให้ถาวร" จึงถือไม้กวาด และกระเช้าสำหรับเทมูลฝอยสำเร็จด้วยทองไปกวาดบริเวณของพระเถระ แล้วตั้งน้ำจันทน์น้ำใช้ไว้แต่เช้าตรู่.

พระเถระเห็นเช่นนั้น สำคัญว่า "จักเป็นวัตรที่ภิกษุหนุ่มหรือสามเณรบางรูปทำ." แม้ในวันที่ ๒ นางก็ได้ทำอย่างนั้น. ฝ่ายพระเถระก็สำคัญเช่นนั้นเหมือนกัน. แต่ในวันที่ ๓ พระเถระได้ยินเสียงไม้กวาดของนาง

๑. คาวุต ๑ ขาวเท่ากับ ๑๐๐ เส้น.

และเห็นแสงสว่างแห่งสรีระฉายเข้าไปทางช่องลูกคาล จึงเปิดประตู (ออกมา) ถามว่า "ใครนั่น กวาดอยู่?"

นาง. ท่านเจ้าข้า ดิฉันเอง เป็นอุปัฏฐายิกาของท่าน ชื่อลาช-
เทวธิดา.

พระเถระ. อันอุปัฏฐายิกาของเรา ผู้มีชื่ออย่างนั้น ดูเหมือนไม่มี.

นาง. ท่านเจ้าข้า ดิฉัน ผู้รักษานาข้าวสาละ ถวายข้าวตอกแล้ว มีจิต
เลื่อมใสกำลังกลับไป ถูกงูกัด ทำกาละแล้ว บังเกิดในเทวโลกชั้นดาวดึงส์.
ท่านเจ้าข้า ดิฉันคิดว่า "สมบัตินี้เราได้เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้า, แม้ใน
บัดนี้ เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่ท่าน ทำสมบัติให้มั่นคง, จึงได้มา."

พระเถระ. ทั้งวานนี้ทั้งวานช้านี้ เจ้าคนเดียวกวาดที่นี่. เจ้าคนเดียว
เข้าไปตั่งน้ำฉันน้ำใช้ไว้หรือ?

นาง. อย่างนั้น เจ้าข้า.

พระเถระ. จงหลีกเลี่ยง นางเทวธิดา, วัตรที่เจ้าทำแล้ว จงเป็น
อันทำแล้ว, ตั่งแต่นี้ไป เจ้าอย่ามาที่นี่ (อีก).

นาง. อย่าให้ดิฉันลืมหายเสียเลย เจ้าข้า, ขอพระผู้เป็นเจ้า จงให้
ดิฉันทำวัตรแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัติของดิฉันให้มั่นคงเถิด.

พระเถระ. จงหลีกเลี่ยง นางเทวธิดา, เจ้าอย่าทำให้เราถูกพระ-
ธรรมกลืนทั้งหลาย นั่งจับพัดอันวิจิตร ฟังกล่าวในอนาคตกว่า 'ได้ยินว่า
นางเทวธิดาผู้หนึ่ง มาทำวัตรปฏิบัติ เข้าไปตั่งน้ำฉันน้ำใช้เพื่อพระมหา-
กัสสปเถระ,' แต่ไป เจ้าอย่ามา ณ ที่นี้ จงกลับไปเสีย.

นางจึงอ้อนวอนซ้ำ ๆ อีกว่า "ขอท่านอย่าให้ดิฉันลืมหายเลย
เจ้าข้า."

พระเถระคิดว่า "นางเทวธิดานี้ไม่เชื่อฟังถ้อยคำของเรา " จึงปรบมือด้วยกล่าวว่า " เจ้าไม่รู้จักประมาณของเจ้า. "

นางไม่อาจดำรงอยู่ในที่นั้นได้ เหาะขึ้นในอากาศ ประคองอัญชลี ไชยยืนร้องไห้ (คร่ำครวญอยู่) ในอากาศว่า " ท่านเจ้าข้า อย่าให้สมบัติ ที่ดิฉันได้แล้วฉิบหายเสียเลย, จงให้เพื่อทำให้มันคงเกิด. "

บุญให้เกิดสุขในภพทั้งสอง

พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นเอง ทรงสดับเสียงนางเทวธิดานั้นร้องไห้ ทรงแผ่พระรัศมีดูจุพระประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้านางเทวธิดา ตรัสว่า " เทวธิดา การทำความสังวรนั้นเทียว เป็นภาระ.' ของกัศสปผู้บุตรของเรา. แต่การกำหนดว่า ' นี่เป็นประโยชน์ของเรา แล้วมุ่งกระทำแต่บุญ ข่อมเป็นภาระของผู้มีความต้องการด้วยบุญ, ด้วยว่า การทำบุญเป็นเหตุให้เกิดสุขอย่างเดียว ทั้งในภพนี้ ทั้งในภพหน้า " ดังนี้ เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๓. ปุณฺณญฺเจ ปุริโส กยิรา กยิราเถนํ ปุณฺณปุณฺ

ตมฺหิ จนฺทํ กยิราถ สุโข ปุณฺณสุตฺต อจฺจุโย.

" ถ้านุรุชพึงทำบุญไชร้, พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ พึง
ทำความพอใจในบุญนั้น, เพราะว่า ความสั่งสมบุญ
ทำให้เกิดสุข. "

แก้รรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " ถ้านุรุชพึงทำบุญไชร้. ไม่พึง
งควั่นเสียด้วยเข้าใจว่า " เราทำบุญครั้งเดียวแล้ว, พอละ ด้วยบุญเพียง

เท่านี้ พึงทำบ่อยๆ แม้ในขณะที่ทำบุญนั้น พึงทำความพอใจ คือความ
ชอบใจ ได้แก่ความอุตสาหะในบุญนั้นแหละ.

ถามว่า " เพราะเหตุไร? "

วิสัชนาว่า เพราะว่าความสั่งสมบุญให้เกิดสุข อธิบายว่า เพราะว่า
ความสั่งสมคือความพอกพูนบุญ เชื่อว่าให้เกิดสุข เพราะเป็นเหตุนำความ
สุขมาให้ในโลกนี้และโลกหน้า.

ในกาลจบเทศนา นางเทวธิดานั้น ยืนอยู่ในที่สุดทาง ๔๕ โยชน์
นั้นแล ได้บรรลุโศคาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางสาชเทวธิดา จบ.

๔. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี [๕๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีชื่อ
อนาถบิณฑิกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ปาโปปิ ปสุตติ ภทรุ "
เป็นต้น.

ท่านเศรษฐีบำรุงภิกษุสามเณรเป็นนิตย์

ความพิสดารว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี จ่ายทรัพย์ตั้ง ๕๔ โกฏิ ใน
พระพุทธศาสนาเฉพาะวิหารเท่านั้น. เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระ-
เชตวัน ไปสู่ที่บำรุงใหญ่ ๑ แห่งทุกวัน, ก็เมื่อจะไป คิดว่า " สามเณร
ก็ดี ภิกษุหนุ่มก็ดี พึงแลดูแม่มือของเรา ด้วยการนึกว่า เศรษฐีนั้นถือ
อะไรมาบ้าง ดังนี้ ไม่เคยเป็นผู้ซื้อว่ามีมือเปล่าไปเลย, เมื่อไปเวลาเช้า
ให้คนถือข้าวต้มไป บริโภคอาหารเช้าแล้วให้คนถือเกสรทั้งหลาย มีเนยใส
เนยข้นเป็นต้นไป. ในเวลาเย็น ให้ถือวัตถุต่างๆ มีระเบียบดอกไม้ ของ
หอม เครื่องลูบไล้และผ้าเป็นต้น ไปสู่วิหาร. ถวายทาน รักษาศีล อย่างนั้น
ทุก ๆ วัน ตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

การหมดสิ้นแห่งทรัพย์ของเศรษฐี

ในกาลต่อมา เศรษฐี ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งทรัพย์. ทั้งพวกพณิช
ก็รู้หนี้เป็นทรัพย์ ๑๘ โกฏิจากมือเศรษฐีนั้น. เงิน ๑๘ โกฏิแม่เป็นสมบัติ
แห่งตระกูลของเศรษฐี ที่ฝังตั้งไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เมื่อฝังพังลงเพราะน้ำ
(เซาะ) ก็จมลงยังมหาสมุทร. ทรัพย์ของเศรษฐีนั้นได้ถึงความหมดสิ้น
ไปโดยลำดับ ด้วยประการอย่างนี้.

เศรษฐีถวายทานตามมีตามได้

เศรษฐีแม้เป็นผู้เช่นนั้นแล้ว ก็ยังถวายทานแก่สงฆ์เรื่อยไป. แต่ไม่อาจถวายทำให้ประณีตได้. ในวันหนึ่ง เศรษฐี เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า " กถุหบดี ก็ทานในตระกูล ท่านยังให้อยู่หรือ ? " กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ทานในตระกูล ข้าพระองค์ยังให้อยู่. ก็แลท่านนั้น (ใช้) ข้าพลายเกรียน มีน้ำส้มพะอุมเป็นที่ ๒."

เมื่อมีจิตพองใสทานที่ถวายไม่เป็นของเลว

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสกะเศรษฐีว่า " กถุหบดี ท่านอย่าคิดว่า ' เราถวายทานเศร้าหมอง.' ด้วยว่าเมื่อจิตประณีตแล้ว, ทานที่บุคคลถวายแด่พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่าเศร้าหมองย่อมไม่มี. กถุหบดี อีกประการหนึ่ง ท่านได้ถวายทานแด่พระอริยบุคคลทั้ง ๘ แล้ว; ส่วนเราในกาลเป็นเวลาพราหมณ์นั้น กระทำชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ให้พักไถนา ยังมหาทานให้เป็นไปอยู่ ไม่ได้ทักษิณะบุคคลใดๆ แม้ผู้ถึงซึ่งไตรสรณะ. ชื่อว่าทักษิณะบุคคลทั้งหลาย ยากที่บุคคลจะได้ด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนี้ ท่านอย่าคิดเลยว่า ' ทานของเราเศร้าหมอง' ดังนี้ แล้ว ได้ตรัสเวฬามสูตร^๑ แก่เศรษฐีนั้น.

เทวดาเตือนเศรษฐีให้เลิกการบริจาค

ครั้งนั้น เทวดาซึ่งสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูของเศรษฐี เมื่อพระศาสดาและสาวกทั้งหลายเข้าไปสู่เรือน. ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้เพราะเดชแห่งพระศาสดาและพระสาวกเหล่านั้น คิดว่า " พระศาสดาและพระสาวกเหล่านี้จะ

ไม่เข้าไปสู่เรือนนี้ได้ด้วยประการใด. เราจะขุยกคฤหบดีด้วยประการนั้น: แม้ใครจะพูดกะเศรษฐีนั้น ก็ไม่ได้อาจเพื่อจะกล่าวอะไร ๆ ในกาลที่ เศรษฐีเป็นอิสระ " คิดว่า " ก็บัดนี้เศรษฐีนี้เป็นผู้ยากจนแล้ว. คงจักเชื่อฟังคำของเรา " ในเวลารাত্রี เข้าไปสู่ห้องอันเป็นสิริของเศรษฐี ได้ยืนอยู่ในอากาศ.

ขณะนั้น เศรษฐีเห็นเทวดานั้นแล้วถามว่า " นั่นใคร ? "

เทวดา. มหาเศรษฐี ข้าพเจ้าเป็นเทวดาสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ของท่าน มาเพื่อต้องการเตือนท่าน.

เศรษฐี. เทวดา ถ้าเช่นนั้น เชิญท่านพูดเถิด.

เทวดา. มหาเศรษฐี ท่านไม่เหลียวแลถึงกาลภายหลังเลย จำทรัพย์เป็นอันมากในศาสนาของพระสมณโคตม. บัดนี้ ท่านแม้เป็นผู้ยากจนแล้ว ก็ยังไม่ละการจ่ายทรัพย์อีก. เมื่อท่านประพฤติดังนี้ จักไม่ได้แม้วัตถุสักว่าอาหารและเครื่องนุ่งห่ม โดย ๒-๓ วันแน่แท้; ท่านจะต้องการอะไรด้วยพระสมณโคตม ท่านจงเลิกจากการบริจาคเงิน (กำลัง) เสียแล้วประกอบการทำงานทั้งหลาย รวบรวมสมบัติไว้เถิด.

เศรษฐี. นี่เป็นโอวาทที่ท่านให้แก่ข้าพเจ้าหรือ ?

เทวดา. จั้ มหาเศรษฐี.

เศรษฐี. ไปเถิดท่าน. ข้าพเจ้า อันบุคคลผู้เช่นท่าน แม้ตั้งร้อยตั้งพัน ตั้งแสนคน ก็ไม่อาจให้ห้วนไหวนได้. ท่านกล่าวคำไม่สมควร จะต้องการอะไรด้วยท่านผู้อยู่ในเรือนของข้าพเจ้า. ท่านจงออกไปจากเรือนของข้าพเจ้าเร็ว ๆ.

เทวดาถูกเศรษฐีจับไปไม่มีที่อาศัย

เทวดานั้น ฟังคำของเศรษฐีผู้เป็นโสดาบันอริยสาวกแล้ว ไม่อาจดำรงอยู่ได้ จึงพาทารกทั้งหลายออกไป, ก็เด ครั้นออกไปแล้วไม่ได้ที่อยู่ในที่อื่น จึงคิดว่า "เราจักให้ท่านเศรษฐีอดโทษแล้วอยู่ในที่เดิม นั้นเข้าไปหาเทพบุตรผู้รักษาพระนคร แจ้งความผิดที่ตนทำแล้ว กล่าวว่า "เชิญมาเถิดท่าน, ขอท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักของท่านเศรษฐี ให้ท่านเศรษฐีอดโทษแล้วให้ที่อยู่ (แก่ข้าพเจ้า)."

เทพบุตรห้ามเทวดานั้นว่า "ท่านกล่าวคำไม่สมควร, ข้าพเจ้าไม่อาจไปยังสำนักของเศรษฐีนั้นได้."

เทวดานั้นจึงไปสู่สำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ถูกท่านเหล่านั้นห้ามไว้ จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช กราบทูลเรื่องนั้น (ให้ทรงทราบ) แล้ว ทูลวิงวอนอย่างน่าสงสารว่า "ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ไม่ได้ที่อยู่ ต้องจูงพวกทารกเที่ยวระหกระเหิน หาที่พึ่งมิได้. ขอได้โปรดให้เศรษฐีให้ที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด."

ท้าวสักกเทวราชแนะนำอุบายให้เทวดา

คราวนั้น ท้าวสักกะ ตรัสกะเทวดานั้นว่า "ถึงเราก็จักไม่อาจกล่าวกะเศรษฐีเพราะเหตุแห่งท่านได้ (เช่นเดียวกัน). แต่จักบอกอุบายให้แก่ท่านสักอย่างหนึ่ง."

เทวดา. คีละ เทพเจ้า ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสบอกเถิด.

ท้าวสักกะ. ไปเถิดท่าน. จงแปลงเพศเป็นเสมียนของเศรษฐี ให้ใคร่หาหนังสือ (สัญญาจ้างเงิน) จากมือเศรษฐีมาแล้ว (นำไป) ให้เขาชำระ

ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ที่พวกค้าขายถือเอาไป ด้วยอานุภาพของตนแล้ว บรรจ
ไว้ให้เต็มในหีบเปล่า. ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ที่จมลงยังมหาสมุทรมืออยู่ที่ดี.
ทรัพย์ ๘ โกฏิ ส่วนอื่น ซึ่งหาเจ้าของมิได้ มีอยู่ในที่โน้นก็ดี. จงรวบรวม
ทรัพย์ทั้งหมดนั้น บรรจไว้ให้เต็มในหีบเปล่าของเศรษฐี ครั้นทำ
กรรมชื่อนี้ให้เป็นทัฬหกรรมแล้ว จึงขอมาโทษเศรษฐี.

เศรษฐีกลับร่ายอย่างเดิม

เทวดานั้น รับว่า " คีละ เทพเจ้า " แล้วทำกรรมทุก ๆ อย่างตาม
นัยที่ท้าวสักกะตรัสบอกแล้วนั้นแล ยังห้อยอันเป็นสิริของท่านเศรษฐีให้
สว่างไสว ดำรงอยู่ในอากาศ เมื่อท่านเศรษฐีกล่าวว่า " นั้น ใคร " จึง
ตอบว่า " ข้าพเจ้าเป็นเทวดาอันธพาล ซึ่งสถิตอยู่ที่ชุมประตู่ที่ ๔ ของ
ท่าน. ถ้าใด อันข้าพเจ้ากล่าวแล้วในสำนักของท่านด้วยความเป็นอันธ-
พาล. ขอท่านจงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด. เพราะข้าพเจ้าได้ทำทัฬห-
กรรมด้วยการรวบรวมทรัพย์ ๕๔ โกฏิ มาบรรจไว้เต็มหีบเปล่า ตาม
บัญชาของท้าวสักกะ. ข้าพเจ้าเมื่อไม่ได้ที่อยู่ ย่อมลำบาก. "

เศรษฐีอดโทษแก่เทวดา

อนาถบิณฑิกเศรษฐี จินตนากรว่า " เทวดานี้ กล่าวว่า " ทัฬห-
กรรม อันข้าพเจ้ากระทำแล้ว " ดังนี้. และรู้สึกโทษ (ความผิด) ของตน.
เราจักแสดงเทวดานั้นแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. " ท่านเศรษฐี นำเทวดา
นั้นไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลกรรมอันเทวดานั้นทำแล้ว
ทั้งหมด.

เทวดาหมอบลงด้วยเศียรเกล้า แทบพระบาทยุคลแห่งพระศาสดา

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบพระคุณทั้งหลาย
ของพระองค์ ได้กล่าวคำใดอันชั่วช้า เพราะความเป็นอันธพาล. ขอ
พระองค์ทรงงดโทษก้านั้นแก่ข้าพระองค์ ให้พระศาสดาทรงอดโทษแล้ว
จึงให้ท่านมหาเศรษฐีอดโทษให้ (ในภายหลัง).

เมื่อกรรมให้ผล คนโง่จึงเห็นถูกต้อง

พระศาสดา เมื่อจะทรงโอวาทเศรษฐีและเทวดา ด้วยสามารถวิบาก
แห่งกรรมดีและชั่วนั้นแล จึงตรัสว่า "ดูก่อนคฤหบดี แม้นบุคคลผู้ทำบาป
ในโลกนี้ ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่ผลัดผล. แต่เมื่อใด
บาปของเขาผลัดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่วแท้ ๆ; ฝ่ายบุคคล
ผู้ทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่ผลัดผล,
แต่เมื่อใด กรรมดีของเขาผลัดผล. เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่า
ดีจริง ๆ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ภายิตพระ-
คถาเหล่านี้ว่า

๔. ปาโปปิ ปสฺสติ ภทฺรํ ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
 ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ อถ (ปาโป) ปาปานิ ปสฺสติ.
 ภโฑรปิ ปสฺสติ ปาปํ ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ
 ยทา จ ปจฺจติ ภทฺรํ อถ (ภโฑร) ภทฺรานิ ปสฺสติ.

" แม้นคนผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาล
ที่บาปยังไม่ผลัดผล, แต่เมื่อใด บาปผลัดผล,
เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่ว, ฝ่ายคนทำกรรมดี
ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่ผลัด

**ผล แต่เมื่อใด กรรมดีเสียดผล เมื่อนั้น เขาย่อม
เห็นกรรมดีว่าดี."**

แก้อรรถ

บุคคลผู้ประกอบบาปกรรมมีทุจริตทางกายเป็นต้น เชื่อว่าคนผู้บาป
ในพระคานานั้น.

ก็บุคคลเมื่อนั้น เมื่อยังเสวยสุขอันเกิดขึ้น ด้วยอานุภาพแห่งสุจริต
กรรมในปางก่อนอยู่ ย่อมเห็นแม้บาปกรรมว่าดี.

บาทพระคาถาว่า ยาว ปาปํ น ปจฺจติ เป็นต้น ความว่า บาปกรรม
ของเขานั้น ยังไม่ให้ผลในปัจจุบันภพหรือสัมปรายภพเพียงใด. (ผู้ทำ
บาป ย่อมเห็นบาปว่าดี เพียงนั้น). แต่เมื่อใดบาปกรรมของเขานั้นให้ผล
ในปัจจุบันภพหรือในสัมปรายภพ. เมื่อนั้น ผู้ทำบาปนั้น เมื่อเสวยกรรม-
กรณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันภพ และทุกข์ในอบายในสัมปรายภพอยู่ ย่อมเห็น
บาปว่าชั่วถ่ายเดียว.

ในพระคาถาที่ ๒ (พึงทราบเนื้อความดังต่อไปนี้). บุคคลผู้ประ-
กอบกรรมดีมีทุจริตทางกายเป็นต้น เชื่อว่าคนทำกรรมดี. คนทำกรรมดี
เมื่อนั้น เมื่อเสวยทุกข์อันเกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งทุจริตในปางก่อน ย่อม
เห็นกรรมดีว่าชั่ว.

บาทพระคาถาว่า ยาว ภทฺธิ น ปจฺจติ เป็นต้น ความว่ากรรมดี
ของเขานั้น ยังไม่ให้ผล ในปัจจุบันภพหรือในสัมปรายภพเพียงใด. (คน
ทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่วอยู่ เพียงนั้น). แต่เมื่อใด กรรมดีนั้น
ให้ผล, เมื่อนั้นคนทำกรรมดีนั้น เมื่อเสวยสุขที่อิงอามิส มีลาภและสักการะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 23

เป็นดั้นในปัจจุบันภพ และสุขที่อิงสมบัติ อันเป็นทิพย์ในสัมปรายภพอยู่
ย่อมเห็นกรรมดีว่า ดีจริง ๆ ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา เทวดานั้น ดำรงอยู่ในโศคาปีติผล. พระธรรม-
เทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้มาประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอนาถปิณฑิกเศรษฐี จบ.

๕. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร [๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ไม่ถนอมบริวาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "มามนุญฺเถ ปาปสฺส" เป็นต้น.

ของสงฆ์ใช้แล้วควรรีบเก็บ

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น ใช้สอยบริวารอย่างด้วยเตียงและตั้งเป็นคัน อย่างใดอย่างหนึ่ง ในภายนอกแล้ว ทิ้งไว้ในที่นั้นนั่นเอง. บริวารยอมเสียหายไป เพราะฝนบ้าง แดดบ้าง พวกสัตว์มีปลวกเป็นต้นบ้าง. ภิกษุนั้น เมื่อพวกภิกษุกล่าวเตือนว่า "ผู้มีอายุ ธรรมคาบริวาร ภิกษุควรเก็บงำมิใช่หรือ?" กลับกล่าวว่า "กรรมที่ผมทำนั้นนิดหน่อย ผู้มีอายุ, บริวารนั้นไม่มีจิต, ความวิจิตรก็ไม่มี" ดังนี้แล้ว (ยังขึ้น) ทำอยู่อย่างนั้น นั่นแหละอีก. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลกิริยา (การ) ของเธอแด่พระศาสดา.

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุ ข้าว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ?" เธอแม้ถูกพระศาสดาตรัสถามแล้ว ก็กราบทูลอย่างดูหมิ่นอย่างนั้นนั่นแหละว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อนั้นจะเป็นอะไร, ข้าพระองค์ทำกรรมเล็กน้อย. บริวารนั้น ไม่มีจิต. ความวิจิตรก็ไม่มี."

อย่าดูหมิ่นกรรมชั่วว่านิดหน่อย

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกับเธอว่า "อันภิกษุทั้งหลายทำอย่างนั้น ย่อมไม่ควร, ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม ใคร ๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า นิดหน่อย;

เหมือนอย่างว่า ภาชนะที่เขาเปิดปากตั้งไว้กลางแจ้ง เมื่อฝนตกอยู่ ไม่
เต็มได้ด้วยหยาดน้ำหยาดเดียวโดยแท้, ถึงกระนั้น เมื่อฝนตกอยู่บ่อย ๆ
ภาชนะนั้นย่อมเต็มได้แน่ ๆ ฉะนั้น, บุคคลผู้ทำบาปกรรมอยู่ ย่อมทำกอง
บาปให้ใหญ่โตขึ้นโดยลำดับได้อย่างแน่ ๆ ฉะนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว,
เมื่อจะทรงสืบบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. มวมนุญเณต ปาปสุต น มตฺตํ อากมิสฺสติ
อุทพินฺทุนิปาเตน อุทกฺขมฺโหปี ปุริติ
อาปุริติ พาโล ปาปสุต โลกํ โลกํ ปิอาจินํ .

" บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบาปว่า 'บาปมีประมาณ
น้อยจักไม่มาถึง ' แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่
ตกลง (ทีละหยาดๆ) ' ได้ฉันใด, ชนพาลเมื่อสั่งสม
บาปแม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้ ฉะนั้น. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มวมนุญเณต ความว่า บุคคลไม่ควร
ดูหมิ่น.

บทว่า ปาปสุต แปลว่า ซึ่งบาป.

บาทพระคาถาว่า น มตฺตํ อากมิสฺสติ ความว่า บุคคลไม่ควรดูหมิ่น
บาปอย่างนั้นว่า " เราทำบาปมีประมาณน้อย, เมื่อไร บาปนั้นจักเกิด
ผล ? "

บทว่า อุทกฺขมฺโหปี ความว่า ภาชนะดินชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่เขา
เปิดปากทิ้งไว้ในเมื่อฝนตกอยู่ ย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงแม้ทีละหยาดๆ

โดยลำดับได้ฉันใด. บุคคลเหล่า เมื่อสั่งสมคือเมื่อพอกพูนบาปแม้ทีละ
น้อย ๆ ข่อมเต็มด้วยบาปได้ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้นแล้ว. แม้พระศาสดา ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า " ภิกษุ
ลาดที่นอน (ของสงฆ์) ไว้ในที่แจ้งแล้ว ไม่เก็บไว้ตามเดิมต้องอาบัติชื่อนี้ "
ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร จบ.

๖. เรื่องเศรษฐีซื้อพิพาลปกะ [๑๐๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีซื้อพิพาลปกะ (เศรษฐีดินแมว) ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " มามณฺเฑอ ปุณฺณสุต เป็นต้น.

ให้ทานองและชวนคนอื่น ได้สมบัติ ๒ อย่าง

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถีพากันถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน โดยเนื่องเป็นพวกเดียวกัน. อยู่มาวันหนึ่ง พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ตรัสอย่างนี้ว่า " อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทานด้วยตน, (แต่) ไม่ชักชวนผู้อื่น. เขาย่อมได้โภคสมบัติ, (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ; บางคนไม่ให้ทานด้วยตน. ชักชวนแต่คนอื่น. เขาย่อมได้บริวารสมบัติ (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ; บางคนไม่ให้ทานด้วยตนด้วย ไม่ชักชวนคนอื่นด้วย. เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ; เป็นคนที่เยวกินเดน บางคน ให้ทานด้วยคนด้วย ชักชวนคนอื่นด้วย. เขาย่อมได้ทั้งโภคสมบัติ และบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ."

บัณฑิตเรียไรของทำบุญ

ครั้งนั้น บัณฑิตบุรุษผู้หนึ่ง ฟังธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า " โอ ! เหตุนี้ น่าอัศจรรย์, บัดนี้ เราจักทำกรรมที่เป็นไปเพื่อสมบัติทั้งสอง," จึงกราบทูลพระศาสดาในเวลาเสด็จลุกไปว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พงฺกนี้ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาขอพวกข้าพระองค์."

พระศาสดา. ก็ท่านมีความต้องการด้วยภิกษุสักเท่าไร ?

บุรุษ. ภิกษุทั้งหมด พระเจ้าข้า.

พระศาสดาทรงรับแล้ว. แม้เขาก็เข้าไปยังบ้าน เทียวปาวร้องว่า "ข้าแต่แม่และพ่อทั้งหลาย ข้าพเจ้านิมิตต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เพื่อฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้, ผู้ใดอาจถวายแก่ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่าใด, ผู้นั้นจงให้วัตถุต่าง ๆ มีข้าวสารเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่อาหารมีอายุเป็นต้น เพื่อภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านั้น, พวกเราจักให้หุงต้มในที่แห่งเดียวกันแล้วถวายทาน"

เหตุที่เศรษฐีชื่อว่าพิพาลปทกะ

ที่นั่น เศรษฐีคนหนึ่ง เห็นบุรุษนั้นมาถึงประตูร้านตลาดของตน ก็โกรธาว่า "เจ้าคนนี้ ไม่นิมนต์ภิกษุแต่พอ (กำลัง) ของตน ต้องมาเที่ยวชักชวนชาวบ้านทั้งหมด (อีก)," จึงบอกว่า "ແຈງນຳເອກາະນະທີ່ແຄ້ອມາ" ดังนี้แล้ว เอนิ้วมือ ๓ นิ้วหีบ ได้ให้ข้าวสารหน่อยหนึ่ง, ถั่วเขียว ถั่วราชมายก็เหมือนกันแล. ตั้งแต่นั้น เศรษฐีนั้นจึงมีชื่อว่าพิพาลปทเศรษฐี. แม้เมื่อจะให้เกสรขมิ้นยีสและน้ำอ้อยเป็นต้น ก็เอียงปากขูดเข้าที่มือ ทำให้ปากขูดนั้นติดเป็นอันเดียวกัน ให้เกสรขมิ้นยีสและน้ำอ้อยเป็นต้นไหลลงที่ละหยด ๆ ได้ให้หน่อยหนึ่งเท่านั้น.

อุปาสกทำวัตถุทานที่คนอื่นให้โดยรวมกัน (แต่) ได้ถือเอาสิ่งของที่เศรษฐีนี้ให้ไว้แผนกหนึ่งต่างหาก.

เศรษฐีให้คนสนิทไปดูการทำของบุรุษผู้เรียไร

เศรษฐีนั้น เห็นกิริยาของอุปาสกนั้นแล้ว คิดว่า "ทำไมหนอ เจ้าคนนี้จึงรับสิ่งของที่เราให้ไว้แผนกหนึ่ง ?" จึงส่งจุพัญญูจากคนหนึ่ง

ไปข้างหลังเขา ด้วยสั่งว่า "เจ้าจงไป, จงรู้กรรมที่เจ้านั้นทำ." อุบาสก
นั้นไปแล้ว กล่าวว่า "ขอผลใหญ่จะมีแก่เศรษฐี." ดังนั้นแล้วใส่ข้าวสาร
๑-๒ เมล็ด เพื่อประโยชน์ แก่ยาฤ ภัต และขนม, ใส่ถั่วเขียวถั่วราชมาช
บ้าง หยาดน้ำมันและหยาดน้ำอ้อยเป็นต้นบ้าง ลงในภาชนะทุก ๆ ภาชนะ.
อุปัฏฐากไปบอกแก่เศรษฐีแล้ว. เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงคิดว่า "หาก
เจ้าคนนั้นจักกล่าวโทษเราในท่ามกลางบริษัทไซ้, พอมันเอ่ยชื่อของเรา
ขึ้นเท่านั้น เราจักประหารมันให้ตาย." ในวันรุ่งขึ้น จึงเหินบกฤษไว้ใน
ระหว่างฝ้านุงแล้ว ได้ไปยืนอยู่ที่โรงครัว.

ฉลาดพูดทำให้ผู้มั่งร้ายกลับอ่อนน้อม

บุรุษนั้น เลี้ยงลูกศิษย์สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วกราบ
ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชักชวนมหา
ชนถวายทานนี้, พวกภิกษุข้าพระองค์ชักชวนแล้วในที่นั้น ได้ให้ข้าวสาร
เป็นต้นมากบ้างน้อยบ้าง ตามกำลังของตน, ขอผลอันไพศาลจงมีแก่
มหาชนเหล่านั้นทั้งหมด."

เศรษฐีได้ยินคำนั้นแล้ว คิดว่า "เรามาด้วยตั้งใจว่า 'พอมันเอ่ย
ชื่อของเราขึ้นว่า 'เศรษฐีชื่อโน้นถือเอาข้าวสารเป็นต้นด้วยหิบบมือให้'
เราก็จักฆ่าบุรุษนี้ให้ตาย, แต่บุรุษนี้ ทำทานให้ร่วมกันทั้งหมด แล้ว
กล่าวว่า 'ทานที่ชนเหล่าใดดวงด้วยทานเป็นต้นแล้วให้ก็ดี, ทานที่
ชนเหล่าใดถือเอาด้วยหิบบมือแล้วให้ก็ดี, ขอผลอันไพศาล จงมีแก่ชน
เหล่านั้นทั้งหมด,' ถ้าเราจักไม่ให้บุรุษเห็นปานนี้อดโทษไซ้, อาชญา
ของเทพเจ้าจักตกลงบนศีรษะของเรา." เศรษฐีนั้นมอบลงแทบเท้าของ

อุบาสกนั้นแล้วกล่าวว่า " นาย ขอนายจงอดโทษให้ผมด้วย," และถูก
อุบาสกนั้นถามว่า "นี่อะไรกัน ? " จึงบอกเรื่องนั้นทั้งหมด.

พระศาสดาทรงเห็นกิจยานั้นแล้ว ตรัสถามผู้ชวนขวยในทานว่า
" นี่อะไรกัน ? " เขารายทุกเรื่องนั้นทั้งหมดตั้งแต่วันที่แล้ว ๆ มา.

อย่าดูหมิ่นบุญว่านิดหน่อย

ทีนั้น พระศาสดาตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า " นัยว่า เป็นอย่างนั้น
หรือ ? เศรษฐี." เมื่อเขารายทุกว่า " อย่างนั้น พระเจ้าข้า." ตรัสว่า
" อุบาสก ขึ้นชื่อว่าบุญ อัน ใคร ๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า 'นิดหน่อย.' อัน
บุคคลถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรเจ้าเช่นเราเป็นประธานแล้ว ไม่
ควรดูหมิ่นว่า 'เป็นของนิดหน่อย.' ด้วยว่า บุรุษผู้บัณฑิต ทำบุญอยู่
ย่อมเต็มไปด้วยบุญโดยลำดับแน่แท้ เปรียบเหมือนภาชนะที่เปิดปาก ย่อม
เต็มไปด้วยน้ำ ฉะนั้น." ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึง
ตรัสพระคาถานี้ว่า

๖. มามมญฺเณถ ปุณฺณสุตฺตํ น มตฺตํ อากมฺมิตฺติ

อฺทพินฺทุนิปาเตน

อฺทกฺขมฺโหปิ ปุริติ

อาปุริติ ชีโร ปุณฺณสุตฺตํ

โลกํ โลกํ ปิ อจฺฉินํ .

" บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า 'บุญมีประมาณน้อย
จักไม่มาถึง' แม้หม่อนน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา
(ที่ละหยาดๆ) ได้ฉั่นใด, ชีรชน (ชนผู้มีปัญญา) สั่ง-
สมบุญแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้ฉั่นนั้น."

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " มนุษย์ผู้บัณฑิต ทำบุญแล้วอย่า

คุณมัน คือไม่ควรดูถูกบุญ อย่างนี้ว่า "เราทำบุญมีประมาณน้อย บุญมีประมาณน้อยจักมาถึง ด้วยอำนาจแห่งวิบากก็หาไม่. เมื่อเป็นเช่นนี้กรรมใดหน้อยจักเห็นเราที่ไหน? หรือว่าเราจักเห็นกรรมนั้นที่ไหน? เมื่อไรบุญนั้นจักเสียดผล? เหมือนอย่างว่า ภาชนะดินที่เขาเปิดฝาตั้งไว้ย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา (ที่ละหยาด ๆ) ไม่ขาดสายได้ ฉะนั้นใด, ธีรชน คือบุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อสั่งสมบุญทีละน้อย ๆ เชื่อว่าเต็มด้วยบุญได้ ฉะนั้น."

ในกาลจบเทศนา เศรษฐีนั้นบรรลुโสดาปัตติผลแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่บริษัทที่มาประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องเศรษฐีซื้อพิฬาลปทกะ จบ.

๗. เรื่องมหาชนวาณิช [๑๐๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพ่อค้ามีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "วาณิชโว ภย มลฺลํ " เป็นต้น.

พ่อค้านิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ เดินทางร่วม

ดังได้สดับมา พวกโจร ๕๐๐ คน แสวงหาช่องในเรือนของพ่อค้านั้น ไม่ได้(ช่อง)แล้ว. โดยสมัยอื่น พ่อค้านั้นบรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่ม ให้เต็มด้วยสิ่งของแล้ว ให้เผด็จแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "เราจะไปสู่ที่ซื้อโน้นเพื่อค้าขาย พระผู้เป็นเจ้าเหล่าใดประสงค์จะไปสู่ที่นั่น. ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้นจงออกไป. จักไม่ลำบากด้วยภิกษาในหนทาง." ภิกษุ ๕๐๐ รูปฟังคำนั้นแล้ว ได้เดินทางไปกับพ่อค้านั้น. โจรแม่เหล่านั้นได้ข่าวว่า "ได้ยินว่า พ่อค้านั้นออกไปแล้ว " ได้ไปชุมนุมอยู่ในดง.

ฝ่ายพ่อค้าไปแล้ว ยึดเอาที่พักใกล้บ้านแห่งหนึ่งที่ปากดง จัดแจงโคและเกวียนเป็นต้นสิ้น ๒-๓ วัน และถวายภิกษาแก่ภิกษุเหล่านั้นเป็นนิตย์เทียว.

พวกโจรให้คนใช้ไปสืบข่าวพ่อค้า

พวกโจร เมื่อพ่อค้านั้นล่าช้าอยู่ จึงส่งบุรุษคนหนึ่งไปด้วยสั่งว่า "เจ้าจงไป. จงรู้วันออก (เดินทาง) ของพ่อค้านั้นแล้วจงมา." บุรุษนั้นไปถึงบ้านนั้นแล้ว ถามสหายคนหนึ่งว่า "พ่อค้าจักออกไปเมื่อไร" สหายนั้นตอบว่า " โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน " ดังนี้แล้วกล่าวว่า " ก็ท่านถามเพื่ออะไร ? "

ที่นั่น บุรุษนั้นบอกแก่เขาว่า " พวกข้าพเจ้าเป็นโจร ๕๐๐ ชุ่มอยู่ในคดเพื่อต้องการพ่อค้ำนั้น." ฝ่ายสหาย กล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น ท่านจงไป. พ่อค้าจักออกไปโดยเร็ว " ส่งบุรุษนั้นไปแล้ว คิดว่า " เราจักห้ามพวกโจรหรือพ่อค้าดีหนอ ? " ตกลงใจว่า " ประโยชน์อะไรของเราด้วยพวกโจร ภิกษุ ๕๐๐ รูปอาศัยพ่อค้าเป็นอยู่. เราจักให้สัญญาแก่พ่อค้า " แล้วได้ไปสู่สำนักของพ่อค้ำนั้น ถามว่า " ท่านจักไปเมื่อไร " พ่อค้าตอบว่า ในวันที่ ๓ " กล่าวว่า " ท่านจงทำตามคำของข้าพเจ้า, ได้ยินว่าพวกโจร ๕๐๐ ชุ่มอยู่ในคดเพื่อต้องการตัวท่าน, ท่านอย่าเพิ่งไปก่อน."

พ่อค้าถูกสกัดต้องพักอยู่ในระหว่างทาง

พ่อค้า. ท่านรู้อย่างไร ?

บุรุษสหาย. เพื่อนของข้าพเจ้ามีอยู่ในระหว่างพวกโจรเหล่านั้น. ข้าพเจ้ารู้เพราะคำบอกเล่าของเขา.

พ่อค้า. ถ้าเช่นนั้น ประโยชน์อะไรของเราด้วยการไปจากที่นี่. เราจักกลับไปเรือนละ.

เมื่อพ่อค้ำนั้นซักซ้ำ บุรุษที่พวกโจรเหล่านั้นส่งมาอีก มาถึงแล้วถามสหายนั้น ได้ฟังความเป็นไปนั้นแล้ว ไปบอกแก่พวกโจรว่า " ได้ยินว่า พ่อค้าจักกลับคืนไปเรือนทีเดียว." พวกโจรฟังค้ำนั้นแล้ว ได้ออกจากคดนั้นไปชุ่มอยู่ริมหนทางนอกนี้. เมื่อพ่อค้ำนั้นซักซ้ำอยู่ โจรเหล่านั้นก็ส่งบุรุษไปในสำนักของสหายแม้อีก. สหายนั้นรู้ความที่พวกโจรชุ่มอยู่ในที่นั้นแล้ว ก็แจ้งแก่พ่อค้าอีก.

พ่อค้าคิดว่า " แม้ในที่นี้ ความขาดแคลน (ด้วยอะไร ๆ) ของเราก็ไม่มี, เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจักไม่ไปข้างโน้น ไม่ไปข้างนี้, จักอยู่ที่นี้

แหละ " ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย เรียนว่า " ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า พวกโจรประสงค์จะปล้นผม ชุ่มอยู่ริมหนทาง, ครั้นได้ยินว่า บัดนี้ พ่อค้าจักกลับมาอีก.' (จึงไป) ชุ่มอยู่ริมหนทางนอกนี้, ผมจักไม่ไป ทั้งข้างโน้นทั้งข้างนี้ จักพักอยู่ที่นี้แหละชั่วคราว; ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ประสงค์จะอยู่ที่นี้ก็จงอยู่. ประสงค์จะไปก็จงไปตามความพอใจของตน. "

ภิกษุลาพ่อค้ากลับไปเมืองสาวัตถี

พวกภิกษุกล่าวว่า " เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกฉันจักกลับ. " อ้อลา พ่อค้าแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ไปสู่เมืองสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดานั่งอยู่แล้ว.

สิ่งที่ควรเว้น

พระศาสดา ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ไปกับพ่อค้า มีทรัพย์มากหรือ ? " เมื่อพวกภิกษุนั้นกราบทูลว่า " อย่างนั้น พระเจ้าข้า พวกโจรชุ่มอยู่ริมทางทั้งสองข้าง เพื่อต้องการปล้นพ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก. เพราะเหตุนั้น เขาจึงพักอยู่ในที่นั้นแล, ส่วนพวกข้าพระองค์ ลาเขากลับมา " ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก ย่อมเว้นทาง (ที่มีภัย) เพราะความที่พวกโจรมีอยู่, บุรุษแม้ใครจะเป็นอยู่ ย่อมเว้น ยาพิษอันร้ายแรง. แม้ภิกษุทราบ ว่า 'ภพ ๓ เป็นเช่นกับหนทางที่พวกโจรชุ่มอยู่'. แล้วเว้นกรรมชั่วเสียควร.' ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๗. วาณิโฆ ภยํ มคฺคํ	อปฺปสตฺถโถ มหฺตฺตโน
วิธํ ชีวิตฺกามาโว	ปาปานิ ปริวชฺชเย.

บุคคลพึงเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย, เหมือนพ่อ-
คำมีทรัพย์มาก มีพวกล้น เว้นทางอันพึงกลัว,
(และ) เหมือนผู้ต้องการจะเป็นอยู่ เว้นยาพิษเสีย
ฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภย ได้แก่ อันน่ากลัว, อธิบายว่า
ชื่อว่ามิภัยเฉพาะหน้า เพราะเป็นทางที่พวกโจรชุมอยู่. ท่านกล่าวอธิบาย
คำนี้ไว้ว่า " พ่อคำผู้มีทรัพย์มาก มีพวกล้น เว้นทางที่มีภัยเฉพาะหน้า
ฉนั้นใด. ผู้ต้องการจะเป็นอยู่ ย่อมเว้นยาพิษอันร้ายแรงฉนั้นใด. ภิกษุผู้
บัณฑิต ควรเว้นกรรมชั่วทั้งหลายแม้มีประมาณน้อยเสียฉนั้นนั้น."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. พระธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้มา
ประชุม ดังนี้แล.

เรื่องมหาธนวาณิชจบ.

๘. เรื่องนายพรานกุกกุมิตร [๑๐๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนายพรานชื่อนกุกกุมิตร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ปาณิมหิ เจ วโณ นาสฺย "

เป็นต้น.

ธิดาเศรษฐีรักพรานกุกกุมิตร

ได้ยินว่า ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ เจริญวัยแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การรักษา มารดาบิดาจึงมอบหญิงคนใช้ให้คนหนึ่ง ให้อยู่ในห้องบนปราสาท ๗ ชั้น ในเวลาเย็นวันหนึ่ง แลไปในระหว่างถนนทางหน้าต่าง เห็นนายพรานคนหนึ่งชื่อนกุกกุมิตร ผู้ถือบ่วง ๕๐๐ และหลาว ๕๐๐ ฆ่าเนื้อทั้งหลายเลี้ยงชีพ ฆ่าเนื้อ ๕๐๐ ตัวแล้วบรรทุกเกวียนใหญ่ให้เต็มไปด้วยเนื้อสัตว์เหล่านั้น นั่งบนแอกเกวียนเข้าไปสู่พระนครเพื่อต้องการขายเนื้อ เป็นผู้มิจิตปฏิพัทธ์ในนายพรานนั้น ให้บรรณาการในมือหญิงคนใช้ ส่งไปว่า " เจ้าจงไป. จงให้บรรณาการแก่นายพรานนั้นรู้เวลาไป (ของเขา) แล้วจงมา. "

หญิงคนใช้ไปแล้ว ให้บรรณาการแก่นายพรานนั้นแล้ว ถามว่า " ท่านจักไปเมื่อไร ? " นายพรานตอบว่า " วันนี้เราขายเนื้อแล้ว จักออกไปโดยประตูซื่อโน้นแต่เช้าเทียว. " หญิงคนใช้ฟังคำที่นายพรานนั้นบอกแล้ว กลับมาบอกแก่นาง.

ธิดาเศรษฐีลอบหนีไปกับนายพราน

ธิดาเศรษฐีรวบรวมผ้าและอาภรณ์อันควรแก่ความเป็นของที่ตนควรถือเอา นุ่งผ้าเก่า ถือหม้อออกไปแต่เช้าตรู่เหมือนไปสู่ทำนากับพวก

นางทาสี ถึงที่นั่นแล้วได้ยื่นคอยการมาของนายพรานอยู่. แม้นายพรานก็
จับเกวียนออกไปแต่เช้าตรู่. ฝ่ายนางก็เดินตามหลังนายพรานนั้นไป. เขา
เห็นนางจึงพูดว่า "ข้าพเจ้าไม่รู้จักเจ้าว่า 'เป็นธิดาของผู้ชื่อนั้น.' แะ
แม่ เจ้าอย่าตามฉันไปเลย." นางตอบว่า "ท่านไม่ได้เรียกฉันมา ฉัน
มาตามกรรมดาของตน. ท่านจงนั่ง จับเกวียนของตนไปเถิด." เขาห้าม
นางแล้ว ๆ เล่า ๆ ทีเดียว. ครั้นนางพูดกับเขาว่า "อันการห้ามสิริอันมา
คู่สำนักของตนย่อมไม่ควร " นายพรานทราบการมาของนางเพื่อตนโดย
ไม่สงสัยแล้ว ได้อุ้มนางขึ้นเกวียนไป.

มารดาบิดาของนางให้คนหาช้างโน้นข้างนี้ก็ไม่มีพบ สำคัญว่า "นาง
จักตายเสียแล้ว " จึงทำภัตเพื่อผู้ตาย°. แม้นางอาศัยการอยู่ร่วมกับนาย-
พรานนั้น ตลอดบุตร ๘ คนโดยลำดับ ผูกบุตรเหล่านั้นผู้เจริญวัยเติบโต
แล้ว ด้วยเครื่องผูกคือเรือน๒.

กุกกุฏมิตรามาตในพระพุทธเจ้า

ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง
ทรงเห็นนายพรานกุกกุฏมิตรกับบุตรและสะเก้ เข้าไปภายในข่ายคือพระ-
ญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญว่า "นั่นเหตุอะไรหนอแล ? " ทรง
เห็นอุปนิสัยแห่งโศคาปิตติมรรคของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงถือบาตรและ
จีวร ได้เสด็จไปที่ดักบ่วงของนายพรานนั้นแต่เช้าตรู่. วันนั้นแม้เมื่อ
สักตัวหนึ่งก็ได้ติดบ่วง.

พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาท ที่ใกล้บ่วงของเขาแล้วประทับ
นั่งที่ใต้ร่มพุ่มไม้พุ่มหนึ่งข้างหน้า. นายพรานกุกกุฏมิตรถือธนูไปสู่บ่วง
๑. ทำบุญเลี้ยงพระแล้วอุทิศผลบุญให้ผู้ตาย. ๒. จัดแจงแต่งงานให้มีเหย้าเรือน.

แต่เขารู้ ตรวจดูบ่วงจำเดิมแต่ต้น ไม่พบแม่ตัวเดียวซึ่งคิดบ่วง ได้เห็นรอยพระบาทของพระศาสดาแล้ว. ที่นั่นเขาได้ดำริจะนี้ว่า " ใครเที่ยวปล่อยเนื้อตัวติด (บ่วง) ของเรา." เขาผูกอาฆาตในพระศาสดา เมื่อเดินไปถึงพบพระศาสดาประทับนั่งที่โคนพุ่มไม้คิดว่า " สมณะองค์นี้ปล่อยเนื้อของเรา. เราจักฆ่าสมณะนั้นเสีย." ดังนี้แล้ว ได้โก่งธนู.

พระศาสดาให้โก่งธนูได้ (แต่) ไม่ให้ยิง (ธนู) ไปได้. เขาไม่อาจทิ้งเพื่อปล่อยลูกศรไป ทั้งลดลง มีสีข้างทั้ง ๒ ปาดังจะแตกมีน้ำลายไหลออกจากปาก เป็นผู้อ่อนเพลีย ได้ยืนอยู่แล้ว.

ครั้งนั้น พวกบุตรของเขาไปเรือนพุดกันว่า " บิดาของเราล่าช้าอยู่. จักมีเหตุอะไรหนอ ?" อันมารดาส่งไปว่า " พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไปสู่สำนักของบิดา." ต่างก็ถือธนูไปเห็นบิดายืนอยู่เช่นนั้น คิดว่า " ผู้นี้จักเป็นปัจจัยมิตระของบิดาพวกเรา." ทั้ง ๘ คนโก่งธนูแล้ว ได้ยืนอยู่เหมือนกับบิดาของพวกเขายืนแล้ว เพราะอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า.

ถูกกุกุมิตระเลิกลาอาฆาตในพระพุทธเจ้า

ลำดับนั้น มารดาของพวกเขาคิดว่า " ทำไมหนอแล ? บิดา (และ) บุตรจึงล่าช้าอยู่ " ไปกับลูกสะใภ้ ๘ คน เห็นชนเหล่านั้นยืนอยู่อย่างนั้น คิดว่า " ชนเหล่านั้นยืนโก่งธนูต่อใครหนอแล ?" แลไปถึงเห็นพระศาสดา จึงประคองแขนทั้ง ๒ ร้องลั่นขึ้นว่า " พวกท่านอย่ายังบิดาของเราให้พินาศ พวกท่านอย่ายังบิดาของเราให้พินาศ."

นายพรานถูกกุกุมิตระได้ยินเสียงนั้นแล้ว คิดว่า " เราจับหายแล้วหนอ, นัยว่า ผู้นั้นเป็นพ่อตาของเรา. ตายจริง เราทำกรรมหนัก." แม้พวกบุตรของเขาก็คิดว่า " นัยว่า ผู้นั้นเป็นตาของเรา, ตายจริง เราทำ

กรรมหนัก." นายพรานกุกกุฏมิตร เข้าไปตั้งเมตตาคิดไว้ว่า "คนนี้เป็นพ่อตาของเรา." แม่พวกบุตรของเขาก็เข้าไปตั้งเมตตาคิดว่า "คนนี้เป็นตาของพวกเรา." ขณะนั้น ธิดาเศรษฐีผู้มารดาของพวกเขาพูดว่า "พวกเจ้าจงทิ้งธุระเสียโดยเร็วแล้วให้บิดาของฉันทอดโทษ."

เขาทั้งหมดสำเร็จโศดาปัตติผล

พระศาสดา ทรงทราบจิตของเขาเหล่านั้นอ่อนแล้ว จึงให้ลดธุลงได้. ชนเหล่านั้นทั้งหมด ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ให้พระองค์อดโทษว่า "ข้าแต่พระองค์เจริญ ขอพระองค์ทรงอดโทษแก่ข้าพระองค์ ดังนี้แล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้นพระศาสดา ตรัสอนุพุทฺธิกาแก่พวกเขา. ในเวลาจบเทศนา นายพรานกุกกุฏมิตรพร้อมทั้งบุตรและสะเก้มิตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว. พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปสู่วิหารภายหลังภัต. ลำดับนั้น พระอานนท์เถระ ทูลถามพระองค์ว่า "วันนี้พระองค์เสด็จไปไหน ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. ไปสำนักของกุกกุฏมิตร อานนท์.

พระอานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายพรานกุกกุฏมิตรพระองค์ ทำให้เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือปาณาติบาตแล้วหรือ ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เออ อานนท์ นายพรานกุกกุฏมิตรนั้นมีตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในศรัทธาอันไม่คลอนแคลน เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓ เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือปาณาติบาตแล้ว.

พวกภิกษุกราบทูลว่า "แม้ภริยาของเขามีมิใช่หรือ ? พระเจ้าข้า"

พระศาสดา ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, นางเป็นกุมาริกาในเรือนของผู้มีตระกูลเที่ยว บรรลุโศดาปัตติผลแล้ว."

พระโศดบันไม่ทำบาป

พวกภิกษุสนทนากันว่า " ได้ยินว่า ภริยาของนายพรานกุกกุณมิตร บรรลุโศดาปัตติผลในกาลที่ยังเป็นเด็กหญิงนั้นแล แล้วไปสู่เรือนของนายพรานนั้น ได้บุตร ๗ คน. นางอันสามีสั่งตลอดกาลเท่านั้นว่า ' หล่อนจง นำธนูมา นำลูกศรมา นำหอกมา นำหาลามา นำข่าขามา.' ได้ให้สิ่งเหล่านั้นแล้ว, นายพรานนั้นถือเครื่องประหารที่นางให้ไปทำปาณาติบาต; แม้พระโศดบันทั้งหลายยังทำปาณาติบาตอยู่หรือหนอ ? "

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้." ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พระโศดบันย่อมไม่ทำปาณาติบาต. แต่นางได้ทำอย่างนั้น ด้วยคิดว่า ' เราจักทำตามคำสามี.' จิตของนางไม่มีเลยว่ สามีนั้นจงถือเอาเครื่องประหารนี้ไปทำปาณาติบาต; จริงอยู่ เมื่อแผลในฝ่ามือไม่มี ยาพิษนั้นก็ไม้อาจจะให้โทษแก่ผู้ถือยาพิษได้ จันใด. ชื่อว่าบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลาย มีธนูเป็นต้นออกให้เพราะไม่มีอกุศลเจตนา จันนั้นเหมือนกัน, ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๘. ปาณิมหิ เจ วโณ นาสุส หเรยฺย ปาณินา วิธํ

นาพุพณํ วิสมนฺเวติ นตุถิ ปาปํ อกุพฺพโต.

" ถ้าแผลไม่พองมีในฝ่ามือไซ้, บุคคลพึงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้, เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล จันใด, บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ จันนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาสุส แปลว่า ไม่พึงมี.

บทว่า หเรยฺย แปลว่า พึงอาจนำไปได้.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้ว่า " เพราะยาพิษไม่ซึมไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล " จริงอยู่ ยาพิษย่อมไม่อาจซึมซาบเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉะนั้น; ชื่อว่าบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลายมีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอกุศลเจตนา ฉะนั้นเหมือนกัน, แท้จริง บาปย่อมไม่ติดตามจิตของบุคคลนั้น เหมือนยาพิษไม่ซึมเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผลฉะนั้น ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิพพานทั้งหลายมีโศดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

บุรพกรรมของกุกกุฏมิตรพร้อมด้วยบุตรและสะใภ้

โดยสมัยอื่น พวกภิกษุสนทนากันว่า " อะไรหนอแล เป็นอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติมรรค ของนายพรานกุกกุฏมิตร ทั้งบุตร และสะใภ้ ? นายพรานกุกกุฏมิตรนี้ เกิดในตระกูลของพรานเนื้อเพราะเหตุอะไร ? "

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้. " ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล หมู่ชนจัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระกัศสปทสพล กล่าวกันอย่างไรว่า " อะไรหนอ จักเป็นดินเหนียว ? อะไรหนอ จักเป็นน้ำเชื้อ แห่งเจดีย์นี้ ? "

การสร้างเจดีย์ในสมัยก่อน

ทีนั้น พวกเขาได้มีปริวิตกันว่า " หรดาลและมโนสิดาจักเป็นดินเหนียว. น้ำมันงาจักเป็นน้ำเชื้อ. " พวกเขาดำหรดาลและมโนสิดาแล้วผสมกับน้ำมันงา ก่อด้วยอิฐ ปิดด้วยทองคำ แล้วเขียนลวดลายข้างใน. แต่ที่มุกภายนอกมีอิฐเป็นทองทั้งแท่งเทียว. อิฐแผ่นหนึ่ง ๆ ได้มีค่าแสนหนึ่ง. พวกเขาเมื่อเจดีย์สำเร็จแล้ว จนถึงกาลจะบรรจุพระธาตุ คิดกันว่า " ในกาลบรรจุพระธาตุ ต้องการทรัพย์มาก. พวกเราจักทำไครหนอแล ให้เป็นหัวหน้า ? "

แย่งกันเป็นหัวหน้าในการบรรจุพระธาตุ

ขณะนั้น เศรษฐีบ้านนอกคนหนึ่ง กล่าวว่า " ข้าพเจ้า จักเป็นหัวหน้า " ได้ใส่เงิน ๑ โกฏิ ในที่บรรจุพระธาตุ. ชาวแว่นแคว้นเห็นกริยานั้น ตีเตือนว่า " เศรษฐีในกรุงนี้ ย่อมรวบรวมทรัพย์ไว้ถ้ายศเดียว, ไม่อาจเป็นหัวหน้าในเจดีย์เห็นปานนี้ได้. ส่วนเศรษฐีบ้านนอก ใส่ทรัพย์ ๑ โกฏิ เป็นหัวหน้าทีเดียว. "

เศรษฐีในกรุงนั้น ได้ยินถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า " เราจักให้ทรัพย์ ๒ โกฏิแล้วเป็นหัวหน้า " ได้ให้ทรัพย์ ๒ โกฏิแล้ว.

เศรษฐีบ้านนอกคิดว่า " เราเองจักเป็นหัวหน้า " ได้ให้ทรัพย์ ๓ โกฏิ. ครั้นเศรษฐีทั้ง ๒ เพิ่มทรัพย์กันด้วยอาการอย่างนั้น. เศรษฐีในกรุงได้ให้ทรัพย์ ๘ โกฏิแล้ว.

ส่วนเศรษฐีบ้านนอก มีทรัพย์ ๕ โกฏิเท่านั้นในเรือน. เศรษฐีในกรุงมีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ. เพราะฉะนั้น เศรษฐีบ้านนอก จึงคิดว่า " ถ้าเราให้ทรัพย์ ๕ โกฏิไซ้. เศรษฐีนี้จักกล่าวว่า " เราจักให้ ๑๐ โกฏิ. "

เมื่อเป็นเช่นนั้น ความหมดทรัพย์ของเราจักปรากฏ " เธอจึงกล่าวอย่างนั้น ว่า " เราจักให้ทรัพย์ประมาณเท่านี้, และเราทั้งลูกและเมียจักเป็นทาสของเจดีย์ ดังนี้แล้ว พาบุตรทั้ง ๗ คน สะใภ้ทั้ง ๗ คนและภริยา มอบแก่เจดีย์พร้อมกับตน.

เศรษฐีบ้านนอกได้เป็นหัวหน้า

ชาวแคว้นแคว้นทำเศรษฐีบ้านนอกนั้นให้เป็นหัวหน้า ด้วยอ้างว่า "ชื่อว่าทรัพย์ใคร ๆ ก็อาจให้เกิดขึ้นได้, แต่เศรษฐีบ้านนอกนี้พร้อมทั้งบุตรและภริยา มอบตัว (เฉพาะเจดีย์). เศรษฐีนี้แหละจึงเป็นหัวหน้า." คนทั้ง ๑๖ คนนั้น ได้เป็นทาสของเจดีย์ด้วยประการฉะนี้. แต่ชาวแคว้นแคว้นได้ทำพวกเขาให้เป็นไท. แต่เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเขาก็ปฏิบัติเจดีย์นั้นแล ดำรงอยู่ตลอดอายุ จุตจากอภัพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก. เมื่อชนเหล่านั้น อยู่ในเทวโลกตลอด ๑ พุทธันตร ในพุทธุปบาทนี้ ภริยา จุตจากเทวโลกนั้น บังเกิดเป็นธิดาเศรษฐีในกรุงราชคฤห์.

คติของผู้ไม่เห็นสัจจะไม่แน่นอน

นางยังเป็นเด็กหญิงเที่ยว บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. ก็ชื่อว่าปฏิสนธิของสัตว์ผู้ยังไม่เห็นสัจจะ เป็นภาระหนัก เพราะฉะนั้น สามีนางจึงเวียนกลับไปเกิดในสกุลพรานเนื้อ. ความสืเนหาในก่อนได้ครอบงำธิดาของเศรษฐี พร้อมกับการเห็นนายพรานกุกกุมิตรนั้นแล. จริงอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตรัสคำนี้ไว้ว่า

" ความรักนั้น ย่อมเกิด เพราะอาศัยเหตุ ๒

ประการ อย่างนี้ คือ เพราะการอยู่ร่วมกันในกาล

ก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑ ดูกดอกบัว

เกิดในน้ำ (เพราะอาศัยเปือกตมและน้ำ) ฉะนั้น."

ธิดาของเศรษฐีนั้น ได้ไปสู่ตระกูลของพรานเนื้อเพราะความสเนหา
ในปางก่อน, แม้พวกบุตรของนางก็จุติจากเทวโลก ถือปฏิสนธิในท้อง
ของนางนั้นแล.

แม้เหล่าสละไถ้ของนาง บังเกิดในที่นั้น ๆ เจริญวัยแล้ว ได้ไป
สู่เรือนของชนเหล่านั้นนั้นแหละ. ชนเหล่านั้นทั้งหมด ปฏิบัติเจตีย์ในกาล
นั้น ด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงได้บรรลุโศดาปัตติผล ด้วยอานุภาพแห่ง
กรรมนั้น ดังนี้แล.

เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร จบ.

๕. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ [๑๐๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนายพราน
สุนัขชื่อโกกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โย อปฺปทฺถุจฺจุสฺส นรฺสุต
ทฺสุตติ " เป็นต้น.

นายพรานพบพระเถระเที่ยวบิณฑบาต

ได้ยินว่า เวลาเช้าวันหนึ่ง นายพรานนั้นถือธนู มีสุนัขห้อมล้อม
ออกไปป่า พบภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาต
ในระหว่างทาง โกรธแล้ว พลังคิดว่า " เราพบคนกาลกรรณิ, วันนี้
จักไม่ได้สิ่งอะไรเลย " ดังนี้ จึงหนีไป. ฝ่ายพระเถระเที่ยวบิณฑบาตใน
หมู่บ้าน ทำภัตกิจแล้วจึงกลับไปสู่วิหารอีก.

นายพรานให้สุนัขกัดพระเถระ

ฝ่ายนายพรานนอกนี้ เที่ยวไปในป่าไม่ได้อะไร ๆ เมื่อกลับมา ก็พบ
พระเถระอีก จึงคิดว่า " วันนี้ เราพบคน(กาลกรรณิ)นี้แล้ว ไปป่าจึงไม่
ได้อะไร ๆ. บัดนี้เธอได้มาเผชิญหน้าของเราแม้อีก. เราจักให้สุนัขทั้งหลาย
กัดพระรูปนั้นเสีย ดังนี้แล้ว จึงให้สัญญาณปล่อยสุนัขไป.

พระเถระอื่นวอนว่า " อุบาสก ท่านอย่าทำอย่างนั้น. " เขาจึง
บอกว่า " วันนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้อะไร เพราะประสบท่าน. ท่านก็มาประสบ
ข้าพเจ้าแม้อีก. ข้าพเจ้าจักให้สุนัขกัดท่าน " ดังนี้แล้ว จึงให้สุนัข (กัด).
พระเถระรีบขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งโดยเร็ว นั่งในที่สูงชั่วนรุชหนึ่ง. สุนัข
ทั้งหลายก็พากันล้อมต้นไม้ไว้.

นายพรานแทงพระเถระ

นายโกกะไปแล้ว ร้องบอกว่า " ท่านแม่ขึ้นต้นไม้ก็ไม่มีความพิน
ไปได้ " ดังนี้แล้ว จึงแทงพื้นเท้าของพระเถระด้วยปลายลูกศร. พระเถระ
ได้แต่อ้อนวอนว่า " ขอท่านอย่าทำเช่นนั้น. " นายโกกะนอกนี้ไม่คำนึงถึง
คำวอนของท่าน กลับแทงกระหน่ำใหญ่. พระเถระเมื่อพื้นเท้าข้างหนึ่งถูก
แทงอยู่ จึงยกเท้าขึ้นขึ้น หย่อนเท้าที่ ๒ ลง. แม้เมื่อเท้าที่ ๒ นั้นถูกแทง
อยู่ จึงยกเท้าขึ้นขึ้นเสีย, นายโกกะไม่คำนึงถึงคำอ้อนวอนของพระเถระ
แทงพื้นเท้าทั้งสองแล้วด้วยอาการอย่างนี้เทียว. สรีระของพระเถระได้เป็น
ประจุอุกกรมด้วยคบเพลิง. ท่านเสวยเวทนาไม่สามารถจะคุมสติไว้ได้,
จิวรที่ท่านห่มแม้หลุดลงก็กำหนดไม่ได้. จิวรนั้น เมื่อตกลง ก็ตกลงมา
คลุมนายโกกะ ตั้งแต่ศีรษะทีเดียว.

สุนัขรุมกัดนายพราน

เหล่าสุนัขรุมกันเข้าไปในระหว่างจิวร ด้วยสำคัญว่า " พระเถระ
ตกลงมา " ดังนี้แล้วก็รุมกันกัดกินเจ้าของของตน ทำให้เหลืออยู่เพียง
กระดูก. สุนัขทั้งหลายออกมาจากระหว่างจิวรแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ภายนอก.
ที่นั่น พระเถระจึงหักกิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งขว้างสุนัขเหล่านั้น. เหล่าสุนัขเห็น
พระเถระแล้ว รู้ว่า " พวกตัวกัดกินเจ้าของเอง " จึงหนีเข้าป่า.

พระเถระสงสัยในศีลและสมณภาพของตน

พระเถระเกิดความสงสัยขึ้นว่า " บุรุษนั้นเข้าสู่ระหว่างจิวรของเรา
ฉิบหายแล้ว. ศีลของเราไม่ค้างพริ้วหรือหนอ ? " ท่านลงจากต้นไม้แล้ว
ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเรื่องราวขึ้นตั้งแต่ต้นแล้วทูลถามว่า
" ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น อาศัยจิวรของข้าพระองค์ฉิบหายแล้ว

ศีลของข้าพระองค์ไม่ต่างพร้อยแลหรือ ? สมณภาพของข้าพระองค์ ยัง
คงมีอยู่แลหรือ ? "

พระศาสดาทรงรับรองศีลและสมณภาพ

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ
ศีลของเธอไม่ต่างพร้อย, สมณภาพของเธอยังมีอยู่. เขาประทุษร้าย ต่อ
เธอผู้ไม่ประทุษร้าย จึงถึงความพินาศ. พึงมีใจแต่ในบัดนี้อย่างเดียวเท่า-
นั้น. แม้ในอดีตกาล เขาก็ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้าย ถึงความพินาศ
แล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ทรงนำอดีต
นิทานมา (ตรัสว่า)

บุรพกรรมของนายพราน

"ดังได้สดับมา ในอดีตกาล หมอผู้หนึ่งเที่ยวไปถึงหมู่บ้าน เพื่อ
ต้องการประกอบเวชกรรม ไม่ได้กรรมอะไร ๆ อันความหิวรบกวนแล้ว
ออกไปพบเด็ก ๆ เป็นอันมาก กำลังเล่นอยู่ที่ประตูบ้าน จึงคิดว่า 'เรา
จักให้ลูกเด็กเหล่านั้นแล้วรักษา ก็จักได้อาหาร ' ดังนี้แล้ว จึงแสดงงูอน
ชูสิริยะในโพรงไม้แห่งหนึ่ง บอกว่า 'เณระ เจ้าเด็กผู้เจริญทั้งหลาย นั้น
ลูกนกสาธิกา, พวกเจ้าจงจับมัน."

ทันใดนั้น เด็กน้อยคนหนึ่ง จับงูที่คอดอย่างมันดึงออกมา รู้ว่ามัน
เป็นงู จึงร้องขึ้น สลัดไปบนกระหม่อมของหมอผู้ยืนอยู่ไม่ไกล. งูรัด
ก้านคอของหมอ กัดอย่างถนัด ให้ถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นนั่นเอง.
นายโกกะพรานสุนัขนี้ แม้ในกาลก่อนก็ประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษร้าย
ถึงความพินาศแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน."

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. โย อปฺปทฺฐสฺส นรฺสฺส ทฺสฺสติ

สุทฺธสฺส โปสฺสสฺส อนนฺถณฺณสฺส

ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ

สุขุโม รโห ปฏฺวิทํ ว จิตฺโต.

"ผู้ใด ประทูลร้ายต่อมหาชนผู้ไม่ประทูลร้าย ผู้
บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสคุณเนิน, บาปย่อมกลับถึงผู้นั้น
ซึ่งเป็นคนพาลนั่นเอง เหมือนธูลีอันละเอียดที่เขา
ขัดทวนลมไปฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปทฺฐสฺส คือผู้ไม่ประทูลร้ายต่อตน
หรือต่อสรรพสัตว์. บทว่า นรฺสฺส ได้แก่ สัตว์. บทว่า ทฺสฺสติแปลว่า
ย่อมประพาศพิศ. บทว่า สุทฺธสฺส คือผู้ไม่มีความผิดเลย. แม้คำว่า
โปสฺสสฺส นี้ ก็เป็นชื่อของสัตว์นั่นเอง โดยอาการอื่น.

บทว่า อนนฺถณฺณสฺส คือผู้ไม่มีกิเลส. คำว่า ปจฺเจติ ตัดบทเป็น
ปจฺจิ-เอติ (แปลว่า ย่อมกลับถึง).

บทว่า ปฏฺวิทํ เป็นต้น ความว่า ธูลีที่ละเอียด อันบุรุษผู้หนึ่งขัด
ไป ด้วยความเป็นผู้ใคร่ประหารคนผู้ยืนอยู่ในที่เหนียวลมย่อมกลับถึงบุรุษ
นั่นเอง คือตกลงที่เบื้องบนของผู้ขัดไปนั่นเอง ฉนั้นใด. บุคคลใด เมื่อให้
การประหารด้วยฝ่ามือ เป็นต้น ชื่อว่าย่อมประทูลร้ายต่อบุรุษผู้ไม่ประทูล-
ร้าย. บาปนั้นเมื่อให้ผลในปัจจุบันนี้ หรือในอบายทั้งหลายมีนรก เป็นต้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 49

ในภพหน้า ชื่อว่าย่อมกลับถึงบุคคลนั้นแหละผู้เป็นพาล ด้วยสามารถ
วิบากทุกข์ ฉะนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตผล. พระธรรม-
เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายพรานสุนัขชื่อ โทกะ จบ.

๑๐. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว* [๑๐๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระ
ชื่อติสสผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "คพุกมเก
อุปปชฺชนฺติ" เป็นต้น.

พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งแก้วให้นายช่างเจียรไน

ได้ยินว่า พระเถระนั้นจัน (ภักต) อยู่ในสกุลของนายมณิการผู้หนึ่ง
สิ้น ๑๒ ปี. ภรรยาและสามีในสกุลนั้นตั้งอยู่ในฐานะเพียงมารดาและบิดา
ปฏิบัติพระเถระแล้ว.

อยู่มาวันหนึ่ง นายมณิการกำลังนั่งหั่นเนื้อข้างหน้าพระเถระ. ใน
ขณะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงส่งแก้วมณิควงหนึ่งไป ด้วยรับสั่งว่า
"นายช่างจงจัดและเจียรไนแก้วมณินี้แล้วส่งมา." นายมณิการรับแก้วนั้น
ด้วยมือทั้งป้อนโลหิต วางไว้บนเจียงแล้ว ก็เข้าไปข้างในเพื่อล้างมือ.

แก้วมณิหายนายช่างสืบหาคนเอาไป

ก็ในเรือนนั้น นกกระเรียนที่เขาเลี้ยงไว้มีอยู่. นกนั้นกลืนกินแก้ว
มณินั้น ด้วยสำคัญว่าเนื้อ เพราะกลืนโลหิต เมื่อพระเถระกำลังเห็นอยู่
เทียว. นายมณิการมาแล้ว เมื่อไม่เห็นแก้วมณิจึงถามภริยา ธิดาและบุตร
โดยลำดับว่า "พวกเจ้าเอาแก้วมณิไปหรือ?" เมื่อชนเหล่านั้นกล่าวว่า
"มิได้เอาไป" จึงคิดว่า "(ชะรอย) พระเถระจักเอาไป" จึงปรึกษากับ
ภริยาว่า "แก้วมณิ (ชะรอย) พระเถระจักเอาไป" ภริยาบอกว่า "แน่
นาย นายอย่ากล่าวอย่างนั้น. ดิฉันไม่เคยเห็นโทษอะไร ๆ ของพระเถระ
๑. หมายความถึงผู้สนิทสนมกับสกุล ได้รับอุปการะจากสกุลนั้น.

เลขตลอดกาลประมาณเท่านี้. ท่านยอมไม่ถือเอาแก้วมณี (แน่นอน)."

นายมณีการถามพระเถระว่า " ท่านขอรับ ท่านเอาแก้วมณีในที่นี้ไปหรือไม่? "

พระเถระ. เราไม่ได้ถือเอาดอก อุบาสก.

นายมณีการ. ท่านขอรับ ในที่นี้ไม่มีคนอื่น. ท่านต้องเอาไปเป็นแน่, ขอท่านจงให้แก้วมณีแก่ผมเถิด.

เมื่อพระเถระนั้นไม่รับ, เขาจึงพูดกะภริยาว่า " พระเถระเอาแก้วมณีไปแน่, เราจักบีบคั้นถามท่าน. "

ภริยาตอบว่า " แน่ นาย นายอย่าให้พวกเราฉิบหายเลย, พวกเราเข้าถึงความเป็นทาสเสียยังประเสริฐกว่า, ก็การกล่าวหาพระเถระผู้เห็นปานนี้ไม่ประเสริฐเลย. "

ช่างแก้วทำโทษพระตีสเถระเพราะเข้าใจผิด

นายช่างแก้วนั้นกล่าวว่า " พวกเราทั้งหมดด้วยกัน เข้าถึงความเป็นทาส ยังไม่เท่าค่าแก้วมณี " ดังนี้แล้ว จึงถือเอาเชือกพันศีรษะพระเถระขึ้นด้วยท่อนไม้. โลหิตไหลออกจากศีรษะและจมูกของพระเถระ. หน่วยตาทั้งสองได้ถึงอาการทะล้นออก, ท่านเจ็บปวดมาก ก็ล้มลง ณ ภาคพื้น. นกกระเรียนมาด้วยกลิ่นโลหิต คืบกินโลหิต.

ช่างแก้วตะนกกะเรียนตายแล้วจึงทราบความจริง

ขณะนั้น นายมณีการจึงตะมนด้วยเท้าแล้วเข้าไปพลางกล่าวว่า " มึงจะทำอะไรหรือไม่? " ด้วยกำลังความโกรธที่เกิดขึ้นในพระเถระ. นกกระเรียนนั้นล้มลงตายด้วยการเตะที่เดียวเท่านั้น. พระเถระเห็นนกนั้น จึงกล่าวว่า " อุบาสก ท่านจงผ่อนเชือกพันศีรษะของเราให้หย่อนก่อนแล้ว

๑. เวทนาปคุโต ถึงซึ่งเวทนา.

จงพิจารณาคุณกะเรียนนี้ (ว่า) มันตายแล้วหรือยัง?" ลำดับนั้น นาย
ช่างแก้วจึงกล่าวกะท่านว่า "แม่ท่านก็จักตายเช่นคนนั้น."

พระเถระตอบว่า "อุบาสก แก้วมณีนั่น อันนนั้นก็สิ้นกินแล้ว.
หากนกลูกนี้จักไม่ตายไซ้, ข้าพเจ้าแม้จะตาย ก็จักไม่บอกแก้วมณีแก่ท่าน."

ช่างแก้วได้แก้วมณีนั่นแล้วขอมาพระติสสเถระ

เขาแหะท้องนกลูกนั้นพบแก้วมณีแล้ว งงันอยู่ มีใจสลด หมอบลง
ใกล้เท้าของพระเถระ กล่าวว่า "ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอดโทษแก่ผม, ผม
ไม่รู้อยู่ ทำไปแล้ว."

พระเถระ. อุบาสก โทษของท่านไม่มี. ของเราก็มไม่มี มีแต่โทษ
ของวิญญูะเท่านั้น. เราอดโทษแก่ท่าน.

นายมณิการ. ท่านขอรับ หากท่านอดโทษแก่ผมไซ้. ท่านจงนั่ง
รับภิกษาในเรือนของผตามทำนองเถิด.

พระเถระเห็นโทษของการเข้าชายนเรือน

พระเถระกล่าวว่า "อุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นค่นไป เราจักไม่เข้า
ไปภายในชายนเรือนของผู้อื่น เพราะว่าเป็นโทษแห่งการเข้าไปภายใน
เรือนโดยตรง. ตั้งแต่นี้ไป เมื่อเท้าทั้งสองยังเดินไปได้ เราจักยืนที่ประตู
เรือนเท่านั้น รับภิกษา" ดังนี้แล้ว สมทานชุดงค์กล่าวคาถาว่า

" ภัตในทุกลูก ๆ ละนิดหน่อย อันเขาหุงไว้

เพื่อมุณี เราจักเที่ยวไปด้วยปลีแข้ง, กำลังแข้งของ

เรายังมีอยู่. "

ก็แล พระเถระ ครั้นกล่าวคาถาแล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ปรินิพพาน
ด้วยพยาธิที่นั่นนั่นเอง.

คนทำบาปกับคนทำบุญมีคติต่างกัน

นกกระเรียนได้ถือปฏิสนธิในท้องแห่งภริยาของนายช่างแก้ว. นายช่างแก้วทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในนรก. ภริยาของนายช่างแก้วทำกาละแล้ว เกิดในเทวโลก เพราะความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยนในพระเถระ.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามอภิสัมปรายภพของชนเหล่านั้น กะพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเกิดในครรภ์. บางจำพวกทำกรรมลามก ย่อมเกิดในนรก. บางจำพวกทำกรรมดีแล้ว ย่อมเกิดในเทวโลก. ส่วนผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๐. คพุกเมเก อุปปุชฺชุนติ นิรยํ ปาปกมฺมิโน

สกุคฺคํ สุคติโน ยนฺติ ปรีณิพฺพุนฺติ อนาสวา.

" ชนทั้งหลายบางพวก ย่อมเข้าถึงครรภ์, ผู้มีกรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก, ผู้มีกรรมเป็นเหตุแห่งสุคติ ย่อมไปสวรรค์ ผู้ไม่มีอาสวะย่อมปรินิพพาน. "

แก้อรรถ

ในบทเหล่านั้น ครรภ์มนุษย์เทียว พระศาสดาทรงประสงค์เอาในบทว่า คพุกํ นี้. คำที่เหลือในคาถานี้มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น ฉะนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว จบ.

๑๑. เรื่องชน ๓ คน [๑๐๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชน ๓ คน
ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "น อนตฺถิกฺข น สมฺมทฺมฺมฺเช" เป็นต้น.

กาณูไฟไหม้ตายในอากาศ

ได้ยิ่นว่า เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ภิกษุหลายรูป
มาเพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เข้าไปสู่บ้านตำบลหนึ่ง เพื่อบิณฑบาต.
ชนชาวบ้านรับบาตรของภิกษุเหล่านั้นแล้ว นิมนต์ให้นั่งในโรงฉัน ถวาย
ข้าวยาสุและของเคี้ยว เมื่อรอเวลาบิณฑบาต นั่งฟังธรรมแล้ว. ในขณะ
นั้น เปลวไฟลุกขึ้นจากเตาของหญิงคนหนึ่ง ผู้หุงข้าวแล้วปรุงสุปะและ
พยุชนะอยู่ ดิฉายคา. เสวียนหญาอันหนึ่งปลิวขึ้นจากชายคานั้น อัน
ไฟไหม้อยู่ลอยไปสู่อากาศ. ในขณะนั้น กาดัวหนึ่งบินมาทางอากาศ สอด
คอเข้าไปในเสวียนหญ้านั้น อันเกลียวหญ้าวันแล้ว ไฟไหม้ตกลงที่กลาง
บ้าน. พวกภิกษุเห็นเหตุนี้คิดว่า "โอ กรรมหนัก, ผู้มีอายุ ท่าน
ทั้งหลายจงดูอาการแปลกที่กาลถึงแล้ว, เว้นพระศาสดาเสีย ใครจักรู้กรรม
ที่กานี้ทำแล้ว พวกเราจักพินิจกรรมของกานี้กะพระศาสดา " ดังนี้
แล้ว ก็พากันหลีกไป.

ภรรยานายเรือถูกล้วงน้ำ

เมื่อภิกษุอีกพวกหนึ่ง โดยสารเรือไป เพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา
เรือได้หยุดนิ่งเฉยในกลางสมุทร. พวกมนุษย์พากันคิดว่า "คนกาลกรรม
พึงมีในเรือนี้." ดังนี้แล้ว จึงแจกสลาก (ให้จับ). ก็ภรรยาของนายเรือ

ตั้งอยู่ในปฐมวัย (กำลัง) นาคู สลากถึงแก่นางนั้น. พวกมนุษย์พากัน
กล่าวว่า "จงแจกสลากอีก." แล้วให้แจกถึง ๓ ครั้ง. สลากถึงแก่นาง
นั้นคนเดียวถึง ๓ ครั้ง. พวกมนุษย์แลดูหน้านายเรือ (เป็นที่จะพูดว่า)
"อย่างไรกัน ? นายครับ" นายเรือกล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่อาจให้มหาชน
ฉิบหาย เพื่อประโยชน์แก่นางนี้. พวกท่านจงทิ้งนางในน้ำเถิด." นางนั้น
เมื่อพวกมนุษย์จับจะทิ้งน้ำ กลัวต่อมรณภัย ได้ร้องใหญ่แล้ว นายเรือ
ได้ยินเสียงร่ำร้องนั้น จึงกล่าวว่า "ประโยชน์อะไร ด้วยอาภรณ์ของนางนี้
(จะ) ฉิบหายเสีย (เปล่าๆ). พวกท่านจงเปลี่ยนเครื่องอาภรณ์ทั้งหมด ให้
นางนุ่งผ้าเก่าผืนหนึ่งแล้วทิ้งนางนั้น. ก็ข้าพเจ้าไม่อาจดูนางนั้น ผู้ลอย
อยู่เหนือหลังน้ำได้, เพราะฉะนั้น พวกท่านจงเอากระออมที่เต็มด้วยทราย
ผูกไว้ที่คอแล้ว โยนลงไปเสียในสมุทรเถิด (ทำ) โดยประการที่ข้าพเจ้าจะ
ไม่เห็นเขาได้." พวกมนุษย์เหล่านั้น ได้กระทำตามนั้นแล้ว. ปลาและ
เต่ารวมกินนางเมื่อนั้นในที่ตนเอง. พวกภิกษุฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็คิดว่า
"ใครคนอื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักรู้กรรมของหญิงนั้นได้. พวกเราจะ
ทูลถามกรรมของหญิงนั้นกะพระศาสดา" ถึงถิ่นที่ประสงค์แล้ว จึงพากัน
ลงจากเรือหลักไป.

ภิกษุ ๗ รูป อดอาหาร ๗ วันในถ้ำ

ภิกษุ ๗ รูปอีกพวกหนึ่ง ไปจากปัจจันตชนบท เพื่อต้องการจะ
เฝ้าพระศาสดาเวลาเย็น เข้าไปสู่วัดแห่งหนึ่ง แล้วถามถึงที่พัก. ก็ในถ้ำ
แห่งหนึ่ง มีเตียงอยู่ ๗ เตียง, เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้ถ้ำนั้นแล นอนบน
เตียงนั้นแล้ว. ตอนกลางคืน แผ่นหินเท่าเรือนยอดคดโค้งลงมาปิดประตูถ้ำ
ไว้ พวกภิกษุเจ้าของถ้ำกล่าวว่า "พวกเราให้ถ้ำนี้ถึงแก่ภิกษุอาคันตุกะ,

ก็แผ่นหินใหญ่นี้ ได้ตั้งปิดประตูถ้าเสียแล้ว. พวกเราจักนำแผ่นหินนั้น ออก " แล้วให้ประชุมพวกมนุษย์จากบ้าน ๗ ตำบลโดยรอบ แม้พยายาม อยู่ ก็ไม่อาจยังแผ่นหินนั้นให้เขื่อนจากที่ได้.

แม้พวกภิกษุผู้เข้าไป (อยู่) ในภายใน ก็พยายามเหมือนกัน. แม้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ยังไม่อาจให้แผ่นหินนั้นเขื่อนได้ตลอด ๗ วัน, พวก ภิกษุอาคันตุกะ อันความหิวแผดเผาแล้วตลอด ๗ วัน ได้เสวยทุกข์ใหญ่ แล้ว. ในวันที่ ๗ แผ่นหินก็ได้กลับกลิ้งออกไปเอง. พวกภิกษุออกไป แล้ว คิดว่า " บาปของพวกเรานี้ เว้นพระศาสดาเสียแล้วใครเล่าจะรู้ได้ พวกเราจักทูลถามพระศาสดา " ดังนี้แล้ว ก็พากันหลีกไป.

พวกภิกษุทูลถามถึงกรรมของตนและของผู้อื่น

ภิกษุเหล่านั้น มาบรรจบกันกับภิกษุพวกก่อนในระหว่างทาง รวม เป็นพวกเดียวกันเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง มีปฏิสันถารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว จึงทูลถามถึงเหตุที่ตนเห็นและที่ ตนเสวยมาแล้วโดยลำดับ. แม้พระศาสดาก็ตรัสพยากรณ์แก่ภิกษุเหล่านั้น โดยลำดับอย่างนี้.

บุรพกรรมของกา

ภิกษุทั้งหลาย กานันได้เสวยกรรมที่ตนทำแล้วนั้นแหละโดยแท้. ก็ในอดีตกาล ชาวนาผู้หนึ่งในกรุงพาราณสี ฝึกโคของตนอยู่ (แต่) ไม่ อาจฝึกได้. ด้วยว่าโคของเขานั้นเดินไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเสีย. แม้ เขาตีให้ลุกขึ้นแล้ว เดินไปได้หน่อยหนึ่ง ก็กลับนอนเสียเหมือนอย่างเดิม นั้นแล. ชาวนานั้น แม้พยายามแล้วก็ไม่อาจฝึกโคนั้นได้ เป็นผู้อันความ โกรธครอบงำแล้ว จึงกล่าวว่า 'บัดนี้เจ้าจักนอนสบายตั้งแต่นี้ไป' ดังนี้

แล้ว ทำโคนันให้เป็นจุฟองฟาง พันคอโคนันด้วยฟางแล้วก็จุดไฟ. โดถูกไฟคลอกตายในที่นั่นเอง. ภิกษุทั้งหลาย กรรมอันเป็นบาปนั้น อัน กำนันทำแล้วในครั้งนั้น. เขาไหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนาน เพราะวิบาก ของกรรมอันเป็นบาปนั้นเกิดแล้วในกำเนิดกา ๘ ครั้ง (ถูกไฟ) 'ไหม้ตาย ในอากาศอย่างนั้นแหละด้วยวิบากที่เหลือ."

บุรพกรรมของภรรยานายเรือ

" ภิกษุทั้งหลาย หญิงเมื่อนั้น เสวยกรรมที่ตนทำแล้วเหมือนกัน. ก็ ในอดีตกาล หญิงนั้นเป็นภรรยาแห่งคฤหบดีคนหนึ่งในกรุงพาราณสีได้ทำ กิจทุกอย่างมีดักน้ำ ซ้อมข้าว ปรงอาหาร เป็นต้น ด้วยมือของนางเอง. สุนัขตัวหนึ่งของนางนั่งแลดูนางนั้น ผู้ทำกิจทุกอย่างอยู่ในเรือน. เมื่อ นางนำภัตไปนาก็ดี ไปป่าเพื่อต้องการวัตถุต่าง ๆ มีฟืนและผักเป็นต้นก็ดี สุนัขนั้นย่อมไปกับนางนั้นเสมอ. พวกคนหนุ่มเห็นดังนั้น ย่อมเยาะเย้ยว่า 'แน่ะพ่อ พรานสุนัขออกแล้ว. วันนี้พวกเราจักกิน (ข้าว) กับเนื้อ' นางขายเงินเพราะคำพูดของพวกคนเหล่านั้น จึงประหารสุนัขด้วยก้อน ดินและท่อนไม้เป็นต้นให้หนีไป. สุนัขกลับแล้วก็ตามไปอีก. ได้ยินว่า สุนัขนั้นได้เป็นสามีของนางในอรรถภาพที่ ๓; เหตุนั้น มันจึงไม่อาจตัดความ รักได้. จริงอยู่ ใคร ๆ ชื่อว่าไม่เคยเป็นเมียหรือเป็นผัวกัน ในสงสาร มีที่สุดอันบุคคลไปตาม ไม่รู้แล้ว ไม่มีโดยแท้; ถึงกระนั้น ความรักมี ประมาณยิ่ง ย่อมมีในผู้ที่เป็นญาติกันในอรรถภาพไม่ไกล; เหตุนั้น สุนัขนั้น จึงไม่อาจละนางนั้นได้. นางโกรธสุนัขนั้น เมื่อนำข้าวยาคุไปเพื่อสามีที่ นา (จึง) ได้เอาเชือกใส่ไว้ในชายพกแล้วไป. สุนัขไปกับนางเหมือนกัน. นางให้ข้าวยาคุแก่สามีแล้ว ถือกระออมเปล่าไปสู่ทำน้าแห่งหนึ่ง บรรจุ

กระออมให้เต็มด้วยทรายแล้ว ได้ทำเสียง (สัญญา) แก่สุนัขซึ่งยืนแลดูอยู่ในที่ใกล้. สุนัขดีใจว่า นานแล้วหนอ เราได้ถ้อยคำที่ไพเราะในวันนี้, จึงกระดิกหางเข้าหานาง. นางจับสุนัขนั้นอย่างมั่นที่คอแล้ว จึงเอาปลายเชือกข้างหนึ่งผูกกระออมไว้ เอาปลายเชือกอีกข้างหนึ่งผูกที่คอสุนัข ผลักกระออมให้กลิ้งลงน้ำ. สุนัขตามกระออมไปตกลงน้ำ ก็ได้ทำกาละในน้ำนั้นเอง. นางนั้นไหม้อยู่ในนรกสืบกาลนาน เพราะวิบากของกรรมนั้น ด้วยวิบากที่เหลือจึงถูกเขาเอากระออมเต็มด้วยทรายผูกคอถ่วงลงในน้ำ ได้ทำกาละแล้วตลอด ๑๐๐ อดภาพ."

บุรพกรรมของภิกษุ ๗ รูป

ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกเธอก็เสวยกรรมอันตนกระทำแล้วเหมือนกัน. ก็ในอดีตกาล เด็กเลี้ยงโค ๗ คนชาวกรุงพาราณสี เทียวเลี้ยงโคอยู่คราวละ ๗ วัน ในประเทศใกล้ดงแห่งหนึ่ง วันหนึ่งเทียวเลี้ยงโคแล้วกลับมาพบเหยี่ยวใหญ่ตัวหนึ่ง จึงไล่ตาม. เหยี่ยวหนีเข้าไปสู่จอมปลวกแห่งหนึ่ง. ก็ช่องแห่งจอมปลวกนั้นมี ๗ ช่อง. พวกเด็กปรึกษากันว่า บัดนี้ พวกเราจักไม่อาจจับได้ พຼ່ງนี้จึงจักมาจับดังนี้แล้ว จึงต่างคนต่างก็ถือเอากิ่งไม้ที่หักได้คนละกำ ๆ แม้ทั้ง ๗ คนพากันปิดช่องทั้ง ๗ ช่องแล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้นเด็กเหล่านั้นมิได้คำนึงถึงเหยี่ยวนั้น ดันโคไปในประเทศอื่น ครั้นในวันที่ ๗ พาโคกลับมา พบจอมปลวกนั้น กลับได้สติ คิดกันว่า 'เหยี่ยวนั้นเป็นอย่างไรหนอ' จึงเปิดช่องที่ตน ๆ ปิดไว้แล้ว. เหยี่ยวหมดอาลัยในชีวิต เหลือแต่กระดูกและหนังสั่นคลานออกมา. เด็กเหล่านั้นเห็นดังนั้นแล้ว จึงทำความเอ็นดูพุดกันว่า 'พวกเราอย่าฆ่ามันเลย. มันอดเหยื่อตลอด ๗ วัน' จึงลูบหลังเหยี่ยวนั้นแล้วปล่อยไป ด้วยกล่าวว่า 'จงไปตามสบายเถิด.'

เด็กเหล่านั้นไม่ต้องไหม้ในรถก่อน เพราะไม่ได้ฆ่าเหยื่อ แต่ชนทั้ง ๗ นั้น ได้เป็นผู้อดข้าวร่วมกันตลอด ๗ วัน ๆ ใน ๑๔ อดภาพ ภิกษุทั้งหลาย กรรมนั้น พวกเขาเป็นเด็กเลี้ยงโค ๗ คนทำไว้แล้วในกาลนั้น."

พระศาสดาทรงพยากรณ์ปัญหา อันภิกษุเหล่านั้นทูลถามแล้ว ๆ ด้วย
ประการนี้."

คนจะอยู่ที่ไหน ๆ ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่ว

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ทูลพระศาสดาว่า " ความพินยอมไม่มีแก่สัตว์ที่ทำความบาปแล้ว ผู้ซึ่งเหาะไปในอากาศก็ดี เล่นไปสู่สมุทรก็ดี เข้าไปสู่ชอกแห่งภเวณีก็ดี หรือ ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา ตรัสบอกว่า "อย่างนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย แม้ในที่ทั้งหลาย มีอากาศเป็นต้น ประเทศแม้สักส่วนหนึ่งที่บุคคลอยู่แล้ว พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ ไม่มี " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๑. น อนฺตลิกฺเข น สมฺมุตฺตมชฺเฌ

น ปพฺพทานํ วิวรํ ปวีสํ

น วิชชติ โส ชคติปปเทโส

យតុរាជ្យតោ មូល្យធម្ម បាបកម្មា.

"บุคคลที่ทำความชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็
ไม่พึงพ้นจากการชั่วได้, หนีไปในท่ามกลางมหา-
สมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากการชั่วได้, หนีเข้าไปสู่ซอก
แห่งภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากการชั่วได้, (เพราะ) เขา

อยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด พึงพ้นจากกรรม

ชั่วได้, ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่."

แก้อรรถ

ความแห่งพระคานันว่า " ก็หาว่า คนบางคนคิดว่า 'เราจัก
พ้นจากกรรมชั่วด้วยอุบายนี้' พึงนั่งในอากาศก็ดี. พึงเข้าไปสู่มหาสมุทร
อันลึกแปดหมื่นสี่พัน โยชน์ก็ดี พึงนั่งในชอกแห่งภูเขาที่ดี. เข้าไม่พึงพ้น
จากกรรมชั่วได้เลย.' ด้วยว่า ในส่วนแห่งแผ่นดินคือภาคแห่งปฐพีมี
ปฐกัมภีเป็นต้น โอกาสแม้ประมาณเท่าปลายขนทรายที่บุคคลอยู่แล้ว
พึงอาจพ้นจากกรรมชั่วได้ หามีไม่. "

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น. พระธรรมเทศนาเป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่มหาชนผู้
ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องชน ๓ คน จบ

๑๒. เรื่องเจ้าสุปปพุทธสาकยะ [๑๐๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าสาकยะ พระนามว่าสุปปพุทธะ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " น อนตฺถิกฺเข น สมฺมุตฺตมชฺเชน " เป็นต้น.

เจ้าสุปปพุทธะเกลี้ยนั่งปิดทางเสด็จพระศาสดา

ดังได้สดับมา เจ้าสุปปพุทธะพระองค์นั้น ผูกอาฆาตในพระศาสดา ด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ คือ พระสมณโคดมนี้ถึงลูกสาวของเราออกบวช ประการ ๑ ให้ลูกชายของเราบวชแล้วตั้งอยู่ในฐานะแห่งผู้มีเวรต่อลูกชายนั่นประการ ๑, วันหนึ่ง ทรงดำริว่า " บัดนี้เราจักไม่ให้พระสมณโคดม นั้นไปฉันยังสถานที่นิมนต์ " ดังนี้ จึงปิดทางเป็นที่เสด็จไป นั่งเสวย น้ำจันทน์ในระหว่างทาง.

ลำดับนั้น เมื่อพระศาสดามีภิกษุสงฆ์ห้อมล้อมเสด็จมาที่นั่น พวกมหาเดเล็กทูลท้าวเธอว่า " พระศาสดาเสด็จมาแล้ว." ท้าวเธอตรัสว่า " พวกเจ้าจงล่วงหน้าไปก่อน. จงบอกพระสมณะนั้นว่า 'พระสมณโคดม องค์นี้ไม่เป็นใหญ่กว่าเรา เราจักไม่ให้ทางแก่พระสมณโคดมนั้น ' แม้ พวกมหาเดเล็กทูลเตือนแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็คงประทับนั่งรับสั่งอย่างนั้นแล.

พระศาสดาไม่ได้หนทางจากสำนักของพระมาตุละ (ลุง) แล้วจึงเสด็จกลับจากที่นั่น. แม้ท้าวเธอก็ส่งจารบุรุษ (คนสอดแนม) ไปคนหนึ่ง ด้วยกำชับว่า " เจ้าจงไป ฟังคำของพระสมณโคดมนั้นแล้วกลับมา."

เจ้าสุปปพุทธะทำกรรมหนักจักถูกแผ่นดินสูบ

แม้พระศาสดาเสด็จกลับมา ทรงทำการเยี่ยมพระโอรส พระอานนทเถระทูลถามว่า "อะไรหนอแล ? เป็นปัจจัยแห่งกรรมคือการเยี่ยมพระโอรสให้ปรากฏ พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " อานนท เธอเห็นเจ้าสุปปพุทธะไหม ? "

พระอานนทเถระ. ทูลว่า " เห็น พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา ตรัสว่า " เจ้าสุปปพุทธะนั้นไม่ให้ทางแก่พระพุทเจ้าผู้เช่นเรา ทำกรรมหนักแล้ว ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ ท้าวเธอจักเข้าไปสู่แผ่นดิน (ธรณีสูบ) ณ ที่ใกล้เชิงบันได ในภายได้ปราสาท. "

เจ้าสุปปพุทธะมุ่งจับผิดพระศาสดาด้วยคำเท็จ

จารบรูษได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว ไปสู่สำนักของเจ้าสุปปพุทธะ ๕ ตรัสถามว่า " หลานของเราเมื่อกลับไปพูดอะไรบ้าง ? " จึงกราบทูลตามที่ตนได้ยินแล้ว.

ท้าวเธอได้สดับคำของจารบรูษนั้นแล้ว ตรัสว่า " บัดนี้ โทษในการพูด (ผิด) แห่งหลานของเราย่อมไม่มี เธอตรัสคำใด คำนั้นต้องเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ทีเดีย. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น คราวนี้ เราจักจับผิดเธอด้วยการพูดเท็จ. เพราะเธอไม่ตรัสกะเราโดยไม่เจาะจงว่า 'ท่านสุปปพุทธะจักถูกธรณีสูบในวันที่ ๗ ' ตรัสว่า ' ท่านสุปปพุทธะจักถูกธรณีสูบที่ใกล้เชิงบันได ในภายได้ปราสาท ' ตั้งแต่วันนี้ไป เราจักไม่ไปสู่ที่นั่น. เมื่อเป็นเช่นนั้น เราไม่ถูกธรณีสูบในที่นั้นแล้ว จักข่มขู่เธอด้วยการพูดเท็จ. "

เจ้าสุปปพุทธะทรงทำการรักษาพระองค์อย่างแข็งแรง

ท้าวเธอรับสั่งให้พวกมหาดเล็กขนเครื่องใช้สอยของพระองค์ออกทั้งหมดไว้บนปราสาท ๗ ชั้น ให้ชักบันได ปิดประตู ตั้งคนแข็งแรงประจำไว้ที่ประตู ประตูละ ๒ คน ตรัสว่า " ถ้าเราเป็นผู้มุ่งจะลงไปข้างล่างโดยความประมาทไฉฐ์ พวกเจ้าต้องห้ามเราเสีย. " ดังนี้แล้วประทับนั่งในห้องอันเป็นสิริบนพื้นปราสาทชั้นที่ ๗.

จะหนีผลแห่งกรรมชั่วย่อมนิพพาน

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เจ้าสุปปพุทธะมิใช่จะนั่งบนพื้นปราสาทอย่างเดียว, ต่อให้เหาะขึ้นไปสู่เวหาส นั่งในอากาศก็ตาม, ไปสู่สมุทรด้วยเรือก็ตาม, เข้าซอกเขาก็ตาม, ธรรมคาพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเป็นสองไม่มี, ท้าวเธอจักถูกรณีสืบในสถานที่เราพูดไว้นั้นแหละ. " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๒. น อนตฺถิกฺข น สมฺมุตฺตมชฺเชน

น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวีธํ

น วิชฺชตี โส ชคตฺตปฺปเทโส

ยตุรฏฺฐจิตํ นปฺปสฺสเหยฺย มจฺจุ.

" บุคคลที่ทำการกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, หนีไปสู่ซอกภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ (เพราะ) เขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด ความตายพึงครอบงำไม่ได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่. "

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบอกว่า นปฺปสเหยย มจฺจุ ความว่า ประเทศคือแผ่นดิน แม้เพียงเท่าปลายผม ที่มรณะไม่พึงย่ำยี คือไม่พึงครอบงำผู้สถิตอยู่ ย่อมไม่มี คำที่เหลือ ก็เช่นกับคำก่อนนั้นเทียวดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

ม้ามงคลเป็นเหตุให้ท้าวเธอเสด็จลงจากปราสาท

ในวันที่ ๗ ในเวลาคล้ายกับเวลาที่เจ้าสุปปพุทธะปิดหนทางภิกษาจารของพระศาสดา ม้ามงคลของเจ้าสุปปพุทธะในภายใต้ปราสาทกึกคะนอง กระแทกแล้วซึ่งฝานั้น ๆ.

ท้าวเธอประทับนั่งอยู่ชั้นบนนั่นเอง ได้สดับเสียงของม้านั้น จึงตรัสถามว่า "นั่นอะไรกัน ? " พวกมหาดเล็กทูลว่า " ม้ามงคลคะนอง. " ส่วนม้านั้น พอเห็นเจ้าสุปปพุทธะ ก็หยุดนิ่ง.

เกิดเหตุนำประหลาดเพราะกรรมชั่ว

ขณะนั้น ท้าวเธอมีพระประสงค์จะจับม้านั้น ได้เสด็จลุกจากที่ประทับ پایพระพักตร์มาทางประตู. ประตูทั้งหลายเปิดเองทีเดียว; บันไดตั้งอยู่ในที่ของตนตามเดิม. คนแข็งแรงผู้ยืนอยู่ที่ประตูจับท้าวเธอที่พระศอ ผลักให้มีพระพักตร์คะมำลงไป. โดยอุบายนั้นประตูที่พื้นทั้ง ๗ ก็เปิดเองทีเดียว บันไดทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในที่เดิม. พวกคนที่แข็งแรง (ประจำอยู่) ที่ชั้นนั้น ๆ จับท้าวเธอที่พระศอเทียวแล้วผลักให้มีพระพักตร์คะมำลงไป.

ท้าวเธอถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในอเวจินรก

ขณะนั้น มหาปฐพีแตกแยกออกคอยรับเจ้าสุปปพุทธะนั้นผู้ถึงที่
ใกล้เชิงบันไดที่ภายใต้ปราสาทนั่นเอง. ท้าวเธอไปบังเกิดในอเวจินรก
แล้วแล.

เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ จบ

ปาปวรรณกรรมา จบ

วรรคที่ ๕ จบ.

คาถาธรรมบท

กัณทวารก^๑ที่ ๑๐

ว่าด้วยอาชญามีผล

[๒๐] ๑. สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา สัตว์
ทั้งหมดย่อมกลัวต่อความตาย บุคคลทำตนให้เป็น
อุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ผู้อื่นให้ฆ่า.

๒. สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิต
ย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหมด บุคคลควรทำตนให้
เป็นอุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า.

๓. สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข บุคคล
ใดแสวงหาสุขเพื่อตน แต่เบียดเบียนสัตว์อื่นด้วย
ท่อนไม้ บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมไม่ได้สุข สัตว์ผู้
เกิดแล้วทั้งหลายเป็นผู้ใคร่สุข บุคคลใดแสวงหาสุข
เพื่อตน ไม่เบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้ บุคคล
นั้นละไปแล้ว ย่อมได้สุข.

๔. เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใครๆ ชนเหล่า
อื่นถูกเธอว่าแล้ว จะพึงว่าตอบเธอ.

๕. นายโคบาล ย่อมค้อนโคทั้งหลายไปสู่ที่หา
กิน ด้วยท่อนไม้ฉั่นโค ชราและมัจจุย่อมค้อนอายุ
ของสัตว์ทั้งหลายไปฉั่นนั้น.

๑. วารกที่ ๑๐ มีอรรถกถา ๑๑ เรื่อง.

๖. อันคนพาล ทำกรรมทั้งหลายอันลามกอยู่
ย่อมไม่รู้ (ลึก) บุคคลผู้มีปัญญาทราวม ย่อมเดือดร้อน
ดุจถูกไฟไหม้ เพราะกรรมของตนเอง.

๗. ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้าย
ทั้งหลาย ผู้ไม่มีอาชญาด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ
๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือ ถึง
เวทนากล้า ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความสลายแห่ง
สรีระ ๑ อาพาธหนัก ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑
ความขัดข้องแต่พระราชา ๑ การถูกกล่าวต่ออย่างร้าย
แรง ๑ ความย่ำแย่แห่งเครื่องนุ่งห่ม ๑ ความเสียหาย
แห่งโภคะทั้งหลาย ๑ อีกอย่างหนึ่ง ไฟป่าไหม้
เรือนของเขา ๑ ผู้นั้นมีปัญญาทราวม เพราะกายแตก
ย่อมเข้าถึงนรก.

๘. การประพฤติเป็นคนเปลือย ก็ทำสัตว์ให้
บริสุทธิไม่ได้ การเกลาชฎาก็ไม่ได้ การนอนเหนือ
เปือกตมก็ไม่ได้ การไม่กินข้าวก็ดี การนอนบนแผ่น-
ดินก็ดี ความเป็นผู้มีกายหมักหมมด้วยธุลีก็ดี ความ
เพียรด้วยการนั่งกระหย่งก็ดี (แต่ละอย่าง) หาทำ
สัตว์ผู้ยังไม่ล่วงสงสัยให้บริสุทธิได้ไม่.

๙. แม้ถ้าบุคคลประดับแล้ว ฟังประพฤติสมา
เสมอ เป็นผู้สงบ ฝึกแล้ว เที่ยงธรรม มีปกติประ-

พฤติประเสริฐ วางเสียซึ่งอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก
บุคคลนั้นเป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ เป็นภิกษุ.

๑๐. บุรุษผู้ห้ามอกุศลวิตก ด้วยหิริได้ น้อยคน
จะมีในโลก บุคคลใดกำจัดความหลับ ตื่นอยู่ เหมือน
ม้าดีหลบเส้ไม่ให้ถูกตน บุคคลนั้นหาได้ยาก ท่าน
ทั้งหลายจงมีความเพียร มีความสดใจ เหมือนม้าดี
ถูกเขาตีด้วยเส้แล้ว (มีความบากบั่น) ฉะนั้น ท่าน
ทั้งหลายเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ
และด้วยคุณเครื่องวินิจัยธรรม มีวิชาและจรณะ
ถึงพร้อม มีสติมั่นคง จักละทุกข์อันมีประมาณไม่
น้อยนี้ได้.

๑๑. อันคนไข่น้ำทั้งหลาย ย่อมไข่น้ำ ช่างสร
ทั้งหลาย ย่อมดัดสร ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้
ผู้สอนง่ายทั้งหลาย ย่อมฝึกตน.

จบทัณทวารวคที่ ๑๐

๑๐. ท้าวธรรมกถวณนา

๑. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ [๑๐๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์^๑ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "สพฺเพ ตสฺสฺส" เป็นต้น.

เหตุทรงบัญญัติปหารทานสิกขาบท

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมื่อเสนาสนะอันภิกษุสัตว์^๒สพัคคีย์ซ่อมแซมแล้ว ภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า "พวกท่านจงออกไป, พวกผมแก่กว่า, เสนาสนะนั้นถึงแก่พวกผม." เมื่อภิกษุสัตว์สพัคคีย์เหล่านั้นพูดว่า "พวกผมจักไม่ยอมให้, (เพราะ) พวกผมซ่อมแซมไว้ก่อน " ดังนี้แล้ว จึงประหารภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุสัตว์สพัคคีย์ถูกรณภัยคุกคามแล้ว จึงร้องเสียงลั่น.

พระศาสดา ทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า "อะไรกันนี้ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่เมื่อ ธรรมดาภิกษุไม่ควรทำอย่างนั้น, ภิกษุใดทำ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้." ดังนี้แล้ว ทรงบัญญัติปหารทานสิกขาบท ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุรู้ว่า 'เราซ่อมหาวาดหัวนต่ออาชญา กลัวต่อความตายฉันใด, แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ย่อมหาวาดหัวนต่ออาชญา กลัวต่อความตายฉันนั้นเหมือนกัน ' ไม่ควรประหาร

๑. ภิกษุมีพวก ๖. ๒. ภิกษุมีพวก ๑๗.

เอง "ไม่ควรใช้ให้ฆ่าผู้อื่น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม
จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑. สัพเพ ตสนฺติ ทณฺทสฺส สัพเพ ภายุนฺติ มจฺจุโน

อตฺตานิ อุปมํ กตฺวา น หนฺยฺย น ฆาตये.

"สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา, สัตว์
ทั้งหมด ย่อมกลัวต่อความตาย, บุคคลทำตนให้เป็น
อุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ผู้อื่นให้ฆ่า."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนว่า "สัพเพ ตสนฺติ" ความว่า สัตว์
แม้ทั้งหมด เมื่ออาชญาจะตกที่ตน ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญาอันนั้น.

บทว่า มจฺจุโน ได้แก่ ย่อมกลัวแม้ต่อความตายแท้.

กัปปัญชนะ^๑แห่งเทศนานี้ไม่มีเหลือ. ส่วนเนื้อความยังมีเหลือ. เหมือน
อย่างว่า เมื่อพระราชารับสั่งให้พวกราชบุรุษดึกลองเที่ยวป่าร้องว่า "ชน
ทั้งหมดจงประชุมกัน" ชนทั้งหลายที่เหลือเว้นพระราชามหาอำมาตย์
ของพระราชเสียบ ย่อมประชุมกันฉันใด. แม้เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า
"สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่น" ดังนี้. สัตว์ทั้งหลายที่เหลือเว้นสัตว์วิเศษ
๔ จำพวกเหล่านั้น คือ 'ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอุสภอาชาไนย
และพระจันตพ' บัณฑิตพึงทราบว่าย่อมหวาดหวั่นฉันนั้นเหมือนกัน.
จริงอยู่ บรรดาสัตว์วิเศษเหล่านี้ พระจันตพ ไม่เห็นสัตว์ที่จะตาย เพราะ
ความที่ท่านละสักกายทิฏฐิเสียได้แล้วจึงไม่กลัว. สัตว์วิเศษ ๓ พวกนอกนี้

๑. อธิบายว่า เพ่งตามพยัญชนะ แสดงว่า สัตว์ทั้งหลายกลัวต่อความตาย ไม่มีเว้นใครเลย แต่
ตามอรรถ มีเว้นสัตว์บางพวก จึงกล่าวว่า ยังมีเหลือ.

ไม่เห็นสัตว์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตน เพราะความที่สักกายทิฏฐิ มีกำลังจึงไม่กลัว.

พระคาถาว่า น หนฺนฺย น มาตฺย ความว่า บุคคลรู้ว่า "เราฉันใด. แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ฉันนั้น" ดังนี้แล้ว ก็ไม่ควรมัวเมา (และ) ไม่ควรใช้ผู้อื่นให้เมา.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุบริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ [๑๐๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุ-
ฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สพฺเพ สนฺติ" เป็นต้น.

เหตุให้ทรงบัญญัติตลสัตติกลีขาท

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เจียดเจือหลอก
คือฝ่ามือแก่พวกภิกษุสัตรสพัคคีย์เหล่านั้น ด้วยเหตุที่ตนประหารพวก
สัตรสพัคคีย์ ในสิกขาบทก่อนนั้นนั่นเอง.

แม้ในเรื่องนี้ พระศาสดาทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็
ตรัสถามว่า "นี่อะไรกัน ?" ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" แล้ว
ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่ฉันไป ธรรมคาถาไม่ควรทำ
อย่างนี้, ภิกษุใดทำ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้" ดังนี้แล้ว ทรงบัญญัติ
ตลสัตติกลีขาท ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมคาถาทราบว่า
แม้สัตว์เหล่าอื่นย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา อย่างเดียวกับเราเหมือนกัน,
อนึ่ง ชีวิตก็ย่อมเป็นที่รักของสัตว์เหล่านั้น เหมือนของเราโดยแท้ ไม่ควร
ประหารเอง ไม่ควรใช้ผู้อื่นให้ฆ่า" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๒. สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺหาสุส สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ

อตุตฺตาณํ อูปมํ กตุวา น หนฺนยุย น มาตเย.

"สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิต
ย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหมด. บุคคลควรทำตนให้
เป็นอุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า สพุพฺถ ชีวิตํ ปิยํ ความว่า
ชีวิตย่อมเป็นที่รักยิ่งของเหล่าสัตว์ที่เหลือ เว้นพระจิณาสพเสีย. อันพระ-
จิณาสพ ย่อมเป็นผู้วางเฉยในชีวิตหรือในมรรณะโดยแท้. คำที่เหลือ เช่น
กับคำอันมีในก่อนนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๓. เรื่องเด็กหลายคน [๑๐๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเด็กเป็นอันมาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "สุขกามานิ ภูตานิ" เป็นต้น.

พระศาสดาทรงพบพวกเด็กติว

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จทรงบาตรเข้าไปในกรุงสาวัตถี ทรงเห็นพวกเด็กเป็นอันมาก เอาไม้ติวเรือนัวหนึ่ง ในระหว่างทาง ตรัสถามว่า "เนะ เจ้าเด็กทั้งหลาย พวกเจ้าทำอะไรกัน ?" เมื่อเด็กเหล่านั้นกราบทูลว่า "พวกข้าพระองค์เอาไม้ติว" "พระเจ้าข้า" ตรัสถามอีกว่า "เพราะเหตุไร ?" เมื่อพวกเขากราบทูลว่า "เพราะกลัวมันกัด พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "พวกเจ้าติวนี้ด้วยคิดว่า 'จักทำความสุขแก่ตน' จักไม่เป็นผู้ได้รับความสุขในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ. แท้จริง บุคคลเมื่อปรารถนาสุขแก่ตน (แต่) ประหารสัตว์อื่น ย่อมไม่ควร" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๓. สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺฑเทน วิหิสติ

อตุตฺโท สุขเมสฺสโน เปจฺจ โส น ลกฺเต สุขํ .

สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺฑเทน น วิหิสติ

อตุตฺโท สุขเมสฺสโน เปจฺจ ลกฺเต สุขํ .

"สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข บุคคล

ใดแสวงหาสุขเพื่อตน, แต่เบียดเบียนสัตว์อื่นด้วย

ท่อนไม้ บุคคลนั้นจะไปแล้วย่อมไม่ได้สุข. สัตว์ผู้

๑. คือผู้ที่อาศัยอยู่ตามเรือน เช่นงูเขียว งูลายสอ เป็นต้น.

เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข, บุคคลใดแสวงหา
สุขเพื่อตน, ไม่เบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้,
บุคคลนั้นละไปแล้ว ย่อมได้สุข.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบวว่า โย ทุแทน ความว่า บุคคลใด
ยอมเบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วย ท่อนไม้หรือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินเป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า เปจุโส น ลกเต สุขํ ความว่า บุคคลนั้น
ยอมไม่ได้สุขสำหรับมนุษย์ สุขอันเป็นทิพย์ หรือสุขคือพระนิพพาน อัน
เป็นปรมัตถ์ (สุข) ในโลกหน้า.

ในพระคาถาที่ ๒ (มีความว่า) หลายบทว่า เปจุโส ลกเต สุขํ
ความว่า บุคคลนั้นยอมได้สุขทั้ง ๓ อย่าง มีประการดังกล่าวแล้วใน
ปรโลก.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล
ดังนี้แล.

เรื่องเด็กหลายคน จบ.

๔. เรื่องพระโกณฑธานเถระ [๑๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อ
โกณฑธานะ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " มาโวจ ผรุสํ กณฺหิ " เป็นต้น.

รูปสตรีติดตามพระเถระไปทุกแห่ง

ดังได้สดับมา จำเดิมแต่วันที่พระเถระนั้นบวชแล้ว รูปสตรีรูปหนึ่ง
เที่ยวไปกับพระเถระ (แต่) พระเถระไม่เห็นรูปสตรีนั้น, ส่วนมหาชนเห็น.
เมื่อท่านแม่เที่ยวบิณฑบาตอยู่ภายในบ้าน. พวกมนุษย์ถวายภิกษาทัพพี ๑
แล้ว พูกว่า " ท่านขอรับ ส่วนนี้จึงเป็นของสำหรับท่าน, แต่ส่วนนี้
สำหรับสตรีผู้สหายของท่าน " ดังนี้แล้ว ก็ถวายภิกษาแม่ทัพพีที่ ๒.

บุรพกรรมของพระเถระ

ถามว่า " บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร ? "

ตอบว่า " ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ
ภิกษุ ๒ รูปเป็นสหายกัน ได้เป็นผู้กลมเกลียวกันอย่างยิ่ง จุจลออกจาก
กรรมมารดาเดียวกัน."

ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนมายุยืน ภิกษุทั้งหลายย่อม
ประชุมกัน เพื่อประโยชน์แก่การทำอุโบสถทุก ๆ ๑ ปี หรือทุก ๆ ๖ เดือน
(ครั้งหนึ่ง) เพราะฉะนั้น แม้ท่านทั้งสองรูปนั้น ก็ออกไปจากที่อยู่ด้วย
คิดว่า " จักไปสู่โรงอุโบสถ."

เทวดาแกล้งทำพระเถระให้แตกกัน

เทวดาผู้เกิดในชั้นดาวดึงส์ผู้หนึ่ง เห็นท่านทั้งสองแล้ว คิดว่า " ภิกษุ
เหล่านั้นช่างกลมเกลียวกันเหลือเกิน, เราอาจทำลายภิกษุเหล่านั้นได้หรือ

หนอ?" ดังนี้แล้ว ได้มาในลำดับเวลาที่ตนคิดแล้วนั้นแล เพราะความ
ที่ตนเป็นผู้เกร. ในภิกขุ ๒ รูปนั้น เมื่อรูปหนึ่งกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ขอ
ท่านจงรออยู่สักครู่หนึ่ง ผมมีความต้องการถ่ายอุจจาระ" จึงนิรมิตเพศ
เป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง. ในกาลที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้ว
ออกมา เอามือข้างหนึ่งเกล้ามวยผม ข้างหนึ่งจัดผ้าถุง (เดินตาม) ออก
มาข้างหลังพระเถระนั้น. ท่านไม่เห็นหญิงนั้น. แต่ภิกขุรูปที่ยืนอยู่ข้าง
หน้าซึ่งคอยท่านอยู่ เหลียวมาแลดูเห็นหญิงนั้นทำอย่างนั้น (เดินตาม)
ออกมา.

รังเกียจกันด้วยศีลเภท

เทวดานั้นรู้ภาวะแห่งตน อันภิกขุนั้นเห็นแล้ว ก็อันตรธานไป.
ภิกขุรูปนอกนี้ (ที่คอยอยู่) พุดกะภิกขุนั้น ในเวลาที่มาสู่ที่ใกล้ตนว่า
"ผู้มีอายุ ศีลของท่านทำลายเสียแล้ว."

ภิกขุนั้นกล่าวว่า "ผู้มีอายุ กรรมเห็นปานนั้นของผมไม่มี." ภิกขุ
นอกนี้กล่าวว่า "เดี๋ยวนี้เอง หญิงรุ่นสาว (เดินตาม) ออกมาข้างหลัง
ท่าน ทำกรรมชื่อนี้ผมเห็นแล้ว. ท่านยังพุด (ปฏิเสธ) ได้ว่า 'กรรมเห็น
ปานนี้ของผมไม่มี.'"

ภิกขุนั้น ปานประหนึ่งถูกสายฟ้าฟาดลงที่กระหม่อม กล่าววิงวอน
ว่า "ผู้มีอายุ ขอท่านจงอย่าให้ผมฉิบหายเลย. กรรมเห็นปานนั้นของผม
ไม่มีจริง ๆ."

ภิกขุนอกนี้ก็พุดว่า "ผมเห็นด้วยนัยน์ตาทั้งสองเอง, จักเชื่อท่าน
๑. สรรริกขเจน ด้วยกิจแห่งสรีระ.

ได้อย่างไร " ดังนี้แล้ว ก็แตกกันดูท่อนไม้แล้วหลีกไป. แม้ในโรง
อุโบสถก็นั่งด้วยตั้งใจว่า " เราจักไม่ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุนี้. "

ภิกษุนอกนี้ (ผู้ถูกหา) แย้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " ท่านขอรับจุดคำ
แม่เท้าเมล็ดงา ย่อมไม่มีในศีลของผม. "

แม้ภิกษุนั้น ก็กล่าวขึ้นว่า " กรรมลามกนั้นผมเห็นเอง. "

เทวดาขยายความจริง

เทวดาเห็นภิกษุรูปที่คอยนั้น ไม่ปรารถนาจะทำอุโบสถร่วมกับภิกษุ
(รูปที่ตนเกลียด) นั้น หวนคิดว่า " เราทำกรรมหนักแล้ว " ดังนี้ จึงชี้แจง
ว่า " ความทำลายแห่งศีลของพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าย่อมไม่มี. แต่ข้าพ-
เจ้าทำกรรมอันลามกนั้น ก็ด้วยสามารถจะทดลองดู, ขอท่านจงทำอุโบสถ
ร่วมกับพระผู้เป็นเจ้านั้นเถิด. "

ภิกษุรูปที่คอยนั้น เมื่อเทวดานั้น ดำรงอยู่ในอากาศชี้แจงอยู่จึงเชื่อ
แล้วได้ทำอุโบสถ (ร่วมกัน) แต่หาได้เป็นผู้มีจิตซัดเชื่อในพระเถระเหมือน
ในกาลก่อนไม่.

บุรพกรรมของเทวดามีประมาณเท่านี้. ก็ในเวลาสิ้นอายุ พระเถระ
เหล่านั้น ได้บังเกิดในเทวโลกแสนสบาย.

เทวดามาเกิดเป็นพระโกณฑธานะ

ฝ่ายเทวดาบังเกิดในอเวจีแล้ว หมกไหม้อยู่ในอเวจินั้นสิ้น ๑ พุทธัน-
คร ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้บังเกิดในกรุงสาวัตถี ถึงความเจริญวัยแล้ว
ได้บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา. ตั้งแต่วันที่ท่านบวชแล้ว รูปสตรี
๑. ระหว่างกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งซึ่งปรินิพพานแล้ว องค์ใหม่อุบัติขึ้น.

นั่นก็ได้ปรากฏอย่างนั้นนั่นแล. เพราะเหตุนั้นแล ภิกษุทั้งหลายจึงได้
ขนานนามท่านว่า " โณชชานะ. "

พวกภิกษุบอกคฤหัสถ์ให้จับได้

ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านเที่ยวไปอยู่อย่างนั้น จึงบอกอนาถปิณฑิก-
เศรษฐีว่า " ท่านเศรษฐี ท่านจงจับได้ภิกษุผู้ทุศีลรูปนี้ออกจากวิหารของ
ท่านเสีย. เพราะว่า ความเสียหายจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุที่เหลือ. "

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ก็พระศาสดาไม่มีในวิหารหรือ ?

ภิกษุ. มีอยู่ ท่านเศรษฐี.

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น พระศาสดาคงจักทรงทราบ.

ภิกษุทั้งหลายก็ไปแจ้งแม่แก่นางวิสาขาอย่างนั้นเหมือนกัน.

ถึงนางวิสาขา ก็ได้ให้คำตอบแก่ภิกษุเหล่านั้นเหมือนกัน.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย อันท่านเหล่านั้นไม่รับถ้อยคำ (ของตน) จึงได้
ทูลแด่พระราชว่า " มหาบพิตร ภิกษุชื่อ โณชชานะ พาหญิงคนหนึ่ง
เที่ยวไป จะยังความเสียหายให้เกิดแก่ภิกษุทุกรูป. ขอมหาบพิตรทรงจับได้
ภิกษุนั้นออกจากแคว้นแคว้นของพระองค์เสีย. "

พระราช. ภิกษุนั้นอยู่ที่ไหนเล่า ?

พวกภิกษุ. อยู่ในวิหาร มหาบพิตร.

พระราช. อยู่ในเสนาสนะหลังไหน ?

พวกภิกษุ. ในเสนาสนะชื่อโน้น.

พระราช. ถ้าเช่นนั้น ขออาราธนาพระคุณเจ้าไปเถิด. ข้าพเจ้า
จักสั่งให้จับภิกษุนั้น.

พระราชเสด็จไปสอบสวนพระโกณฑธานะ

ในเวลาเย็น ท้าวเธอเสด็จไปวิหาร รับสั่งให้พวกบุรุษล้อมเสนา-
สนะนั้นไว้แล้ว ได้เสด็จผินพระพักตร์ตรงที่อยู่ของพระเถระ.

พระเถระได้ยินเสียงเอะอะ จึงได้ออกจากวิหาร (ที่อยู่) ยืนอยู่ที่
หน้ามุข. พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีเมื่อนั้น ยืนอยู่ข้างหลัง
พระเถระนั้น. พระเถระทราบที่พระราชเสด็จมา จึงขึ้นไปยังวิหารนั่งอยู่
แล้ว. พระราชาไม่ทรงไหว้พระเถระ, ไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นแม่สตรีนั้น
ท้าวเธอทรงตรวจดูที่ชอกประตูข้าง ที่ใต้เตียงบ้าง ก็ได้ทรงประสพเลย
จึงได้ตรัสกะพระเถระว่า " ท่านขอรับ ผมได้เห็นสตรีคนหนึ่งในที่นี้, เขา
ไปเสียไหน ? "

พระเถระทูลว่า " อาตมภาพไม่เห็น มหาบพิตร. แม้เมื่อพระราช
ตรัสว่า " เมื่อเกี้ยว ข้าพเจ้าเห็นสตรียืนอยู่ข้างหลังท่าน. " ก็ทูลยืนยันว่า
" อาตมภาพไม่เห็น มหาบพิตร. "

พระราชทรงดำริว่า " นี่มันเป็นเรื่องอะไรหนอ ? " แล้วตรัสว่า
" ขอนิมนต์ท่านออกไปจากที่นี่ก่อน ขอรับ " เมื่อพระเถระออกไปจากที่
นั้น ยืนอยู่ที่หน้ามุข. สตรีนั้นก็ได้ยืนอยู่ข้างหลังของพระเถระอีก. พระ-
ราชาทอดพระเนตรเห็นสตรีนั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นไปชั้นบนอีก.

พระเถระทราบความที่พระราชานั้นเสด็จมาแล้ว จึงนั่งอยู่.

พระราช แม้ทรงตรวจดูสตรีนั้นในที่ทุกแห่งอีก ก็ได้ทรง
ประสพ จึงตรัสถามพระเถระนั้นซ้ำอีกว่า " สตรีนั้นมีอยู่ ณ ที่ไหน ?
ขอรับ. "

พระเถระ. อาตมภาพไม่เห็น (สตรีนั้น) มหาบพิตร.

พระราชา. ขอน่านไปรคบอกเถิด ขอรบ เมื่อกัณเฑเอง ผมเห็น
สตรียัันอยู่ข้างหลังของท่าน.

พระเถระ. ขอลวายพระพร มหาบพิตร แม้มหาชนก็พูดว่า " สตรี
เทียวไปข้างหลังอาตมภาพ." ส่วนอาตมภาพไม่เห็น (สตรีนั้นเลย).

พระราชาทรงสันนิษฐานว่าเป็นรูปเทียม

พระราชาทรงกำหนดว่า " นั้นเพียงเป็นรูปเทียม " แล้วรับสั่งกะ
พระเถระอีกว่า " ท่านขอรบ ขอน่านจงลงไปจากที่นี้ดูที. " เมื่อพระเถระ
ลงไปยืนอยู่ที่หน้ามุข. ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นสตรีนั้นยืนอยู่ข้างหลังของ
พระเถระนั้นอีก ครันเสด็จขึ้นไปยังบน ก็กลับมิได้ทอดพระเนตรเห็น.
ท้าวเธอทรงซักถามพระเถระอีก. เมื่อท่านทูล (ยืนกรานคำเดียว) ว่า
" อาตมภาพไม่เห็น. " ก็ทรงสันนิษฐานได้ว่า " นั้นเป็นรูปเทียมแน่ "
จึงตรัสกะพระเถระว่า " ท่านขอรบ เมื่อสังกิเลส (เครื่องเศร้าหมอง)
เห็นปานนั้น เทียวติดตามไปข้างหลังท่านอยู่. คนอื่นใคร ๆ จักไม่ลวาย
ภิกษาแก่ท่าน. ท่านจงเข้าไปพระราชวังของข้าพเจ้าเนื่องนิตย์. ข้าพเจ้า
จักบำรุง (ท่าน) ด้วยปัจจัย ๔, " ทรงนิมนต์พระเถระแล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

พวกภิกษุติเตียนพระราชาและพระเถระ

ภิกษุทั้งหลาย ยกโทษว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดู
ภิกษาของพระราชาสู้ลามก. เมื่อพวกเราทูลว่า ' ขอพระองค์ทรงขับไล่
ภิกษุนั้นออกจากวิหารเสีย. ก็เสด็จมา (กลับ) นิมนต์ (ภิกษุนั้น) ด้วย
ปัจจัย ๔ แล้วเสด็จกลับ. "

ภิกษุทั้งหลาย ก็กล่าวกะพระเถระนั้นว่า "เฮ้ย คนทุศีล บัดนี้
พระราชากลายเป็นคนชั่วแล้ว."

แม้พระเถระนั้น ในกาลก่อนไม่อาจจะกล่าวอะไรๆ กะภิกษุทั้งหลาย
ได้, บัดนี้ กล่าวตอบทันทีว่า "พวกท่านเป็นผู้ทุศีล. พวกท่านเป็นคน
ชั่ว, พวกท่านพาหุญเที่ยวไป."

ภิกษุเหล่านั้น ไปกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระโกณฑธานะ อันข้าพระองค์ทั้งหลายว่ากล่าวแล้ว กลับกล่าวคำต่างๆ
เป็นต้นว่า 'แม้พวกท่าน ก็เป็นผู้ทุศีล.'"

พระศาสดาทรงไต่สวนทั้งสองฝ่าย

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระโกณฑธานะนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า
"ภิกษุ ข้าว่า เธอกล่าวอย่างนั้น จริงหรือ?"

พระเถระ กราบทูลว่า "จริง พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. เพราะเหตุไร? เธอจึงกล่าวอย่างนั้น.

พระเถระ. เพราะเหตุที่ภิกษุเหล่านั้นกล่าวกับข้าพระองค์.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร? แม้พวกท่านจึงกล่าว
กะภิกษุนี้ (อย่างนั้น).

พวกภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นหุญเที่ยว
ไปข้างหลังภิกษุนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น.

พระศาสดา. นัยว่า ภิกษุเหล่านี้เห็นหุญเที่ยวไปกับเธอ จึงกล่าว
(เช่นอย่างนั้น) ส่วนตัวเธอไม่ได้เห็นเลย เหตุไฉน? จึงกล่าวกะภิกษุ

เหล่านี้ (อย่างนั้นเล่า?). ผลนี้ เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิวฏฐิตามกของเธอในกาลก่อนมิใช่หรือ ? เหตุไร ในบัดนี้ เธอจึงถือทิวฏฐิตามกอีกเล่า ?

พวกภิกษุทูลถามว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุนี้ได้ทำกรรมอะไรในปางก่อน ? "

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสบุรพกรรมของท่านแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ เธออาศัยกรรมลามกนี้ จึงถึงประการอันแปลกนี้แล้ว บัดนี้ การที่เธอถือทิวฏฐิตามกเห็นปานนั้นอีก ไม่สมควร. เธออย่ากล่าวอะไร ๆ กับภิกษุทั้งหลายอีก. จงเป็นผู้ไม่มีเสียง เช่นกังสดาลอันเขาตัดขอบปากแล้ว. เมื่อทำอย่างนั้น จักเป็นผู้ชื่อว่าบรรลुพระนิพพาน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๔. มาโวจ ผรุสํ กณฺธิ วุตฺตา ปฏฺวิเทยฺยู ตํ
ทุกฺขา หิ สารมฺภกฺกา ปฏฺธิทฺถา ญฺเสยฺยู ตํ .
สเจ เนเรติ อุตฺตานํ กํ โส อูปฺหโต ยถา
เอส ปตุโตสิ นิพฺพานํ สารมฺโภ เต น วิชฺชติ.

" เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใคร ๆ, ชนเหล่าอื่น
ถูกเธอว่าแล้ว จะฟังตอบเธอ, เพราะการกล่าวแข่งขัน
กันให้เกิดทุกข์ อาชญาตอบฟังถูกต้องเธอ, ผิเธอ
อาจยังตนไม่ให้หวั่นไหวได้ ดังกังสดาลที่ถูกกำจัด
แล้วไร้ เธอหน่ายมบรรลุพระนิพพาน, การกล่าว
แข่งขันกัน ย่อมไม่มีแก่เธอ."

๑. ระฆังวงเคื่อน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กณฺธิ** ความว่า อย่าได้กล่าวคำหยาบ
กะใคร ๆ คือแม้กะบุคคลผู้หนึ่ง.

บทว่า **วุตฺตา** ความว่า คนเหล่าอื่นถูกเธอกล่าวว่า "เจ้าพวกทูลีล,"
ฟังกล่าวตอบเธอบ้าง อย่างนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **สารมฺภกฺกา** ขึ้นชื่อว่าการกล่าวแข่งขันกันเกินกว่าเหตุนั้น
ให้เกิดทุกข์.

บทว่า **ปฏฺิทฺฐา** ความว่า เมื่อเธอประหารผู้อื่น ด้วยอาชญา
ทั้งหลาย มีอาชญาทางกายเป็นต้น. อาชญาตอบเช่นนั้นแหละ ฟังตกลง
เหนือกระหม่อมของเธอ.

บทว่า **สเจ เนเรสิ** ความว่า ถ้าเธอจักอาจทำตนไม่ให้หวั่นไหวได้
ไซร้.

บาทพระคาถาว่า **กํ โส อูปฺหโต ยถา** ความว่า เหมือนกังสดาล ที่
เขาตัดขอบปากทำให้เหลือแต่พื้นวงไว้. จริงอยู่ กังสดาลเช่นนั้น แม้
บุคคลตีแล้วด้วยมือ เท้า หรือด้วยท่อนไม้ ก็ย่อมไม่ดง.

สองบทว่า **เอส ปตุโตสิ** ความว่า ถ้าเธอจักอาจเป็นผู้เห็นปานนั้น
ได้ไซร้. เธอนั่น บำเพ็ญปฏิบัติอยู่. เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในบัดนี้
ชื่อว่าบรรลुพระนิพพาน.

บาทพระคาถาว่า **สารมฺภ เท น วิชฺชติ** ความว่า ก็เมื่อเป็นอย่าง
นั้น แม้ความแข่งขันกัน มีอันกล่าวทำให้ยิ่งกว่ากันเป็นลักษณะเป็นต้น
อย่างนั้นว่า "เจ้าเป็นผู้ทูลีล" ว่า "พวกเจ้าเป็นผู้ทูลีล" ดังนี้ ย่อมไม่มี
คือจักไม่มีแก่เธอเลย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลู่อรหัตผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้นแล้ว. แม้พระโกณฑธานเถระ ตั้งอยู่ในพระโอวาทที่
พระศาสดาประทานแล้ว ก็ได้บรรลู่พระอรหัตผล. ต่อกาลไม่นานนัก
ท่านได้เหาะขึ้นไปในอากาศ จับสลากเป็นครั้งแรก^๑ ดังนี้แล.

เรื่องพระโกณฑธานเถระ จบ.

๑. ได้ยินว่า ท่านได้จับสลากได้ที่ ๑ สามครั้ง คือพระศาสดาจะเสด็จไปสู่อุคคนคร ในกิจ
นิมนต์ของนางมหาสุภัททา ๑ เมื่อเสด็จไปสู่เมืองสาเกต ในกิจนิมนต์ของนางสุภัททา ๑ เมื่อ
เสด็จไปสู่สุนาปรันตชนบท ๑ ในกิจนิมนต์เหล่านั้น ต้องการแต่พระจีฬาสพล้วนๆ ๕๐๐ องค์.
นัย. มโน., ๑/๒๘๓.

๕. เรื่องอุโบสถกรรม [๑๑๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภอุโบสถกรรมของอุบาสิกาทิ้งหลายมีนางวิสาขาเป็นต้น ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยถา ทณฺเฑน โคปาโล " เป็นต้น.

หญิงรักษอุโบสถมุ่งผลต่างกัน

ดังได้สดับมา ในวันอุโบสถวันหนึ่ง หญิงประมาณ ๕๐๐ คนในนครสาวัตถี เป็นผู้รักษอุโบสถ ได้ไปสู่วิหาร. นางวิสาขาเข้าไปหาหญิงแก่ๆ ในจำนวนหญิง ๕๐๐ นั้นแล้ว ถามว่า " เนาะแม่ทั้งหลาย พวกท่านเป็นผู้รักษอุโบสถ เพื่ออะไร ? " เมื่อหญิงแก่เหล่านั้นบอกว่า " พวกฉันปรารถนาทิพยสมบัติ จึงรักษอุโบสถ. " ถามพวกหญิงกลางคน, เมื่อพวกหญิงเหล่านั้นบอกว่า " พวกฉันรักษอุโบสถ ก็เพื่อต้องการพ้นจากการอยู่กับหญิงร่วมสามี. " ถามพวกหญิงสาว ๆ. เมื่อพวกเขาบอกว่า " พวกฉันรักษอุโบสถ เพื่อต้องการได้บุตรชายในการมีครรภ์คราวแรก. " ถามพวกหญิงสาวน้อย. เมื่อพวกเขาบอกว่า " พวกฉันรักษอุโบสถ เพื่อต้องการไปสู่สกุลผัวแต่ในวัยสาว ๆ. " (นาง) ได้ฟังถ้อยคำแม่ทั้งหมดของหญิงเหล่านั้นแล้ว ก็พาพวกเขาไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูล (ความ) ประสงค์ของหญิงเหล่านั้น) ตามลำดับ.

สรรพสัตว์ถูกส่งไปเป็นทอด ๆ

พระศาสดาทรงสดับคำนันแล้วตรัสว่า " วิสาขา ธรรมดาสภาว-
ธรรมทั้งหลายมีชาติเป็นต้นของสัตว์เหล่านี้ เป็นเช่นกับนายโคบาลที่มี

ท่อนไม้ในมือ. ชาตีส่งสรรพสัตว์ไปสู่สำนักชรา ชราส่งไปสู่สำนักพยาธิ
พยาธิส่งไปสู่สำนักมรณะ มรณะย่อมตัดชีวิต คุณบุคคลตัดต้นไม้ด้วย
ขวาน. แต่เมื่อเป็นอย่างนั้น ปวงสัตว์ชื่อว่าปรารธนาวิภูฏะ(พระนิพพาน)
ย่อมไม่มี, มัวแต่ปรารธนาวิภูฏะเท่านั้น. " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบนุสนธิ
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. ยถา ทณฺฑน โคปาลโ คาว ปาเชติ โจรํ

เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ อายํ ปาเชนติ ปาณิน .

" นายโคบาล ย่อนด่อนโคทั้งหลายไปสู่ที่หากิน

ด้วยท่อนไม้ ฉนโค, ชราและมัจจุ ย่อมด่อนอายุ

ของสัตว์ทั้งหลายไป ฉนนั่น. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาเชติ ความว่า นายโคบาลผู้ฉลาด
กันโคทั้งหลาย ตัวเข้าไปสู่ระหว่างคันทันด้วยท่อนไม้ ตีด้วยท่อนไม้นั้น
นั้นแหละ นำไปอยู่ ชื่อว่า ย่อนด่อน (โคทั้งหลาย) ไปสู่ที่หากิน ซึ่ง
มีหญ้าและน้ำหาได้ง่าย.

สองบทว่า อายํ ปาเชนติ ความว่า ย่อมตัดอินทรีย์คือชีวิต คือ
ย่อมยังชีวิตินทรีย์ให้สิ้นไป. ในพระคาถานี้ มีคำอุปมาอุปไมย จะเห็นว่า
ก็ชราและมัจจุ เปรียบเหมือนนายโคบาล, อินทรีย์คือชีวิต เปรียบ
เหมือนฝูงโค, มรณะ เปรียบเหมือนสถานที่หากิน. บรรดาสภาพธรรม
เหล่านั้น ชาตีส่งอินทรีย์คือชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไปสู่สำนักชรา ชราส่ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 88

ไปสู่สำนักพยาธิ พยาธิส่งไปสู่สำนักมรณะ, มรณะนั้นแลตัด (ชีวิตินทรีย์
ของสัตว์ทั้งหลาย) ไป เหมือนบุคคลตัดต้นไม้ด้วยขวานฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลายมีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุโบสถกรรม จบ.

๖. เรื่องอชครเปรต [๑๑๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอชครเปรต
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อถ ปาปนิ กมฺมานิ " เป็นต้น.

พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตถูกไฟไหม้

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะเฝ้ากับพระ-
ลักษณะลงจากเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นสัตว์ชื่ออชครเปรต ประมาณ ๒๕
โยชน์ ด้วยจักขุทิพย์. เปลวไฟตั้งขึ้นแต่ศีรษะของเปรตนั้น ลามถึงหาง,
ตั้งขึ้นแต่หาง ลามถึงศีรษะ. ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้งสองไปรวมอยู่ที่กลางตัว.

เล่าการเห็นเปรตให้พระเถระฟัง

พระเถระครั้งเห็นเปรตนั้นแล้วจึงยืม อันพระลักษณะเถระถามเหตุ
แห่งการยืมแล้ว ก็ตอบว่า "ผู้มีอายุ กาลนี้ ไม่ใช่กาลพยากรณ์
ปัญหานี้, ท่านค่อยถามผมในสำนักพระศาสดาเถิด " เทียบวิณฑาตใน
กรุงราชคฤห์. ในกาลไปยังสำนักพระศาสดา พระลักษณะเถระถามแล้ว
จึงตอบว่า "ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตตนหนึ่งในที่นั่น. อตภาพของมัน
ชื่อว่ามิรุอย่างนี้; ผมครั้งเห็นมันแล้ว ได้ทำการยืมให้ปรากฏ ก็ด้วย
ความคิดว่า 'อตภาพเห็นปานนี้ เราไม่เคยเห็นเลย. "

พระศาสดาก็เคยทรงเห็นเปรตนั้น

พระศาสดา เมื่อจะตรัสคำเป็นต้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย สาวกของ
เรา เป็นผู้มิจักขุอยู่หนอ " ทรงรับรองถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึง
ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เปรตนั้น แม้เราก็ได้เห็นแล้วที่โพธิมณฑลสถาน

เหมือนกัน. แต่เราไม่พูด เพราะคิดเห็นว่า 'ก็แลชนเหล่าใดไม่ฟังเชื่อคำของเรา ความไม่เชื่อนั้นของคนเหล่านั้น ฟังเป็นไปเพื่อหาประโยชน์เกื้อกูลมิได้' บัดนี้ เราได้โมกข์ลลางจะเป็นพยานแล้วจึงพูดได้." อันภิกษุทั้งหลายทูลถามบุรพกรรมของเปรตนั้นแล้ว จึงทรงพยากรณ์ (ดังต่อไปนี้) ว่า

บุรพกรรมของอหกรเปรต

ดังได้ยินมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เศรษฐีชื่อว่าสุมงคล บุพเพที่ด้วยแผ่นอิฐทองคำ ให้สร้างวิหารในที่ประมาณ ๒๐ อูสะกะ ด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นแล้ว ก็ให้ทำการฉลองด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นเหมือนกัน. วันหนึ่ง ท่านเศรษฐีไปสู่สำนักพระศาสดาแต่เช้าตรู่ เห็นโจรคนหนึ่งนอนเอาผ้ากาสาจะคลุมร่างตลอดถึงศีรษะ ซึ่งมีเท้าเปื้อนโคลน อยู่ในศาลาหลังหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร จึงกล่าวว่า "เจ้าคนนี้ มีเท้าเปื้อนโคลน คงจักเป็นมนุษย์ที่เที่ยวเตร่ในเวลากลางคืนแล้ว (มา) นอน. "

กรรมชั่วให้ผลชั่ว

โจรเปิดหน้าเห็นเศรษฐีแล้ว คิดในใจว่า "เอาเถอะนะ. เราจากรู้กรรมที่ควรทำแกมัน " ดังนี้แล้วก็ผูกอาฆาตไว้ได้เฝานา (ของเศรษฐี) ๗ ครั้ง ตัดเท้าโคทั้งหลาย ในคอก ๗ ครั้ง เฆเรื่อน ๗ ครั้ง เขาไม่อาจให้ความแค้นเคืองดับได้ แม้ด้วยทารุณกรรมมีประมาณเท่านั้น จึงทำการสนิทชิดเชื้อกับคนใช้ของเศรษฐีนั้นแล้ว ถามว่า "อะไรเป็นที่รักของเศรษฐี (นาย) ของท่าน ? " ได้ฟังว่า " วัตถุเป็นที่รักยิ่งของเศรษฐีอื่น

จากพระคันธกุฎี ย่อมไม่มี " คิดว่า " เอาละ, เราจักเผาพระคันธกุฎี ยังความแค้นเคืองให้ดับ. " เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาต. จึงทูปหม้อน้ำสำหรับดื่มและสำหรับใช้ ได้จุดไฟที่พระคันธกุฎีแล้ว.

เศรษฐีได้ทราบข่าวว่า " ข่าวว่า พระคันธกุฎีถูกไฟไหม้ " เดินมาอยู่ ในเวลาพระคันธกุฎีถูกไฟไหม้แล้ว จึงมาถึง แลดูพระคันธกุฎีที่ไฟไหม้ ก็มีได้ทำความเสียใจแม้สักเท่าปลายขนทราย กู้แขนข้างซ้ายเข้ามาปรบด้วยมือข้างขวาวางอย่างขนานใหญ่.

ขณะนั้น ประชาชนยืนอยู่ ณ ที่ใกล้ ถามท่านเศรษฐีว่า " นายขอรับ เพราะเหตุไร ท่านจึงปรบมือ ในเวลาที่พระคันธกุฎีซึ่งท่านสละทรัพย์ประมาณเท่านี้สร้างไว้ถูกไฟไหม้เล่า ? "

เศรษฐีตอบว่า " พ่อแม่ทั้งหลาย ข้าพเจ้าทำกรรมประมาณเท่านี้ (ชื่อว่า) ได้ฝังทรัพย์ไว้ในพระศาสนาที่ไม่สาธุการจะแก่อันตรายมีไฟเป็นต้น, ข้าพเจ้าจึงมีใจยินดี ปรบมือด้วยคิดว่า ' เราจักได้สละทรัพย์ประมาณเท่านี้ สร้างพระคันธกุฎี (ถวาย) พระศาสดาแม่อีก. "

ท่านเศรษฐี สละทรัพย์ประมาณเท่านั้น สร้างพระคันธกุฎีอีก ได้ถวายแด่พระศาสดา ซึ่งมีภิกษุ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร.

โจรเห็นกริยานั้นแล้ว คิดว่า " เราไม่ฆ่าเศรษฐีนี้เสีย จักไม่อาจทำให้เก้อเขินได้, เอาเถอะ, เราจักฆ่ามันเสีย, " ดังนี้แล้ว จึงชวนกริขไว้ในระหว่างฝ้านุ่ง แม้เดินเตร่อยู่ในวิหารสิ้น ๗ วัน ก็ไม่ได้โอกาส.

ฝ่ายมหาเศรษฐีถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น ๗ วัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษผู้หนึ่งเพณานาของข้าพระองค์ ๗ ครั้ง ตัดเท้าโคในคอก ๗

ครั้ง, เผาเรือน ๘ ครั้ง, บัดนี้ แม้พระคันธกุฎี ก็จักเป็นเจ้าคนนั้น
แหละเผา ข้าพระองค์ขอให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เขาก่อน."

ผู้ทำกรรมดียอมชนะผู้ทำกรรมชั่ว

โจรได้อินค่านั้น ระทมทุกข์ว่า "เราทำกรรมอันหนักหนอ เมื่อ
เป็นอย่างนั้น บุรุษนี้ก็มีได้มีแม้สักว่าความแค้นเคืองในเราผู้ทำผิด (ยัง
กลับ) ให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เราก่อนเสียด้วย; เราคิดประทุษร้ายใน
บุรุษนี้ (ไม่สมควรเลย) แม้เทวทัตที่พึงตกลงบนกระหม่อมของเราผู้ไม่
ให้บุรุษผู้เห็นปานนี้อดโทษให้." ดังนี้แล้ว จึงไปหมอบลงที่ใกล้เท้าของ
เศรษฐี กล่าวว่า "นายขอรับ ขอท่านจงกรุณาอดโทษแก่ผมเถิด. เมื่อ
เศรษฐีกล่าวว่า "อะไรกันนี้?" จึงเรียนว่า "นายขอรับ ผมได้ทำกรรม
ประมาณเท่านี้ ๆ. ขอท่านจงอดโทษนั้นแก่ผมเถิด."

ทีนั้น เศรษฐีถามกรรมทุก ๆ อย่างกะเขาว่า "เจ้าทำกรรมนี้ด้วย
นี้ด้วย ประมาณเท่านี้แก่เราหรือ?" เมื่อเขาได้รับสารภาพว่า 'ขอรับ ผม
ทำ' จึงถาม (ต่อไป) ว่า "เราไม่เคยเห็นเจ้าเลย เหตุไรเจ้าจึงโกรธ
ได้ทำอย่างนั้นแก่เรา?"

เขาเตือนให้เศรษฐีระลึกถึงคำ ที่ตนผู้ออกจากพระนครในวันหนึ่ง
พูดแล้ว ได้บอกว่า "ผมเกิดความแค้นเคืองขึ้นเพราะเหตุนี้."

เศรษฐีระลึกถึงความแค้นเคืองคำที่ตนพูดได้แล้ว ให้โจรอดโทษให้
ด้วยถ้อยคำว่า "เออพ่อเราพูดจริง, เจ้าจงอดโทษช้อนั้นแก่เราเถิด."
แล้วกล่าวว่า 'ลูกขึ้นเถิด เราอดโทษให้แก่เจ้าละ, เจ้าจงไปเถิด."

โจร. นายขอรับ ถ้าท่านอดโทษแก่ผมไซ้. ขอจงทำผมพร้อม
ทั้งบุตรและภริยา ให้เป็นทาส (ผู้รับใช้) ในเรือนของท่านเถิด

เศรษฐี. แน่ะพ่อ เมื่อเรากล่าวคำมีประมาณเท่านี้. เจ้าก็ได้ทำการ
ตัดเห็นปานนี้. เราไม่อาจจะกล่าวอะไร ๆ กับ เจ้าผู้อยู่ในเรือนได้เลย. เรา
ไม่มีกิจเกี่ยวข้องกับเจ้าผู้จะอยู่ในเรือน. เราคอยให้แกเจ้า, ไปเถิด พ่อ
โจรครั้นทำกรรมนั้นแล้ว ในกาลสิ้นอายุ บังเกิดแล้วในอเวจี
ใหม่ในอเวจีสืบกาลนาน ในกาลบัดนี้ เกิดเป็นอชครเปรต ถูกไฟไหม้
อยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ด้วยวิบาก [แห่งกรรม] ที่ยังเหลือ.

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้นอย่างนี้แล้ว จึง
ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ชรรณคาคนพาล ทำกรรมอันลามกอยู่ ย่อมไม่
รู้. แต่ภายหลัง เราเรียนอยู่เพราะกรรมอันตนทำแล้ว ย่อมเป็นเช่นกับ
ไฟไหม้ป่า ด้วยตนของตนเอง " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดง
กรรม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

๖. อต ปาปานิ กมฺมานิ กริ พาลो น พุชฺฌติ
 เสหิ กมฺเมหิ พุมฺเมโธ อคฺคิหฺขุโณว ตปฺปติ.
 " อันคนพาล ทำกรรมทั้งหลายอันลามกอยู่ ย่อม
ไม่รู้ (สึก) บุคคลมีปัญญาทราวม ย่อมเดือดร้อน ดูจ
ถูกไฟไหม้ เพราะกรรมของตนเอง. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อต ปาปานิ ความว่า คนพาลหาใช่ทำ
บาปทั้งหลายด้วยสามารถแห่งความโกรธอย่างเดียวไม่, แม้ทำอยู่ก็ไม่รู้สึก.
แต่เมื่อทำบาปอยู่ จะชื่อว่า ไม่รู้ว่า "เราทำบาป " ย่อมไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า " ย่อมไม่รู้ เพราะความไม่รู้ ว่า " ผล
ของกรรมนี้ มีชื่อเห็นปานนี้."

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คถาชาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 94

บพว่า เสดิ ความว่า เพราะกรรมอันเป็นของตนเหล่านั้น.

บพว่า ทุมเนโธ ความว่า บุคคลผู้มีปัญญาทรม เกิดในนรกย่อม
เดือดร้อน เหมือนถูกไฟไหม้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มี
โศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอชครปรต จบ.

๗. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ [๑๑๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ. ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ " เป็นต้น.

พวกเดียรฉัตรคิดหาอุบายฆ่าท่าน

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกเดียรฉัตรประชุมกัน คิดว่า " ท่านผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายทราบหรือ ? ด้วยเหตุไร ลากสักการะ จึงเกิดขึ้นเป็นอันมากแก่พระสมณโคดม ? เดียรฉัตรพวกหนึ่งกล่าวว่า " พวกข้าพเจ้าไม่ทราบ ส่วนพวกท่านทราบหรือ ? " เดียรฉัตรที่รู้เรื่องก็พากันตอบว่า ขอรับ พวกข้าพเจ้าทราบ ลากและสักการะเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อมหาโมคคัลลานะ เพราะพระเถระนั้น ไปเที่ยวโลก ถาโมกรรมที่พวกเทวดาทำแล้ว ก็กลับมาบอกกับพวกมนุษย์ว่า ' ทวยเทพทำกรรมชื่อนี้ ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้.' แม้ไปนรก ก็ถาโมกรรมของหมู่สัตว์ผู้เกิดในนรกแล้วกลับมาบอกพวกมนุษย์ว่า ' พวกเนรยิกสัตว์ทำกรรมชื่อนี้ ย่อมเสวยทุกข์เห็นปานนี้.' พวกมนุษย์ได้ฟังถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ย่อมนำลากสักการะเป็นอันมากไป (ถวาย). ถ้าพวกเราจักสามารถฆ่าพระเถระนั้นได้ไซ้. ลากและสักการะนั้น ก็จักเกิดแก่พวกเรา. "

เดียรฉัตรจ้างพวกโจรฆ่าพระเถระ

เดียรฉัตรเหล่านั้นต่างรับรองว่า " อุบายนี้ใช้ได้ " ทุกคนเป็นผู้มีฉันทะอันเดียวกัน ตกลงกันว่า " พวกเราจักทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ฆ่าพระเถระนั้นเสีย" ดังนี้แล้ว ชักชวนพวกอุปัฏฐากของตนได้ทรัพย์
พันกหาปณะ ให้เรียกหมู่โจรผู้เที่ยวทำกรรมคือฆ่าบุรุษมาแล้ว สั่งว่า
"พระเถระชื่อมหาโมคคัลลานะอยู่ที่กาฬสัณฐะ. พวกเจ้าไปในที่นั่นแล้ว
จงฆ่าพระเถระนั้น." ดังนี้แล้ว ก็ได้ให้กหาปณะ (แก่พวกโจร).

พวกโจร รับคำเพราะความโลภในทรัพย์ ตั้งใจว่า "พวกเราจัก
ฆ่าพระเถระ" ดังนี้แล้ว ไปล้อมที่อยู่ของพระมหาโมคคัลลานะเถระนั้นไว้.

พระเถระถูกพวกโจรทุบ

พระเถระ ทราบความที่ตนถูกพวกโจรเหล่านั้นล้อมแล้ว จึงออก
ไปทางช่องลูกกุญแจเหล็กไปเสีย. ในวันนั้น พวกโจรนั้น มิได้เห็นพระ-
เถระ. วันรุ่งขึ้น จึงไปล้อม (อีก).

พระเถระทราบแล้ว ก็ทำลายมณฑลข้อฟ้าเหาะไปสู่อากาศ. เมื่อ
เป็นเช่นนี้ ในเดือนแรกก็ดี ในเดือนท่ามกลางก็ดี พวกเดียรถิยนั้น ก็
มิได้อาจจับพระเถระได้. แต่เมื่อมาถึงเดือนสุดท้าย. พระเถระทราบภาวะ
คือการชักมาแห่งกรรมอันตนทำไว้แล้ว จึงมิได้หลบเลี่ยง.

พวกโจรไปจับพระเถระได้แล้ว ทุบกระดูกทั้งหลายของท่านให้
(แตกยับเป็นชิ้นน้อย) มีประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก. ที่นั่น พวกโจร
เหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง ด้วยสำคัญว่า 'ตายแล้ว.' ก็หลีกไป.

พระเถระประสานกระดูกแล้วไปเฝ้าพระศาสดา

พระเถระคิดว่า "เราเฝ้าพระศาสดาเสียก่อนแล้วจักปรินิพพาน"
ดังนี้แล้ว จึงประสานอัฐภาพด้วยเครื่องประสานคือฉนวน ทำให้มันคง
แล้ว ไปสู่สำนักพระศาสดาโดยอากาศ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว
กราบทูลว่า "ข้าพระองค์จักปรินิพพาน พระเจ้าข้า."

พระผู้มีพระภาคเจ้า. เธอจักปรินิพพานหรือ ? โมคคัลลานะ.

พระเถระ. จักปรินิพพาน พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจักปรินิพพาน ณ ที่ไหน ?

พระเถระ. ข้าพระองค์จักไปสู่ประเทศชื่อกาฬสัณฑาแล้วปรินิพพาน
พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ถ้ากระนั้น เธอกล่าวธรรมแก่เราแล้ว
จึงค่อยไป เพราะบัดนี้ เราไม่พบเห็นสาวกผู้เช่นเธอ (อีก).

พระเถระแสดงฤทธิ์แล้วปรินิพพาน

พระเถระกราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักทำอย่างนั้น พระเจ้าข้า "
ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงฤทธิ์มีประ-
การต่าง ๆ อย่างพระสารีบุตรแสดงฤทธิ์ในวันปรินิพพานแล้วกล่าวธรรม
ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปสู่คงกิลักกาฬสัณฑาประเทศ ปรินิพพานแล้ว.

ถ้อยคำ (เล่าลือ) แม่นี่ว่า " ข่าว่า พวกโจรฆ่าพระเถระเสียแล้ว "
ดังนี้ ได้กระหน่ำไปทั่วชมพูทวีป.

พวกโจรถูกจารบุรุษจับได้

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงแต่งตั้งจารบุรุษไปเพื่อต้องการสืบเสาะหาพวก
โจร. เมื่อโจรแม่เหล่านั้ ซึ่งกำลังคืบคูลอยู่ในโรงคืบคูล, โจรคนหนึ่ง
ก็ถอยหลังโจรคนหนึ่งให้ล้มลง. โจรที่ถูกถอยนั้น ชูตะคอกโจรนั้นแล้ว
พูดว่า " เฮ้ย อ้ายหัวคู้ ทำไมจึงถอยหลังถูล่า."

โจรผู้หนึ่ง. เฮ้ย อ้ายโจรชั่วร้าย ก็พระมหาโมคคัลลานะ มี
(ลงมือ) ตีก่อนหรือ ?

๑. บุรุษสอดแนม.

โจรอีกผู้หนึ่ง. ก็มิรู้ว่าพระโมคคัลลนะถูกตีดอกหรือ ?

เมื่อพวกโจรเหล่านั้นพากันกล่าว (อวดอ้าง) อยู่ว่า "พระโมคคัลลนะ กูเองตีแล้ว ๆ."

จารบุรุษเหล่านั้นได้ยินแล้ว จึงจับโจรเหล่านั้นไว้ทั้งหมดแล้ว กราบทูลแด่พระราชา.

พระราชาทรงมีรับสั่งให้เรียกพวกโจรมาแล้ว ตรัสถามว่า "พวกเจ้าฆ่าพระเถระหรือ ? "

พวกโจร. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระราชา. ใครใช้พวกเจ้าเล่า ?

พวกโจร. พวกสมณะเปลือย พระเจ้าข้า.

พวกเดียรธีย์และพวกโจรถูกลงโทษ

พระราชาทรงมีรับสั่งให้จับสมณะเปลือยประมาณ ๕๐๐ แล้วให้ฝังไว้ในหลุมประมาณเพียงสะดือที่พระลานหลวง รวมกับโจรทั้ง ๕๐๐ คน ให้กลบด้วยฟางแล้ว ก่อไฟ (เผา). ครั้นทรงทราบว่าพวกเหล่านั้นถูกไฟไหม้แล้ว จึงรับสั่งให้ไถด้วยไถเหล็ก ทำพวกนั้นทั้งหมดให้เป็นท่อนและหาท่อนมิได้. รับสั่งให้ทำการเสียบหลาวไว้ในโจร ๔ คน.

พระเถระถึงมรณะสมควรแก่กรรมของตน

ภิกษุทั้งหลายสนทนา^๑กันในเรื่องธรรมว่า "น่าสังเวชจริง พระมหาโมคคัลลนะ มรณภาพ^๒ไม่สมควรแก่ตน."

๑. กถิ สมุฏฺฐาเปตฺติ แปลว่า ยังกถาให้ตั้งขึ้นพร้อม. ๒. มรณํ ปตุโต แปลว่า ถึงแล้วซึ่งมรณะ.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกลาอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า " ด้วยกลาชื่อนี้ พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ มรณภาพไม่สมควรแก่อัตภาพนี้เท่านั้น, แต่เธอถึงมรณภาพสมควรแก่กรรมที่เธอทำไว้ในกาลก่อน " อันภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า " ก็บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร ? พระเจ้าข้า " ได้ตรัส (อติคณิทาน) อย่างพิสดาร (ดังต่อไปนี้) :-

บุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะ

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล กุลบุตรผู้หนึ่ง เป็นชาวเมืองพาราณสี ทำกิจต่าง ๆ มีค้าข้าวและหุงต้มเป็นต้นเองทั้งนั้น ปรนนิบัติมารดาบิดา.

ต่อมา มารดาบิดาของเขา พுகะเขาว่า " พ่อ เจ้าผู้เดียวเท่านั้น ทำงานทั้งในเรือน ทั้งในป่า ย่อมลำบาก, มารดาบิดาจักนำหญิงสาวคนหนึ่งมาให้เจ้า, " ถูกเขาห้ามว่า ' คุณแม่และคุณพ่อ ผมไม่ต้องการด้วยหญิงสาวเห็นปานนั้น, ผมจักบำรุงท่านทั้งสองด้วยมือของผมเอง ตราบเท่าท่านทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ " ก็อ่อนวอนเขาแล้ว ๆ เล่า ๆ แล้วนำหญิงสาวมา (ให้เขา).

หญิงชู้ยุยงผัวมามารดาบิดา

หญิงนั้นบำรุงแม่ผัวและพ่อผัวได้เพียง ๒-๓ วันเท่านั้น ภายหลังก็ไม่อยากเห็นท่านทั้งสองนั้นเลย จึงบอกสามีว่า " ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกับมารดาบิดาของเธอได้ " ดังนี้แล้ว ตีเตียน (ต่าง ๆ นานา) เมื่อสามีนั้นไม่เชื่อถ้อยคำของตน, ในเวลาสามีไปภายนอก ถือเอาปอ ก้านปอ และฟองข้าวยาคุ ไปเรียขยไว้ในที่นั้น ๆ (ให้กรูกร้างเลอะเทอะ) สามีมา

แล้ว ก็ถามว่า " นี่ อะไรกัน " ก็บอกว่า " นี่ เป็นกรรมของคนแก่ผู้
บอดเหล่านี้, แก่ทั้งสองเที่ยวทำเรื้อนทั่วทุกแห่งให้สกปรก. ฉันไม่อาจ
อยู่ในที่แห่งเดียวกันกับแก่ทั้งสองนั้นได้.

เชื่อเมียต้องเสียพ่อแม่

เมื่อหญิงนั้น บ่นพร่ำอยู่อย่างนั้น. สัตว์ผู้มีบาปมีบาปเสียไว้แล้ว
แม้เห็นปานนั้น ก็แตกกับมารดาบิดาได้. เขาพูดว่า " เอาเถอะ, ฉันจักรู้
กรรมที่ควรทำแก่ท่านทั้งสอง " ดังนี้แล้ว เชิญมารดาบิดาให้บริโภคแล้ว
ก็ชักชวนว่า " ข้าแต่พ่อและแม่ พวกญาติในที่ชื่อนั้น หวังการมาของ
ท่านทั้งสองอยู่. ผมจัก (พา) ไปในที่นั้น " ดังนี้แล้ว ให้ท่านทั้งสองขึ้น
สู่ยานน้อยแล้วพาไป ในเวลาถึงกลางดงลงว่า " คุณพ่อขอรับ ขอพ่อ
จงถือเชือกไว้. โคทั้งสองจักไปด้วยสัญญาแห่งปฏิภ, ในที่นี้มีพวกโจรชุม
อยู่. ผมจะลงไป " ดังนี้แล้ว มอบเชือกไว้ในมือของบิดา ลงไปแล้ว
ได้เปลี่ยนเสียงทำให้เป็นเสียงพวกโจรชุมอยู่.

มารดาบิดาเสนาหาในบุตรยิ่งกว่าตน

มารดาบิดาได้ยินเสียงนั้น ด้วยสำคัญว่า " พวกโจรชุมอยู่ " จึงกล่าว
ว่า " ลูกเอ๋ย แม่และพ่อแก่แล้ว, เจ้าจงรักษาเฉพาะตัวเจ้า (ให้พ้นภัย)
เถิด." เขาทำเสียงดุโจร ทบตีมารดาบิดา แม้ผู้ร้องอยู่อย่างนั้นให้ตาย
แล้ว หิงไว้ในดง แล้วกลับไป.

ผลของกรรมชั่วตามสนอง

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ของพระมหาโมคคัลลานะนั้นแล้ว
ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ ทำกรรมประมาณเท่านี้ใหม่ใน
นรกหลายแสนปี, ด้วยวิบากที่ยังเหลือ จึงถูกทรมานอย่างนั้นนั่นแล ละเอียด

หมด ถึงมรณะ สิ้น ๑๐๐ อัตภาพ, โมคคัลลานะ ได้มรณะอย่างนี้ ก็พอสมควรแก่กรรมของตนเองแท้. พวกเคียรถีย์ ๕๐๐ กับโจร ๕๐๐ ประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ประทุษร้าย ก็ได้มรณะที่เหมาะสม (แก่กรรมของเขา) เหมือนกัน, ด้วยว่า บุคคลผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมถึงความพินาศภัยด้วยเหตุ ๑๐ ประการเป็นแท้ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๗. โย ทณฺเฑน อทณฺเฑนสุ	อปฺปทณฺเฑนสุ ทุสฺสติ
ทสฺนุณหมณฺยตฺร จานํ	จิปฺปเมว นิจฺจุตติ
เวทณํ ผรุสํ ชานี	สรีรสุส จ เกทณํ
ครุกํ วาปี อาพาธํ	จิตฺตกุเขปํ ว ปาปฺเณ
ราชูโต วา อุปสคฺคํ	อพฺภกฺขานํ ว ทารุณํ
ปริกฺขยํ ว ญฺาติณํ	โกคานํ ว ปภฺงคฺคณํ
อถ วาสฺส อคารานิ	อคฺคิ ททติ ปาวโก
กายสุสฺส เกทา ทุปฺปญฺเญ	นิรยํ โส อุปฺปชฺชติ.

"ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย ผู้ไม่มีอาชญา ด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือ ถึงเวทนา กล้า ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความสลายแห่งสรีระ ๑ อาพาธหนัก ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ ความขัดข้อง แต่พระราชา ๑ การถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรง ๑ ความย่อยยับแห่งเครื่องญาติ ๑ ความเสียหายแห่งโคกะทั้งหลาย ๑ อีกอย่างหนึ่ง ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของ

เขา, ผู้นั้นมีปัญญาธรรม เพราะกายแตก ย่อมเข้า
ถึงนรก."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อทญฺเฐสุ ความว่า ในพระจีณาสุพ
ทั้งหลาย ผู้เว้น จากอาชญา มีอาชญาทางกายเป็นอาทิ.

บทว่า อปฺปญฺเฐสุ ความว่า ผู้ไม่มีความผิดในชนเหล่าอื่น หรือ
ในตน.

บาทพระคาถาว่า ทสฺนุนนฺถฺยตฺร ฐานํ ความว่า ในเหตุแห่งทุกข์
๑๐ อย่าง ซึ่งเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง.

บทว่า เวทํ ได้แก่ เวทนากล้า อันต่างด้วยโรคมิโรคนิสีรยะ
เป็นต้น.

บทว่า ขาณิ ได้แก่ ความเสื่อมทรัพย์ที่ได้โดยยาก.

บทว่า เกทํ ได้แก่ ความสลายแห่งสตรีระมีการตัดมือเป็นต้น.

บทว่า ครุกํ ได้แก่ (หรือ) อาพาธหนักต่างโดยโรคมิโรคัมพาต^๑
มีจักษุข้างเดียว เปลี้ย ง่อย และโรคเรื้อนเป็นต้น.

บทว่า จิตฺตฺกฺเขปํ ได้แก่ ความเป็นบ้า.

บทว่า อุปสฺสคฺคํ ได้แก่ (หรือ) ความขัดข้องแต่พระราชาเป็นต้น
ว่า ถอดยศลดตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้น.

บทว่า อพฺภุทฺธานํ ความว่า การถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรงเห็นปานนี้
ว่า 'กรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้นนี้ก็ดี, กรรมคือการประพฤติดิฉันในพระ-
ราชานี้ก็ดี เข้าทำแล้ว.' ซึ่งตนไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน และไม่เคยคิดเลย.

๑. Caralysis โรคเส้นประสาทพิการทำให้เนื้อตัวตาย.

บาทพระกาลว่า **ปริกขย์ วณาคิน** ได้แก่ ความย่อยยับแห่ง
เครื่องญาติ ผู้สามารถเป็นที่พำนักของตน.

บทว่า **ปภงฺกฺขณ** คือ ความเสียหาย ได้แก่ ความสูญพังไป. ก็
ข้าวเปลือกในเรือนของเขา ย่อมถึงความสุ. ทองคำถึงความเป็นถ่าน
เพลิง. แก้วมุกดาถึงความเปื้อนเมส็ดฝ้าย. กหาปณะถึงความเปื้อนขึ้นกระ-
เบื้องเป็นต้น. สัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ถึงความเป็นสัตว์บอดเป็นอาทิ.

สองบทว่า **อคุติ ททตี** ความว่า ในปีหนึ่ง เมื่อไฟผลาญอย่าง
อื่นแม้ไม่มี ไฟคืออสนีบาต ย่อมตกลงเผาผลาญ ๒-๓ ครั้ง. หรือไฟป่า
ตั้งขึ้นตามธรรมดาของมัน ย่อมไหม้เทียว.

บทว่า **นิริย** เป็นต้น ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ผู้นั้น
ย่อมเข้าถึงนรก " ก็เพื่อแสดงฐานะ อันการกบुकคฺคลแม้ถึงฐานะ ๑๐ อย่าง
เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งในปัจจุบันนี้แล้ว ก็พึงถึงในสัมปรายภพโดยอย่าง
เดียวกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มี
โสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ จบ.

๘. เรื่องภิกษุผู้มีกษัตริยะมาก [๑๑๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้มีกษัตริยะมาก^๑ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น นคฺคจฺริยา " เป็นต้น.

ภุมมพีเตรียมเครื่องใช้ก่อนบวช

ได้ยินว่า ภุมมพีชาวเมืองสาวัตถีผู้หนึ่ง มีภรรยาทำกาละแล้ว จึงบวช. เขาเมื่อจะบวช ให้สร้างบริเวณ เรือนไฟและห้องเก็บกษัตริยะเพื่อตน บรรจุกองเก็บกษัตริยะแม้นทั้งหมดให้เต็มด้วยวัตถุทั้งหลายมีเนยใสและน้ำมัน เป็นต้นแล้ว จึงบวช. ก็แล ครั้นบวชแล้วให้เรียกพวกทาสของตน มา หุงต้มอาหารตามที่ตนชอบใจ แล้วบริโภค. ได้เป็นผู้มีกษัตริยะมาก และมีบริวารมาก. ผ่านรุ่งฟ้าห่มในราตรีมีชุดหนึ่ง. กลางวันมีอีกชุดหนึ่ง. อยู่ในวิหารหลังสุดท้าย.

ถูกพวกภิกษุต่อว่าแล้วนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา

วันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้น ตากจีวรและผ้าปูที่นอนอยู่. ภิกษุทั้งหลาย เดินเที่ยวจาริกไปตามเสนาสนะ^๒ เห็นแล้ว จึงถามว่า " ผู้มีอายุ จีวรและผ้าปูที่นอนเหล่านี้ของใคร ? " เมื่อเขาตอบว่า " ของผมขอรับ " ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตจีวร (เพียง) ๓ ผืน. ก็ท่านบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีความปรารถนาล้น^๓อย่างนี้ (ทำไม) จึงเป็นผู้มีบริวารมากอย่างนี้ " ดังนี้แล้ว ได้นำภิกษุนั้นไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุรูปนี้ เป็นผู้มีกษัตริยะมากเหลือเกิน."

๑. สังสมสิ่งของ. ๒. เสนาสนจาริก อาหิณฺฑนฺตา. ๓. มังคลัตถทีปนี ทุคฺติภาค หน้า ๒๗๑
แก้ศัพท์นี้ว่า ไม่มีความปรารถนา.

พระศาสดาตรัสถาม (ภิกษุนั้น) ว่า "ได้ยินว่า เป็นอย่างนั้นจริงหรือ ? ภิกษุ " เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า " จริง พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " ภิกษุ ก็เหตุไร เธอ เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้มีคุณปรารถนาน้อยแล้ว, จึงกลับเป็นผู้มีกัณท์มากอย่างนี้เล่า ? "

ภิกษุนั้นโกรธแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล คิดว่า " บัดนี้เราจักเที่ยวไป โดยทำนองนี้ " ดังนี้แล้ว ทิ้ง (เปลื้อง) ผ้าห่ม มีจีวรตัวเดียว ได้ยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท.

พระศาสดาให้เธอกลับมีหิริและโอตตปปะ

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิกษุรูปนั้น จึงตรัสว่า " ภิกษุ ในกาลก่อน เธอแสวงหาหิริและโอตตปปะ แม้ในกาลเป็นราชาชนน้ำ ก็แสวงหาหิริโอตตปปะอยู่ (ถึง) ๑๒ ปี มิใช่หรือ ? (แต่) บัดนี้ เธอบวชในพระพุทธศาสนาที่เคารพอย่างนี้แล้ว เปลื้องผ้าห่มละหิริและโอตตปปะ ยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ เพราะเหตุไร ? "

ภิกษุนั้นฟังพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว กลับตั้งหิริและโอตตปปะขึ้นได้ ห่มจีวรนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

ภิกษุทั้งหลายทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อให้ทรงประกาศเนื้อความนั้น. ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า:-

บุรพกรรมของภิกษุนั้น

" ได้ยินว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี. ในวันขนานพระนามของพระโพธิ-
๑. คือ เหลือสบบงตัวเดียว เพราะ ติจิวิริ ย่อมหมายผ้า ๓ ผืน.

สัตว์นั้น ชนทั้งหลายขนานพระนามของพระองค์ว่า "มหิสสากุมาร."^๑ พระกนิษฐภคินี^๒ของพระองค์ ได้มีพระนามว่าจันทกุมาร. เมื่อพระชนนีของพระราชกุมารทั้งสองนั้น สิ้นพระชนม์แล้ว พระราชาก็ทรงสถาปนาสตรีอื่นไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี.

พระนางเมื่อนั้นประสูติพระราชโอรส (พระองค์หนึ่ง). ชนทั้งหลายขนานพระนามของพระโอรสนั้นว่า "สุริยกุมาร" พระราชาทอดพระเนตรเห็นสุริยกุมารนั้นแล้ว ก็ทรงพอพระทัย ตรัส (พระราชทานพร) ว่า "เราให้พรแก่บุตรของเธอ." ฝ่ายพระเทวีนั้นแลกราบทูลว่า "หม่อมฉันจักรับเอา ในเวลาที่ต้องการ" ดังนี้แล้ว ในกาลที่พระราชโอรสเจริญวัยแล้ว จึงทูลพระราชว่า "ขอเดชะสมมติเทพ พระองค์ได้พระราชทานพรไว้แล้ว ในเวลาบุตรของหม่อมฉันประสูติ. ขอพระองค์โปรดพระราชทานราชสมบัติแก่บุตรของหม่อมฉันเถิด."

พระโพธิสัตว์ต้องเดินไพร

พระราชามั้ทรงห้ามว่า "บุตรทั้งสองของเรากำลังรุ่งเรืองดุจกองไฟ เทียวไป, เราไม่อาจให้ราชสมบัติแก่สุริยกุมารนั้นได้ (แต่) ทรงเห็นพระนางยังขึ้นอ่อนนอนอยู่บ่อย ๆ จึงทรงดำริว่า "นางนี้จะพึงทำแม่ความฉิบหายแก่บุตรของเรา" ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้เรียกพระราชโอรสทั้งสองมา ตรัสว่า "พ่อทั้งสอง พ่อได้ให้พรไว้ในเวลาสุริยกุมารประสูติ. บัดนี้ มารดาของเขา ทูลขอราชสมบัติ. พ่อไม่อยากจะให้แก่เขาเลย มารดาของเขา จะพึงทำแม่ความฉิบหายแก่เจ้าทั้งสอง. เจ้าจงไป อยู่ในป่าแล้ว

๑. แปลว่า กุมารผู้ซัดไปซึ่งลูกศรใหญ่ จับยุโรปและสิงหลว่า มหิงสกุมารโ. ๒. แปลว่า น้องชาย.

ค่อยกลับมารับราชสมบัติโดยกาลที่พอล่วงไป " ดังนี้แล้ว ทรงส่งไป.

สุริยกุมารเล่นอยู่ที่พระลานหลวง เห็นพระราชกุมารทั้งสองนั้น
ถวายเป็นคมพระราชบิดาแล้วลงจากปราสาท ทราบเหตุนั้นแล้วจึงออกไป
กับพระราชกุมารเหล่านั้นด้วย.

พระราชกุมารทั้งสองถูกรากษสจับไว้

ในกาลที่พระราชกุมารเหล่านั้น เข้าไปสู่หิมวันตประเทศ พระ-
โพธิสัตว์เสด็จแยกออกจากทาง นั่งอยู่ที่โคนต้นไม้คันไคคันหนึ่งแล้วตรัส
กะสุริยกุมารว่า " แน่พ่อ เจ้าจงไปสู่สระนั้น อาบน้ำและดื่มน้ำแล้ว
จงเอาใบบัวนำน้ำมาเพื่อพี่ทั้งสองบ้าง. " ก็สระนั้น เป็นสระที่รากษสน้ำดิน
หนึ่งได้จากสำนักแห่งท้าวเวสวัณ. ก็ท้าวเวสวัณรับสั่งกะรากษสน้ำนั้นว่า
" เว้นชนผู้รู้เทวธรรมเท่านั้น ชนเหล่าอื่นลงสู่สระนี้, เจ้าขอมได้เพื่อเกี่ยว
กินชนเหล่านั้น. " ตั้งแต่นั้นมา รากษสน้ำนั้นถามเทวธรรมกะคนผู้ลง
แล้ว ๆ ลงสู่สระนั้น ขอมเกี่ยวกินคนผู้ไม่รู้อยู่.

ฝ่ายสุริยกุมาร มีทันพิจารณาสระนั้น ลงไป, และถูกรากษสนั้น
ถามว่า " ท่านรู้เทวธรรมหรือ ? " ก็ตอบว่า " พระจันทร์และพระอาทิตย์
ชื่อว่าเทวธรรม. " ลำดับนั้น รากษสกล่าวกะสุริยกุมารนั้นว่า " ท่านไม่
รู้เทวธรรม. " แล้วก็จุดลงน้ำไปพักไว้ในภพของตน.

ส่วนพระโพธิสัตว์ เห็นสุริยกุมารนั้นซำอยู่ จึงส่งจันทกุมารไป
แม้จันทกุมารนั้น ถูกรากษสนั้นถามว่า " ท่านรู้เทวธรรมหรือ ? " ก็ตอบ
ว่า " ทิศ ๔ ชื่อว่า เทวธรรม, " รากษสน้ำก็จุดแม้จันทกุมารนั้นลงน้ำ
ไปพักไว้อย่างนั้นเหมือนกัน.

๑. ปทานุกรม กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๙๐ ว่า รากษส (รากสด) ยักษ์ ผีเสื้อน้ำ เป็น
ชื่อพวกอสูรอย่างเลว มีนิสัยชั่วร้าย ชอบเที่ยวตามป่า ทำลายพืชและคน.

พระโพธิสัตว์แสดงเทวธรรมแก่รากษส

พระโพธิสัตว์แม่เมื่อจันทกุมารนั้นเข้าอยู่ จึงคิดว่า "อันตรายจะพึงมี" ดังนี้แล้ว จึงไปเอง เห็นรอย (เท้า) ลงแห่งกุมารแม่ทั้งสองแล้ว ก็ทราบว่ "สระนี้มีรากษสรักษา" จึงสอดพระขรรค์ไว้ ถือธนูได้ขึ้นแล้ว. รากษสเห็นพระโพธิสัตว์นั้นไม่ลง (สู่สระ) จึงแปลงเพศเป็นชาย ชาวป่า มากล่าวปราชัยว่า "ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านเดินทางอ่อนเพลีย ทำไม จึงไม่ลงสู่สระนี้ อาบน้ำ, ดื่มน้ำ, เคี้ยวกินเหง้าบัว ประดับดอกไม้อแล้ว จึงไปเปล่า?"

พระโพธิสัตว์พอเห็นบุรุษนั้นก็ทราบได้ว่า "ผู้นี้เป็นยักษ์" จึงกล่าวว่า "ท่านจับเอาน้องชายทั้งสองของข้าพเจ้าไว้หรือ?"

ยักษ์. เออ ข้าพเจ้าจับไว้.

โพธิสัตว์. จับไว้ทำไม?

ยักษ์. ข้าพเจ้า ย่อมได้ (เพื่อกิน) ผู้ลงสู่สระนี้.

โพธิสัตว์. ก็ท่านย่อมได้ทุกคนเที่ยวหรือ?

ยักษ์. เว้นผู้รู้เทวธรรม คนที่เหลือ ข้าพเจ้าย่อมได้.

โพธิสัตว์. ก็ท่านมีความต้องการด้วยเทวธรรมหรือ?

ยักษ์. ข้าพเจ้ามีความต้องการ.

โพธิสัตว์. ข้าพเจ้าจักกล่าว (ให้ท่านฟัง).

ยักษ์. ถ้ากระนั้น ขอท่านจงกล่าวเถิด.

โพธิสัตว์. ข้าพเจ้ามีตัวสกปรก ไม่อาจกล่าวได้.

ยักษ์ให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำ ให้ดื่มน้ำอันควรดื่ม ตบแต่งแล้ว

เจริญขึ้นสู่บัลลังก์ ในท่ามกลางมณฑปอันแต่งไว้ ตัวเองหมอบอยู่แทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์นั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์บอกกะยัคนั้นว่า "ท่านจงฟังโดยเคารพ" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

**"นักปราชญ์ เรียกคนผู้ถึงพร้อมด้วยhiriและ
โศตตัปปะ ตั้งมั่นดีแล้วในธรรมชาว เป็นผู้สงบเป็น
สัตบุรุษในโลกว่า 'ผู้ทรงเทวธรรม.'**"

ยัคน์ฟังธรรมเทศนานี้แล้วเลื่อมใส กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า
" ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านแล้ว จะให้น้องชายคนหนึ่ง, จะนำ
คนไหนมา?"

โพธิสัตว์. จงนำน้องชายคนเล็กมา.

ยัคน์. ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมอย่างเดียวกับท่านนั้น, แต่ท่านไม่
ประพฤตินในเทวธรรมเหล่านั้น.

โพธิสัตว์. เพราะเหตุไร ?

ยัคน์. เพราะท่านให้นำน้องชายคนเล็กมาเว้นคนโตเสีย ย่อมไม่
ชื่อว่าทำอปายิกกรรม^๑ต่อผู้เจริญ.

พระโพธิสัตว์ทั้งรู้ทั้งพฤติเทวธรรม

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "ยัคน์ เรารู้ทั้งเทวธรรม, ทั้งประพฤติน
เทวธรรมนั้น, เพราะเราอาศัยน้องชายคนเล็กนั้น พวกเราจึงต้องเข้าป่า
นี้, เหตุว่า มารดาของน้องชายนั้น ทูลขอราชสมบัติกะพระราชบิดาของ
เราทั้งสอง เพื่อประโยชน์แก่น้องชายนั้น, ก็พระบิดาของเราไม่พระราช-
ทานพรนั้น ทรงอนุญาตการอยู่ป่า เพื่อประโยชน์แก่การตามรักษาเรา

๑. กรรมคือการทำความอ่อนน้อม.

ทั้งสอง. กุมารนั้นไม่กลับ มากับพวกเรา. แม้เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวว่า
'ยักข์ตนหนึ่งในป่าเขียวกินน้องชายคนเล็กนั้น' ดังนี้ ใคร ๆ ก็จักไม่
เชื่อ. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าผู้กลัวต่อภัยคือการครหา จึงให้นำน้องชาย
คนเล็กนั้นผู้เดียวมาให้."

ยักข์เลื่อมใสต่อพระโพธิสัตว์ สรรเสริญว่า "สาธุ ท่านบัณฑิต
ท่านผู้เดียวทั้งรู้เทวธรรม ทั้งประพฤตินิเวศธรรม" ดังนี้แล้ว จึงได้
นำเอน้องชายแม่ทั้งสองคนมาให้.

พระโพธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติ

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสพรรณนาโทษในความเป็นยักข์แล้ว
ให้ยักข์นั้นดำรงอยู่ในศีล ๕. พระโพธิสัตว์นั้น เป็นผู้มีความรักษาอัน
ยักข์นั้นจัดทำด้วยดีแล้ว อยู่ในป่านั้น. ครั้นเมื่อพระราชบิดาสวรรคต
แล้ว. พายักข์ไปยังกรุงพาราณสี ครบครองราชสมบัติแล้ว พระราช-
ทานตำแหน่งอุปราชแก่จันทกุมาร พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริย-
กุมาร โปรดให้สร้างที่อยู่ถาวรในรัชมณีสถานแก่ยักข์. (และ) ได้ทรงทำโดย
ประการที่ยักข์นั้นจะถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ.

พระศาสดาทรงย่อชาดก

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า "รากษส้านั้น ในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้มีกัมมะมาก, สุริย-
กุมาร เป็นพระอานนท์. จันทกุมาร เป็นพระสารีบุตร. มหาสาสกุมาร
ได้เป็นเรานีเอง."

พระศาสดา ครั้นตรัสชาดกอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุ ในกาล
ก่อน เธอแสวงหาเทวธรรม ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะเทียะไปอย่าง

นั่น. บัดนี้ เธอยืนอยู่โดยทำนองนี้ ในท่ามกลางแห่งบริษัท ๔ กล่าวอยู่
ต่อหน้าเราว่า "ฉันมีความปรารถนาน้อย" ดังนี้ ชื่อว่าได้ทำกรรมอันไม่
สมควรแล้ว. เพราะว่า บุคคลจะชื่อว่าเป็นสมณะ ด้วยเหตุสักว้าห้ามผ้า
สาฎกเป็นต้นก็หาไม่ได้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบอนุสนธิแสดงธรรม
จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๘. น นคจริยา น ชฎา น ปงกา

นนานาสกา ตณฺหิตสายิกา วา

รโหฺขลลํ อุกฺกุฏิกป)ปธานํ

โสเชนติ มจฺจํ อวิตถุลลํ .

" การประพฤติดเป็นคนเปลือย ก็ทำสัตว์ให้บริสุทธ
ไม่ได้, การเกล้าชฎาก็ไม่ได้ การนอนเหนือเปือกตม
ก็ไม่ได้, การไม่กินข้าวก็ดี การนอนบนแผ่นดินก็ดี
ความเป็นผู้มีกายหมักหมมด้วยธุลีก็ดี ความเพียร
ด้วยการนั่งกระหย่งก็ดี (แต่ละอย่าง) หาทำสัตว์ผู้ยัง
ไม่ล่วงสงสัยให้บริสุทธิได้ไม่.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นานาสกา ตัดบทเป็น น อนาสกา.
ความว่า การห้ามกัฏ. การนอนบนแผ่นดิน ชื่อว่า ตณฺหิตสายิกา
ธุลีที่หมักหมมอยู่ในสรีระ โดยอาการคือตั้งฉาบทาด้วยเปือกตม ชื่อว่า
รโหฺขลลํ, ความเพียรที่ปรารถแล้ว ด้วยความเป็นผู้นั่งกระหย่ง ชื่อว่า
อุกฺกุฏิกป)ปธานํ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอธิบายคำนี้ว่า " กัสัตว์ใดเข้าใจว่า
เราจักบรรลุความบริสุทธิ กล่าวคือการออกจากโลก ด้วยการปฏิบัติ

อย่างนี้' ดังนี้แล้ว พึงสมทานประพติวัดอย่างใดอย่างหนึ่ง ในวัด
มีการประพตเป็นคนเปลือยเป็นต้น เหล่านี้ สัตว์นั้น พึงชื่อว่าเจริญ
ความเห็นผิด และพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความลำบากโดยส่วนเดียว. ด้วยว่า
วัดเหล่านั้น ที่สัตว์สมทานดีแล้ว ย่อมยังสัตว์ที่ชื่อว่าผู้ยังไม่ล่วงความ
สงสัยอันมีวัตถุ ๕ อันตนยังไม่ก้าวล่วงแล้วให้หมดจดไม่ได้. "

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก จบ.

๕. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์ [๑๑๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสันตติมหาอำมาตย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อลงกโต เจปิ สมญจเรยฺย" เป็นต้น.

สันตติมหาอำมาตย์ ได้ครองราชสมบัติ ๗ วัน

ความพิสดารว่า ในกาลครั้งหนึ่ง สันตติมหาอำมาตย์นั้นปราบปรามปัจฉิมชนบท ของพระเจ้าปเสนทิโกศล อันกำเริบให้สงบแล้วกลับมา. ต่อมา พระราชาทรงพอพระหฤทัย ประทานราชสมบัติให้ ๗ วัน ได้ประทานหญิงผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับนางหนึ่งแก่เขา. เขาเป็นผู้มีนเมาสุราสิ้น ๗ วัน ในวันที่ ๗ ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่างแล้ว ขึ้นสู่คอช้างตัวประเสริฐ ไปสู่ทำอาบนํ้า เห็นพระศาสดากำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่ระหว่างประตู อยู่บนคอช้างตัวประเสริฐนั่นเอง ผงกศีรษะถวายบังคมแล้ว.

พระศาสดาทรงทำการเยี่ยม พระอานนท์ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแล ? เป็นเหตุให้ทรงกระทำการเยี่ยมให้ปรากฏ" เมื่อจะตรัสบอกเหตุแห่งการเยี่ยม จึงตรัสว่า "อานนท์ เธอจงดูสันตติมหาอำมาตย์, ในวันนี้เอง เขาทั้งประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่างเทียว มาสู่สำนักของเรา จักบรรลุพระอรหัตในเวลาจบกาลอันประกอบด้วยยบ ๔ แล้ว นั่งบนอากาศ ชั่ว ๗ ลำดล จักปรินิพพาน."

มหาชนได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา ผู้กำลังตรัสกับพระเถระอยู่

กน ๒ พวกมีความคิดต่างกัน

บรรดามหาชนเหล่านั้น พวกมิฉนาทภูติ คิดว่า "ท่านทั้งหลาย จงดูกริยาของพระสมณโคดม, พระสมณโคดมนั้น ย่อมพูดสักแต่ปากเท่านั้น ได้ยินว่า ในวันนี้ สันตติมาอำมาตย์นั้น มีนเมาสุราอย่างนั้น แต่งตัวอยู่ตามปกติ ฟังธรรมในสำนักของพระสมณโคดมนี้แล้ว จักปรินิพพาน, ในวันนี้ พวกเราจักจับผิดพระสมณโคดมนี้ด้วยมุสาวาท."

พวกสัมมาทภูติ คิดกันว่า "นำอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีอานุภาพมาก, ในวันนี้เราทั้งหลาย จักได้ดูการเอื้องกรายของพระพุทธเจ้า และการเอื้องกรายของสันตติมาอำมาตย์."

ส่วนสันตติมาอำมาตย์ เล่นน้ำตลอดวันที่ทำอาบน้ำแล้ว ไปสู่อุทยาน นั่งที่พ่นโรงค่อม.

หญิงพื่อนเป็นลมตาย

ฝ่ายหญิงนั้น ลงไปในท่ามกลางที่เดินรำ เริ่มจะแสดงการพื่อน และการจับ, เมื่อนางแสดงการพื่อนการจับอยู่ในวันนั้น ลมมิพียเพียงดังศัสตราเกิดขึ้นแล้วในภายในท้อง ได้ตัดเนื้อหทัยแล้ว เพราะความที่นางเป็นผู้มีอาหารน้อยถึง ๗ วัน เพื่อแสดงความอ่อนแอแห่งสรีระ. ในที่ทันใดนั้นเอง นางมีปากกล้าและตาเหลือก ได้กระทำกาละแล้ว.

โศกเพราะภรรยาตาย

สันตติมาอำมาตย์ กล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย จงตรวจดูนางนั้น" ในขณะสักว่าคำอันชนทั้งหลายกล่าวว่า "หญิงนั้นดับแล้ว นาย" ดังนี้ ถูกความโศกอย่างแรงกล้าครอบงำแล้ว. ในขณะนั้นเอง สุราที่เธอดื่ม

ตลอด ๗ วัน ได้ถึงความเสื่อมหายแล้ว ประหนึ่งหยาดน้ำในกระเบื้อง
ที่ร้อนจะนั้น. เธอคิดว่า "คนอื่น เว้นพระตถาคตเสีย จักไม่อาจเพื่อจะ
ยังความโศกของเราให้ดับได้" มีพลกายแวดล้อมแล้ว ไปสู่สำนักของ
พระศาสดาในเวลาเย็น ถวายบังคมแล้ว กราบทูลอย่างนั้นว่า "ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ความโศกเห็นปานนี้เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์, ข้าพระองค์
มาแล้ว ก็ด้วยหมายว่า 'พระองค์จักอาจเพื่อจะดับความโศก ของ
ข้าพระองค์นั้นได้.' ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์เถิด. "

พระศาสดาจะรับความโศกของบุคคลได้

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " ท่านมาสู่สำนักของผู้สามารถ
เพื่อดับความโศกได้แน่นอน, อันที่จริง น้ำตาที่ไหลออกของท่านผู้ร้องไห้
ในเวลาที่หญิงนี้ตาย ด้วยเหตุนี้แน่แล มากกว่าน้ำของมหาสมุทรทั้ง ๔ "
ดังนี้แล้ว จิงตรัสพระคาถานี้ว่า

" กิเลสเครื่องกังวลใด มีอยู่ในกาลก่อน เธอจง
ยังกิเลสเครื่องกังวลนั้น ให้เหือดแห้งไป กิเลสเครื่อง
กังวล จงอย่ามีแก่เธอในภายหลัง, ถ้าเธอจักไม่ยึด
ถือขั้นฐ ในท่ามกลาง จักเป็นผู้สงบระงับเที่ยว
ไป. "

ในกาลจบพระคาถา สันตติมหาอำมาตย์ บรรลุพระอรหัตแล้ว
พิจารณาอายุสังขารของตน ทราบความเป็นไปไม่ได้แห่งอายุสังขารนั้น
แล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จง
ทรงอนุญาตการปรินิพพานแก่ข้าพระองค์เถิด. "

พระศาสดาแม่ทรงทราบกรรมที่เธอทำแล้ว ก็ทรงกำหนดว่า "พวก
มิชฌาภิภูติประชุมกัน เพื่อข่มขี่ (เรา) ด้วยมสาวาท จักไม่ได้โอกาส.
พวกสัมมาภิภูติ ประชุมกัน ด้วยหมายว่า 'พวกเราจักดูการเยื้องกราย
ของพระพุทธเจ้า และการเยื้องกรายของสันตติมหาอำมาตย์' ฟังกรรม
ที่สันตติมหาอำมาตย์นี้ทำแล้ว จักทำความเอื้อเฟื้อในบุญทั้งหลาย " ดังนี้
แล้ว จึงตรัสว่า " ถ้ากระนั้น เธอจงบอกกรรมที่เธอทำแล้วแก่เรา,
ก็เมื่อจะบอก จงอย่ายืนบนภาคพื้นบอก จงยืนบนอากาศชั่ว ๗ ลำตาล
แล้วจึงบอก. "

แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในอากาศ

สันตติมหาอำมาตย์นั้น ทูลรับว่า " คีละ พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้ว
จึงถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ขึ้นไปสู่อากาศชั่วลำตาลหนึ่ง ลงมาถวาย
บังคมพระศาสดาอีก ขึ้นไปนั่งโดยบัลลังก์บนอากาศ ๗ ชั่ว ลำตาลตาม
ลำดับแล้ว ทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงสดับ บุรพกรรม
ของข้าพระองค์ " (ดังต่อไปนี้):-

บุรพกรรมของสันตติมหาอำมาตย์

ในกาลปีที่ ๕๑ แต่กาลปีนี้ ครั้งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปิสสิ
ข้าพระองค์บังเกิดในตระกูล ๆ หนึ่ง ในพันธุมดินคร คิดแล้วว่า 'อะไร
หนอแล ? เป็นกรรมที่ไม่ทำการต้อนหรือบีบคั้น ซึ่งชนเหล่าอื่น '
ดังนี้แล้ว เมื่อใคร่ครวญอยู่ จึงเห็นกรรมคือการปาวร้องในบุญทั้ง-
หลาย จำเดิมแต่กาลนั้น ทำกรรมนั้นอยู่ ชักชวนมหาชนเที่ยวปาวร้อง
อยู่ว่า 'พวกท่าน จงทำบุญทั้งหลาย, จงสมาทานอุโบสถ ในวันอุโบสถ

ทั้งหลาย. จงถวายทาน, จงฟังธรรม, ชื่อว่า รัตนอย่างอื่นเช่นกับ
พุทธรัตนะเป็นต้นไม่มี. พวกท่านจงทำสักการะรัตนะทั้ง ๓ เกิด. "

ผลของการชักชวนมหาชนบำเพ็ญการกุศล

พระราชผู้ใหญ่ทรงพระนามว่าพันธุมะ เป็นพระพุทธรูปดา ทรง
สลับเสียงของข้าพระองค์นั้น รับสั่งให้เรียกข้าพระองค์มาเฝ้าแล้ว ตรัสถาม
ว่า 'พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร ?' เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ
ข้าพระองค์เที่ยวประกาศคุณรัตนะทั้ง ๓ ชักชวนมหาชนในการบุญทั้ง-
หลาย.' จึงตรัสถามว่า 'เจ้านั่งบนอะไรเที่ยวไป ?' เมื่อข้าพระองค์
ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์เดินไป' จึงตรัสว่า 'พ่อ เจ้าไม่
ควรเพื่อเที่ยวไปอย่างนั้น, จงประดับพวงดอกไม้แล้ว นั่งบนหลังม้า
เที่ยวไปเถิด' ดังนี้แล้ว ก็พระราชทานพวงดอกไม้ เช่นกับพวงแก้วมุกดา
ทั้งได้พระราชทานม้าที่ฝึกแล้วแก่ข้าพระองค์.

ต่อมา พระราชารับสั่งให้ข้าพระองค์ ผู้กำลังเที่ยวประกาศอยู่อย่าง
นั้นนั่นแล ด้วยเครื่องบริหารที่พระราชพระราชทาน มาเฝ้าแล้วตรัสถาม
อีกว่า 'พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร ?' เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ
ข้าพระองค์ทำกรรมอย่างนั้นนั่นแล' จึงตรัสว่า 'พ่อ แม้ม้าก็ไม่สมควร
แก่เจ้า. เจ้าจงนั่งบนรถนี้เที่ยวไปเถิด' แล้วได้พระราชทานรถที่เทียม
ด้วยม้าสินธพ ๔. แม้ในครั้งที่ ๓ พระราชาทรงสลับเสียงของข้าพระองค์
แล้ว รับสั่งให้หา ตรัสถามว่า 'พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร' เมื่อข้าพระองค์
ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทำกรรมนั้นนั่นแล' จึงตรัสว่า 'แน่พ่อ
แม้รถก็ไม่สมควรแก่เจ้า' แล้วพระราชทานโกศเป็นอันมาก และเครื่อง

ระดับใหญ่ ทั้งได้พระราชทานช้างเชือกหนึ่งแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์
นั้น ประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง นั่งบนคอช้าง ได้ทำกรรมของผู้
ปาวร้องธรรมสิ้นแปดหมื่นปี กลืนจันทน์พุ่งออกจากกายของข้าพระองค์
นั้น กลืนอุบลพุ่งออกจากปาก ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้; นี่เป็นกรรมที่
ข้าพระองค์ทำแล้ว. "

การปรินิพพานของสันตติมหาอำมาตย์

สันตติมหาอำมาตย์นั้น ครั้นทูลบุรพกรรมของตนอย่างนั้นแล้ว
นั่งบนอากาศเทียว เข้าเตโชธาตุ ประนิพพานแล้ว. เปลวไฟเกิดขึ้นในสรีระ
ใหม่เนื้อและโลหิตแล้ว. ธาตุทั้งหลายจุจดอกมะลิเหลืออยู่แล้ว.

พระศาสดา ทรงคลีฬ้าขาว. ธาตุทั้งหลายก็ตกลงบนฝ่าขาขวานั้น.
พระศาสดา ทรงบรรจุธาตุเหล่านั้นแล้ว รับสั่งให้สร้างสถูปไว้ที่ทางใหญ่
๔ แพร่ง ด้วยทรงประสงค์ว่า " มหาชนโห้แล้ว จักเป็นผู้มีส่วน
แห่งบุญ. "

สันตติมหาอำมาตย์ควรเรียกว่าสมณะหรือพราหมณ์

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุ สันตติมหาอำมาตย์
บรรลुพระอรหัตในเวลาจบพระคาถา ๆ เดียว ยังประดับประดาอยู่นั้น
แหละ นั่งบนอากาศประนิพพานแล้ว. การเรียกเธอว่า 'สมณะ' ควร
หรือหนอแล ? หรือเรียกเธอว่า 'พราหมณ์' จึงจะควร. "

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอ
นั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า ' พวก
ข้าพระองค์ นั่งประชุมกันด้วยกถาข้อนี้ " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย

การเรียกบุตรของเราแม้ว่า 'สมณะ' ก็ควร. เรียกว่า 'พราหมณ์' ก็ควรเหมือนกัน " ดังนี้ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. อลงฺกโต เจปิ สมํ จเรยฺย°

สนฺโต ทนฺโต นิยฺโต พุรฺหมจารี

สพฺเพสุ ภูเตสุ นิชาย ทนฺตํ

โส พุราหฺมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขุ.

"แม้ถ้าบุคคลประดับแล้ว ฟังประพฤติสม่าเสมอ
เป็นผู้สงบ ฝึกแล้ว เทียงธรรม มีปกติประพฤติ
ประเสริฐ วางเสียซึ่งอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก,
บุคคลนั้น เป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ เป็นภิกษุ."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลงฺกโต ได้แก่ ประดับด้วยผ้าและ
อาภรณ์. บัณฑิตพึงทราบความแห่งพระคานันว่า "แม้หากว่าบุคคล
ประดับด้วยเครื่องอลังการมีผ้าเป็นต้น ฟังประพฤติสม่าเสมอ ด้วยกาย
เป็นต้น. ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะความสงบระงับแห่งราคะเป็นต้น, ชื่อว่า
เป็นผู้ฝึก เพราะฝึกอินทรีย์, ชื่อว่าเป็นผู้เทียง เพราะเทียงในมรรคทั้ง ๔.
ชื่อว่าพราหมจารี เพราะประพฤติประเสริฐ, ชื่อว่าวางอาชญาในสัตว์ทุก
จำพวก เพราะความเป็นผู้วางเสียซึ่งอาชญาทางกายเป็นต้นแล้ว. ผู้นั้น
คือผู้เห็นปานนั้น อันบุคคลควรเรียกว่า 'พราหมณ์' เพราะความเป็นผู้
มีบาปอันลอยแล้ว ก็ได้, ว่า 'สมณะ' เพราะความเป็นผู้มีบาปอันสงบ

๑. อรรคถาเป็น สมณฺจเรยฺย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 120

แล้ว ก็ได้, ว่า 'ภิกษุ' เพราะความเป็นผู้มีกิเลสอันทำลายแล้ว ก็ได้
โดยแท้."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสันตติมาอำมาตย์ จบ

๑๐. เรื่องพระปิโณททิเถระ [๑๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปิโณททิเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "หิรินิเส ปุริโส ปุริโส" เป็นต้น.

พระอนนทจัดการให้ปิโณททิเถระ

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระอนนทเถระเห็นทารกคนหนึ่ง นุ่งผ้าท่อนเก่า ถือกระเบื้องเที่ยวขอร้องอยู่ จึงพูดว่า "เจ้าบวชเสียจะไม่ดียิ่งกว่าการเที่ยวไปอย่างนี้เป็นอยู่หรือ ? " เมื่อเขาตอบว่า "ใครจักให้ผมบวชเล่า ? ขอรับ " จึงกล่าวรับรองว่า "ฉันจะให้บวช " แล้วพาเขาไปยังวิหารให้อาบน้ำด้วยมือของตน ให้กรรมฐานแล้วก็ให้บวช.

ก็พระอนนทเถระนั้น คลีท่อนผ้าเก่าที่ทารกนั้นนุ่งแล้ว ตรวจดูไม่เห็นส่วนอะไร ๆ พอใช้สอยได้ แม้สักว่าทำเป็นผ้าสำหรับกรองน้ำ จึงเอาพาดไว้ที่กึ่งไม้กึ่งหนึ่งกับกระเบื้อง.

พระปิโณททิเถระอยากสึก

เขาได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว บริโภคลาภและสักการะอันเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธรูปทั้งหลาย นุ่งห่มจีวรที่มีค่ามากเที่ยวไปอยู่ เป็นผู้มีสรีระอันการะสันขึ้นแล้ว คิดว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยการนุ่ง (ห่ม) จีวรอันชนให้ด้วยศรัทธาเที่ยวไป, เราจะนุ่งผ้าเก่าของตนนี้แหละ " ดังนี้แล้ว ก็ไปสู่ที่นั้นแล้ว จึงผ้าเก่าทำผ้านั้นให้เป็นอาภรณ์ แล้วจึงโอวาทตนด้วยตนเองว่า "เจ้าผู้ไม่มีหิริ หมดยางอาย เจ้ายังปรารถนาเพื่อจะละ

ฐานะคือการนุ่งห่มผ้าทั้งหลายเห็นปานนั้น (กลับไป) นุ่งผ้าท่อนเก่านี้ มีมือถือกระเบื้องเที่ยวขทาน (อีกหรือ)".

ก็เมื่อท่านโอวาท^๑ (ตน) อยู่^๒นั้น แหละจิตผ่องใสแล้ว. ท่านเก็บผ้าเก่าผืนนั้นไว้ที่เดิม^๓นั้นแล้ว กลับไปยังวิหารตามเดิม. โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ท่านกระสัน^๔ขึ้นอีก ไปกล่าวอย่างนั้น^๕แหละ แล้วก็กลับ. ถึงกระสัน^๖ขึ้นอีก ก็ไปกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วด้วยประการฉะนี้.

พระปิโณดิกเถระบรรลुพระอรหัต

ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนั้น จึงถามว่า "ผู้มีอายุ ท่านจะไปไหน ? "

ท่านบอกว่า "ผู้มีอายุ ผมจะไปสำนักอาจารย์" ดังนี้แล้ว ก็ทำผ้าท่อนเก่าของคนนั้น แหละให้เป็นอารมณ์ โดยทำนองนั้น^๗นั่นเองห้ามตนได้ โดย ๒-๓ วัน เท่านั้น ก็บรรลुพระอรหัตผล.

ภิกษุทั้งหลาย กล่าว "ผู้มีอายุ บัดนี้ ท่านไม่ไปสำนักอาจารย์หรือ ? ทางนี้เป็นทางเที่ยวไปของท่านมิใช่หรือ ? "

คนหมดเครื่องข้องไม่ต้องไป ๆ มา ๆ

ท่านตอบว่า "ผู้มีอายุ เมื่อความเกี่ยวข้องกับอาจารย์มีอยู่ผมจึงไป แต่บัดนี้ ผมตัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว, เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไปสำนักอาจารย์."

พวกภิกษุกราบทุกเรื่อง^๘แล้วแต่พระตถาคตว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระปิโณดิกเถระอวดอ้างพระอรหัตผล.

๑. อีกนัยหนึ่ง แปลว่า " กิจของท่านผู้โอวาท (ตน) อยู่^๙นั้นแล ผ่องใสแล้ว"ก็ได้.

พระศาสดา. เธอกล่าวอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. เธอกล่าวคำชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า " ถูกละ ภิกษุทั้งหลาย, บุตรของเรา เมื่อความเกี่ยวข้องมีอยู่ จึงไปสำนักอาจารย์. แต่บัดนี้ ความเกี่ยวข้องเธอตัดได้แล้ว. เธอห้ามตนด้วยตนเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว." ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๑๐. หิริเนโธ ปุริโส โกจิโลกสุมิ วิชชติ

โย นิทุทํ อปโปเชติ อสุโส ภโฑร กสามิว

อสุโส ยถา ภโฑร กสานิวิญฺโจะ

อาตาปิโน ตํ เวคิโน ภวถ

สทุชฌาย สีเสน จ วีริเยน จ

สมาธิना ธมฺมวินิจฺจนเยน จ

สมฺปนฺนวิชาจรณา ปติสฺสตา

ปหสฺสถ ทุกฺขมิตํ อนปฺป .

" บุรุษผู้ข้ามอกุศลวิตกด้วยหิริได้ น้อยคนจะมี

ในโลก, บุคคลใดกำจัดความหลับ ตื่นอยู่ เหมือน

ม้าดีหลบเส้ไม่ให้ถูกตน, บุคคลนั้นหาได้ยาก. ท่าน

ทั้งหลายจงมีความเพียร มีความสลดใจ เหมือนม้าดี

ถูกเขาคิดด้วยเส้แล้ว (มีความบากบั่น) ฉะนั้น.

ท่านทั้งหลายเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา สีล วิริยะ

สมาธิ และ ด้วยคุณเครื่องวินิจจัยธรรม มีวิชาและ

จนกระทั่งพร้อม มีสติมั่นคง จักละทุกข์อันมีประมาณ
ไม่น้อยนี้ได้."

แก้อรรถ

คนผู้ชื่อว่า หิรินิเสชบุคคฺล ในพระคานัน นั้น ก็เพราะอรรถว่า
ห้ามอกุศลวิตกอันเกิดในภายในด้วยความระงับได้.

สองบทว่า โกจิ โลกุสมิ ความว่า บุคคฺลเห็นปานนั้น หาได้ยาก
จึงชื่อว่า น้อยคนนักจะมีในโลก.

สองบทว่า โย นิทฺท ความว่า บุคคฺลใดไม่ประมาทแล้ว ทำสมณ-
ธรรมอยู่ คอยจับไล่ความหลับที่เกิดขึ้นแล้วแก่ตน ตื่นอยู่ เพราะฉะนั้น
บุคคฺลนั้นจึงชื่อว่า กำจัดความหลับให้ตื่นอยู่.

บทว่า กสามิว เป็นต้น ความว่า บุคคฺลใดกำจัดความหลับ ตื่นอยู่
เหมือนม้าดีคอยหลบเส้าอันจะตกลงที่ตน คือไม่ให้ตกลงที่ตนได้ฉะนั้น.
บุคคฺลนั้นหาได้ยาก.

ในคาถาที่ ๒ มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้:-

"ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มีความเพียร มีความ
สลัดใจ เหมือนม้าดีอาศัยความประมาท ถูกเขาฟาดด้วยเส้าแล้ว รู้สึก
ตัวว่า 'ชื่อแม่ตัวเรา ถูกเขาหวดด้วยเส้าแล้ว' ในกาลต่อมา ย่อมทำ
ความเพียรฉะนั้น. เธอทั้งหลายเป็นผู้เช่นนั้นแล้ว ประกอบด้วยศรัทธา
๒ อย่าง ที่เป็นโลกียะและโลกุตระ ด้วยปาริสุทธศีล ๔ ด้วยความเพียร
เป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต ด้วยสมาธิสัมปยุตด้วยสมาบัติ ๘ และ
ด้วยคุณเครื่องวินิจจยธรรม มีอันรู้เหตุและมีไช้เหตุเป็นลักษณะ, ชื่อว่า

วิชาและจรรยาพร้อม เพราะความถึงพร้อมแห่งวิชา ๓ หรือวิชา ๘
และจรรยา ๑๕, เชื่อว่าเป็นผู้มีสติมั่นคง เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นแล้ว
จักละทุกข์ในวัฏฏะอันมีประมาณไม่น้อยนี้ได้. "

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปิโณทิกเถระ จบ.

๑๑. เรื่องสุขสามเณร [๑๑๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสุขสามเณร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อุทกํ หิ นยฺนติ เนตติกา " เป็นต้น.

เรื่องคันธเศรษฐี

ความพิสดารว่า ในอดีตกาล มีบุตรของเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี คนหนึ่งชื่อว่า คันธกุมาร เมื่อบิดาของเขถึงแก่กรรมแล้ว พระราชา รับสั่งให้หาเธอมาเฝ้า ทรงปลอบโยนแล้ว ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐี แก่เธอแล้ว ด้วยสักการะเป็นอันมาก จำเดิมแต่กาลนั้นมา คันธกุมารนั้น ก็ได้ปรากฏนามว่า " คันธเศรษฐี " ครั้นนั้น ผู้รักษาเรือนคลังของเศรษฐี นั้น ได้เปิดประตูห้องสำหรับเก็บทรัพย์ ขนออกมาแล้ว ชี้แจงว่า " นาย ทรัพย์นี้ของบิดาท่าน มีประมาณเท่านี้. ของบุตรบุญธรรมมีปูเป็นต้น มี จำนวนเท่านี้." เศรษฐีนั้นแลดูกองทรัพย์แล้ว พู่ว่า " ก็ทำไม บุตรบุญ เหล่านั้น จึงมิได้ถือเอาทรัพย์นี้ไปด้วย ? " ผู้รักษาเรือนคลังตอบว่า " นาย ชื่อว่าผู้ที่ถือเอาทรัพย์ไปด้วยไม่มี. แท้จริง สัตว์ทั้งหลายพาเอา แต่กุศลอกุศลที่ตนได้ทำไว้เท่านั้นไป "

เศรษฐีจ่ายทรัพย์สร้างสิ่งต่าง ๆ

เศรษฐีนั้นคิดว่า " บุตรบุญเหล่านั้น พาฉันสั่งสมทรัพย์ไว้แล้ว ก็ละทิ้งไปเสีย เพราะความที่ตนเป็นคนโง่. ส่วนเราจักถือเอาทรัพย์นั้น ไปด้วย." ก็คันธเศรษฐีเมื่อคิดอยู่อย่างนั้น มิได้คิดว่า " เราจักให้ทาน, หรือจักทำการบูชา. " คิดแต่ว่า " เราจักบริโภครทรัพย์นี้ให้หมดแล้วจึงไป. "

เศรษฐีนั้นได้สละทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำซุ้มที่อาบน้ำ อันแล้วด้วย
แก้วผลึก, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำกระดานสำหรับอาบน้ำ อันแล้วด้วย
แก้วผลึกเหมือนกัน, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำบัลลังก์สำหรับนั่ง. จ่าย
ทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำถาดสำหรับใส่โภชนะ, จ่ายทรัพย์อีกแสนหนึ่ง ให้
ทำมณฑปในที่บริโศก, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำเตียงรองถาดโภชนะ,
ให้สร้างสัหบัญชรไว้ในเรือนด้วยทรัพย์แสนหนึ่งเหมือนกัน, จ่ายทรัพย์
พันหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่อาหารเช้าของตน. จ่ายทรัพย์อีกพันหนึ่ง แม้
เพื่อประโยชน์แก่อาหารเย็น. แต่ในวันเพ็ญ ได้ส่งจ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง
เพื่อประโยชน์แก่โภชนะ, ในวันบริโศกถัดนั้น ท่านเศรษฐีได้สละทรัพย์
แสนหนึ่ง ตกแต่งพระนคร ใช้คนที่เขยติกลองประกาศว่า "ได้ยินว่า
มหาชนจงดูท่าทางแห่งการบริโศกถัดของคันธเศรษฐี." มหาชนได้ผูก
เตียงซ้อนเตียงประชุมกัน.

ฝ่ายคันธเศรษฐีนั้นนั่งบนแผ่นกระดานอันมีค่าแสนหนึ่ง ในซุ้ม
อาบน้ำอันมีค่าแสนหนึ่ง อาบน้ำด้วยหมอน้ำหอม๑๖ หม้อ เปิดสัหบัญชร
นั้นแล้ว นั่งบนบัลลังก์นั้น กาลนั้น พวกคนใช้วางถาดนั้นไว้บนเตียงรอง
นั้นแล้ว คดโภชนะอันมีค่าแสนหนึ่งเพื่อเศรษฐีนั้น. ท่านเศรษฐีอัน
หญิงนักฟ้อนแวดล้อมแล้ว บริโศกโภชนะนั้นอยู่ด้วยสมบัติเห็นปานนี้.

คนบ้านนอกกระหายในภัตของเศรษฐี

โดยสมัยอื่น คนบ้านนอกผู้หนึ่งบรรทุกฟันเป็นคัน ใส่ในยาน
ข้อม ๆ เพื่อต้องการแลกเปลี่ยนเสบียงอาหารสำหรับตน ไปถึงพระนคร
แล้ว ก็พักอยู่ในเรือนของสหาย. ก็กาลนั้นเป็นวันเพ็ญ. ชนทั้งหลาย
เขยติกลองประกาศในพระนครว่า "มหาชนจงดูท่าทางบริโศกของท่าน

คันธเศรษฐี." ครั้งนั้น สหายจึงกล่าวกะชาวบ้านนอกนั้นว่า "เพื่อนเอ๋ย ทำทางบริโภครักของคันธเศรษฐี เพื่อนเคยเห็นหรือ ? "

ชาวบ้านนอก. ไม่เคยเห็นเลย เพื่อน.

สหายชาวเมือง. ถ้ากระนั้นมาเถิดเพื่อน เราจักไปด้วยกัน, กลองนี้ เทียวไปทั่วพระนคร เราจักดูสมบัติใหญ่.

สหายชาวเมืองได้พาสหายชาวบ้านนอกไปแล้ว. แม้มหาชนก็ได้พากันขึ้นเตียงซ้อนเตียงคู้. สหายชาวบ้านนอก พอได้สุดกลิ่นรัก ก็พูดกับสหายชาวเมืองว่า " กันเกิดกระหายในกลิ่นรักในถาดนั้นแล้วละ. "

สหายชาวเมือง. อย่าปรารถนากลิ่นรักนั้นเลยเพื่อน เราไม่อาจจะได้ดอก.

ชาวบ้านนอก. เพื่อนเอ๋ย เมื่อไม่ได้ ก็จักไม่เป็นอยู่ (ต่อไปละ).

สหายชาวเมืองนั้น เมื่อไม่อาจห้ามสหายชาวบ้านนอกนั้นไว้ได้ ยืนอยู่ท้ายบริษัท เปล่งเสียงดัง ๓ ครั้งว่า " นาย ฉันทโหวิทธาน " เมื่อคันธเศรษฐีถามว่า " นั่นใคร ? " จึงตอบว่า " ผมครับ นาย. "

เศรษฐี. นี่เหตุอะไรกัน.

สหายชาวเมือง. คนบ้านนอกผู้หนึ่งนี้ เกิดกระหายในกลิ่นรักในถาดของท่าน, ขอท่านกรุณาให้กลิ่นรักก้อนหนึ่งเถิด.

เศรษฐี. ไม่อาจจะได้ดอก.

สหายชาวเมือง. คำของเศรษฐี เพื่อนได้ยินไหม เพื่อน.

ชาวบ้านนอก. กันได้ยินแล้วเพื่อน เออ ก็กันเมื่อได้ จักเป็นอยู่เมื่อกันไม่ได้ ความตายจักมี.

สหราชอาณาจักรอีกว่า " นาย ได้ยินว่า ชายคนนี้ เมื่อไม่ได้ก็จัก
ตาย. ขอท่านจงให้ชีวิตแก่เขาเถิด.

คันธเศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ชื่อว่ากัณฐกัณฐี ย่อมถึงคำร้อยหนึ่งก็มี
สองร้อยก็มี, ผู้ใดๆยอมขอ. เมื่อให้แก่ผู้ นั้น ๆ จันจักบริโภคะอะไร
เล่า ?

สหายชาวเมือง. นาย ชายคนนี้ เมื่อไม่ได้จักตาย, ขอท่านจงให้ชีวิตแก่เขาเถิด.

คันธเศรษฐี. เขาไม่อาจได้เปล่า ๆ ก็ถ้าเขาเมื่อไม่ได้จักไม่เป็นอยู่
ไซ้ ฆาญนั้นจงทำการรับจ้างในเรือนของฉันท ๓ ปี, ฉันทจักให้ขาดกั
แก่เขาเถาหนึ่ง.

ชาวชนบทยอมทำการรับจ้างในบ้านเศรษฐี

ชาวบ้านนอกฟังคำนั้นแล้ว จึงพูดกะสหายว่า "อย่างนั้น เอาละเพื่อน" ดังนี้แล้ว ได้ละบุตรและภรรยา เข้าไปสู่เรือนของเศรษฐี ด้วยหมายใจว่า "จักทำการรับจ้างตลอด ๑ ปี. เพื่อประโยชน์แก่ลดภักดีคนหนึ่ง." เขาเมื่อทำการรับจ้าง ได้ทำกิจทุกอย่างโดยเรียบร้อย. การงานที่ควรทำในบ้าน ในป่า ในกลางวัน กลางคืน ได้ปรากฏว่า เขาทำเสร็จเรียบร้อย. เมื่อมหาชนเรียกเขาว่า "นายภักดีตกติกะ" คำนั้นได้ปรากฏไปทั่วพระนคร.

กาลต่อมา เมื่อวัน (รับจ้าง) ของนายภัตตติกะครบบริบูรณ์แล้ว. ผู้จัดการภัดเรียนว่า " นาย วัน (รับจ้าง) ของนายภัตตติกะครบบริบูรณ์แล้ว เขาทำการรับจ้างอยู่ตลอด ๓ ปี ทำกรรมยากที่คนอื่นจะทำได้แล้ว, การงานแม้สักอย่างหนึ่ง ก็ไม่เคยเสียหาย." ครั้งนั้น ท่านเศรษฐี ได้ตั้ง

จ่ายทรัพย์ ๓ พันแก่ผู้จัดการภตนั้น คือสองพัน เพื่อประโยชน์แก่อาหาร
เย็นและอาหารเช้าของตน, พันหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่อาหารเช้าของนาย
ภตตติเกนั้น แล้วสั่งคนใช้ว่า "วันนี้ พวกเจ้าจงทำการบริหารที่พึงทำ
แก่เรา แก่นายภตตติเกนั้นเถิด." ก็แลครั้นสั่งแล้ว จึงสั่งแม่กะชนที่
เหลือ เว้นภรรยาเป็นที่รักษามว่าจินตามณีนคนเดียว ว่า "วันนี้ พวกเจ้า
จงแวดล้อมนายภตตติเกนั้นเถิด." ดังนี้แล้ว ก็มอบสมบัติทั้งหมดให้แก่
นายภตตติเกนั้น.

นายภตติเกเตรียมบริโภคน้ำ

นายภตตติเก นั่งบนแผ่นกระดานนั้นในชมนั้นนั้นแล อาบ
น้ำด้วยสำหรับอาบของเศรษฐี นุ่งผ้าสาฎกสำหรับนุ่งของเศรษฐีนั้น
แหละ แล้วนั่งบนบัลลังก์ของเศรษฐีนั้นเหมือนกัน. แม้ท่านเศรษฐีก็ใช้
ให้คนเฝ้ากรองเทียวตีประกาศไปในพระนครว่า "นายภตตติเกทำการ
รับจ้างตลอด ๓ ปีในเรือนของคันธเศรษฐี ได้ธาดกัธธาดหนึ่ง, ขอน
ทั้งหลายจงดูสมบัติแห่งการบริโภคน้ำของเขา. มหาชนได้ขึ้นเตียงซ้อนเตียง
คูอยู่. ที่ๆชายชาวบ้านนอกคูแล้ว าก็ได้ถึงอากรห้วนไหว. พวก
นักพ่อนได้ขึ้นล้อมนายภตตติเกนั้น. พวกคนใช้ยกธาดกัธธาดหนึ่ง ตั้ง
ไว้ข้างหน้าของนายภตตติเกนั้นแล้ว.

ครั้งนั้น ในเวลาที่นายภตตติเกนั้นล้างมือ พระปัจเจกพุทธเจ้า
องค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาทน์ ออกจากสมาบัติในวันที่ ๗ แล้ว ไคร่ครวญ
อยู่ว่า "วันนี้ เราจักไปเพื่อประโยชน์แก่ภิกขาจารในที่ไหนหนอแล? ก็ได้
เห็นนายภตตติเกแล้ว. ครั้งนั้น ท่านพิจารณาต่อไปอีกว่า "นาย
ภตตติเกนี้ ทำการรับจ้างถึง ๓ ปี จึงได้ธาดกัธ. ศรัทธาของเขามี

หรือไม่มีหนอ ? ใครครวญไปถึงทราบได้ว่า " ศรัทธาของเขามีอยู่ " คิดไป
อีกว่า " คนบางพวก ถึงมีศรัทธา ก็ไม่อาจเพื่อทำการสงเคราะห์ได้.
นายภคตตติกะนี้ จักอาจหรือไม่หนอ เพื่อจะทำการสงเคราะห์เรา ? "
ก็รู้ว่า " นายภคตตติกะ จักอาจทีเดียว ทั้งจักได้มหาสมบัติเพราะอาศัย
เหตุคือการสงเคราะห์แก่เราด้วย " ดังนี้แล้ว จึงห่มจีวรถือบาตร เหาะขึ้น
สู่เวหาสไปโดยระหว่างบริษัท แสดงตนยืนอยู่ข้างหน้าแห่งนายภคตตติกะ
นั้นนั่นแล.

นายภคตตติกะถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า

นายภคตตติกะนั้น เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว คิดว่า " เราได้ทำ
การรับจ้างในเรือนคนอื่นถึง ๓ ปี ก็เพื่อประโยชน์แก่ตลาดนัดตลาดเดียว
เพราะความที่เราไม่ได้ให้ทานในกาลก่อน. บัดนี้ ภคตติกะของเราพึงรักษา
เราสักเพียงวันหนึ่งคืนหนึ่ง, ถ้าเราจักถวายภัตนั้นแก่พระผู้เป็นเจ้า ภค
จกรักษาเราไว้มิใช่พันโกฏิก็ल्पทีเดียว เราจักถวายภัตนั้นแก่พระผู้เป็น
เจ้าละ." นายภคตตติกะนั้น ทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี ได้ตลาดนัดแล้ว
ไม่ทันวางภัตแม้ก้อนเดียวในปาก บรรเทาความอยากได้ ยกตลาดนัดขึ้น
เองทีเดียว ไปสู่สำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้า ให้ถาดในมือของคนอื่น
แล้ว ให้อำนาจเบญจางคประดิษฐ์แล้ว เอามือซ้ายจับถาดภัต เอามือขวา
เกลี่ยภัตลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น. พระปัจเจกพุทธเจ้าได้
เอามือปิดบาตรเสีย ในเวลาที่ภัตยังเหลืออยู่กึ่งหนึ่ง.

ครั้งนั้น นายภคตตติกะนั้นเรียนท่านว่า " ท่านขอรับ ภัตส่วน
เดียวเท่านั้น ผมไม่อาจเพื่อจะแบ่งเป็น ๒ ส่วนได้, ท่านอย่าสงเคราะห์

ผมในโลกนี้เลย. ของงทำการสงเคราะห์ในปรโลกเกิด. ผมจักถวายทั้งหมด
ทีเดียว "ไม่ให้เหลือ."

ทานที่ถวายไม่เหลือมีผลมาก

จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายไม่เหลือไว้เพื่อตนเองแต่น้อยหนึ่ง ชื่อว่า
ทานไม่มีส่วนเหลือ. ทานนั้นย่อมมีผลมาก. นายภคตภคิณนั้น เมื่อทำ
อย่างนั้น จึงได้ถวายหมด ให้อีกแล้ว เรียนว่า "ท่านขอรับ ผมอาศัย
ถาดภคตเดียว ต้องทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่นถึง ๓ ปี ได้เสวย
ทุกข์แล้ว. บัดนี้ ขอความสุขจงมีแก่กรรมในที่ที่บังเกิดแล้วเกิด. ขอ
กรรมพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้วเกิด." พระปัจเจกพุทธเจ้า
กล่าวว่า "ของงสมคิด เหมือนแก้วสารพัดนึก ความดำริอันให้ความใคร่
ทุกอย่าง จงบริบูรณ์แก่ท่าน เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญฉะนั้น " เมื่อ
จะทำอนุโมทนา จึงกล่าวว่า

"สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว,

ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ.

สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว. ความ

ดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนแก้วมณีโชติรส ฉะนั้น "

ดังนี้แล้ว อธิษฐานว่า "ขอมหาชนนี้ จงยื่นเห็นเราจนกระทั่งถึงเขาคันธ-
มาทน์เกิด." ได้ไปสู่ภูเขาคันธมาทน์โดยอากาศแล้ว. ถึงมหาชนก็ได้ยื่นเห็น
ท่านอยู่นั้นแหละ. พระปัจเจกพุทธเจ้า ไปภูเขาคันธมาทน์แล้ว ได้แบ่ง
บิณฑบาตนั้นถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป พระปัจเจกพุทธเจ้า
ทุก ๆ รูป ได้รับเอาภัตเพียงพอแก่ตน ๆ แล้ว ใคร ๆ ไม่พึงคิดว่า

" บิณฑบาตเล็กน้อยจะพอเพียงอย่างไร ? " ด้วยว่าอินไตย ๔ อย่าง พระผู้มีพระเจ้าตรัสไว้แล้ว, ในอินไตย ๔ เหล่านั้น นี่ก็เป็นปัจเจกพุทธ-
วิสัยแล.

คันธเศรษฐีแบ่งทรัพย์ให้นายกัตตกติกะ

มหาชน เห็นบิณฑบาตที่พระปัจเจกพุทธเจ้าแบ่งถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่ ก็ได้พากันยังพินแห่งสาธุการให้เป็นไปแล้ว. เสียงสาธุการ ได้เป็นประหนึ่งเสียงอสณิบาต. คันธเศรษฐีได้ยินเสียงนั้นแล้ว จึงคิดว่า " นายกัตตกติกะเห็นจะไม่สามารถทรงสมบัติเราให้แล้วได้. เพราะเหตุนั้น มหาชนนี้ เมื่อทำการหว่านเพาะเขาจึงได้ออชาวจีน. ท่านเศรษฐีนั้น ส่งคนไปเพื่อทราบเรื่องราวที่เป็นไปแล้ว. คนเหล่านั้น มาแล้วบอกว่า " นายขอรับ ธรรมดาผู้ทรงสมบัติ ย่อมเป็นเห็นปานนี้ " ดังนี้แล้ว จึงบอกเรื่องราวที่เป็นไปพล่นั้น.

เศรษฐี ฟังเรื่องนั้นแล้ว เป็นผู้มิสรีระอันปีติมีวรรณะ ๕ ถูกต้องแล้ว จึงกล่าวว่า " น้าอัสจรรย นายกัตตกติกะนั้น ทำสิ่งที่บุคคลทำได้ โดยยากแล้ว. เราดำรงอยู่ในสมบัติเห็นปานนี้ ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ยังไม่ได้อาจเพื่อให้สิ่งไรได้ " ดังนี้แล้ว จึงให้เรียกนายกัตตกติกะนั้นมาแล้ว ถามว่า " ได้ยินว่า เธอทำกรรมชื่อนี้จริงหรือ ? " เมื่อเขาตอบว่า " ขอรับ นาย " จึงกล่าวว่า " เอาเถิด เธอจงถือเอาทรัพย์พินหนึ่งแล้วแบ่งส่วนบุญในทานของเธอให้ฉันบ้าง. " นายกัตตกติกะนั้น ได้ทำตามนั้นแล้ว. แม้เศรษฐีก็ได้แบ่งครึ่งทรัพย์สมบัติอันเป็นของ ๆ ตนทั้งหมดให้แก่กัตตกติกะนั้น.

สัมปทา ๔ อย่าง

จริงอยู่ ชื่อว่าสัมปทามี ๔ อย่างคือ วัตถุสัมปทา ปัจจัยสัมปทา เจตนาสัมปทา คุณาติเรกสัมปทา. ในสัมปทา ๔ อย่างนั้น พระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ควรแก่นิโรธสมบัติ ผู้เป็นทักษิณะบุคคล ชื่อวัตถุสัมปทา. การบังเกิดขึ้นแห่งปัจจัยทั้งหลาย โดยธรรมสมาธิ ชื่อปัจจัยสัมปทา. ความที่เจตนาใน ๓ กาล คือในกาลก่อนแต่ให้, ในกาลกำลังให้, ในกาลภายหลัง สัมปยุตด้วยญาณ อันกำกับโดยโสมนัส ชื่อเจตนาสัมปทา. ส่วนความที่ทักษิณะบุคคลออกจากสมาบัติ ชื่อว่าคุณาติเรกสัมปทา. ก็สัมปทาทั้ง ๔ อย่างคือ พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้พิจารณาเป็นทักษิณะบุคคล. ปัจจัยที่เกิดขึ้น โดยธรรม โดยความที่ทำการจ้างได้แล้ว. เจตนาบริสุทธิ์ใน ๓ กาล พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ออกจากสมาบัติเป็นผู้ยัง โดยคุณ สำเร็จแล้วแก่นายกัตตกัตตะนี้. ด้วยอานุภาพแห่งสัมปทา ๔ นี้ นายกัตตกัตตะ จึงบรรลุมหาสมบัติในทันตาเห็นทีเดียว. เพราะฉะนั้น นายกัตตกัตตะนั้น จึงได้สมบัติจากสำนักของเศรษฐี.

นายกัตตกัตตะได้เป็นเศรษฐี

ก็ในกาลต่อมา แม้พระราชา ทรงสดับกรรมที่นายกัตตกัตตะนี้ทำแล้ว จึงได้รับสั่งให้เรียกเข้ามาเฝ้า แล้วพระราชทานทรัพย์ให้พันหนึ่ง ทรงรับส่วนบุญ ทรงพอพระทัย พระราชทานโกศเป็นอันมาก แล้วก็ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้. เขาได้มีชื่อว่า " กัตตกัตตะเศรษฐี " กัตตกัตตะเศรษฐีนั้น เป็นสหายกับคันธเศรษฐี กินดื่มร่วมกัน ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว จุตีจากอัฐภพนั้นแล้ว ได้บังเกิดในเทวโลก เสวยสมบัติ

อันเป็นทิพย์ ๑ พุทธรังษี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในตระกูล
อุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ ในเมืองสาวัตถี.

นายภคตเกิดไปเกิดในเมืองสาวัตถี

ครั้งนั้น มารดาของทารกนั้น ได้ครรภ์บริหารแล้ว โดยล่วงไป
๒-๓ วัน ก็เกิดแพ้ท้องว่า " โอหนอ เราถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด
แก่พระสารีบุตรเถระพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป นุ่งผ้าข้อมผ่าดแล้ว ถือ
ขันทองนั่งอยู่ ณ ทำยาสนะ พึงบริโภคภัตที่เหลือเดนของภิกษุทั้งหลาย
นั้น " ดังนี้แล้ว ทำตามความคิดนั้นนั้นแล บรรเทาความแพ้ท้องแล้ว.
นางแม่ในกาลมงคลอื่นๆถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน คลอดบุตรแล้ว ใน
วันตั้งชื่อ จึงเรียนพระเถระว่า " จงให้สักขาบทแก่ลูกชายของฉันทเกิด ท่าน
ผู้เจริญ. " พระเถระถามว่า " เด็กนั้นชื่อไร ? " เมื่อมารดาของเด็กเรียนว่า
ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่ลูกชายของฉันทถือปฏิสนธิ ขึ้นชื่อว่าทุกข์ ไม่เคยมี
แก่ใครในเรือนนี้, เพราะฉะนั้น คำว่า ' สุขกุมาร ' นั้นแล จักเป็นชื่อของ
เด็กนั้น. " จึงถือเอาคำนั้นแล เป็นชื่อของเด็กนั้น ได้ให้สักขาบทแล้ว.
ในกาลนั้น ความคิดได้เกิดแก่มารดาของเด็กนั้นอย่างนี้ว่า " เราจักไม่
ทำลายอริยาศย์ของลูกชายเรา. " แม้ในกาลมงคลทั้งหลาย มีมงคลเจาะหู
เด็กนั้นเป็นต้น นางก็ได้ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน.

สุขกุมารบรรพชา

ฝ่ายกุมาร ในเวลาเมื่ออายุ ๗ ขวบ ก็พูดว่า " คุณแม่ ผมอยากออก
บวชในสำนักของพระเถระ. " นางตอบว่า " คีละ พ่อ แม่จักไม่ทำลาย
อริยาศย์ของเจ้า " ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระ ให้ท่านฉันทแล้ว ก็เรียน
ว่า " ท่านผู้เจริญ ลูกชายของฉันทอยากบวช, ในเวลาเย็น จักนำเด็กนี้ไป

ผู้วิหาร." ส่งพระเถระไปแล้ว ให้ประชุมพวกญาติ กล่าวว่า " ในเวลา
ที่ลูกชายของฉันทเป็นคฤหัสถ์ พวกเราจักทำกิจที่ควรทำในวันนี้แหละ."
ดังนี้แล้ว จึงแต่งตัวลูกชายนำไปวิหาร ด้วยสิริโสภาคอันใหญ่ แล้วมอบ
ถวายแก่พระเถระ. ฝ่ายพระเถระกล่าวกะสุขกุมารนั้นว่า " พ่อ ธรรมดา
บรรพชา ทำได้โดยยาก. เจ้าจักอาจเพื่อกรรมหรือ ? " เมื่อตอบว่า " ผม
จักทำตามโอวาทของท่าน ขอรับ " จึงให้กัมมัญฐาน ให้บวชแล้ว. แม้
มารดาบิดาของสุขกุมารนั้น เมื่อทำสักการะในการบรรพชา ก็ถวายโภชนะ
มีรส ๑๐๐ ชนิดแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในภายใน
วิหารนั้นเองตลอด ๗ วัน ในเวลาเย็น จึงได้ไปสู่เรือนของตน. ใน
วันที่ ๓ พระสารีบุตรเถระ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต. ทำ
กิจที่ควรทำในวิหารแล้ว จึงให้สามเณรถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่บ้าน
เพื่อบิณฑบาต.

สามเณรฝึกตน

สามเณรเห็นเหมื่อนน้ำเป็นต้นในระหว่างทาง จึงถามพระเถระ
คุจสามเณรบัณฑิต. แม้พระเถระก็พยากรณ์แก่สามเณรนั้นอย่างนั้นเหมือน
กัน. สามเณรฟังเหตุนี้แล้ว จึงเรียนพระเถระว่า " ถ้าท่านพึงรับ
บาตรและจีวรของท่านไซ้. กระผมพึงกลับ." เมื่อพระเถระไม่ทำลาย
อหิสาของสามเณรนั้น กล่าวว่า จงเอาบาตรและจีวรของฉันทมา " รับ
บาตรและจีวรไปแล้ว. ก็ไหว้พระเถระ เมื่อจะกลับ จึงเรียนสั่งว่า " ท่าน
ขอรับ ท่านเมื่อนำอาหารมาเพื่อผม พึงนำเอาโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดมา."
พระเถระ. จักได้โภชนะนั้น จากไหน ?

สามเณร. เมื่อไม่ได้ด้วยบุญของท่าน ก็จักได้ด้วยบุญของผม ขอ
รับ.

ครั้งนั้น พระเถระให้ลูกกุญแจแก่สามเณรนั้นแล้ว ก็เข้าบ้านเพื่อ
บิณฑบาต. สามเณรนั้นไปวิหารแล้ว เปิดห้องของพระเถระเข้าไปแล้ว
ปิดประตู นั่งห้อยเท้าลงในกายของตนแล้ว. ด้วยเดชแห่งคุณของสามเณร
นั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว. ท้าวสักกะพิจารณาว่า
"นี่เหตุอะไรหนอ ?" เห็นสามเณรแล้ว ทรงดำริว่า "สุขสามเณรถวาย
จีวรแก่อุปัชฌาย์แล้ว กลับ (วิหาร) ด้วยคิดว่า 'จักทำสมณธรรม' ควร
ที่เราจะไปในที่นั้น " จึงรับสั่งให้เรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ แล้วทรงส่งไป
ด้วยคำรัสสั่งว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงไป. จงไล่คนที่มิใช่เป็นโทษ
ใกล้ป่าแห่งวิหารให้หนีไป. ท้าวมหาราชทั้งหลายนั้น กระทำตามนั้นแล้ว
ก็ (พากัน) รักษาอยู่โดยรอบ. ท้าวสักกะ ทรงบังคับพระจันทร์และ
พระอาทิตย์ว่า " พวกท่านจงยึดวิมานของตนๆหยุดก่อน. " แม้พระจันทร์
และพระอาทิตย์ก็กระตามนั้นแล้ว. แม้ท้าวสักกะเอง ก็ทรงรักษาอยู่ที่
สายยู. วิหารสงบเงียบปราศจากเสียง. สามเณรเจริญวิปัสสนาด้วยจิต
มีอารมณ์เป็นหนึ่ง บรรลุรรคและผล ๓ แล้ว.

พระเถระ อันสามเณรกล่าวว่า " ท่านพึงนำโกชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด
มา " ดังนี้แล้ว ก็คิดว่า " อันเราอาจเพื่อได้ในตระกูลของใครหนอแล ? "
พิจารณาอยู่ ก็เห็นตระกูลอุปัฏฐากผู้สมบุรณ์ด้วยอริยาศัยตระกูลหนึ่ง จึง
ไปในตระกูลนั้น อันชนเหล่านั้น มีใจยินดีว่า " ท่านผู้เจริญ ความดี
อันท่านผู้มาในที่นี้ ในวันนี้ กระทำแล้ว " รับบาตรนิมนต์ให้นั่ง ถวาย

ยาคุและของขบขัน อันเขาเชิญกล่าวธรรมชั่วเวลาภัต จึงกล่าวสาราณีย-
ธรรมกถาแก่ชนเหล่านั้น กำหนดกาล ยังเทศนาให้จบแล้ว.

สามเณรบรรลुพระอรหัต

ที่นั่น ชนทั้งหลาย จึงถวายโกชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด แก่พระเถระ
นั้น เห็นพระเถระรับโกชนะนั้นแล้วประสงค์จะกลับ จึงเรียนว่า "ฉันเกิด
ขอรับ พวกผมจักถวายโกชนะแม่อีก" ให้พระเถระฉันแล้ว ก็ถวาย
จนเต็มบาตรอีก. พระเถระรับโกชนะนั้นแล้ว ก็รีบไปวิหาร ด้วยคิดว่า
"สามเณรของเราจักหิว." วันนั้น พระศาสดาเสด็จออกประทับนั่งใน
พระคันธกุฎีแต่เช้าตรู่ ทรงรำพึงว่า "วันนี้ สุขสามเณรรับบาตรและจีวร
ของอุปัชฌาย์แล้ว กลับไปแล้วตั้งใจว่า "จักทำสมณธรรม, กิจของเธอ
สำเร็จแล้วหรือ? พระองค์ทรงเห็นความที่มรรคผลทั้ง ๓ เทียบ อัน
สามเณรบรรลुแล้ว จึงทรงพิจารณาแม้อย่างขึ้นไปว่า "สุขสามเณรนี้ จักอาจ
ไหมหนอ? เพื่อจะบรรลุพระอรหัตในวันนี้, ส่วนพระสารีบุตรรับภัต
แล้ว ก็รีบออกด้วยคิดว่า "สามเณรของเราจักหิว " ถ้าเมื่อสามเณรนี้
ยังไม่บรรลุพระอรหัต. พระสารีบุตรจักนำภัตมาก่อน. อันตรายก็จักมี
แก่สามเณรนี้; ควรเราจะไปยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู " ครั้นทรงดำริแล้ว
จึงเสด็จออกจากคันธกุฎี ประทับยืนยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู. ฝ่ายพระ-
เถระก็นำภัตมา. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสถามปัญหา ๔ ข้อแก่พระเถระ
นั้น โดยนัยที่กล่าวไว้ในหนหลังแล. ในที่สุดแห่งการวิชันาปัญหา
สามเณรก็บรรลุพระอรหัตแล้ว.

พระศาสดาตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า "สารีบุตร จงไป
เถิด, จงให้ภัตแก่สามเณรของเธอ." พระเถระไปถึงแล้ว จึงเคาะประตู

สามเณรออกมาทำวัตรแก่อุปัชฌาย์แล้ว, เมื่อพระเถระบอกว่า "จงทำ
กัตติง," ก็รู้ว่าพระเถระไม่มีความต้องการด้วยกัตติ เป็นเด็กมีอายุ ๘ ขวบ
บรรลुพระอรหัตในขณะนั้นนั่นเอง ตรวจตราดูที่นั่งอันต่ำ ทำกัตติงแล้ว
ก็ล้างบาตร. ในกาลนั้น ท้าวมหาราช ๔ องค์ ก็พากันเลิกการรักษา.
ถึงพระจันทร์พระอาทิตย์ก็ปล่อยวิมาน. แม้ท้าวสักกะก็ทรงเลิกการรักษาที่
สายชู พระอาทิตย์ปรากฏคล้อยเลยท่ามกลางฟ้าไปแล้วเทียว.

ภิกษุทั้งหลาย พากันพูดว่า "กาลเย็นปรากฏ, สามเณรเพิ่งทำกัตติ
เสร็จเดี๋ยวนี้เอง. ทำไมหนอ วันนี้เวลาเช้าจึงมาก. เวลาเย็นจึงน้อย."
พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่ง
ประชุมกันด้วยกล่าวเรื่องอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลาย พูลว่า " พระเจ้าข้า
วันนี้ เวลาเช้ามืด เวลาเย็นน้อย สามเณรเพิ่งกัตติเสร็จเดี๋ยวนี้เอง.
ก็แลเป็นไฉน พระอาทิตย์จึงปรากฏคล้อยเคลื่อนท่ามกลางฟ้าไป, " จึง
ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาทำสมณธรรมของผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อม
เป็นเช่นนั้นนั่นแล. ก็ในวันนี้ ท้าวมหาราช ๔ องค์ก็ยืดอกรักษาไว้โดย
รอบ. พระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ยืควิมานหยุดอยู่, ท้าวสักกะทรงยืค
การรักษาที่สายชู ถึงเรากียืดอกรักษาอยู่ที่ขุมประตู่; วันนี้ สุขสามเณร เห็น
คนไข่น้ำเข้าเหมือง ช่างศรดัตถ์ให้ตรง ช่างถาก ถากทัพสัมภาระทั้งหลาย
มีล้อเป็นต้นแล้ว ฝึกตน บรรลุพระอรหัตแล้ว " ดังนี้แล้วจึงตรัสพระ-
คาถานี้ว่า

๑๑. อุทกั หิ นยนุติ เนตุติกา

อุสุगरา นมยนุติ เตชนั

ทาร์รุ นมยนิติ ตจุจกา

อตฺตานํ ทมยนิติ สุพฺพตา.

"อันคนใจนํ้าทั้งหลายย่อมใจนํ้า, ช่างศรทั้งหลาย

ย่อมตัดลูกศร, ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้, ผู้

สอนง่ายทั้งหลาย ย่อมฝึกตน. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุพฺพตา ความว่า ว่าง่าย คือพึงโอวาท
พึงอนุศาสน์ โดยสะดวก. คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสุขสามเณร จบ.

ท้าวทรรควรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๐ จบ.

คาถาธรรม

ชราวรรคที่ ๑๑

ว่าด้วยสิ่งที่คร่ำคร่า ชรา

[๒๑] ๑. เมื่อโลกสันนิวาส อันไฟลุกลิงอยู่เป็นนิตย์
พวกเธอยังจะร่าเริงบันเทิงอะไรกันหนอ เธอทั้งหลาย
อันความมืดปกคลุมแล้ว ทำไมจึงไม่แสวงหาประทีป
เล่า.

๒. เธอจงดูอัศพาทีที่ไม่มีความยั่งยืน (และ)
ความมั่นคง (อันกรรม) ทำให้วิบัติแล้ว มีกายเป็น
แผล อันกระดูก ๓๐๐ ท่อน ยกขึ้นแล้ว อันอาดูร
ที่มหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก.

๓. รูปนี้แก่หง่อมแล้ว เป็นรังของโลก เปื่อยพัง
กายของตนเป็นของเน่า จักแตก เพราะชีวิตมีความ
ตายเป็นที่สุด.

๔. กระดูกเหล่านี้ใด อันเขาทิ้งเกลื่อนกลาดดู
น้ำเต้าในสารทกาล มีสีเหมือนนกพิราบ ความยินดี
อะไรเล่า (จักมี) เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น.

๕. สรีระอันกรรมทำให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้ง-
หลาย จาบด้วยเนื้อและโลหิต เป็นที่ตั้งลงแห่งชรา
มรณะ มานะ และมักขะ.

๑. วรรคนี้มีอรรถกถา ๕ เรื่อง.

๖. ราชรถที่วิจิตรดียังคร่ำคร่ำได้แล อนึ่ง ถึง
สรีระ ก็ย่อมถึงความคร่ำคร่ำ ธรรมของสัตบุรุษหา
เข้าถึงความคร่ำคร่ำไม่ สัตบุรุษทั้งหลายแล ย่อม
ปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ.

๗. คนมีสุตะน้อยนี้ ย่อมแก่เหมือนโคถึก เนื้อ
ของเขาย่อมเจริญ แต่ปัญญาของเขาหาเจริญไม่.

๘. เราแสวงหาช่างผู้ทำเรือน เมื่อไม่ประสบ
จึงได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสาร มีชาติเป็นอนเก ความ
เกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ แะนายช่างผู้ทำเรือน เราพบ
ท่านแล้ว ท่านจะทำเรือนอีกไม่ได้ ชีโครงทุกชีของ
ท่านเราหักเสียแล้ว ยอดเรือนเราก็ดูเสียแล้ว จิต
ของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว เพราะ
เราบรรลुธรรมเป็นที่สิ้นค้นหาแล้ว.

๙. พวกคนเขลาไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้
ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมชบเซาด้งนก
กะเรียนแก่ ชบเซาอยู่ในเปือกตมที่หมดปลาจะนั้น.
พวกคนเขลาไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ใน
คราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมนอนทอดถอนถึงทรัพย์เก่า
เหมือนลูกศรที่ตกจากแสงจะนั้น.

๑๑. ชราวรรควรรณา

๑. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา [๑๑๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกหญิงสหายของนางวิสาขา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โก นุ หาสี กิমানนุโท " เป็นต้น.

สามีมอบภรรยาของตนแก่นางวิสาขา

ดังได้สดับมา กุลบุตร ๕๐๐ คน ในพระนครสาวัตถี ได้มอบภรรยาของตนๆแก่นางวิสาขามหาอุบาสิกา ด้วยมุ่งหมายว่า " ด้วยอุบายอย่างนี้ ภรรยาเหล่านี้จักเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท. " หญิงเหล่านั้นเมื่อไปสวนก็ดี ไปวิหารก็ดี ย่อมไปกับนางวิสาขานั้นแล.

มหรสพเกี่ยวกับสุรา

ในคราวหนึ่ง เมื่อเขาโฆษณาการมหรสพว่า " จักมีการมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด ๗ วัน " หญิงเหล่านั้นก็จัดเตรียมสุราเพื่อสามีของตนๆ สามีเหล่านั้น เล่นมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด ๗ วันแล้ว ในวันที่ ๘ ได้ออกไปเพื่อทำงาน.

หญิงเหล่านั้นคิดหาอุบายดื่มสุรา

หญิงแม่เหล่านั้นหาหรือกันว่า " พวกเราไม่ได้ดื่มสุราต่อหน้าสามี, ก็สุราที่เหลือยังมีอยู่, เราทั้งหลายจักดื่มสุรานี้ด้วยวิธีที่สามีเหล่านั้นจะไม่รู้ " ดังนี้แล้ว จึงไปสำนักของนางวิสาขา กล่าวว่า " แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลาย

ปรารถนาจะชมสวน " เมื่อนางวิสาขตอบว่า " ดีละ แม่ทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น จงทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วจึงออกไป. " ได้ไปพร้อมกับนางวิสaxonนั้น ช้อนสุราไปโดยอาการอันมิดชิด คืบเสียด (จน) เมาแล้ว เทียวไปในสวน. นางวิสaxonคิดว่า " หญิงเหล่านี้ทำกรรมไม่สมควร. คราวนี้ถึงพวกเดียรฉัตร ก็จักติเตียนได้ว่า " สาวิกาทั้งหลายของพระสมณโคตม คืบสุรา ย่อมเที่ยวไป " จึงกล่าวกะหญิงเหล่านั้นว่า " นี่แน่แม่ เธอทั้งหลายทำกรรมไม่สมควร. พลอยให้เกิดอัปยศแก่ฉันด้วย. ถึงสามีกี่จะโกรธพวกเธอ. บัดนี้ พวกเธอจักทำอะไรกัน ? " หญิงเหล่านั้นตอบว่า " แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลาย จักแสดงอาการลงว่าเป็นไข้ " นางวิสaxonจึงกล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น พวกเธอก็จักปรากฏด้วยกรรมของตน. " หญิงเหล่านั้นไปถึงเรือนแล้ว ทำท่าลงว่าเป็นไข้. ที่นั้นสามีกของหญิงเหล่านั้นถามว่า " หญิงชื่อนี้และชื่อนี้ไปไหน ? " ได้ยินว่า " เป็นไข้ " ก็กำหนดจับได้ว่า " พวกนี้จักคืบสุรา ที่เหลือเป็นแน่ " จึงได้ทุบตีหญิงเหล่านั้นให้ถึงความเสื่อมเสีย. ในคราวมหรสพเมื่ออื่นอีก หญิงเหล่านั้นอยากคืบสุราเหมือนอย่างนั้น จึงเข้าไปหานางวิสaxon กล่าวว่า " แม่เจ้า โปรดพาดิฉันไปชมสวนเถิด " ถูกนางห้ามว่า " แม่ในคราวก่อน เธอทั้งหลายกระทำให้อัปยศแก่ฉัน. ไปเองเถอะ, ฉันจะไม่พาเธอทั้งหลายไปละ " ได้พูดเอาใจว่า " ที่นี้ พวกดิฉันจักไม่ทำอย่างนั้น " แล้วเข้าไปหานางวิสaxonนั้น พูดใหม่ว่า " แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายประสงค์จะทำพุทธานุชา. ขอจงพาดิฉันทั้งหลายไปวิหารเถิด. " นางจึงพูดว่า " แน่แม่ บัดนี้ สมควร (แท้). เธอทั้งหลายจงไปจัดแจงเตรียมตัวเถอะ. หญิงเหล่านั้น ให้คนถือของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ด้วยพอบ หัวขวามีสัณฐานดุจกำมือ ซึ่งเต็มด้วยสุรา ด้วยมือทั้งสอง

คลุมผ้าผืนใหญ่เข้าไปหานางวิสาขาแล้ว เข้าไปวิหารพร้อมกับนางวิสาขานั้น นิ่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ค้มสุราด้วยขวดอันมีสัณฐานดุจกำมือนั่นเอง แล้วทิ้งขวดเสีย นั่งตรงพระพักตร์พระศาสดาในโรงธรรม. นางวิสาขกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์แสดงธรรมแก่หญิงเหล่านี้. " ฝ่ายหญิงเหล่านั้น มีตัวสันเทิ้มอยู่ด้วยฤทธิ์เมา เกิดความคิดขึ้นว่า " เราทั้งหลายจักพ้อ จักขับ. "

เทวบุตรมารบันดาลให้แสดงกายวิการแต่ไม่สำเร็จ

ลำดับนั้น เทวดองค์หนึ่ง ซึ่งนับเนื่องในหมู่มาร คิดว่า " บัดนี้เราจักสิงในสรีระของหญิงเหล่านี้แล้ว จักแสดงประการอันแปลกตรงพระพักตร์พระสมณโคดม " แล้วเข้าสิงในสรีระของหญิงเหล่านั้น บรรดาหญิงเหล่านั้น บางพวกจะเริ่มปรบมือหัวเราะ, บางพวกเริ่มจะพ้อ ตรงพระพักตร์พระศาสดา. พระศาสดาทรงรำพึงว่า " นี้อย่างไรกัน ? " ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริแล้วว่า " บัดนี้ เราจักไม่ให้เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่มารได้ช่อง. เพราะเมื่อเราบำเพ็ญบารมีตลอดกาลเท่านี้ ก็หาได้บำเพ็ญเพื่่อมุ่งจะให้พวกเทวดาผู้นับเนื่องในหมู่มารได้ช่องไม่ " เพื่อจะให้หญิงเหล่านั้นสังเวช จึงทรงเปล่งรัศมีจากพระโลมาระหว่างพระโขนง^๑ ทันใดนั้นเอง ความมืดมนอนธการได้มีแล้ว. หญิงเหล่านั้นได้หวาดหวั่น อันมรณภัยคุกคามแล้ว ด้วยเหตุนั้น สุราในท้องของหญิงเหล่านั้นจึงสร้างคลายไป. พระศาสดาทรงหายไป ณ บัลลังก์ที่ประทับนั่ง ประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงเปล่งพระรัศมีจากพระอุณาโลม. ขณะนั้น แสงสว่างได้มีเหมือนพระจันทร์ขึ้นดั่งพันดวง. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสเรียกหญิง

๑. ภูมิโกมโตติ. ภูมิบุตร โลมโต.

เหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า " พวกเธอ เมื่อมาสำนักของเรา ประมาทแล้ว
หาควรไม่, เพราะความประมาทของพวกเธอนั่นเอง เทวดาซึ่งนับเนื่อง
ในหมู่มารจึงได้ช่อง ให้พวกเธอทำกายวิการมีหัวเราะเป็นต้น ในที่ซึ่งไม่
ควรทำกายวิการมีหัวเราะเป็นต้น, บัดนี้ พวกเธอทำความอุตสาหะ เพื่อ
มุ่งให้ไฟระคะเป็นต้นดับไปจึงควร " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคถานี้ว่า

๑. โก อนุ หาส โท กิมานนุโท นิจจํ ปชฺชลิเต สติ

อนุธการณ โอนทฐา ปทีปํ น คเวสธ.

" เมื่อโลกสันนิวาส อันไฟลุกลิงอยู่เป็นนิตย์,

พวกเธอยังจะรำเริง บันเทิงอะไรกันหนอ ? เธอ

ทั้งหลายย่อมความมืดปกคลุมแล้ว ทำไมจึงไม่แสวงหา

ประทีปเล่า ? "

แก้อรธ

ความยินดี ชื่อว่า **อานนุโท** ในพระคถานั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า " เมื่อโลกสันนิวาสนี้ อันไฟ ๑๑ อย่าง มี
ระคะเป็นต้นลุกลิงแล้วเป็นนิตย์. เธอทั้งหลายจะมัวรำเริงหรือเพลิด-
เพลินอะไรกันหนอ ? นั้นไม่สมควรทำเลย มิใช่หรือ ? ก็เธอทั้งหลาย
อันความมืดคืออวิชชาซึ่งมีวัตถุ ๘ ปกคลุมไว้ เหตุไรจึงไม่แสวงหา ก็
ไม่ทำประทีปคือญาณ เพื่อประโยชน์แก่การกำจัดความมืดนั้นเสีย ? "

ผู้รับคำเตือนย่อมได้ผล

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา หญิง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล
แล้ว. พระศาสดาทรงทราบความที่หญิงเหล่านั้นเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในจล-
ศรัทธาแล้ว เสด็จลงจากยอดเขาสิเนรุ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์.

นางวิสาขาชี้โทษของสุราโดยบุคลาธิษฐาน

ลำดับนั้น นางวิสาขาได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า " พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าสุรานี้, เลวทราม, เพราะว่าหญิงเหล่านี้ ชื่อเห็นปานนี้ นั่งตรงพระพักตร์พระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ ยังไม่สามารถจะยังแม้เพียงอิริยาบถให้เรียบร้อยได้ เริ่มจะลุกขึ้นปรบมือ ทำการหัวเราะ ขับ และฟ้อนเป็นต้นแล้ว. " พระศาสดาตรัสว่า " นั้นแหละวิสาขา ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทรามแท้, เพราะประชาชนอาศัยสุรานี้ ถึงความพินาศแล้วตั้งหลายร้อย. " เมื่อนางวิสาขากราบทูลว่า " ก็สุรานี้เกิดขึ้นเมื่อไร ? พระเจ้าข้า, " เพื่อจะตรัสอุปัติเหตุแห่งสุรานั้น (แก่นางวิสาขา) โดยพิสดาร จึงทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ครั้สกุณฆาตก^๑ ดังนี้แล.

เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา จบ.

๑. พุ. ขา. คี. ๒๗/๔๗๗. อรรถกถา. ๗/๑๕๑.

๒. เรื่องนางสิริมา [๑๑๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางสิริมา
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปสฺส จิตฺตกตํ พิมพ์ " เป็นต้น.

นางสิริมาบรรลุนิพพาน

ดังได้สดับมา นางสิริมานั้นมีรูปร่างงดงาม เป็นหญิงแพศยา ใน
กรุงราชคฤห์ ภายในพรรษาหนึ่ง ได้ประทุษร้ายต่ออุบาสิกานามว่าอุตตรา
ซึ่งเป็นธิดาของปุลณณเศรษฐี ผู้เป็นภริยาของสุมนเศรษฐีบุตร ประสงค์
จะให้นางอุตตรานั้นเสื่อมใส จึงทูลขอมาพระศาสดาผู้ทรงทำกตีกกับ
ภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว ในเรือนของนางอุตตรานั้น, ในวันนั้น ได้ฟัง
กัตตานุโมทนาของพระทศพล บรรลุนิพพานแล้ว ในเวลาจบพระ-
คาถาว่า

" พึงชำนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, พึง

ชนะคนไม่ดี ด้วยความดี. พึงชนะคนตระหนี่ ด้วย

การให้ปัน, พึงชนะคนพูดพล่อยๆ ด้วยคำจริง. "

นี่เป็นความย่อในเรื่องนี้. ส่วนเนื้อเรื่องพิสดาร จักมีแจ้งในวรรณนา
แห่งคาถานุโมทนาในโกธวรรคนั้นแล. นางสิริมานั้น ครั้นบรรลุนิพ-
พานอย่างนั้นแล้ว นิมนต์พระทศพล รุ่งขึ้นถวายทานเป็นอันมาก แล้ว
ได้ตั้งอัฐฐกัตเพื่อพระสงฆ์ไว้เป็นประจำ. ตั้งแต่วันต้นมาภิกษุ ๘ รูป
ไปเรือนเสมอ. นางเอ่ยปากว่า " นิมนต์พระคุณเจ้าทั้งหลายรับเนยใส,

รับนมสด " ดังนี้เป็นต้นแล้ว (บรรจุกัด) ให้เต็มบาตรของภิกษุเหล่านั้น.
อาหารบิณฑบาตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้แล้ว ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง
๔ รูปบ้าง. นางถวายบิณฑบาตด้วยการจับจ่ายทรัพย์ ๑๖ กหาปณะทุกวัน.
ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งฉันทัญญฐกัตในเรือนของนางแล้ว ได้ไปวิหาร
แห่งหนึ่ง ณ ที่ไกล ๓ โยชน์. ครั้งนั้น พวกภิกษุถามเธอซึ่งนั่งอยู่ในที่
บำรุงพระเถระในเวลาเย็นว่า " ผู้มีอายุ (ไป) รับภิกษาที่ไหนมา ? " เธอ
ตอบว่า " ผม (ไป) ฉันทัญญฐกัตของนางสิริมา (มา). " พวกภิกษุถาม
อีกว่า " นางทำของอันน่าพึงใจถวายไหม ? ผู้มีอายุ. "

ภิกษุพรรณนาความดีของนางสิริมา

เธอจึงกล่าวคุณของนางว่า " ผมไม่สามารถจะพรรณนาภักตของนาง
ได้. นางทำถวายแสนจะประณีต. ภักตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้ย่อมเพียงพอแก่
ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง; แต่การได้เห็นนางนั้นแล ดีเสียยิ่งกว่าไทย-
ธรรมของนางอีก. เพราะนางสวยงามเช่นนี้ ๆ. " ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง
ได้ฟังถ้อยคำที่พรรณนาคุณของนาง เกิดความรักขึ้นแล้ว โดยมีได้เห็นตัว
เลย คิดว่า " ควรที่เราจะไปดูนาง " แล้วบอกจำนวนพรรษาของตนแล้ว
ถามลำดับกะภิกษุนั้นแล้ว ได้ยินว่า " ผู้มีอายุ พงูนี้ ท่านเป็นพระสังฆ-
เถระ จักได้อัญญฐกัตในเรือนนั้น " จึงคว่ำบาตรและจีวรหลีกไปใน
ขณะนั้นเอง. เมื่ออรุณขึ้นแต่เช้าเทียว เข้าไปสู่โรงภักตยืน (คอย) อยู่แล้ว
เป็นพระสังฆเถระได้อัญญฐกัต ในเรือนของนาง.

นางสิริมาเจ็บ

ก็ในเวลาทีภิกษุนั้นฉันทัญญฐกัตแล้ว หลีกไปในวันวานนั้นเอง โรคได้เกิด
ขึ้นในสตรีระของนาง; ฉะนั้น นางจึงเปลื้องอาภรณ์แล้วนอน. ขณะนั้น

พวกทาสีของนางเห็นภิกษุทั้งหลายผู้ได้อัฐกภัตมาแล้ว จึงบอกแก่นาง. นางไม่สามารถจะรับบาตรแล้วนิมนต์ให้นั่ง หรืออังคาสด้วยมือของตนได้ จึงสั่งพวกทาสีว่า " เนาะแม่ทั้งหลาย พวกเธอรับบาตรแล้วนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าให้นั่ง ให้ดื่มข้าวยาकु ถวายของเคี้ยว ในเวลานั้นภัต จง (บรรจุกัถ) ให้เต็มบาตรแล้วถวายเถิด." ทาสีเหล่านั้นรับว่า " คีละ คุณแม่." แล้วนิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้เข้ามา ให้ดื่มข้าวยาकु ถวายของเคี้ยวแล้ว ในเวลานั้นภัต (บรรจุกัถ) ให้เต็มบาตรแล้ว บอกแก่นาง. นางกล่าวว่า " จงช่วยพวงฉันไปที, ฉันจักไหว้พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย " อันทาสีเหล่านั้น พวงไปสู่ที่ใกล้ภิกษุทั้งหลายแล้ว ไหว้ภิกษุทั้งหลายด้วยทั้งสรีระอันสันเทิ่มอยู่. ภิกษุนั้นแลดูนางแล้ว คิดว่า " ความสวยงามแห่งรูปของหญิงผู้เป็นไฉนี้ (ยังสวยงาม) ถึงเพียงนี้. ก็ในเวลาไม่มีโรค รูปสมบัติของนาง คนนี้ ที่ตกแต่งแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง จะสวยงามสักเพียงไร." ครั้นนั้น กิเลสที่เธอสังสมไว้ตั้งหลายโกฏิปีกำเริบขึ้นแล้ว. ภิกษุนั้นมิได้มีใจจดจ่อที่อื่น (มีใจจดจ่อแต่เฉพาะนางเท่านั้น) ไม่สามารถจะฉันหาอาหารได้ จึงถือบาตรกลับวิหาร ปิดบาตรวางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ปูจิวรนอนแล้ว. ลำดับนั้น ภิกษุหาย (ของเธอ) รูปหนึ่ง แม้อ่อนนอนอยู่ ก็ไม่สามารถจะให้เธอนั่งได้. ภิกษุนั้นได้อวดอาหารแล้ว.

นางสิริมาถึงแก่กรรม

ในเวลาเย็นวันนั้นเอง นางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว. พระราชา ทรงส่งพระราชสาสน์ไปถวายพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า นางสิริมาน้องสาวหมอชิวก ได้ทำกาลกิริยาเสียแล้ว." พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้น จึงส่งข่าวไปแด่พระราชาว่า " กิจคือการเผา (ศพ) นางสิริมา ยังไม่มี,

พระองค์จึงทรงรับสั่งให้เฝ้าสนทนากับสิริมานันนอนในป่าช้าผิบบแล้ว ให้รักษาไว้โดยอาการที่กาและสุนัขจะกินไม่ได้เกิด." พระราชาได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว. สามวันล่วงไปแล้วโดยลำดับ ในวันที่ ๔ สรีระขึ้นฟองแล้ว. หมูหนอนได้ออกจากปากแผลทั้ง ๕. สรีระทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายถาดข้าวสาลีจะนั้น. พระราชาให้พวกราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า " เว้นเด็ก ๆ ที่เฝ้าเรือนเสีย ใครไม่มาดูนางสิริมาจะถูกรับ ๘ กหาปณะ," และได้ส่ง (พระราชสาสน์) ไปสำนักพระศาสดาว่า " นัยว่าภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ของจงมาดูนางสิริมา; พระศาสดา รับสั่งให้เผด็จแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " เราทั้งหลายจะไปดูนางสิริมา. " ภิกษุหนุ่มแม้รูปนั้นไม่เชื่อฟังคำของใครๆเลย ตลอด ๔ วัน อดอาหารนอนแช่อยู่แล้ว. ข้าวสวดยในบาตรบูด, สนิมก็ตั้งขึ้นในบาตร. ลำดับนั้น ภิกษุสหายนั้น จึงเข้าไปหาเธอแล้วบอกว่า " ผู้มีอายุ พระศาสดาจะเสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา. " เธอแม้ถูกความหิวแผดเผาอย่างนั้น ก็ลุกขึ้นได้โดยรวดเร็ว ในเพราะบทที่กล่าวว่า " สิริมา " นั่นเอง กล่าวถามว่า " ท่านว่าอะไรนะ " เมื่อภิกษุสหายตอบว่า " พระศาสดาจะเสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา ท่านจะไปด้วยไหม ? " รีบรับว่า " ไปขอรับ " แล้วเทข้าวล้างบาตรใส่ในถลก ได้ไปกับหมู่ภิกษุ. พระศาสดามีหมู่ภิกษุห้อมล้อมแล้ว ได้ประทับอยู่ ณ ข้างหนึ่ง. ภิกษุผู้มีสงฆ์ที่ดี ราชบริพารที่ดี อุบาสกบริพารที่ดี อุบาสิกาบริพารที่ดี ได้ยืนอยู่พวกละข้าง.

ศพนางสิริมาผู้เลอโฉมหาว่ามีได้

พระศาสดาตรัสถามพระราชาว่า " นี่ใคร ? มหาบพิตร. "

พระราชา. น้องสาวหมอชีวก ชื่อสิริมา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางสิริมาหรือนี้ ?

พระราชา. นางสิริมา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ได้โปรดให้ราชบุรุษติดกลอง โฆษณาในพระนครว่า " ใครให้ทรัพย์พັນหนึ่ง จงเอานางสิริมาไป."

พระราชาได้ทรงทำอย่างนั้นแล้ว. ผู้ที่จะออกปากว่า " ข้าพเจ้าหรือว่าเรา " แม้คนหนึ่งก็ไม่มี. พระราชาทูลแก่พระศาสดาว่า " คนทั้งหลายไม่รับ พระเจ้าข้า. " พระศาสดาตรัสว่า " มหาบพิตร ถ้ากระนั้น จงลดราคาลง (อีก). พระราชารับสั่งให้ติดกลองโฆษณาว่า " ใครให้ทรัพย์ ๕๐๐ จงเอาไป " ไม่ทรงเห็นใครๆจะรับเอา จึงรับสั่งให้ติดกลองโฆษณาว่า " ใครให้ทรัพย์ ๒๕๐-๒๐๐-๑๐๐-๕๐-๒๕ กหาปณะ, ๑๐ กหาปณะ, ๕ กหาปณะ, ๑ กหาปณะ, ครึ่งกหาปณะ, บาท ๑, มาสก ๑, กากณิก ๑ แล้วเอานางสิริมาไป " (ก็ไม่เห็นใครจะรับเอาไป) จึงรับสั่งให้ติดกลองโฆษณาว่า " จงเอาไปเปล่าๆ ก็ได้ " ผู้ที่จะออกปากว่า " ข้าพเจ้า. หรือว่าเรา " (แม้คนหนึ่ง) ก็ไม่มี. พระราชาทูลว่า " พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้ที่จะรับเอาไปแม้เปล่าๆ ก็ไม่มี " พระศาสดาจึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูมาตุคามซึ่งเป็นที่รักของมหาชน. ในกาลก่อน ชนทั้งหลายในพระนครนี้แล ให้ทรัพย์พັນหนึ่งแล้ว ได้ (ภิรมย์) วันหนึ่ง, บัดนี้แม้ผู้ที่จะรับเอาเปล่าๆ ก็ไม่มี. รูปเห็นปานนี้ ถึงความสิ้นและเสื่อมแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูอัฐภาพอันอาดูร " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๒. ปสฺส จิตฺตกตํ พิมพํ

อรุกายํ สมุสฺสิตํ

อาตุรํ พหุสฺสกุปฺปี

ยสฺส นตฺถิ ชฺวํ จิตฺติ.

" เธอจงดูอัตภาพ ที่ไม่มีความยั่งยืน (และ)
ความมั่นคง (อณกรรม) ทำให้วิจิตรแล้ว มีกายเป็น
แผล อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว อันอาตุร ที่
มหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก. "

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตตกต ความว่า มีความวิจิตรอณกรรม
ทำแล้ว คือ (อณกรรม) ทำให้วิจิตรด้วยวัตถุต่างๆ มีอภรณ์คือผ้าและ
เครื่องประดับ คือระเบียบดอกไม้เป็นต้น. บทว่า พิมุพ ได้แก่ ซึ่งอัตภาพ
อันตั้งอยู่ถูกส่วนด้วยอวัยวะทั้งหลายใหญ่น้อย มีส่วนยาวเป็นต้น ในฐานะ
อันสมควรแก่ความเป็นอวัยวะยาวเป็นต้น. บทว่า อรูกาย คือ มีกายเป็น
แผล ด้วยสามารถปากแผลทั้ง ๕. บทว่า สนุสุติ คือ อันกระดูก ๓๐๐
ท่อนยกขึ้นแล้ว. บทว่า อาตุร ความว่า เชื่อว่าเป็นไข้ประจำ เพราะความ
เป็นสถานที่ต้องบริหารด้วยอิริยาบถเป็นต้นทุกเวลา. บทว่า พหุสงฺกปโป
ได้แก่ อันมหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก. บทพระคาถาว่า ยสุต นตฺถิ ชฺว
จิตฺติ ความว่า เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพนี้ ที่ไม่มีความยั่งยืน หรือความ
มั่นคง มีความแตกเรี่ยรายและกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา โดยส่วน
เดียวเท่านั้น.

ในเวลาจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแล้วแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน
ภิกษุแม้รูปนั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผล ดังนี้แล.

เรื่องนางสิริมา จบ.

๓. เรื่องพระอุตตราเถรี [๑๒๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุตตราเถรี ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " ปริชฌณมิตฺ ฐปํ " เป็นต้น.

พระเถรีอดอาหารเพราะน้ำใจกรุณา

ดังได้สดับมา พระเถรีมีอายุได้ ๑๒๐ ปี โดยกำเนิด เทียวบิณฑบาต ได้บิณฑบาตแล้ว เห็นภิกษุรูปหนึ่งในระหว่างถนน ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ ด้วยบิณฑบาต เมื่อภิกษุนั้นไม่ห้ามรับเอา ก็ถวายทั้งหมด (ส่วนตน) ได้อุดอาหารแล้ว; แม้ในวันที่ ๒ ที่ ๓ ก็ได้ถวายภัตแก่ภิกษุนั้นแหละในที่นั้นเหมือนกัน ได้อุดอาหารแล้วอย่างนั้น.

ได้ฟังเทศนาบรรลुโสดาปัตติผล

แต่ในวันที่ ๘ พระเถรีเทียวบิณฑบาต พบพระศาสดาในที่แถบแห่งหนึ่ง เมื่อถอยหลังได้เหยียบมุมจีวรของตนซึ่งห้อยอยู่ ไม่สามารถดึงตัวได้ จึงชวนล้มแล้ว. พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่ใกล้เธอแล้ว ตรัสว่า " นองหญิง อัดภาพของเธอแก่ห้องอมแล้ว ต่อกาลไม่ช้านัก ก็จะแตกสลายไป " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๓. ปริชฌณมิตฺ ฐปํ โรคนิทฺ ปรภุญฺ

ภิชฺชติ ปุติ สนฺเทโห มรณนฺตํ หิ ชีวติ .

" ฐปํนี้แก่ห้องอมแล้ว เป็นรังของโรค เปื่อยพัง,
กายของตนเป็นของเน่า จักแตก, เพราะชีวิตมีความ
ตายเป็นที่สุด. "

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคานันว่า "น้องหญิง รูปนี้ คือที่นับว่าสรีระของเธอ เชื่อว่าแก่ห่อหมแล้ว เพราะความเป็นคนแก่. ก็รูปนั้นแล เชื่อว่าเป็นรังของโรค เพราะอรรถว่า เป็นสถานที่อยู่อาศัยของโรคทุกชนิด; เปรียบเหมือนสุนัขจิ้งจอกแม่หนุ่ม เขาเรียกว่า "สุนัขจิ้งจอกแก่." เถาหัวด้วนแม่อ่อน เขาเรียกว่า "เถาเนา" ฉนั้นใด รูปนี้ก็ฉนั้นนั้น เกิดในวันนั้น แม้เป็นรูปมีสีเหมือนทองคำ ก็เชื่อว่ากายเนา เปื่อยพัง เพราะอรรถว่า ไหลลอกเป็นนิคย์. กายของเธอนี้เป็นของเนา ฟังทราบเถิดว่า "จะแตก คือจักทำลาย ต่อกาลไม่นานนัก." เพราะเหตุไร ? เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเป็นคำอธิบายไว้ว่า "เพราะชีวิตของสรรพสัตว์มีความตายเป็นที่สุดทั้งนั้น."

ในกาลจบเทศนา พระเถริบริรลุโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้เป็นกلاميประโยชน์ แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระอุตตราเถรี จบ.

๔. เรื่องพระอริยานิกิกิษุ [๑๒๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุผู้มีความสำคัญว่าตนได้บรรลุพระอรหัตผลหลายรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยานิมานิ " เป็นต้น.

พวกภิกษุสำคัญผิด

ดังได้สดับมา ภิกษุ ๕๐๐ รูปเรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พวกเพียรพยายามอยู่ ยังฉนวนให้เกิดขึ้นแล้ว สำคัญว่า " กิจบรรพชิตของพวกเราสำเร็จแล้ว " เพราะกิเลสทั้งหลายไม่ฟุ้งขึ้น จึง (กลับ) มาด้วยหวังว่า " จักกราบทูลคุณที่ตนได้แล้วแด่พระศาสดา. "

พระศาสดาจึงแก้ความสำคัญผิดนั้น

ในเวลาพวกเธอถึงประชุมชั้นนอกเท่านั้น พระศาสดาตรัสกะพระอานนทเถระว่า " อานนทฺ์ การงาน (เกี่ยว) ด้วยเราผู้อันภิกษุเหล่านี้เข้ามาเฝ้า ยังไม่มี. ภิกษุเหล่านี้จึงไปป่าช้าฝัศดิบ (เสียก่อน) กลับมาจากที่นั้นแล้วจึงค่อยเฝ้าเรา. " พระเถระไปแจ้งความนั้นแก่พวกเธอแล้ว. พวกเธอไม่พูดเลยว่า " พวกเราจะได้ประโยชน์อะไรด้วยป่าช้าฝัศดิบ " คิดเสียว่า " พระพุทธเจ้าทรงเห็นการณ์ไกล จักทรงเห็น (เหตุ) การณ์ ดังนี้แล้ว ไปสู่ป่าช้าฝัศดิบแล้ว เมื่อเห็นศพในที่นั้น กลับได้ความเกลียดชังในซากศพที่เขาทิ้งไว้ ๑ วัน ๒ วัน ยังความกำหนดให้เกิดในสรีระอันสดซึ่งเขาทิ้งไว้ในขณะนั้น. ในขณะนั้นก็รู้ว่าตนยังมีกิเลส. พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏินั่นเอง ทรงฉายพระรัศมีไป ดูจตรัสอยู่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น. ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายเห็นร่างกระดูก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 157
เช่นนั้น ยังความยินดีด้วยอำนาจระคะให้เกิดขึ้น ควรละหรือ ? " ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

๔. ยานิมานิ อปตฺตานิ อลาปฺเนว° สารเท
กาโปตฺตานิ อฏฺฐิณิ ตานิ ทิสฺวาน กา รติ.
" กระดูกล้นเหล่าใด อันเขาทั้งหลายเกลื่อนกลาด ดูก
น้ำเต้าในสารทกาล มีสีเหมือนนกพิราบ ความยินดี
อะไรเล่า ? (จักมี) เพราะเห็นกระดูกล้นนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปตฺตานิ ได้แก่ อันเขาทั้งหลาย. บทว่า
สารเท ความว่า เหมือนน้ำเต้าที่ถูกลมและแดดกระทบ หล่นเกลื่อนกลาด
ในที่นั้นๆ ในสารทกาล. ว่า กาโปตฺตานิ แปลว่า มีสีเหมือนสีนก
พิราบ. สองบทว่า ตานิ ทิสฺวาน ความว่า ความยินดีอะไรเล่าของพวกเขา
เธอ(จักมี) เพราะเห็นกระดูกล้นนั้น คือเห็นปานนั้น การทำความ
ยินดีในกามแม้เพียงนิดหน่อย ย่อมไม่ควรเลย มิใช่หรือ ?

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ตามที่ยืนอยู่
เทียว ชมเชย พระผู้มีพระภาคเจ้า มาถวายบังคมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระอริยานิกภิกษุ จบ.

๑. อรรถกถาว่า อลาปฺเนว.

๕. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี [๑๒๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางรูปนันทาเถรี ซึ่งเป็นนางงามในชนบท ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อญฺญิโน นคริ กตฺติ" เป็นต้น.

พระนางรูปนันทาทรงผนวช

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระนางรูปนันทานั้น ทรงดำริว่า "เจ้าพี่ใหญ่ของเราสละสิริราชสมบัติ (ออก) ผนวช เป็นพระพุทธรเจ้าผู้อัครบุคลในโลก. แม้โอรสของพระองค์ทรงนามว่าราหุลกุมาร ก็ผนวชแล้ว. แม้เจ้าพี่ของเรา (คือพระนันทะ) ก็ผนวชแล้ว. แม้พระมารดาของเรา ก็ทรงผนวชแล้ว. เมื่อคณะพระญาติมีประมาณเท่านี้ ทรงผนวชแล้ว. แม้เราจักทำอะไรในเรือน. จักผนวช (บ้าง)." พระนางเสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทั้งหลายแล้วทรงผนวชพระนางทรงผนวชเพราะเสาะหาในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะศรัทธาไม่; แต่เพราะพระนางเป็นผู้มีพระโณมอันวิไล จึงปรากฏพระนามว่า "รูปนันทา."

นางไม่เข้าเฝ้าศาสดาเพราะเกรงถูกตำหนิ

พระนางได้ทรงสดับว่า "ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสว่า 'รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา' จึงไม่เสด็จไปเผชิญพระพักตร์พระศาสดา ด้วยทรงเกรงว่า "พระศาสดาจะพึงตรัสโทษในรูปแม่ของเราซึ่งน่าดู น่าเลื่อมใสอย่างนี้."

ขวนครนียมฟังธรรม

ชาวพระนครสาวัดถึถวายท่านแต่เช้าตรู่ สมาทานอุโบสถแล้วห่มผ้า สะอาด มีมือถือของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นคั่น ในเวลาเย็น ประชุม กันฟังธรรมในพระเชตวัน. แมื่กัษุณิสงฆ์ผู้เกิดฉันทะในพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา ก็ยอมไปวิหารฟังธรรม. ชาวพระนครสาวัดถึเหล่านั้น ครั้นฟังธรรมแล้ว เมื่อเข้าไปสู่พระนคร ก็กล่าวแต่คุณกถาของพระศาสดา เท่านั้นเข้าไป.

ความเลื่อมใสของบุคคล ๔ จำพวก

จริงอยู่ จำพวกสัตว์ในโลกสันนิวาสซึ่งมีประมาณ ๔ จำพวก ที่ เห็นพระตถาคตอยู่ ไม่เกิดความเลื่อมใส มีจำนวนน้อยนัก.

๑. รูปุปปมาณิกา

ด้วยว่าจำพวกสัตว์ที่เป็นรูปุปปมาณิกา (ถือรูปเป็นประมาณ) เห็น พระสรีระของพระตถาคต อันประดับแล้วด้วยพระลักษณะและอนุพยัญ- ชนะมีพระฉวีวรรณดุจทองคำ ย่อมเลื่อมใส.

๒. โฉสัปปมาณิกา

จำพวกโฉสัปปมาณิกา (ถือเสียงเป็นประมาณ) ฟังเสียงประกาศ พระคุณของพระศาสดา ซึ่งอาศัยเป็นไปแล้วตั้งหลายร้อยชาติ และเสียง ประกาศพระธรรมเทศนา อันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมเลื่อมใส.

๓. ฐุปปมาณิก

แม้จำพวกฐุปปมาณิกา (ถือการปฏิบัติเคร้าหมองเป็นประมาณ)

๑. เสียงที่ประกอบด้วยองค์ ๘ คือ แจ่มใส ๑ ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ น่ายัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ลึก ๑ มีกังวาน ๑ ที. มหาวรรค ขนวดสกุตร ข้อ ๑๕๘.

อาศัยความที่พระองค์เป็นผู้เศร้าหมองด้วยปัจจัยทั้งหลายมีจิวรเป็นต้น ย่อม
เลื่อมใส.

๔. รัชมัปปมาณิกา

แม้จำพวกรัชมัปปมาณิกา (ถือธรรมเป็นประมาณ) ก็ย่อมเลื่อมใส
ว่า " ศีลของพระทศพลเห็นปานนี้. สมาธิเห็นปานนี้. ปัญญาเห็นปานนี้.
พระผู้มีพระภาคเจ้าหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้เสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้
ไม่มีผู้ทัดเทียม ด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น. " เมื่อชนเหล่านั้นพรรณนา
คุณของพระตถาคตอยู่ ปากไม่เพียงพอ.

พระนางรูปนันทาเถรีเข้าเฝ้าทรงสดับธรรม

พระนางรูปนันทา ได้สดับคำพรรณนาคุณของพระตถาคต แต่
สำนักพวกภิกษุณีและพวกอุบาสิกา จึงทรงดำริว่า "ชนทั้งหลาย ย่อม
กล่าวชมเจ้าพี่ของเรานักหนาทีเดียว แม้ในวันหนึ่ง พระองค์เมื่อจะตรัส
โทษในรูปของเรา จะตรัสได้สักเท่าไร? ถ้ากระไร เราพึงไปกับพวก
ภิกษุณี ไม่แสดงตนเลย เฝ้าพระตถาคตฟังธรรมแล้วพึงมา. " พระนาง
จึงตรัสบอกแก่พวกภิกษุณีว่า "วันนี้ ฉันจักไปสู่ที่ฟังธรรม. " พวก
ภิกษุณีมีใจยินดีว่า " นานนักหนา การที่พระนางรูปนันทาทรงมีพระ-
ประสงค์จะเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระศาสดาเกิดขึ้นแล้ว, วันนี้พระศาสดา ทรง
อาศัยพระนางรูปนันทานี้แล้ว จักทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันวิจิตร "
ดังนี้แล้วพาพระนางออกไปแล้ว. ตั้งแต่เวลาที่ออกไป พระนางทรงดำริ
ว่า " เราจะไม่แสดงตนเลย. "

พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระนาง

พระศาสดาทรงดำริว่า " วันนี้ รูปนันทาจักมาที่บำรุงของเรา
ธรรมเทศนาเช่นไรหนอแล ? จักเป็นที่สบายของเธอ " ทรงทำความ
ตกลงพระหฤทัยว่า " รูปนันทานั้น หน้าในรูป มีความเชื่อใจในอัธภาพ
อย่างรุนแรง การบรรเทาความเมาในรูปด้วยรูปนั้นแล เป็นที่สบายของ
เธอ ดูการบ่งหมายด้วยหมายจะนั้น " ในเวลาที่พระนางเข้าไปสู่วิหาร
ทรงนิรมิตหญิงมีรูปสวยพริ้งผู้หนึ่ง อายุราว ๑๖ ปี นุ่งผ้าแดง ประดับ
แล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ถือพัด ยืนถวายงานพัดอยู่ในที่ใกล้พระองค์
ด้วยกำลังพระฤทธิ์. ก็แล พระศาสดาและพระนางรูปนันทาเท่านั้น ทรง
เห็นรูปหญิงนั้น. พระนางเสด็จเข้าไปวิหารพร้อมกับภิกษุณีทั้งหลาย ทรง
ยืนข้างหลังพวกภิกษุณี ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นั่ง
ในระหว่างพวกภิกษุณี ทรงเลดูพระศาสดาตั้งแต่พระบาท ทรงเห็น
พระสรีระของพระศาสดาวิจิตรแล้วด้วยพระลักษณะ รุ่งเรืองด้วยอนุพยัญ-
ชนะ. อันพระรัศมีวาหนึ่งแฉกล้อมแล้ว ทรงเลดูพระพักตร์อันมีสิริดู
พระจันทร์เพ็ญ ได้ทรงเห็นรูปหญิงยืนอยู่ในที่ใกล้แล้ว. พระนางทรง
เลดูหญิงนั้นแล้ว ทรงเลดูอัธภาพ (ของตน) รู้สึกว่าตนเหมือนนางกา
(ซึ่งอยู่) ข้างหน้านางพระยาหงส์ทอง. ก็จำเดิมแต่เวลาที่ (พระนาง) ทรง
เห็นรูปอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ที่เดียว พระเนตรทั้งสองของพระนางก็วิง-
เวียน. พระนางมีจิตอันสิริโฉมแห่งสรีรประเทศทั้งหมดดึงดูดไปแล้วว่า
" โอผมของหญิงนี้ถึงงาม. โอหน้าผากถึงงาม " ดังนี้ ได้มีสเนหาในรูปนั้น
อย่างรุนแรง. พระศาสดาทรงทราบความยินดีอย่างสุดซึ่งในรูปนั้นของ
พระนาง พอเมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงทรงแสดงรูปนั้นให้ล่วงภาวะของ

ผู้มีอายุ ๑๖ ปี มีอายุราว ๒๐ ปี. พระนางรูปนันทาได้ทอดพระเนตร มีจิตเบื่อหน่ายน้อยหนึ่งว่า "รูปนี้ไม่เหมือนรูปก่อนหนอ." พระศาสดา (ทรงแสดงความแปรเปลี่ยนเพศ) ของหญิงนั้น โดยลำดับเทียว คือ เพศ หญิงคลอบุตรครั้งเดียว เพศหญิงกลางคน เพศหญิงแก่ เพศหญิงแก่ คร่ำคร่าแล้วเพราะชรา. แม้พระนางก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้น ในเวลาที่ ทรงทอดพระเนตรเพราะชราโดยลำดับเหมือนกัน ว่า "โอรูปนี้ หายไปแล้ว ๆ " (ครั้น) ทรงเห็นรูปนั้นมีพินหัก ผมหงอก หลังโก่ง มีซี่โครงขึ้นคุด กลอน มีไม้เท้ายื่นข้างหน้า งก้นอยู่ ก็ทรงเบื่อหน่ายเหลือเกิน. ลำดับ นั้น พระศาสดาทรงแสดงรูปหญิงนั้นให้เป็นรูปอันพยาธิครอบงำ ใน ขณะนั้นเอง หญิงนั้นทิ้งไม้เท้าและพับใบตาล ร้องเสียงขรม ล้มลงที่ ภาคพื้น จมลงในมูลและกิริสของตน กลิ้งเกลือกไปมา. พระนางรูป- นันทา ทรงเห็นหญิงนั้นแล้ว ทรงเบื่อหน่ายเต็มที. พระศาสดาทรง แสดงมรณะของหญิงนั้นแล้ว. หญิงนั้นถึงความเป็นศพพองขึ้นในขณะ นั้นเอง. สายแห่งหนองและหมู่นอนไหลออกจากปากแผล^๑ทั้ง ๕. ผู้ง สัตว์มีกาเป็นต้น รุมแย่งกันกินแล้ว. พระนางรูปนันทา ทรงพิจารณาซาก ศพนั้นแล้ว ทรงเห็นอรรถาพโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงว่า "หญิงนี้ถึง ความแก่ ถึงความเจ็บ ถึงความตาย ในที่นี้เอง. ความแก่ ความเจ็บ และความตาย จักมาถึงแก่อรรถาพแม้ในอย่างนั้นเหมือนกัน." และเพราะ ความที่อรรถาพเป็นสภาพอันพระนางทรงเห็นแล้ว โดยความเป็นสภาพไม่ เที่ยงนั่นเอง อรรถาพนั้น จึงเป็นอันทรงเห็นแล้วโดยความเป็นทุกข์ โดย ความเป็นอนัตตาทีเดียว. ลำดับนั้น ภพทั้งสามปรากฏแก่พระนางจุจุก

๑. แผล ๕ คือ ตา หู จมูก อย่างละ ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑.

ไฟเผาผลาญแล้ว และดูจากศพอันเขาผูกไว้ที่พระศอ จิตมุ่งตรงต่อกรรมฐานแล้ว พระศาสดาทรงทราบว่า พระนางทรงคิดเห็นอรรถาธิบายโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงแล้ว จึงทรงพิจารณาว่า "พระนางจักสามารถทำที่พึงแก่ตนได้เองทีเดียวหรือไม่หนอแล?" ทรงเห็นว่า "จักไม่อาจ. การที่พระนางได้ปัจฉิยกายนอก (เสียก่อน) จึงจะเหมาะ" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ด้วยอำนาจธรรมเป็นที่สบายแห่งพระนาง ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

" นันทา เธอจงดูกายอันกรรมยกขึ้น อันอาดูร
ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลออกอยู่ข้างบน ไหลออก
อยู่ข้างล่าง ที่พาลชนทั้งหลายปรารณากันนัก; สรีระ
ของเธอนี้ ฉันทิ, สรีระของหญิงนั้น ก็ฉันทิ,
สรีระของหญิงนั้น ฉันทิ สรีระของเธอนี้ ก็ฉันทิ:
เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของสูญ, อย่า
กลับมาสู่โลกนี้อีก, เธอคลี่คลายความพอใจในภพ
เสียแล้ว จักเป็นบุคคลผู้สงบเที่ยวไป.

พระนางนันทาสำเร็จโสดาปัตติผล

ได้ทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรารภพระนางนันทาภิกษุณี
ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล. พระนางนันทา ทรงส่ง
ญาณไปตามกระแสเทศนา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

พระศาสดาทรงแสดงวิปัสสนา

ลำดับนั้น พระศาสดาเพื่อจะตรัสสุญญตกรรมฐาน เพื่อต้องการ

อบรมวิปัสสนาเพื่อมรรคผลทั้งสามยิ่งขึ้นไปแก่พระนาง จึงตรัสว่า "นันทา เธออย่าทำความเข้าใจว่า 'สวระในสรีระนี้ มีอยู่' เพราะสวระในสรีระนี้ แม้เพียงเล็กน้อย ก็ไม่มี, สรีระนี้ อันกรรมยกกระดูก ๓๐๐ ท่อนขึ้น สร้างให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย " ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. อญฺญิโน นครํ กตํ มํ โลหิตเลปนํ

ยตุลฺล ชรา จ มจฺจุ จ มาโน มกุโฆ จ โอหิตโต.

"สรีระอันกรรมทำให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย

ฉาบด้วยเนื้อและโลหิต เป็นที่ตั้งลงแห่งชรา มรณะ

มานะ และมักขะ"

แก้รรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า " เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายให้ ยกไม้ทั้งหลายขึ้น (เป็นโครง) เอาเถาวัลย์ผูกแล้ว ฉาบด้วยดินเหนียว ทำให้เป็นเรือนภายนอกแล้วคือนคร เพื่อประโยชน์แก่การตั้งปฐพีพัฒนาติ และอุปฐาติเป็นต้นลง จันใด; แม้สรีระนี้ที่เป็นไปในภายใน ก็จัน นั้น อันกรรมยกกระดูก ๓๐๐ ท่อนให้ยกขึ้นแล้วทำให้เป็นนคร อันเส้น เอ็นรัดไว้ ฉาบทาด้วยเนื้อและโลหิต หุ้มห่อด้วยหนัง เพื่อประโยชน์ แก่การตั้งลงแห่งชรา ซึ่งมีความทรุดโทรมเป็นลักษณะ แห่งมัจจุซึ่งมีความตายเป็นลักษณะ แห่งมานะซึ่งมีความเมา เพราะอาศัยความถึงพร้อม ด้วยความระหังเป็นต้นเป็นลักษณะ และแห่งมักขะมีการทำกรรมที่เขาทำ ดีแล้วให้ฉิบหายเป็นลักษณะ. เพราะอาพาธอันเป็นไปทางกายและทางใจ

๑. อาโห เป็นส่วนสูง ปริณาท เป็นส่วนกลม งามพร้อม ได้ส่วนดี.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้า ที่ 165
เห็นปานนี้นั้นแล ตั้งลงแล้วในสรีระนี้. นอกจากนี้ไม่มีอะไร ๆ ที่เข้า
ถึงความเป็นของจะพึงถือเอาได้.

ในกาลจบเทศนา พระนางรูปนันทาเถรีได้บรรลุพระอรหัตผล.
พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี จบ.

๖. เรื่องของพระนางมัลลิกาเทวี [๑๒๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางมัลลิกาเทวี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ชีรนฺติ เว ราชรตา สฺวจิตฺตา " เป็นต้น.

พระนางมัลลิกาทำสังนวะกับสุนัข

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระนางมัลลิกาเทวินั้น เสด็จเข้าไปยังชุมสำหรับทรงसन ทรงชำระพระโอษฐ์แล้ว ทรงน้อมพระสรีระลงปรารภเพื่อจะชำระพระขงฆ์ มีสุนัขตัวโปรดตัวหนึ่ง เข้าไปพร้อมกับพระนางทีเดียว. มันเห็นพระนางน้อมลงเช่นนั้น จึงเริ่มจะทำอสังกรรมสังนวะ. พระนางทรงยินดีผัสสะของมัน จึงได้ประทับยืนอยู่. พระราชาทรงทอดพระเนตรทางพระแกลในปราสาทชั้นบน ทรงเห็นกิริยานั้น ในเวลาพระนางเสด็จมาจากชุมน้ำนั้น จึงตรัสว่า " หญิงถ้อย จงฉิบหาย เพราะเหตุไร เจ้าจึงได้ทำกรรมเห็นปานนี้ ? "

พระราชาแพบพระนางมัลลิกา

พระนาง. หม่อมฉันทำกรรมอะไร พระเจ้าข้า.

พระราชา. ทำสังนวะกับ สุนัข.

พระนาง. เรื่องนี้ห้ามได้ พระเจ้าข้า.

พระราชา. ฉันเองเห็น. ฉันจะเชื่อเจ้าไม่ได้. หญิงถ้อย จงฉิบหาย.

พระนาง. ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ ผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปยังชุ่มน้ำนี้ผู้เดียวเท่านั้น ก็ปรากฏเห็นสองคน แก่ผู้ที่แลดูทางพระ-
เกลนี้.

พระราชา. เจ้าพูดไม่จริง หญิงชั่ว.

พระนาง. พระเจ้าข้า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน. ขอเชิญ
พระองค์เสด็จเข้าไปยังชุ่มน้ำนั้น. หม่อมฉันจักแลดูพระองค์ทางพระ-
เกลนี้.

พระราชาคิดจะเขลา จึงทรงเชื่อด้อยคำของพระนาง แล้วเสด็จเข้าไปยังชุ่มน้ำ. ฝ่ายพระนางเทวีนั่นแล ทรงยืนทอดพระเนตรอยู่ที่พระเกล
ทูลว่า " มหาราชผู้มีเดชะ ชื่ออะไรนั้น. พระองค์ทรงทำสนทนะกับ
นางแพะ " แม้เมื่อพระราชาจะตรัสว่า " นางผู้เจริญ ฉันมิได้ทำกรรม
เห็นปานนั้น " ก็ทูลว่า " แม้หม่อมฉันเห็นเอง หม่อมฉันจะเชื่อพระองค์
ไม่ได้ " พระราชาทรงสดับค่านั้นแล้ว ก็ทรงเชื่อว่า " ผู้เข้าไปยังชุ่มน้ำ
นี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ย่อมปรากฏเป็นสองคนแน่. " พระนางมัลลิกา ทรง
ดำริว่า " พระราชานี้ อันเราลงได้แล้ว ก็เพราะพระองค์โง่เขลา. เรา
ทำกรรมชั่วแล้ว, ก็พระราชานี้ เรากล่าวด้วยคำไม่จริง. แลแม้พระ-
ศาสดา จักทรงทราบกรรมนี้ของเรา. พระอัครสาวกทั้งสองก็ดี พระ-
อสีติมหาสาวกก็ดี จักทราบ; ตายจริง เราทำกรรมหนักแล้ว. " ทราบว่า
พระนางมัลลิกานี้ ได้เป็นสหายในอสติสถานของพระราชา.

พระนางมัลลิกาเกิดในอเวจี

ก็ในอสติสถานนั้น การบริจาคที่ทรงทำในวันหนึ่ง มีค่าถึงทรัพย์
๑๔ โกฏิ. ก็เสวตฉัตร บัลลังก์ประทับนั่ง เริงบาตร ตั้งสำหรับรอง
พระบาทของพระตถาคตเจ้า ๔ อย่างนี้ ได้มีค่านับไม่ได้. ในเวลาจะสิ้น

พระชนม์ พระนางมัลลิกานันได้ทรงนึกถึงการบริจาคใหญ่ เห็นปาน
นั้น ทรงระลึกถึงกรรมอันลามกนั้นอย่างเดียว สิ้นพระชนม์แล้ว ก็บังเกิด
ในอเวจี. ก็พระนางมัลลิกานันได้เป็นผู้โปรดปรานของพระราชาอย่างยิ่ง.

พระราชาทูลถามสถานที่พระนางเกิด

ท้าวเธออันความโศกเป็นกำลังครอบงำ รับสั่งให้ทำฌาปนกิจ
พระสรีระของพระนางแล้ว ทรงดำริว่า "เราจะทูลถามสถานที่เกิดของ
พระนาง " จึงได้เสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา. พระศาสดาได้ทรงทำ
โดยประการที่ท้าวเธอระลึกถึงเหตุที่เสด็จมาไม่ได้. ท้าวเธอทรงสดับธรรม-
กถาชวนให้ระลึกถึง ในสำนักของพระศาสดาแล้ว ก็ทรงลืม; ในเวลา
เสด็จเข้าไปสู่พระราชานิเวศน์ ทรงระลึกได้ จึงตรัสว่า " พนาย จันทังใจ
ว่า 'จักทูลถามที่พระนางมัลลิกาเทวีเกิด ' ไปยังสำนักของพระศาสดาก็
ลืมเสีย. วันพรุ่งนี้ จันจะทูลถามอีก " ดังนี้แล้ว ก็ได้เสด็จไป แม้ใน
วันรุ่งขึ้น. ฝ่ายพระศาสดาก็ได้ทรงทำ โดยประการที่ท้าวเธอระลึกไม่ได้
ตลอด ๗ วันโดยลำดับ.

ฝ่ายพระนางมัลลิกานันใหม่ในนรกตลอด ๗ วันเท่านั้น. ในวันที่ ๘
จุติจากที่นั่นแล้ว เกิดในดุสิตภพ.

ถามว่า " ก็เพราะเหตุไร พระศาสดา จึงได้ทรงทำความที่พระราชา
นั้น ทรงระลึกไม่ได้? "

แก้ว่า " ทราบว่า พระนางมัลลิกานัน ได้เป็นที่โปรดปรานพอ
พระทัยของพระราชนันอย่างที่สุด? " เพราะฉะนั้น ท้าวเธอทราบว่า
พระนางเกิดในนรกแล้ว ก็จะทรงยึดถือมิจฉาทิฎฐิ ด้วยทรงดำริว่า " ถ้า
หญิงสมบูรณ์ด้วยศรัทธาเห็นปานนี้ เกิดในนรกไซ้ เราจะทำทานทำ

อะไร ? " ดังนี้แล้วก็จะรับสั่งให้เลิกนิตยภัตที่เป็นไปในพระราชนิเวศน์ เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปแล้วพึงเกิดในนรก; เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงทรง ทำความที่พระราชานั้น ทรงระลึกไม่ได้ตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ทรง ดำเนินไปเพื่อบิณฑบาต ได้เสด็จไปยังประตูพระราชวังด้วยพระองค์เอง ที่เดียว. พระราชาทรงทราบว่ " พระศาสดาเสด็จมาแล้ว " จึงเสด็จ ออก ทรงรับบาตรแล้ว ประการเพื่อจะเสด็จขึ้นสู่ปราสาท. แต่พระศาสดา ทรงแสดงพระอาการเพื่อจะประทับนั่งที่โรงรถ. พระราชาจึงทูลอัญเชิญ พระศาสดาให้ประทับนั่ง ณ ที่นั้นเหมือนกัน ทรงรับรองด้วยข้าวยาสุและ ของควรเคี้ยวแล้ว จึงถวายบังคม พอประทับนั่ง ก็กราบทูลว่า " หม่อม จันมาอีกด้วยประสงค์ว่า 'จักทูลถามที่เกิดของพระนางมัลลิกาเทวี. แล้ว ลืมเสีย พระนางเกิดในที่ไหนหนอแล ? พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. ในดุสิตภพ มหาบพิตร.

พระราชา. พระเจ้าข้า เมื่อพระนางไม่บังเกิดในดุสิตภพ. คนอื่น ใครเล่าจะบังเกิด. พระเจ้าข้า หึงเช่นกันพระนางมัลลิกานั้นไม่มี. เพราะ ในที่ ๆ พระนางนั่งเป็นต้น ก็อื่น เว้นการจัดแจงทาน ด้วยคิดว่า " พรุ้งนี้ จักถวายสิ่งนี้, จักทำสิ่งนี้, แด่พระตถาคต " ดังนี้ไม่มีเลย, พระเจ้าข้า ตั้งแต่เวลาพระนางไปสู่ปรโลกแล้ว สรีระของหม่อมจัน ไม่ ค่อยกระปรีกระเปร่า.

ธรรมของสัตว์บุรุษไม่เท่าเหมือนของอื่น

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า " อย่าคิดเลยมหาบพิตร นี่เป็นธรรมอันแน่นอนของสัตว์ทุกจำพวก " ตรัสถามว่า " นีรธของ

ใคร ? มหาบพิตร." พระราชาทรงประดิษฐานอัญชลีไว้เหนือพระเศียร แล้ว ทูลว่า " ของพระเจ้าปู่ของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. นี่ ของใคร.

พระราชา. ของพระชนกของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า.

เมื่อพระราชากราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาจึงตรัสว่า " มหาบพิตร รถมของพระเจ้าปู่ ของมหาบพิตร เพราะเหตุไร จึงไม่ถึงรถของพระชนก ของมหาบพิตร. รถของพระชนก ของมหาบพิตร ไม่ถึงรถของมหาบพิตร. ความคร่ำคร่าย่อมมาถึง แม้แก่ท่อนไม้ซื่อเห็นปานนี้. ก็จะกล่าวไปไย ความคร่ำคร่าจักไม่มาถึงแม้แก่อศฺตภาพเล่า? มหาบพิตร ความจริง ธรรมของสัตบุรุษเท่านั้นไม่มีความชรา. ส่วนสัตว์ทั้งหลายชื่อว่าไม่ชรา ย่อมไม่มี " ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

๖. ชีรฺนฺติ เว ราชฺรธา สุจิตฺตา

อโธ สรีรมฺปิ ชฺร อุเปติ

สตนฺจ ชฺมโม น ชฺร อุเปติ

สนฺโต หเว สพุทฺธิ ปเวทยนฺติ.

" ราชรถ ที่วิจิตรดี ยังคร่ำคร่าได้แล, อนึ่งถึง
สรีระ ก็ย่อมถึงความคร่ำคร่า, ธรรมของสัตบุรุษ
หาเข้าถึงความคร่ำคร่าไม่, สัตบุรุษทั้งหลายแล ย่อม
ปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ."

แก้อรรถ

ศัพท์ว่า เว ในพระคานานั้น เป็นนิบาต. บทว่า สุจิตฺตา ความว่า

รถทั้งหลาย แม่ของพระราชาทั้งหลาย อันวิจิตรดีแล้วด้วยรัตนะ ๗ และ
ด้วยเครื่องประดับรถอย่างอื่น ย่อมคร่ำคร่าได้.

บทว่า **สรัมปิ** ความว่า มิใช่รถอย่างเดียวเท่านั้น. ถึงสระที่
ประคบประหมัดกันอยู่ดีนี้ ก็ย่อมถึงความชำรุดมีผู้มีพินหัก
เป็นต้น ชื่อว่าเข้าถึงความคร่ำคร่า.

บทว่า **สตยจ** ความว่า แต่โลกุตรธรรมมีอย่าง ๘ ของสัตบุรุษ
ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมไม่ทำการกระทบกระทั่งอะไร ๆ เลย
ชื่อว่าไม่เข้าถึงความทรุดโทรม.

บทว่า **ปเวทยนฺติ** ความว่า สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ คือด้วยบัณฑิตทั้งหลายอย่างนี้.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี จบ.

๗. เรื่องพระโลพูทายีเถระ [๑๒๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระโลพูทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส" เป็นต้น.

พระเถระกล่าวธรรมไม่เหมาะสม

ดังได้สดับมา พระโลพูทายีเถระนั้น ไปสู่เรือนของหมู่คนผู้ทำการมงคล ก็กล่าวอวมงคล โดยนัยเป็นต้นว่า "ติโรกุทฺเตสุ ติฏฺฐนฺติ" ไปเรือนของผู้ทำการอวมงคล เมื่อควรกล่าว ติโรกุทฺตสูตรเป็นต้น. ก็กล่าวมงคลคาถา โดยนัยเป็นต้นว่า "ทานญจ ชมฺมุจฺริยา จ" หรือรัตนสูตร เป็นต้นว่า "ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุริ วา." เขาคิดว่า "เราจักสวดสูตรอื่น" แม้สวดสูตรอื่นอยู่ในที่นั้นๆ อย่างนั้นก็ไม่รู้ว่า "เราสวดสูตรอื่น."

ถึงกาลก่อนก็เลอะเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลายฟังคาถาของท่านแล้ว จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า เป็นอย่างไร พระโลพูทายี ในที่ทำการมงคลและอวมงคล ควรกล่าวสูตรอื่น ก็ไพล่ไปกล่าวสูตรอื่น?" พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โลพูทายีนั้น กล่าวอย่างนั้น ในกาลบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่. ถึงในกาลก่อน โลพูทายี เมื่อสูตรอื่นอันตนควรกล่าว ก็ไพล่กล่าวสูตรอื่น" อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้):-

บุรพกรรมของพระโลพูทายี

ในอดีตกาล บุตรของพราหมณ์ ชื่ออัคคิทัต ในกรุงพาราณสี

ชื่อโสมทัตกุมาร บำรุงพระราชแล้ว. เธอได้เป็นที่โปรดปรานพอพระ-
หฤทัยของพระราช. ส่วนพราหมณ์อาศัยกรรมเลี้ยงชีพ. พราหมณ์
นั้นมีโค ๒ ตัว. ใน ๒ ตัวนั้น ตัว ๑ ได้ล้มเสียแล้ว. พราหมณ์จึง
กล่าวกะบุตรชายว่า "พ่อโสมทัต พ่อจงทูลขอในหลวง นำโคมาให้พ่อ
ตัวหนึ่ง."

โสมทัตสอนพ่อให้ทูลขอโค

มหาดเล็กโสมทัตคิดว่า "ถ้าเราจักขอพระราชทานกะสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวไชรี, ความเป็นคนผลุนผลันจักปรากฏแก่เรา" จึงพูดว่า
"คุณพ่อขอรับ คุณพ่อเองจงขอพระราชทานกะในหลวงเถิด" เมื่อบิดา
พูดว่า "ลูกเอ๋ย ถ้ากระนั้น เจ้าจงพาเข้าไปเถิด," จึงคิดว่า "ท่าน
พราหมณ์นี้ มีปัญญาแล่นช้า ย่อมไม่รู้จักแม้สักแต่คำพูดเป็นต้นว่า "จง
ไปข้างหน้า จงถอยมาข้างหลัง. เมื่อคำอื่นอันควรพูด ก็ไพล่พูดคำอื่น
เสีย เราจะให้สำเหนียกแล้วจึงพาท่านไป." เธอพาท่านไปป่าช้า ชื่อ
วีรณตถัมภกะแล้ว จึงมัดฟ่อนหญ้าหลายฟ่อน ทำสมมติว่า "ฟ่อนหญ้านี้
นี้เป็นเจ้าชีวิต. ฟ่อนหญ้านี้เป็นวังหน้า. ฟ่อนหญ้านี้เป็นเสนาบดี" ดังนี้
เป็นต้น แสดงแก่บิดาตามลำดับแล้ว จึงชี้แจงว่า "อันคุณพ่อไปราชสกุล
ต้องเดินหน้าอย่างนี้. ต้องถอยหลังอย่างนี้. พระเจ้าอยู่หัว ต้องกราบ
บังคมทูลอย่างนี้. วังหน้าต้องกราบทูลอย่างนี้. คุณพ่อเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว
แล้ว ต้องถวายชัยมงคลอย่างนี้ว่า 'ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ
ขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงทรงชนะเถิด' ดังนี้ ฟังว่าคานานี้
แล้ว ขอพระราชทานโคเถิด" จึงให้บิดาเรียนคาถาว่า

" ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ผู้สมมติเทพ โคสำหรับ

ไถนาของข้าพระพุทธเจ้ามี ๒ ตัว ในโค ๒ ตัวนั้น

ตัวหนึ่งล้มเสียแล้ว, พระองค์ผู้เทพขัตติยราช ขอ

พระองค์ผู้สมมติเทพ จงพระราชทานตัวที่ ๒ เถิด. "

โสมทัตพาพ่อเข้าเฝ้าพระราช

พราหมณ์นั้นทอกลาถนั้นให้คล้องแคล่วราวปีหนึ่ง จึงบอกความที่
ลาถนั้นคล้องแคล่วแล้วแก่บุตร. เมื่อลูกนั้นกล่าวว่า " คุณพ่อขอรับ ถ้า
กระนั้นคุณพ่อจงเอาเครื่องบรรณาการนิคหน้อยนั้นแหละมาเถิด. ผมจะไป
ก่อน แล้วขึ้นที่ราชสำนัก " จึงพูดว่า " ดีละ ลูก " แล้วถือเครื่องบรรณา-
การไป เป็นผู้ถึงความอุตสาหะไปราชสกุล ในเวลาที่โสมทัตขึ้นอยู่
ในราชสำนัก เป็นผู้มีพระราชปฏิสันถาร อันพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหทัย
ยินดี ทรงกระทำแล้ว เมื่อพระองค์ตรัสว่า " ตา แกมานานแล้วหรือ ?
นี่ที่นั่ง, แกจนั่งแล้วพูดไปเถิด แกต้องการด้วยสิ่งใดเล่า ? " จึงว่า
ลาถนี้ว่า

" ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ผู้สมมติเทพ โคสำหรับ

ไถนาของข้าพระพุทธเจ้ามี ๒ ตัว, ในโค ๒ ตัวนั้น

ตัวหนึ่งล้มเสียแล้ว, พระองค์ผู้เทพขัตติยราช ขอ

พระองค์ผู้สมมติเทพ จงทรงถือเอาตัวที่ ๒ มาเถิด. "

โสมทัตได้รับพระราชทาน

แม่เมื่อในหลวงตรัสว่า "ตา แก่กว่าอะไรนะ ? จงว่าไปอีก." พราหมณ์นั้น ก็คงกล่าวคาถาบทนั่นเอง. ในหลวงทรงทราบความที่คาถา นั้นพราหมณ์กล่าวผิด ทรงแย้มสรวลแล้วตรัสว่า "โสมทัต โคโนบ้าน ของเจ้าเห็นจะมากนะ." เมื่อโสมทัตกราบทูลว่า "ขอเดชะฝ่าละอองธุลี พระบาทผู้สมมติเทวราช โคอันได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณา โคพระราชทานแล้วจักมีมาก " ดังนี้แล้ว ทรงโปรดปรานโสมทัต- ผู้โพธิสัตว์ จึงพระราชทานโค ๑๖ ตัวแก่พราหมณ์ สิ่งของเครื่องอสังการ และบ้านที่อยู่แก่โพธิสัตว์นั้นให้เป็นพรหมไทยแล้ว จึงทรงส่งพราหมณ์ ไปด้วยศใหญ่.

ผู้มีสุตะน้อยเหมือนโคถึก

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ประชุมชาดกว่า " พระเจ้าแผ่นดินในครั้งกระนั้น เป็นอานนท์. ตาพราหมณ์ในครั้งกระนั้น เป็นโลพูทายี. มหาเด็กโสมทัตในครั้งกระนั้น เป็นเรตถาคคณิแหละ " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย โลพูทายีนี้ เมื่อคำอื่นอันคนควรพูด ก็ไพล่ พูดคำอื่นไปเสีย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น. แม้ในกาลก่อน เธอก็พูดแล้ว เพราะความที่ตนเป็นคนมีธรรมได้สดับน้อย. เพราะว่า คนมีสุตะน้อย ชื่อว่าเป็นเหมือนโคถึก จึงตรัสพระคาถาว่า

๑. อปฺปสุตฺตํ ปุริโส พลิพฺพโทว ชีรติ

มํ สานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒติ.

๑. อรรถกถา. ๓/๒๑๕.

" คนมีสุตะน้อยนี้ ย่อมแก่เหมือนโคถึก,
เนื้อของเขาย่อมเจริญ แต่ปัญญาของเขาหาเจริญไม่. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น เนื้อความแห่งบทว่า อปฺปสฺสุตฺตํ ว่าคนชรา
ว่า อปฺปสฺสุตฺตํ เพราะไม่มีหมวดสูตร ห้าสิบ ๑ หมวด หรือ ๒ หมวด
ก็หรือว่า เพราะไม่มีวรรคสูตร ๑ วรรค หรือ ๒ วรรค โดยกำหนดที่สุด
ทั้งหมด เพราะไม่มีแม่สูตร ๑ หรือ ๒ สูตร. แต่ได้เรียนกรรมฐาน
เล็กน้อยประกอบความเพียรเนื่อง ๆ อยู่ ก็เป็นพหูสูตรได้ที่เดียว.

สองบทว่า พลฺลิตฺวา ชีรติ ความว่า เหมือนโคถึกเมื่อแก่
คือเมื่อเฒ่า ย่อมโตขึ้นเพื่อประโยชน์แก่โคแม่พ่อหาмиได้เลย แก่โคที่เป็น
พี่น้องที่เหลือก็หามิได้. โดยที่แท้ก็แก่ไม่มีประโยชน์เลย จันใด, แม้
อปฺปสฺสุตฺตชนนี้ไม่ทำอุปัชฌายวัตร, ไม่ทำอาจารย์วัตร. และไม่ทำวัตรอื่น
มีอาคันตุกวัตรเป็นต้น. ไม่หมั่นประกอบแม่สีกว่าภาวนา. ชื่อว่า ย่อมแก่
ไม่มีประโยชน์เลย จันนั้นนั่นแหละ.

บาทพระคาถาว่า มํ สานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ มีอธิบายว่า เนื้อของโคถึก
ที่เจ้าของคิดว่า " อ้ายนี้ไม่อาจจะลากแยกไถเป็นต้นไหวแล้ว " ปล่อย
เสียในป่า เทียวเที่ยวกินคิมอยู่ในป่านั้นแหละ ย่อมเจริญ จันใด. เนื้อแม่
ของอปฺปสฺสุตฺตชนนี้ อันพระครูฐานิยะมีพระอุปัชฌาย์เป็นต้น ปล่อยเสีย
แล้ว อาศัยสงฆ์ได้ปัจจัย ๔ ทำกิจมีระบายท้องเป็นต้น เลี้ยงกายอยู่
ย่อมเจริญ คือว่าเธอเป็นผู้มีร่างกายอ้วนพีเทียวไป จันนั้น นั่นแหละ.

สองบทว่า ปญฺญา ตสฺส มีเนื้อความว่า ส่วนปัญญาที่เป็นโลกียะ
โลกุตระของอปฺปสฺสุตฺตชนนั้น แม้ประมาณองคฺลิตฺยาก็ไม่เจริญ แต่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 177

ค้นหาและมานะ ๕ อย่าง ย่อมเจริญเพราะอาศัยทวาร ๖ เหมือนกอหญ้า
ลดาวลัยเป็นต้น เจริญอยู่ในป่าฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา มหาชนบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคาปตติผล
เป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระโลพูทายีเถระ จบ.

๘. เรื่องปฐมโพธิกาล [๑๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาประทับนั่ง ณ ถ้ำโพธิพฤกษ์ ทรงเปล่งอุทานด้วย
สามารถเบิกบานพระหฤทัย ในสมัยอื่น พระอนนทเถระทูลถาม จึงตรัส
พระธรรมเทศานี้ว่า "อนนทชาติสิ สาริ" เป็นต้น.

ทรงกำจัดมารแล้วเปล่งอุทาน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล ประทับนั่ง ณ ถ้ำโพธิ-
พฤกษ์ เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่อัสดงคตเทียว ทรงกำจัดมารและพลแห่งมาร
แล้ว ในปฐมยาม ทรงทำลายความมืดที่ปกปิดปุพเพนิวาสญาณ. ใน
มัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุให้หมดจดแล้ว. ในปัจฉิมยาม ทรงอาศัย
ความกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงหยั่งพระญาณลงในปัจจุการแล้ว ทรง
พิจารณาปัจจุการนั้น ด้วยสามารถแห่งอนุโลมปฏิโลม. ในเวลาอรุณขึ้น
ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัครรรยหลายอย่าง เมื่อจะ
ทรงเปล่งอุทาน ที่พระพุทธเจ้ามิใช่แสนเดียวไม่ทรงละแล้ว จึงได้ตรัส
พระคาถาเหล่านี้ว่า

๘. อนนทชาติสิ สาริ	สนฺธาวิสฺสุ อนิพฺพิสฺส
คหการกํ คเวสนฺโต	ทฺถุขาชาติ ปฺนปฺปนํ
คหการก ทิฏฺฐโรธิ	ปฺน เคหํ น กาหสิ
สพฺพาเต ผาสฺสุกา ภคฺคา	คหณฺถิ วิสฺสงฺขตํ
วิสฺสงฺขารคตํ จิตฺตํ	ตณฺหณํ ขยมฺมชฺฌคา.

" เราแสวงหานายช่างผู้ทำเรือน เมื่อไม่ประสบ
จึงได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสาร มีชาติเป็นอนเก ความเกิด
บ่อยๆ เป็นทุกข์,^๑ แะ่นายช่างผู้ทำเรือน เราพบท่าน
แล้ว, ท่านจะทำเรือนอีกไม่ได้, ชีโครงทุกชี^๒ของท่าน
เราหักเสียแล้ว ยอดเรือนเราก็รื้อเสียแล้ว, จิตของ
เราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว, เพราะเรา
บรรลुธรรมที่สิ้นตัณหาแล้ว. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า คหการ^๓ ๓ คเวสนุโต ความว่า เรา
เมื่อแสวงหานายช่างคือค้นหาผู้ทำเรือน กล่าวคืออรรถาพินิมิตติวิหารอัน
ทำไว้แล้ว เทพบาทมูลแห่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ทีปังกร เพื่อ
ประโยชน์แก่พระญาณ อันเป็นเครื่องอาจเห็นนายช่างนั้นได้ คือพระ-
โพธิญาณ เมื่อไม่ประสบ ไม่พบ คือไม่ได้พระญาณนั้นแล จึงท่องเที่ยว
คือเร่ร่อน ได้แก่วนเวียนไป ๆ มา ๆ สู่สงสารมีชาติเป็นอนเก คือสู่
สังสารวัฏนี้ อันนับได้หลายแสนชาติ สิ้นกาลมีประมาณเท่านี้.

คำว่า ทุกขา ชาติ ปุณฺณปนํ นี้ เป็นคำแสดงเหตุแห่งการแสวงหา
ช่างผู้ทำเรือน. เพราะชื่อว่าชาตินี้ คือการเข้าถึงบ่อยๆ ชื่อว่าเป็นทุกข์
เพราะภาวะที่เจือด้วยขรา พยาธิและมรณะ. ก็ชาตินั้น เมื่อนายช่างผู้ทำ
เรือนนั้น อันใครๆ ไม่พบแล้ว ย่อมไม่กลับ. ฉะนั้น เราเมื่อแสวงหา
นายช่างผู้ทำเรือน จึงได้ท่องเที่ยวไป.

๑. ความเกิดเป็นทุกข์ซ้ำไป. ๒. อีกนัยหนึ่ง ผาสูกกา เป็นคำเปรียบกับเครื่องเรือน แปลว่า
จันทน์เรือนของท่านเราหักเสียหมดแล้ว. ๓. บาติเป็น คหการกั .

บทว่า **ทิฏฺฐิ** ใจิตี ความว่า บัดนี้เราตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ พบ
ท่านแล้วแน่นอน. บทว่า **ปฺนฺ** เคหฺ ความว่า ท่านจักทำเรือนของเรา
กล่าวคืออัฐภาพ ในสังสารวัฏนี้อีกไม่ได้.

บาทพระคาถาว่า **สพฺพา เต ผาสูกา** ภคฺคาความว่า ชีโครงฺกล่าว
คือกิเลสที่เหลือนั้นหมดของท่าน เราหักเสียแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **คหฺภูมฺ วิสฺขตฺ** ความว่า ถึงมณฑลข้อฟ้ากล่าว
คืออวิชา แห่งเรือนคืออัฐภาพที่ท่านสร้างแล้วนี้ เราก็รื้อเสียแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **วิสฺขารคตฺ จิตฺตํ** ความว่า บัดนี้ จิตของเราถึง
คือเข้าไปถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว คือพระนิพพาน ด้วย
สามารถแห่งอันกระทำให้เป็นอารมณ์.

บาทพระคาถาว่า **ตณฺหานํ ขยมฺขณฺคา** ความว่า เราบรรลु
พระอรหัต กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว.

เรื่องปฐมโพธิกาล จบ.

๑. หรือ จันทันเรือน กล่าวคือกิเลสที่เหลือนั้นหมด.

๕. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก [๑๒๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงปรารภ
บุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " อจริตฺวา
พฺรหฺมจริยํ . " เป็นต้น.

พวกนักเลงชวนเศรษฐีบุตรให้ดื่มเหล้า

ดังได้สดับมา บุตรเศรษฐีนั้น เกิดแล้วในตระกูลผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ
ในกรุงพาราณสี. ครั้นนั้น มารดาบิดาของเขาคิดว่า " ในตระกูลของเรา
มีกองโกศเป็นอันมาก. เราจักมอบกองโกศนั้นไว้ในมือบุตรของเรา
ทำให้ใช้สอยอย่างสบาย. จักด้วยการงานอย่างอื่นไม่ต้องมี. " ดังนี้แล้วจึง
ให้เขาศึกษาศิลปะสักว่าการฟ้อน ขับ และประโคมอย่างเดียว. ในพระนคร
นั้นแล แม้ธิดาคนหนึ่ง ก็เกิดแล้วในตระกูลอื่น ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ.
บิดามารดาแม่ของนางก็คิดแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็ให้นางศึกษาก็ได้
ศิลปะสักว่าการฟ้อนขับและประโคมอย่างเดียว. เมื่อเขาทั้งสองเจริญวัยแล้ว
ก็ได้มีการอาวาทวิวาหมงคลกัน ต่อมาภายหลัง มารดาบิดาของคนทั้งสอง
นั้นได้ถึงแก่กรรมแล้ว. ทรัพย์ ๑๖๐ โกฏิ ก็ได้รวมอยู่ในเรือนเดียวกัน
ทั้งหมด. เศรษฐีบุตร ย่อมไปสู่ที่บำรุงพระราชาวันหนึ่งถึง ๓ ครั้ง ครั้นนั้น
พวกนักเลงในพระนครนั้น คิดกันว่า " ถ้าเศรษฐีบุตรนี้ จักเป็นนักเลง
สุรา. ความผาสุกก็จักมีแก่พวกเรา; เราจะให้เธอเรียนความเป็นนักเลง
สุรา. " พวกนักเลงนั้นจึงถือเอาสุรา มัดเนื้อสำหรับแก้ลม และก้อนเกลือ
ไว้ที่ชายผ้า ถือหัวผักกาด นั่งแลดูทางของเศรษฐีบุตรนั้น ผู้มาจาก

ราชกุล เห็นเขากำลังเดินมา จึงดื่มสุรา เอาก้อนเกลือใส่เข้าไปในปาก กัดหัว
ผักกาด กล่าวว่า " จงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปีเถิด นายเศรษฐีบุตร. พวกผม
อาศัยท่าน ก็พึ่งสามารถในการเลี้ยงและการดื่ม. "

บุตรเศรษฐีฟังคำของพวกนักเลงนั้นแล้ว จึงถามคนใช้สนิทผู้ตาม
มาข้างหลังว่า " พวกนั้น ดื่มอะไรกัน ? "

คนใช้. นำดื่มชนิดหนึ่ง นาย.

บุตรเศรษฐี. มีรสชาติอร่อยหรือ ?

คนใช้. นาย ธรรมดาที่น่าที่ควรดื่ม เช่นกับน้ำดื่มนี้ ไม่มีในโลก
ที่เป็นอยู่.

เศรษฐีบุตรหมดตัวเพราะประพฤติดบายมุข

บุตรเศรษฐีนั้นพูดว่า " เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้เราดื่มก็ควร " ดังนี้
แล้ว จึงให้นามาแต่ชนิดน้อยแล้วก็ดื่ม ต่อมาไม่นานนัก นักเลงเหล่านั้น
รู้ว่าบุตรเศรษฐีนั้นดื่ม จึงพากันแวดล้อมบุตรเศรษฐีนั้น เมื่อกาลล่วงไป
ก็ได้มีบริวารหมู่ใหญ่. บุตรเศรษฐีนั้น ให้นำสุรามาด้วยทรัพย์ ๑๐๐ บ้าง
๒๐๐ บ้าง ดื่มอยู่ตั้งกองกหาปณะไว้ในที่นั่งเป็นต้นโดยลำดับ ดื่มสุรา
กล่าวว่า " จงนำเอาดอกไม้มาด้วยกหาปณะนี้ จงนำเอาของหอมมาด้วย
กหาปณะนี้ ผู้นี้ฉลาดในการขับ ผู้นี้ฉลาดในการพ้อน ผู้นี้ฉลาดในการ
ประโคม จงให้ทรัพย์ ๑ พันแก่ผู้นี้ จงให้ทรัพย์ ๒ พันแก่ผู้นี้. " เมื่อ
ใช้สุร่ายสุร่ายอย่างนั้นต่อกาลไม่นานนัก ก็ยังทรัพย์ ๘๐ โกฏิ อันเป็นของ
ตนให้หมดไปแล้ว เมื่อเศรษฐีนึกเรียนว่า " นาย ทรัพย์ของนายหมด
แล้ว. " จึงพูดว่า " ทรัพย์ของภรรยาของข้าไม่มีหรือ ? " เมื่อเขาเรียนว่า
" ยังมีนาย " จึงบอกว่า " ถ้ากระนั้น จงเอาทรัพย์นั้นมา, " ได้ยังทรัพย์

เมื่อนั้นให้สิ้นไปแล้วอย่างนั้น เหมือนกัน แล้วขายสมบัติของตนทั้งหมดคือ
นา สวนดอกไม้ สวนผลไม้ ยานพาหนะ เป็นต้นบ้าง โดยที่สุด
ภาชนะเครื่องใช้บ้าง เครื่องลาด ผ้าห่ม และผ้าปูนั่งบ้าง โดยลำดับ
เสียเงิน.

เศรษฐีต้องเที่ยวขอลาน

ครั้นในเวลาที่เขาแกล้ง เจ้าของเรือนจึงไล่เขาออกจากเรือน ที่เขา
มีโกศหมดแล้ว ขายเรือนของตัว (แต่ยัง) ถืออาศัยอยู่ก่อน. เขาพา
ภรรยาไปอาศัยเรือนของชนอื่นอยู่ ถือขึ้นกระเบื้องเที่ยวไปขอลาน
ปรารภจะบริโภคนกที่ตนเป็นเดนของชนแล้ว. ครั้นนั้น พระศาสดาทอด
พระเนตรเห็นเขายืนอยู่ที่ประตูโรงฉัน คอยรับโภชนะที่เป็นเดนอันภิกษุ
หนุ่มและสามเณรให้ในวันหนึ่ง จึงทรงแหย่พระโอษฐ์ ลำดับนั้น
พระอานนทเถระทูลถามถึงเหตุที่ทรงแหย่กะพระองค์. พระศาสดา เมื่อ
จะตรัสบอกเหตุที่ทรงแหย่ จึงว่า "อานนท เธอจงดูบุตรเศรษฐี
ผู้มีทรัพย์มากผู้นี้ ผลาญทรัพย์เสีย ๑๖๐ โกฏิ พาภรรยาเที่ยวขอลาน
อยู่ในนครนี้แล: ก็ถ้าบุตรเศรษฐีไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดสิ้น จักประกอบ
การงานในปฐมวัย ก็จักได้เป็นเศรษฐีชั้นเลิศในนครนี้แล และถ้าจัก
ออกบวช, ก็จักบรรลุนิพพาน. แม้ภรรยาของเขาก็จักดำรงอยู่ในอนาคามีผล.
ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดไป จักประกอบการทำงานในมัชฌิมวัย. จักได้เป็น
เศรษฐีชั้นที่ ๒. ออกบวชจักได้เป็นอนาคามี. แม้ภรรยาของเขาก็จักดำรง
อยู่ในสกทาคามีผล. ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้สิ้นไป ประกอบการทำงานใน
ปัจฉิมวัยจักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๓ แม้ออกบวช ก็จักได้เป็นสกทาคามี,
แม้ภรรยาของเขาก็จักดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. แต่เดี๋ยวนี้บุตรเศรษฐีนั้น

ทั้งเสื่อมแล้วจากโรคะของคฤหัสถ์ ทั้งเสื่อมแล้วจากสามัญผล. ก็แกล
ครั้นเสื่อมแล้ว จึงเป็นเหมือนนกกระเรียนในเปือกตมแห่งละนั้น " ดังนี้แล้ว
จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

๕. อจริตฺวา พุรหุมจิริยํ อลฺหุณา โยพฺพน ฐนํ

จิณฺมโกลฺยาจว ฌายนฺติ จิณฺมจฺเจว ปฺลฺลเล

อจริตฺวา พุรหุมจิริยํ อลฺหุณา โยพฺพน ฐนํ

เสนฺติ จาปาติจิณฺว ปุราณานิ อนุตฺตุนํ .

" พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้

ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมชบเซาตั้งนก

กระเรียนแก่ ชบเซาอยู่ในเปือกตมที่หมดปลาละนั้น.

พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์

ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมนอนทอดลอนถึงทรัพย์

เก่า เหมือนลูกศรที่ตกจากแล่งละนั้น.

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจริตฺวา ความว่า ไม่อยู่พรหมจริยवास.

บทว่า โยพฺพน ความว่า ไม่ได้แม้ทรัพย์ในเวลาที่ดินสามารถ เพื่อจะยัง

โรคะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือเพื่อตามรักษาโรคะที่เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า

จิณฺมจฺเจว ความว่า คนเขลาเห็นปานนั้นนั้น ย่อมชบเซา ตั้งนกกระเรียนแก่

มีขนเปียกอันเหี้ยนเกรียน ชบเซาอยู่ในเปือกตม. ที่ชื่อว่าหมดปลาแล้ว

เพราะไม่มีน้ำ. มีคำอธิบายกล่าวไว้ดังนี้ว่า " อันความไม่มีที่อยู่ของคนเขลา

เหล่านี้ เหมือนความไม่มีน้ำในเปือกตม. ความไม่มีโรคะของคนเขลา

เหล่านี้ เหมือนความหมดปลา, ความไม่สามารถจะรวบรวมโรคะไว้ได้

โดยทางน้ำหรือทางบกเป็นต้นในกาลบัดนี้แล ของคนขลาเหล่านี้ เหมือน
ความไม่มีการไผ่ขึ้นแล้วบินไปแห่งนกกระเรียนที่มีขนปีกอันเหี้ยน; เพราะ
ฉะนั้น คนขลาเหล่านี้ จึงนอนซบเขาอยู่ในที่นี้เอง เหมือนนกกระเรียน
มีขนปีกอันเหี้ยนแล้วฉะนั้น.

บทว่า **จาปาติจีณา** ความว่า หลุดจากแฉ่ง คือพ้นแล้วจาก
แฉ่ง. มีคำอธิบายกล่าวไว้ดังนี้ว่า "ลูกศรพ้นจากแฉ่งไปตามกำลัง
ตกแล้ว. เมื่อไม่มีใครจับมันยกขึ้น. มันก็ต้องเป็นอาหารของหมู่ปลวก
ในที่นั้นเอง ฉันทใด; ถึงคนขลาเหล่านี้ ก็ฉันทนั้น ล่วง ๓ วัชไปแล้ว ก็จัก
เข้าถึงมรณะ เพราะความไม่สามารถจะยกตนขึ้นได้ในกาลบัดนี้; เพราะ-
ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **เสนาติ จาปาติจีณา.**"

บาทพระคาถาว่า **ปฺราณานิ อนุตฺตุนิ** ความว่า ย่อมนอนทอดถอน
คือเศร้าโศกถึงการกิน การดื่ม การฟ้อน การขับ และการประโคม
เป็นต้น ที่คนทำแล้วในกาลก่อนว่า "พวกเรา กินแล้วอย่างนี้, ดื่มแล้ว
อย่างนี้."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก จบ.

ชราวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๑ จบ

คาถาธรรมบท

อวัรรค^๑ที่ ๑๒

ว่าด้วยเรื่องตน

[๒๒] ๑. ถ้าบุคคลทราบตนว่าเป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้น

ให้เป็นอันรักษาด้วยดี บัณฑิตพึงประคับประคอง(ตน)

ตลอดยามทั้งสาม ยามใดยามหนึ่ง.

๒. บัณฑิตพึงตั้งตนนั้นแล ในคุณอันสมควร
ก่อนพึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง จะไม่พึงเศร้าหมอง.

๓. ถ้าผู้อื่นพรา^๑สอนผู้อื่นอยู่ฉันใด พึงทำตาม
ฉันนั้น บุคคลผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ (จึง) ควรฝึก
(ผู้อื่น) เพราะว่าได้ยินว่า ตนฝึกฝนได้โดยยาก.

๔. ตนแลเป็นที่พึงของตน บุคคลอื่นใครเล่าพึง
เป็นที่พึงได้ เพราะบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้
ที่พึงที่บุคคลได้โดยยาก.

๕. บาปอันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็น
แดนเกิด ย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทรา^๑ม ดูกเพชร
ย่ำยีแก้วมณี อันเกิดแต่หินฉะนั้น.

๖. ความเป็นผู้ทุศีลล่วงส่วน รวบรัด (อรรถา^๑พ)
ของบุคคลใด ดูกเถาย่านทราย รัต^๑ริงต้นสาละฉะนั้น
บุคคลนั้น ย่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจก
ปรารถนาทำให้ตนฉะนั้น.

๑. วรรคนี้มีอรรถกถา ๑๐ เรื่อง.

๓. กรรมอันไม่ดี และไม่ประโยชน์แก่ตน
คนทำงาน กรรมใดแลเป็นประโยชน์แก่ตน และดี
กรรมนั้นแลทำยากอย่างยิ่ง.

๔. บุคคลใดปัญญาโหด อาศัยทัญญูอันชั่วช้า
คัดค้านคำสั่งสอนของพระอริยบุคคลผู้อรหันต์ มีปกติ
เป็นอยู่โดยธรรม บุคคลนั้นย่อมเกิดมาเพื่อมาฆ่าตน
เหมือนขุยแห่งไม้ไผ่.

๕. บาปอันผู้ใดทำแล้วด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อม
เศร้าหมองด้วยตน บาปอันผู้ใดไม่ทำด้วยตน ผู้นั้น
ย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์เป็น
ของเฉพาะตน คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้.

๑๐. บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตนให้เสื่อม
เสียเพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์
ของตนแล้ว พึงเป็นผู้วนขวายในประโยชน์ของตน.

๑๒. อัครวรรคพรรณนา

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร [๑๒๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเขตกพาววัน ทรงปรารภโพธิราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อุตฺตานญฺเ " เป็นต้น.

โพธิราชกุมารสร้างปราสาทแล้วคิดฆ่านายช่าง

ดังได้สดับมา โพธิราชกุมาร รับสั่งให้สร้างปราสาท ชื่อโกกนท มีรูปทรงไม่เหมือนปราสาทอื่น ๆ บนพื้นแผ่นดิน ปานดังลอยอยู่ในอากาศ แล้ว ตรัสถามนายช่างว่า " ปราสาทที่มีรูปทรงอย่างนี้ เธอเคยสร้างในที่อื่นบ้างแล้วหรือ ? หรือว่าเป็นศิลปะครั้งแรกของเธอทีเดียว " เมื่อเขา ทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ นี่เป็นศิลปะครั้งแรกทีเดียว " ท้าวเธอทรง คำว่า " ถ้านายช่างผู้นี้จักสร้างปราสาทมีรูปทรงอย่างนี้แม้แก่คนอื่นไซ้, ปราสาทนี้ก็จักไม่น่าอัศจรรย์; การที่เราฆ่านายช่างนี้เสีย ตัดมือและเท้า ของเขา หรือควักนัยน์ตาทั้งสองเสียย่อมควร; เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจะสร้าง ปราสาทแก่คนอื่นไม่ได้ ท้าวเธอตรัสบอกความนั้น แก่มาณพน้อยบุตร ของสัณฺฑิวก ผู้เป็นสหายรักของตน.

นายช่างทำนกรุทจีหิณภัย

มาณพน้อยนั้น คิดว่า " พระราชกุมารพระองค์นี้ จักผลาญนายช่าง ให้ฉิบหายอย่างไม่ต้องสงสัย, คนผู้มีศิลปะเป็นผู้หาค่ามิได้, เมื่อเรายังมีอยู่ เขาจะอย่าฉิบหาย. เราจักให้สัณฺฑิวกแก่เขา." มาณพน้อยนั้นเข้าไปหาเขา

แล้ว ถามว่า " การงานของท่านที่ปราสาทสำเร็จแล้วหรือยัง ? " เมื่อเขาบอกว่า " สำเร็จแล้ว. " จึงกล่าวว่า " พระราชกุมารมีพระประสงค์จะพลาญท่านให้ฉิบหาย. เพราะฉะนั้น ท่านพึงรักษาตน (ให้ดี). "

นายช่างพูดว่า " นาย ท่านบอก (ความนั้น) แก่ข้าพเจ้า ทำกรรมอันงามแล้ว. ข้าพเจ้าจักทราบกิจที่ควรทำในเรื่องนี้ ดังนี้แล้ว อันพระราชกุมารตรัสถามว่า " สหาย การงานของท่านที่ปราสาทของเรา สำเร็จแล้วหรือ ? " จึงทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ การงาน (ที่ปราสาท) ยังไม่สำเร็จก่อน. ยังเหลืออีกมาก. "

ราชกุมาร. ชื่อว่าการงานอะไร ? ยังเหลือ.

นายช่าง. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์จะทูล (ให้ทรงทราบ) ภายหลัง. ขอพระองค์จงตรัสสั่งให้ใคร ๆ ขนไม้มาก่อนเถิด.

ราชกุมาร. จะให้ขนไม้ชนิดไหนมาเล่า ?

นายช่าง. ไม้แห้งหาแก่นมิได้ พระเจ้าข้า.

ท้าวเธอได้รับสั่งให้ขนมาให้แล้ว. ลำดับนั้น นายช่างทูลพระราชกุมารนั้นว่า " ข้าแต่สมมติเทพ จำเดิมแต่นี้ พระองค์ไม่พึงเสด็จมายังสำนักของข้าพระองค์. เพราะเมื่อข้าพระองค์ทำงานที่ละเอียดอยู่ เมื่อมีการสนทนากับคนอื่น ความฟุ้งซ่านก็จะมี. อนึ่ง เวลารับประทานอาหาร ภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้น จักนำอาหารมา. " พระราชกุมารทรงรับว่า " ดีแล้ว. " ฝ่ายนายช่างนั่งตากไม้เหล่านั้นอยู่ในห้อง ๆ หนึ่ง ทำเป็นนกกฤษฎควรที่บุตรภรรยาของตนนั่งภายในได้ ในเวลารับประทานอาหาร สั่งภรรยาว่า " เธอจงขายของทุกสิ่งอันมีอยู่ในเรือนแล้ว รับเอาเงินและทองไว้. "

นายช่างพาครอบครัวหนี

ฝ่ายพระราชกุมาร รับสั่งให้ล่อมเรือนไว้ ทรงจัดตั้งการรักษาเพื่อประโยชน์จะไม่ให้นายช่างออกไปได้. แม้นายช่าง ในเวลาที่นึกสำเร็จแล้ว ตั้งกรรยาว่า "วันนี้ หล่อนพึงพาเด็ก แม่ทั้งหมดมา" รับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ใ้บุตรและภรรยานั่งในท้องนก ออกทางหน้าต่างหลบหนีไปแล้ว. เมื่อพวกอารักขาเหล่านั้น พิโรราพันทูลว่า "ขอเดชะ สมมติเทพนายช่างหลบหนีไปได้" ดังนี้อยู่นั้นแหละ นายช่างนั้นก็ไปลงที่หิมวันตประเทศ สร้างนครขึ้นนครหนึ่ง ได้เป็นพระราชา ทรงพระนามว่า กัฏฐวาหนะ^๑ ในนครนั้น.

พระศาสดาไม่ทรงเหยียบผ้าที่ลาดไว้

ฝ่ายพระราชกุมาร ทรงดำริว่า "เราจะทำการฉลองปราสาท จึงตรัสสั่งให้นิมนต์พระศาสดา ทรงทำการประพรมในปราสาทด้วยของหอมที่ผสมกัน ๔ อย่าง ทรงลาดแผ่นผ้าน้อย ตั้งแต่ธรณีแรก. ได้ยินว่าท้าวเธอไม่มีพระโอรส, เพราะฉะนั้น จึงทรงดำริว่า "ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซ้. พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยนี้" แล้วจึงทรงลาด. ท้าวเธอ เมื่อพระศาสดาเสด็จมา ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว รับบาตร กราบทูลว่า "ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า" พระศาสดาไม่เสด็จเข้าไป. ท้าวเธอทรงอ้อนวอนถึง ๒ - ๓ ครั้ง พระศาสดาก็ยังไม่เสด็จเข้าไป ทรงเลดูพระอานนท.

พระเถระทราบความที่ไม่ทรงเหยียบผ้าทั้งหลาย ด้วยสัญญาที่พระองค์ทรงเลดูนั่นเอง จึงทูลให้พระราชกุมารเก็บผ้าทั้งหลายเสีย ด้วยคำว่า

๑. ผู้มีท่อนไม้เป็นพาหนะ หรือผู้มีพาหนะอันทำด้วยท่อนไม้.

" พระราชกุมาร ขอพระองค์ทรงเก็บผ้าทั้งหลายเสียเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงเหยียบแผ่นดิน, (เพราะ) พระตถาคตทรงเล็งดูหมู่ชนผู้เกิดภายหลัง."

พระศาสดาตรัสบอกเหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้า

ท้าวเธอทรงเก็บผ้าทั้งหลายแล้ว ทูลอาราธนาพระศาสดาให้เสด็จเข้าไปภายใน ทรงเล็งดูให้อุ้มหน้าด้วยยาคุและของเคี้ยว แล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้วทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเป็นอุปัฏฐากของพระองค์ ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึงถึง ๓ ครั้งแล้ว (คือ) นับว่า ข้าพระองค์อยู่ในท้อง ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึงครั้งที่ ๑, แม้ครั้งที่ ๒ ในเวลาที่หม่อมฉันเป็นเด็กอ่อนนุ่ม, แม้ครั้งที่ ๓ ในกาลที่หม่อมฉัน ถึงความเป็นผู้รู้ตัวชูชว; พระองค์ไม่ทรงเหยียบแผ่นดินน้อยของหม่อมฉันนั้น เพราะเหตุอะไร ? "

พระศาสดา. ราชกุมาร ก็พระองค์ทรงดำริอย่างไร ? จึงลาดแผ่นดินน้อย.

ราชกุมาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคิดดังนี้ว่า " ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซ้. พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นดินน้อยของเรา." แล้วจึงลาดแผ่นดินน้อย.

พระศาสดา. ราชกุมาร เพราะเหตุนี้ อตมภาพจึงไม่เหยียบ.

ราชกุมาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็หม่อมฉันจักไม่ได้บุตรหรือธิดาเลยเทียวหรือ ?

พระศาสดา. อย่างนั้น ราชกุมาร.

ราชกุมาร. เพราะเหตุไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะความที่พระองค์กับพระชายา เป็นผู้ถึงความ
ประมาทแล้วในอดีตภาพก่อน.

ราชกุมาร. ในกาลไหน ? พระเจ้าข้า.

บุรพกรรมของโพธิราชกุมาร

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนำอดีตนิทาน มาแสดงแด่พระราชกุมาร
นั้น:-

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล มนุษย์หลายร้อยคนเล่นเรือดำใหญ่
ไปสู่มหาสมุทร. เรืออับปางในกลางสมุทร สองสามีภรรยาคว้าได้แผ่น
กระดานแผ่นหนึ่ง (อาศัย) ว่ายเข้าไปสู่เกาะน้อยอันมีในระหว่าง มนุษย์
ที่เหลือทั้งหมดตายในมหาสมุทรนั้นนั่นแล. ก็หมั่นกเป็นอันมากอยู่ที่เกาะ
นั้นแล เขาทั้งสองไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรกินได้ ถูกความหิวครอบงำแล้ว
จึงเผาฟองนกทั้งหลายที่ถ่านเพลิงแล้วเคี้ยวกิน. เมื่อฟองนกเหล่านั้นไม่
เพียงพอ ก็จับลูกนกทั้งหลายปิ้งกิน. เมื่อลูกนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ
ก็จับนกทั้งหลาย (ปิ้ง) กิน. ในปฐมวัยก็ดี มัชฌิมวัยก็ดี ปัจฉิมวัยก็ดี
ได้เคี้ยวกินอย่างนี้แหละ. แม้ในวันหนึ่ง ก็มีได้ถึงความไม่ประมาท อนึ่ง
บรรดาชน ๒ คนนั้น แม้คนหนึ่งไม่ได้ถึงความไม่ประมาท.

พึงรักษาตนไว้ให้ดีในวัยทั้งสาม

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงบุรพกรรมนี้ ของโพธิราชกุมารนั้นแล้ว
ตรัสว่า " ราชกุมาร ก็ในกาลนั้น ถ้าพระองค์กับภรรยาจักถึงความไม่
ประมาท แม้ในวัยหนึ่งไซ้ บุตรหรือธิดาพึงเกิดขึ้นแม้ในวัยหนึ่ง; ถ้า
บรรดาท่านทั้งสองแม้คนหนึ่ง จักได้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วไซ้. บุตรหรือ
ธิดา จักอาศัยผู้ไม่ประมาทนั้นเกิดขึ้น, ราชกุมาร ก็บุคคลเมื่อสำคัญตน

อยู่ว่า เป็นที่รัก พึงไม่ประมาท รักษาตนแม้ในวัยทั้งสาม เมื่อไม่อาจ (รักษา) ได้อย่างนั้น พึงรักษาให้ได้แม้ในวัยหนึ่ง " ดังนี้แล้ว จึงตรัส พระคาถานี้ว่า :-

๑. อุตทานญเจ ปิย ชลญา รกเขยฺย น สุรกฺขิตํ

ติณฺณํ อญฺญตรํ ยามํ ปฏิชฺคฺเขยฺย ปณฺทิตो.

" ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้น

ให้เป็นอันรักษาด้วยดี, บัณฑิตพึงประคับประคอง

(ตน) ตลอดยามทั้งสาม ยามใดยามหนึ่ง."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยามํ นี้ พระศาสดาทรงแสดงทำวัยทั้ง ๓ วัยด้วยหนึ่งให้ชื่อว่า ยาม เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม และเพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนาวิธี เพราะเหตุนั้น ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนั้นว่า " ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก, พึงรักษาตนนั้น ให้เป็นอันรักษาดีแล้ว; คือพึงรักษาตนนั้น โดยประการที่ตนเป็นอันรักษาดีแล้ว."

บรรดาชนผู้รักษาตนเหล่านั้น ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์คิดว่า ' จักรักษาตน ' ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่ห้องที่เขาปิดไว้ให้เรียบร้อย เป็นผู้มีอารักขาสมบูรณ์ อยู่บนพื้นปราสาทชั้นบนก็ดี, ผู้เป็นบรรพชิต อยู่ในถ้ำอันปิดเรียบร้อย มีประตูและหน้าต่างอันปิดแล้วก็ดี ยังไม่ชื่อว่ารักษาตนเลย, แต่ผู้เป็นคฤหัสถ์ทำบุญทั้งหลายมีทาน ศีล เป็นต้นตามกำลังอยู่, หรือผู้เป็นบรรพชิต ถึงความขวนขวายในวัตร ปฏิวัตร ปรียัติ และการทำไว้ในใจอยู่ ชื่อว่า ย่อมรักษาตน.

บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจ (ทำ) อย่างนั้นได้ในวัย (ต้อง) ประคับประคองตนไว้ แม้ในวัยใดวัยหนึ่งก็ได้เหมือนกัน. ก็ถ้าผู้เป็น กฤหัสถ์ ไม่อาจทำกุศลได้ในปฐมวัย เพราะความเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในการเล่นไชร์. ในมัชฌิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญกุศล. ถ้าในมัชฌิมวัย ยังต้องเลี้ยงบุตรและภรรยา ไม่อาจบำเพ็ญกุศลได้ไชร์. ในปัจฉิมวัย พึง บำเพ็ญกุศลให้ได้. ด้วยอาการเป็นอย่างนี้ ตนต้องเป็นอันเขาประคับ ประคองแล้วทีเดียว. แต่เมื่อเขาไม่ทำอย่างนั้น ตนย่อมชื่อว่า ไม่เป็นที่รัก. ผู้ นั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้น ให้มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้าที่เดียว.

ก็ถ้าว่า บรรพชิต ในปฐมวัยทำการสาธยายอยู่ ทรงจำ บอ ก ทำ วัตรและปฏิวัตรอยู่ เชื่อว่าถึงความประมาท ในมัชฌิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ ประมาท บำเพ็ญสมณธรรม.

อนึ่ง ถ้ายังสอบถามอรรถกถาและวินิจัย และเหตุแห่งพระปริยัติ อันตนเรียนแล้วในปฐมวัยอยู่ เชื่อว่าถึงความประมาท ในมัชฌิมวัย. ใน ปัจฉิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญสมณธรรม. ด้วยอาการเป็นอย่างนี้ ตนย่อมเป็นอันบรรพชิตนั้น ประคับประคองแล้วทีเดียว. แต่เมื่อไม่ทำ อย่างนั้น ตนย่อมชื่อว่า ไม่เป็นที่รัก. บรรพชิตนั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้น ให้เดือดร้อน ด้วยการตามเดือดร้อนในภายหลังแท้.

ในกาลจบเทศนา โพธิราชกุมารตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว พระ- ธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์ แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องโพธิราชกุมาร จบ.

๒. เรื่องพระอุปนันทสากยบุตร [๑๒๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุป-
นันทสากยบุตร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อดุตานเมว ปรม " เป็นต้น.

พระเถระออกอุบายหาลาภ

ดังได้สดับมา พระเถระนั้นฉลาดกล่าวธรรมกถา. ภิกษุเป็นอันมาก
ฟังธรรมกถาอันปฏิสังขตด้วยความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ของ
ท่านแล้ว จึงบูชาท่านด้วยจีวรทั้งหลาย สมทานธุดงค์. พระอุปนันทะนั้น
รูปเดียว รับเอาบริวารที่ภิกษุเหล่านั้นสละแล้ว.

เมื่อภายในกาลฝนหนึ่งใกล้เข้ามา พระอุปนันทะนั้นได้ไปสู่ชนบท
แล้ว. ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรในวิหารแห่งหนึ่ง กล่าวกะท่าน
ด้วยความรักในธรรมกถิกว่า " ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเข้าพรรษาในที่นี้
เถิด. " พระอุปนันทะถามว่า " ในวิหารนี้ ได้ผ้าจ่านำพรรษาก็ผืน ? "
เมื่อภิกษุเหล่านั้น ตอบว่า " ได้ผ้าสาฎกองค์ละผืน " จึงวางรองเท้าไว้ใน
วิหารนั้น ได้ไปวิหารอื่น, ถึงวิหารที่ ๒ แล้วถามว่า " ในวิหารนี้ ภิกษุ
ทั้งหลายได้อะไร ? " เมื่อพวกภิกษุตอบว่า " ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน " จึงวาง
ไม่เท้าไว้. ถึงวิหารที่ ๓ ถามว่า " ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร ? "
เมื่อพวกภิกษุตอบว่า " ได้ผ้าสาฎก ๓ ผืน. " จึงวางลักจั่นน้ำไว้; ถึง
วิหารที่ ๔ ถามว่า " ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร ? " เมื่อพวกภิกษุ
ตอบว่า " ได้ผ้าสาฎก ๔ ผืน. " จึงกล่าวว่า " ดีละ เราจักอยู่ในที่นี่ "
ดังนี้แล้ว เข้าพรรษาในวิหารนั้น กล่าวธรรมกถาแก่คฤหัสถ์และภิกษุ
ทั้งหลายนั้นแล. คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น บูชาพระอุปนันทะ

นั้นด้วยผ้าและจีวรเป็นอันมากทีเดียว. พระอุปนันทะนั้นออกพรรษาแล้ว
ส่งข่าวไปในวิหารแม้นอกนี้ว่า " เราควรได้ผ้าจ่านาพรรษา เพราะเราวาง
บริวารไว้, ภิกษุทั้งหลายจงส่งผ้าจ่านาพรรษาให้เรา " ให้นำผ้าจ่านา
พรรษาทั้งหมดมาแล้ว บรรทุกยานน้อยขับไป.

พระอุปนันทะตัดสินข้อพิพาท

ครั้งนั้นภิกษุหนุ่ม ๒ รูปในวิหารแห่งหนึ่ง ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน
และผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ไม่อาจจะแบ่งกันได้ว่า " ผ้าสาฎกจะเป็นของท่าน,
ผ้ากัมพลเป็นของเรา " นั่งทะเลาะกันอยู่ใกล้หนทาง. ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้น
เห็นพระเถระนั้นเดินมา จึงกล่าวว่า " ขอท่านจงช่วยแบ่งให้แก่พวกผม
เถิด ขอรับ. "

เถระ. พวกคุณจงแบ่งกันเองเถิด.

ภิกษุ. พวกผมไม่สามารถ ขอรับ ขอท่านจงแบ่งให้พวกผมเถิด.

เถระ. พวกคุณจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ ?

ภิกษุ. ขอรับ พวกผมจักตั้งอยู่.

พระเถระนั้นกล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ดีละ " ให้ผ้าสาฎก ๒ ผืนแก่
ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้นแล้ว กล่าวว่า " ผ้ากัมพลผืนนี้ จงเป็นผ้าห่มของเรา
ผู้กล่าวธรรมกถา " ดังนี้แล้ว ก็ถือเอาผ้ากัมพลมีค่ามากหลีกไป. พวก
ภิกษุหนุ่มเป็นผู้เดือดร้อน ไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้น
แล้ว.

บุรพกรรมของพระอุปนันทะ

พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะนี้ถือเอาของ ๆ พวก

เธอ กระทำให้พวกเธอเดือดร้อนในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า :-

ก็ในอดีตกาล นาก๒ ตัว คือนากเที่ยวหากินตามริมฝั่ง ๑ นากเที่ยวหากินทางน้ำลึก ๑ ได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่ ถึงความทะเลาะกันว่า " ศิระจะเป็นของเรา. หางจะเป็นของท่าน. " ไม่อาจจะแบ่งกันได้ เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง จึงกล่าวว่า " ลุงของท่านจงช่วยแบ่งปลานี้ ให้แก่พวกข้าพเจ้า. "

สุนัขจิ้งจอก. เราอันพระราชาตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา, เรานั่งในที่วินิจฉัยนั้นนานแล้ว จึงมาเสียเพื่อต้องการเดินเที่ยวเล่น.* เคี้ยวนี้โอกาสของเราไม่มี.

นาก. ลุง ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย. โปรดช่วยแบ่งให้พวกข้าพเจ้าเถิด.

สุนัขจิ้งจอก. พวกเจ้าจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ ?

นาก. พวกข้าพเจ้าจักตั้งอยู่ ลุง.

สุนัขจิ้งจอกนั้น กล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น ดีละ " จึงได้ตัดทำหัวไว้ข้างหนึ่ง. หางไว้ข้างหนึ่ง; ก็แลครั้นทำแล้ว จึงกล่าวว่า " พ่อทั้งสองบรรดาพวกเจ้าทั้งสอง ตัวใดเที่ยวไปริมฝั่ง ตัวนั้นจึงถือหาง. ตัวใดเที่ยวไปในน้ำลึก. ศิระจะเป็นของตัวนั้น. ส่วนท่อนกลางนี้จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในวินัยธรรม " เมื่อจะให้ปากเหล่านั้นยินยอม จึงกล่าวคาถา^๒นี้ว่า:-

๑. ชงขุวิหาร ศัพฺทนี แปลว่า เดินเที่ยวเล่นหรือพักแรม. ๒. ขุ. ขา. สัตตก. ๒๗/๒๑๖.
อรรถกถา. ๕/๑๓๗.

" หางเป็นของนก ผู้เที่ยวหากินตามริมฝั่ง, ศิระ
เป็นของนก ผู้เที่ยวหากินในน้ำลึก, ส่วนท่อน
กลางนี้ จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในธรรม."

ดังนี้แล้ว คาบเอาท่อนกลางหลีกไป. แม่นกทั้งสองนั้นเดือดร้อน ได้
ยืนแลดูสุนัขจิ้งจอกนั้นแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงเรื่องอดีตนี้แล้ว ตรัสว่า แม่นกในอดีตกาล
อุปนันทะนี้ได้กระทำพวกเธอให้เดือดร้อนอย่างนี้เหมือนกัน " ให้ภิกษุเหล่านี้
นั้นยินยอมแล้ว เมื่อจะทรงติเตียนพระอุปนันทะ จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย
ธรรมดาผู้จะสั่งสอนผู้อื่น พึงให้ตนตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อนทีเดียว "
ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๒. อุตฺตานเมว ปจํ ปฏิรูปํ นิเวสเย
อถญฺณมนุสาเสยฺย น กิลิสฺเสยฺย ปณฺทิตो.
" บัณฑิตพึงตั้งตนนั้นแล ในคุณอันสมควรก่อน.
พึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง. จะไม่พึงเศร้าหมอง. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ปฏิรูปํ นิเวสเย ได้แก่ พึง
ยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควร. พระศาสดาตรัสคำนี้ว่า " บุคคลใด
ประสงค์จะสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณมีความปรารถนาล้วนเป็นต้น หรือด้วย
ปฏิบัติของอริยวงศ์เป็นต้น. บุคคลนั้น พึงยังตนนั้นแลให้ตั้งอยู่ในคุณ
นั้นก่อน; ครั้นตั้งตนไว้อย่างนั้นแล้ว พึงสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณนั้นใน
ภายหลัง. ด้วยว่าบุคคล เมื่อไม่ยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้น สอนผู้อื่นอย่าง

เดียวเท่านั้น ได้ความนิทาจากผู้อื่นแล้ว ชื่อว่าย่อมเศร้าหมอง. บุคคล
เมื่อยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นแล้ว สั่งสอนผู้อื่นอยู่ ย่อมได้รับความสรร-
เสริญจากผู้อื่น; เพราะฉะนั้นชื่อว่าย่อมไม่เศร้าหมอง. บัณฑิตเมื่อทำอยู่
อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงเศร้าหมอง.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุสองรูปนั้น ดำรงอยู่แล้วในโศคาปัตติผล.
เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร จบ.

๓. เรื่องพระปธานิกติสเถระ [๑๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานิก-
ติสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อตุตธานุเจ" เป็นต้น.

พระปธานิกติสเถระดีแต่สอนคนอื่น ตนไม่ทำ

ดังได้สดับมา พระเถระนั้นเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระ-
ศาสดาแล้ว พวกภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปไปจำพรรษาในป่า กล่าวสอนว่า
"ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระพุทธเจ้า
ผู้ทรงพระชนม์อยู่, จึงเป็นผู้ไม่ประมาท ทำสมณธรรมเถิด" ดังนี้แล้ว
ตนเองก็ไปนอนหลับ. ภิกษุเหล่านั้นจึงกรรมในปฐมยามแล้ว เข้าไปสู่วิหาร
ในมัชฌิมยาม. พระเถระนั้นไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น ในเวลาตนนอน
หลับแล้วตื่นขึ้น กล่าวว่า "พวกท่านมาด้วยหวังว่า 'จักหลับนอน' ดังนี้
หรือ ? จึงรีบออกไปทำสมณธรรมเถิด" ดังนี้แล้ว ตนเองก็ไปนอน
เหมือนอย่างนั้นนั่นแล. พวกภิกษุนอกนี้ จึงกรรมในภายนอกในมัชฌิมยาม
แล้ว เข้าไปสู่วิหารในปัจจุณิมยาม. พระเถระนั้น ตื่นขึ้นแม้อีกแล้ว ไปสู่
สำนักของภิกษุเหล่านั้น นำภิกษุเหล่านั้นออกจากวิหารแล้ว ตนเองก็ไป
นอนหลับเสียอีก. เมื่อพระเถระนั้นกระทำอยู่อย่างนั้น ตลอดกาลเป็นนิตย์.
ภิกษุเหล่านั้นไม่สามารถจะทำการสาธยายหรือทำพระกัมมัฏฐานไว้ในใจได้.
จึงได้ถึงความฟุ้งซ่านแล้ว. ภิกษุเหล่านั้นปรึกษากันว่า "อาจารย์ของพวก
เรา ปรารภความเพียรเหลือเกิน, พวกเรจักคอยจับท่าน " เมื่อคอยจับอยู่
เห็นกิริยาของพระเถระนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกเรา
ฉิบหายแล้ว, อาจารย์ของพวกเราย่อมร้องเปล่า ๆ " บรรดาภิกษุเหล่านั้น

ลำบากอยู่เหลือเกิน ภิกษุแม่รูปหนึ่ง ไม่สามารถจะยังคุณวิเศษให้บังเกิด
ได้. ภิกษุเหล่านั้นออกพรรษาแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา มีปฏิสันถาร
อันพระศาสดาทรงทำแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้
ไม่ประมาท ทำสมณธรรมหรือ ? จึงกราบทูลความนั้น.

เรื่องไถ่ขันไม่เป็นเวลา

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ได้ทำอันตรายแก่พวก
เธอไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น. แม้ในกาลก่อน ภิกษุนั้นก็ได้ทำอันตรายแก่
พวกเธอเหมือนกัน " อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงยังอภิล-
รพกุฎฐชาดก^๑ ให้พิสดาร (ความย่อ) ว่า :-

"ไถ่ตัวนี้ เติบโตแล้วในสำนักของผู้มีไข้มารดา

และบิดา อยู่ในสกุลแห่งผู้มีไข้อาจารย์ จึงไม่รู้จัก

กาลหรือมีไข้กาล "

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย อันธรรมดาภิกษุ เมื่อกล่าวสอนคนอื่น
พึงทำตนให้เป็นอันทรามดีแล้ว, เพราะบุคคล เมื่อกล่าวสอนอย่างนั้น
เป็นผู้ฝึกดีแล้ว เชื่อว่าย่อมฝึกได้ " แล้วตรัสพระคาถานี้ :-

๓. อุตตานุเจ ตถา กยิรา ยถณฺณมนุสฺสาสติ

สุทนต์โต วต ทเมถ อุตตา หิ กิร ทุทุทโม.

" ถ้าบุคคลพร่ำสอนผู้อื่นอยู่นั้นใด, พึงทำตน

ฉันนั้น, บุคคลผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ (จึง) ควรฝึก

(ผู้อื่น) เพราะว่าได้ยินว่า ตนฝึกได้โดยยาก."

๑. พุ. ขา. เอก. ๒๙/๓๘. อรรถกถา. ๒/๓๐๒. อภิลรพชาดก.

แก้orro

ฟังทราบความแห่งพระคาถานี้ว่า :-

"ภิกษุกล่าวแล้วว่า 'ฟังจงกรมในปฐมยามเป็นต้น' ชื่อว่าย่อมกล่าวสอนผู้อื่นจนใด ตนเองก็ฉันนั้น อริยฐานกิจมีจงกรมเป็นต้น ชื่อว่าฟังกระทำตนเหมือนอย่างสอนผู้อื่น. เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ ควรฝึก(บุคคลอื่น). "

บาทพระคาถาว่า สุนโต วต ทเมธ ความว่า ภิกษุย่อมพำสอนผู้อื่น ด้วยคุณอันใด. เป็นผู้ฝึกฝนดีแล้วด้วยตน ด้วยคุณอันนั้น ควรฝึก(ผู้อื่น).

บาทพระคาถาว่า อตุตา หิ กิริ ทุทุทโม ความว่า เพราะว่าชื่อว่าคนนี้ เป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนได้ยาก. เพราะเหตุนั้น คนนั้นย่อมเป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนดีแล้ว ด้วยประการใด ควรฝึกฝนตนด้วยประการนั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ประมาณ ๕๐๐ รูปนั้น บรรลुพระอรหัตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระปธานิธัสเถระ จบ.

๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ [๑๓๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ. ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อตุตา หิ อตุตโณ นาโธ " เป็นต้น.

มารดาของพระกุมารกัสสปวช

ดังได้สดับมา มารดาของพระเถระนั้น เป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอบรรพชาแล้วจำเดิมแต่เวลาตนถึงความเป็นผู้รู้เตยงสา, แม้อ่อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้บรรพชา แต่สำนักของมารดาและบิดา เจริญวัยแล้ว ไปสู่ตระกูลสามี เป็นผู้มียามีดังเทวดา อยู่ครองเรือนแล้ว. ครั้นต่อมาไม่นานนัก สัตว์เกิดในครรภ์ ตั้งขึ้นแล้วในท้องของนาง. แต่นางไม่ทราบความที่ครรภ์นั้นตั้งขึ้นเลย ยังสามีให้ยินดีแล้ว จึงขอบรรพชา. ครั้งนั้น สามีนำนางไปสู่สำนักของนางภิกษุณี ด้วยสักการะใหญ่ไม่ทราบอยู่ ให้บวชในสำนักของนางภิกษุณี ที่เป็นฝักฝ่ายแห่งพระเทวทัตแล้ว.

โดยสมัยอื่น นางอุกนางภิกษุณีเหล่านั้น ทราบความที่นางมีครรภ์แล้ว ถามว่า " นี่อะไรกัน ? " จึงตอบว่า " แม่เจ้า ดิฉันไม่ทราบว่า 'นี่เป็นอย่างไร ? ' แต่ศีลของดิฉันไม่ต่างพร้อยเลย. " พวกนางภิกษุณีนำนางไปสู่สำนักของพระเทวทัตแล้ว ถามว่า " นางภิกษุณีนี้นับบวชด้วยศรัทธา. พวกดิฉันไม่ทราบกาลแห่งครรภ์ของนางนี้ตั้งขึ้น; บัดนี้ พวกดิฉันจะทำอย่างไร ? " พระเทวทัต คิดเหตุเพียงเท่านั้นว่า " ความเสียชื่อเสียง จงอย่าเกิดขึ้นแก่พวกนางภิกษุณีผู้ทำตามโอวาทของเรา " จึง

กล่าวว่า " พวกเธอ จงให้นางนั้นเสียเสีย. " นางภิกษุณีสาวนั้น ฟังคำนั้น แล้ว กล่าวว่า " แม่เจ้า ขอแม่เจ้าทั้งหลาย อย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย. ดิฉันมิได้บวชเจาะจงพระเทวทัต, แม่เจ้าทั้งหลาย จงมาเถิด จงนำดิฉันไปสู่พระเชตวัน ซึ่งเป็นสำนักของพระศาสดา. " นางภิกษุณีเหล่านั้นพา นางไปสู่พระเชตวัน กราบทูลแด่พระศาสดาแล้ว.

พระกุมารกัสสปเกิด

พระศาสดา เมื่อทรงทราบอยู่ว่า " ครรภ์ตั้งขึ้นแล้ว ในเวลานาง เป็นภฤหัสถ์ " เพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งถ้อยคำของชนอื่น จึงรับสั่งให้เชิญ พระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านมหาอนาถบิณฑิกะ ท่านจุลอนาถบิณฑิกะ นางวิสาขาอุบาลิกา และสกุลใหญ่อื่นๆ มาแล้ว ทรงบังคับพระอุบาลี เถระว่า " เธอจงไป. จงชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ให้หมดจด ในท่ามกลางบริษัท ๔. " พระเถระให้เชิญนางวิสาขามา ตรงพระพักตร์พระ- ราชแล้ว ให้สอบสวนอริกรรมนั้น. นางวิสาขานั้นให้คนล้อมเครื่องล้อม คือม่าน ครอบคู่มือ เท้า สะดือ และที่สุดแห่งท้องของนางภิกษุณีนั้น ภายในม่าน แล้วนับเดือนและวันดู ทราบว่า " นางได้มีครรภ์ในเวลาเป็น ภฤหัสถ์ " จึงบอกความนั้นแก่พระเถระ. ครั้งนั้น พระเถระยังความที่นาง เป็นผู้บริสุทธิ์ ให้กลับตั้งขึ้นในท่ามกลางบริษัทแล้ว. โดยสมัยอื่น นาง คลอดบุตรมีอานุภาพมาก ซึ่งมีความปรารถนาตั้งไว้ เทียบบาทมูลของ พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ.

มีกุมารนำหน้าพระพระราชาทรงเลี้ยง

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไป ณ ที่ใกล้สำนักของนางภิกษุณี ทรงสดับเสียงทารก จึงตรัสถามว่า " นี่เสียงอะไร ? " เมื่ออำมาตย์กราบ

ทูลว่า " พระเจ้าข้า บุตรของนางภิกษุณีนั่นเกิดแล้ว, นั้นเป็นเสียงของ
บุตรนางภิกษุณีนั่น. " ทรงนำกุมารนั้นไปสู่พระราชมณเฑียรของพระองค์
ได้ประทานให้แก่แม่นมทั้งหลาย. ก็ในวันตั้งชื่อ ชนทั้งหลายตั้งชื่อกุมาร
นั้นว่า " กัสสป " เพราะความที่กุมารนั้น เป็นผู้อันพระราชาทรงให้
เจริญแล้วด้วย เครื่องบริหารของพระกุมาร จึงรู้กันว่า " กุมารกัสสป. " กุมาร
นั้นทุบตีเด็กในสนามกีฬาแล้ว. เมื่อพวกเขาเด็กกล่าวว่า " พวกเราถูกคนไม่
มีแม่ไม่มีพ่อทุบตีแล้ว. " จึงเข้าไปเฝ้าพระราชาทูลถามว่า " ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นสมมติเทพ พวกเด็กขอมว่าหม่อมฉันว่า " ไม่มีมารดาและ
บิดา ขอพระองค์จงตรัสบอกมารดาแก่หม่อมฉัน. " เมื่อพระราช
าทรงแสดงหญิงแม่นมทั้งหลาย ตรัสว่า " หญิงเหล่านี้เป็นมารดาของเจ้า. "
จึงกราบทูลว่า " มารดาของหม่อมฉันไม่มีเท่านี้. อันมารดาของหม่อมฉัน
พึงมีคนเดียว, ขอพระองค์ตรัสบอกมารดานั้น แก่หม่อมฉันเถิด. "
พระราชาทรงดำริว่า " เราไม่อาจลวงกุมารนี้ได้ " จึงตรัสว่า " พ่อ
มารดาของเจ้าเป็นภิกษุณี เจ้าอันเรานำมาแต่สำนักนางภิกษุณี. "

กุมารกัสสปออกบวชบรรลุพระอรหัต

กุมารนั้น มีความสังเวชเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น
นั้นแหละ กราบทูลว่า " ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์ทรงให้หม่อมฉัน
บวชเถิด " พระราชาทรงรับว่า " ดีละ พ่อ " แล้วยังกุมารนั้นให้บวชใน
สำนักของพระศาสดา ด้วยสักการะเป็นอันมาก.

กุมารกัสสปนั้นได้อุปสมบทแล้ว ปรากฏว่า " พระกุมารกัสสป-
เถระ. " ท่านเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดา เข้าไปสู่ป่าพยายามแล้ว
ไม่สามารถจะให้คุณวิเศษบังเกิดได้ จึงคิดว่า " เราจะเรียนกัมมัฏฐานให้

พิเศษอีก " มาสู่สำนักของพระศาสดา อยู่ในป่าอันธวันแล้ว. ครั้งนั้นภิกษุผู้ทำสมณธรรมร่วมกัน ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บรรลุนาคามีผลแล้ว บังเกิดในพรหมโลก มาจากพรหมโลกถามปัญหา ๑๕ ข้อ กะพระ-กุมารกัสสปนั้นแล้ว ส่งไปด้วยคำว่า " คนอื่นยกพระศาสดาเสีย ที่สามารถเพื่อจะพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ไม่มี. ท่านจงไป จงเรียนเนื้อความของปัญหาเหล่านั้นในสำนักของพระศาสดาเถิด. " ท่านทำเหมือนอย่างนั้น บรรลุพระอรหัตผลในเวลาทีพระศาสดาทรงแก้ปัญหาจบ.

มารดาพระกุมารกัสสปบรรลุพระอรหัต

ก็ตั้งแต่วันที่พระเถระนั้นออกไปแล้ว น้ำตาไหลออกจากรอยนัยน์ตาทั้งสองของนางภิกษุณีผู้เป็นมารดาตลอด ๑๒ ปี. นางมีทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตร มีน้ำชุ่มไปด้วยน้ำตาที่เดียว เทียวไปเพื่อภิกษา พอเห็นพระเถระในระหว่างแห่งถนน จึงร้องว่า " ลูก ลูก " วิ่งเข้าไปเพื่อจะจับพระเถระ ชวนล้มลงแล้ว. นางมีถิ่นหลังน่านมอยู่ ลูกขึ้น มีจิวรเปียก ไปจับพระเถระแล้ว พระเถระคิดว่า " ถ้ามารดานี้จักได้ถ้อยคำอันไพเราะจากสำนักของเรา. นางจักนิบคายเสีย; เราจักเจรจากับมารดานี้ ทำให้กระด้างเทียว. " ที่นั้น พระเถระกล่าวกะนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้นว่า " ท่านเทียวทำอะไรอยู่? จึงไม่อาจตัดแม้มาตรว่าความรักได้. " นางคิดว่า " โอ ถ้อยคำของพระเถระหยาบคาย, " จึงกล่าวว่า " พ่อ พ่อพูดอะไร? " ถูกพระเถระว่าเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละอีก จึงคิดว่า " เราไม่อาจอดกลั้นน้ำตาไว้ได้สิ้น ๑๒ ปี เพราะเหตุแห่งบุตรนี้. แต่บุตรของเรา มีหัวใจกระด้าง ประโยชน์อะไรของเราด้วยบุตรนี้ " ตัดความเสนาหาในบุตรแล้ว บรรลุพระอรหัตผลในวันนั้นนั่นเอง.

พวกภิกษุพากันสรรเสริญพระพุทธคุณ

โดยสมัยอื่น ภิกษุทั้งหลายสนทนากัน ในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พระกุมารกัสสปและพระเถรี ผู้สมบุรณ์ด้วยอุปนิสัยอย่างนี้ ถูกพระเทวทัตให้ฉิบหายแล้ว. ส่วนพระศาสดาเกิดเป็นที่พึงของท่านทั้งสองนั้น; โอ! น้าอัสสรย์ ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้อนุเคราะห์โลก. "

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้ " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นปัจฉัย เป็นที่พำนักของคนทั้งสองนี้ ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่. แม้ในกาลก่อน เราก็ได้เป็นที่พำนักของคนทั้งสองนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้วจึงตรัสนิโครธชาดก^๑นี้โดยพิสดารว่า:-

**" เจ้าหรือคนอื่น พึงคบเนื้อชื่อนี้นิโครธผู้เดียว
อย่าเข้าไปคบเนื้อชื่อว่าสาชะ; ความตายในสำนัก
ของเนื้อชื่อนี้นิโครธประเสริฐกว่า. ความเป็นอยู่ใน
สำนักของเนื้อชื่อว่าสาชะนั้นจะประเสริฐอะไร. "**

ทรงประชุมชาดกว่า "เนื้อชื่อว่าสาชะในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต (ในบัดนี้). แม้บริษัของเนื้อชื่อว่าสาชะนั้น (ก็) เป็นบริษัของพระเทวทัตนั้นแหละ. แม่เนื้อตัวถึงวาระได้เป็นพระเถรี. บุตรได้เป็นกุมารกัสสป. ส่วนพระยาเนื่อนามว่านิโครธ ผู้ไปสละชีวิตแก่แม่เนื้อตัวมีกรรม^๒ คือเราเอง, " เมื่อจะทรงประกาศความที่พระเถรีตัดความรักในบุตรแล้ว

๑. ขุ. ขา. เอก. ๒๓/๕. อรรถกถา. ๑/๒๓๒.

ทำที่พึ่งแก่ตนเองแล จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เพราะบุคคลอาศัยคนอื่น ไม่สามารถเพื่อจะมีสวรรค์หรือมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้าได้, ฉะนั้น คนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน, คนอื่นจะทำอะไรได้ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๔. อุตฺตา หิ อุตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สยา

อุตฺตนา หิ สุตฺนฺเตน นาถํ ลภติ พุทฺธํ .

" ตนแลเป็นที่พึ่งของตน. บุคคลอื่นใครเล่า พึ่งเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคล มีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ พึ่ง ที่บุคคลได้โดยยาก. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาโถ คือเป็นที่พำนัก พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสคำนี้ไว้ว่า " บุคคลตั้งอยู่ในตน คือสมบุรณ์แล้วด้วยตน สามารถจะทำกุศลแล้วถึงสวรรค์ หรือเพื่อยังมรรคให้เจริญ หรือทำให้แจ้งซึ่งผลได้, เพราะเหตุนี้แหละ ตนแลพึ่งเป็นที่พึ่งของตน. คนอื่นใครเล่า? พึ่งเป็นที่พึ่งของใครได้. เพราะบุคคลมีตนฝึกดีแล้ว ก็มีความเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้พึ่งซึ่งบุคคลได้โดยยากกล่าวคือพระอรหันต์ผล. ก็คำว่า " นาถํ ลภติ พุทฺธํ " นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาพระอรหันต์.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ จบ.

๕. เรื่องอุบาสกซื้อมหากาล [๑๓๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกผู้
โสดาบันคนหนึ่งซื้อมหากาล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อุตุนา หิ
กตํ ปาปํ " เป็นต้น.

มหากาลถูกหาว่าเป็นโจรเลยถูกทรมาน

ได้ยินว่า มหากาลนั้นเป็นผู้รักหาอุโบสถ ๘ วันต่อเดือน (เดือน
ละ ๘ วัน) ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งในวิหาร. ครั้งนั้นพวกโจรตัด
ที่ต่อในเรือนหลังหนึ่งในเวลากลางคืน ถือน้ำห่อถักทะไป ถูกพวก
เจ้าของตื่นขึ้น เพราะเสียงภาชนะโลหะ (กระทบกัน) ติดตามแล้ว ไปถึง
ของที่ตนถือไว้แล้วก็หลบหนีไป.

ฝ่ายพวกเจ้าของ ติดตามโจรเหล่านั้นเรื่อยไป. พวกโจรเหล่านั้น
กระจัดกระจายหนีกันไปทั่วทิศ. ส่วนโจรคนหนึ่ง ถือน้ำห่อถักทะไปยังวิหาร
ทิ้งห่อถักทะไว้ข้างหน้ามหากาล ผู้ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่ง ล้างหน้า
อยู่ริมสระโบกขรณีแต่เช้าตรู่แล้ว หลบหนีไป.

พวกมนุษย์ติดตามหมู่โจรมา พบห่อถักทะแล้ว จึงจับมหากาลนั้น
ไว้ ด้วยกล่าวว่า " แก่ดัดที่ต่อในเรือนของพวกฉัน ถักห่อถักทะไปแล้ว
เที่ยวเดินเหมือนฟังธรรมอยู่ " ได้ทุบให้ตายแล้วก็ทิ้งไว้เลยไป.

มหากาลตายสมแก่บุรพกรรม

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายถือหมอน้ำดื่มไปแต่เช้าตรู่
พบมหากาลนั้น กล่าวว่า " อุบาสกฟังธรรมกถาอยู่ในวิหาร ได้มรรณะ
ไม่สมควร " ดังนี้แล้ว จึงได้กราบทูลแด่พระศาสดา.

พระศาสดา ตรัสว่า " อย่างนั้นกิกษุทั้งหลาย นายกาล^๑ ได้มรณะไม่สมควรในอัทธภาพนี้, แต่เขาได้มรณะสมควรแก่กรรมที่เขาทำไว้แล้วในกาลก่อนนั้นแล " อันกิกษุหนุ่มและสามเณรเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงตรัสบุรพกรรมของมหากาลนั้นว่า:-

บุรพกรรมของมหากาล

ดังได้สดับมา ในอดีตกาลพวกโจรชุมนุมอยู่ที่ปากคองแห่งปัจจันตคาม^๒ แห่งหนึ่ง ในแคว้นของพระเจ้าพาราณสี. พระราชาทรงตั้งราชภักุคน^๓ หนึ่งไว้ที่ปากคอง. ราชภักุคนนั้นรับค่าจ้างแล้ว ก็นำคนไปจากปากข้างนี้ สู่ปากข้างโน้น. นำคนจากปากข้างโน้นมาสู่ปากข้างนี้.

ต่อมมนุษย์คนหนึ่ง พากิริยาอุปสวของตนขึ้นสู่ยานน้อยแล้ว ได้ไปถึงที่นั่น. ราชภักุพอเห็นหญิงนั้น ก็เกิดเสนาหา เมื่อมนุษย์นั้นแม็กกล่าวว่า " นาย ขอท่านจงช่วยกระผมทั้งสองให้ผ่านพ้นคองเกิด. " ก็ตอบว่า " บัดนี้ ค่ำมืดเสียแล้ว. เจ้าครูเถอะ เราจักช่วยให้ท่านพ้นไป. "

มนุษย์. นาย ยังมีเวลา, ขอโปรดนำกระผมทั้งสอง ไปเดี๋ยวนี้เถอะ.

ราชภักุ. กลับเถิดท่านผู้เจริญ อาหารและที่พักอาศัยจักมีในเรือนของเราที่เดียว.

มนุษย์นั้นไม่ปรารถนา กลับเลย. ฝ่ายราชภักุคนออกนี้ ให้สัญญาแก่พวกบุรุษ ยังยานน้อยให้กลับแล้ว ให้ที่พักอาศัยที่ชุ่มประดู ให้เตรียมอาหารแก่เขาผู้ไม่ปรารถนาเลย. ก็ในเรือนราชภักุคนนั้นมีแก้วมณีดวงหนึ่ง. เขาให้เอาแก้วมณีนั่นซ่อนไว้ในชอกแห่งยานน้อย ของมนุษย์ผู้นั้นแล้วในเวลาจวนรุ่ง ให้ทำเสียงเป็นพวกโจรเข้าไป (บ้าน).

๑. นามิมหาด้วย. ๒. บ้านตั้งอยู่ริมเขตแดน. ๓. คนอันพระราชาชุบเลี้ยง ได้แก่ข้าราชการ

ลำดับนั้น พวกบุรุษแจ้งแก่เขาว่า " นาย แก้วมณีถูกพวกโจรลัก
เอาไปแล้ว. " เขาสั่งว่า " พวกเจ้าจงตั้งกองรักษาไว้ที่ประตูบ้านทั้งหลาย
ตรวจค้นคนผู้ออกไปจากภายในบ้าน. " ฝ่ายมนุษย์นอกนี้ จัศยานน้อย
เสร็จแล้วก็ขับไปแต่เช้าตรู่. ที่นั้น พวกคนใช้ของราชภัฏ จึงค้นยานน้อย
ของมนุษย์นั้น พบแก้วมณีที่ตนซ่อนไว้จึงขู่พูดว่า " เจ้าลักเอาแก้วมณี
หนีไป " ดังนี้แล้ว ก็โบย แสดงแก่นายบ้านว่า " นาย พวกผมจับตัว
ได้แล้ว. " เขาพูดว่า " ตัวเราเป็นถึงนายราชภัฏ ให้พักอาศัยในเรือน
ให้ภัยแล้ว. มันยังลักแก้วมณีไปได้. พวกเจ้าจงจับอ้ายบุรุษชั่วช้านั้น "
ดังนี้แล้ว ให้ช่วยกันทุบตายแล้วให้ทิ้งเสีย. นี่เป็นบุรพกรรมของมหากาล
นั้น. ราชภัฏนั้นเคลื่อนจากอัฐภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่ในอเวจี
นั้นสิ้นกาลนาน ถูกทุบถึงความตายอย่างนั้นแล ใน ๑๐๐ อัฐภาพ เพราะ
วิบากที่ยังเหลืออยู่.

บาปย่อมนำผู้ทำ

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงบุรพกรรมของมหากาลอย่างนั้นแล้ว
ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บาปกรรมอันตนทำไว้นั้นแล ย่อมย่ำยีสัตว์เหล่านี้
ในอบาย ๔ อย่างนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๕. อตุตนา กตํ ปาปํ อตุตซ์ อตุตสมภวํ

อภิมตฺตติ ทุมเมธํ วชิรํ วมุหํ มณี.

" บาป อันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็น

แดนเกิด ย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทราม ดุจเพชร

ย่ำยีแก้วมณี อันเกิดแต่หินฉะนั้น. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า วชิร วมุหฺย มณฺี ความว่า
เปรียบดังเพชร (ย่ำยิ) แก้วมณีที่เกิดแต่หิน. ท่านอธิบายคำนี้ไว้ว่า
"เพชรอันสำเร็จจากหิน มีหินเป็นแดนเกิด กัดแก้วมณีที่เกิดแต่หิน
คือแก้วมณีอันสำเร็จแต่หิน ซึ่งนับว่าเป็นที่ตั้งขึ้นของตณฺ์นั้นนํแล คือ
ทำให้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ทำให้ใช้สอยไม่
ได้ ฉนฺใด; บาปอันตนทำไว้แล้ว เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อม
ย่ำยิ คือขจัดบุคคลผู้มีปัญญาทราม คือผู้ไร้ปัญญา ในอบาย ๔ ฉนฺนํ
เหมือนกัน."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุที่มาประชุมบรรลุนิธิผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกเชื่อมหากล จบ.

๖. เรื่องพระเทวทัต [๑๓๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยสุธ อจฺจนฺตทุสฺสึญฺญ " เป็นต้น.

สนทนาเรื่องลามกของพระเทวทัต

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พวกภิกษุ สนทนากันในโรงธรรมว่า
" ผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัตเป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก เกลี้ยกล่อม
พระเจ้าอชาตศัตรู ยังลาภสักการะเป็นอันมากให้เกิดขึ้น ชักชวนพระเจ้า
อชาตศัตรู ในการฆ่าพระราชบิดา เป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศตุนั้น
ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระตถาคตเจ้าด้วยประการต่าง ๆ เพราะค้นหา
อันเจริญขึ้นแล้ว ด้วยเหตุคือความเป็นผู้ทุศีลนั่นเอง. "

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่ง
สนทนากันด้วยกลอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วย
กลข้อนี้, " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น. ถึงใน
กาลก่อน เทวทัตก็ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าเราด้วยประการต่าง ๆ เหมือน
กัน " ดังนี้แล้ว จึงตรัสชาดกทั้งหลาย มีกรุงกษาดกเป็นต้น แล้วตรัส
ว่า " ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาอันเกิดขึ้นเพราะเหตุคือเป็นผู้ทุศีลหุ้มห่อ
รวบรัดซึ่งบุคคลผู้ทุศีลล่วงส่วน ไปในอบายทั้งหลายมีนรกเป็นต้น
เหมือนเถายานทรายรัดรีดคันสาละจนหักรานลงจะนั้น " ดังนี้แล้ว ตรัส
พระคาถานี้ว่า :-

๖. ยสฺส อจฺจนตฺตฺสึลฺลย. มาลฺวฺวา สาลมฺมิวตฺถตฺตํ

กโรติ โส ตถตฺตานํ ยถา นํ อิจฺฉตี ทิโส.

" ความเป็นผู้รู้สึกส่วน รวบริด (อรรถาพ)
ของบุคคลใด ดูเถาย่านทรายรักรังต้นสาละ ฉะนั้น,
บุคคลนั้น ย่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจก
ปรารถนาทำให้ตนฉะนั้น. "

แก้อรรถ

ความเป็นผู้รู้สึกโดยส่วนเดียว ชื่อว่า อจฺจนตฺตฺสึลฺลย ในพระคาถา
นั้น. บุคคลผู้เป็นภุคฺคหัตถ์ ทำอุสฺสการมบถ ๑๐ ตั้งแต่เกิดก็ดี. ผู้เป็น
บรรพชิต ต้องครุภาบัติ* ตั้งแต่วันอุปสมบทก็ดี ชื่อว่า ผู้รู้สึกส่วน.

แต่บทว่า อจฺจนตฺตฺสึลฺลย นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในพระคาถา
นี้ ทรงหมายเอาความเป็นผู้รู้สึกอันมาแล้วตามคติของบุคคลผู้รู้สึกใน
๒ - ๓ อรรถาพ.

อนึ่ง ตัณหาอันอาศัยทวาร ๖ ของผู้รู้สึกเกิดขึ้น บัณฑิตพึงทราบว่
" ความเป็นผู้รู้สึก " ในพระคาถานี้.

บาทพระคาถาว่า มาลฺวฺวา สาลมฺมิวตฺถตฺตํ ความว่า ความเป็นผู้รู้สึก
กล่าวคือตัณหา รวบริด คือหุ้มห่ออรรถาพของบุคคลใดตั้งอยู่. เหมือน
เถาย่านทรายรักรังต้นสาละ. คือปกคลุมทั่วทั้งหมดทีเดียว ด้วยสามารถรับ
น้ำด้วยใบในเมื่อฝนตก แล้วหักรานลงฉะนั้นแล. บุคคลนั้นคือผู้ถูกตัณหา
กล่าวคือความเป็นผู้รู้สึกนั้นหักราน ให้ตกไปในอบายทั้งหลาย เหมือน
๑. แปลว่า อาบดินหนัก ได้แก่ ปราชิก และสังฆาภิเสศ.

คันไม้ถูกเถาย่านทรายหักราน ให้โคนลงเหนือแผ่นดินฉะนั้น. ชื่อว่า
ข่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจกผู้ใคร่ความพินาศปรารถนาทำให้
ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิยผลทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๗. เรื่องกระเลื่อกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ [๑๓๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวันทรงปรารภการกระเลื่อกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สุกрани " เป็นต้น.

พระเทวทัตพยายามทำลายสงฆ์

ความพิสดารว่า พระเทวทัตกระเลื่อกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ วันหนึ่ง เห็นท่านพระอานนท์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ บอกความประสงค์ของตนแล้ว. พระเถระฟังข่าวนั้นแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้อะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า " พระเจ้าข้า เวลาเช้า ข้าพระองค์ครองสบงที่เวฬุวันนี้แล้ว ถือบาตรจีวรเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต. พระเจ้าข้า พระเทวทัตได้เห็นข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์แล้วแลตามเข้าไปหาข้าพระองค์ ได้กล่าวคำนี้ว่า 'อาวุโส อานนท์ จำเดิมแต่วันนี้ จักทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาคเจ้า แยกจากภิกษุสงฆ์; ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า วันนี้ พระเทวทัตจักทำลายสงฆ์. คือ จักทำอุโบสถและสังฆกรรม. "

ความดีคนทำง่าย

เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาทรงเปล่งพระอุทานว่า:-

" ความดีคนดีทำง่าย, ความดีคนชั่วทำยาก, ความ
คนชั่วทำง่าย, ความชั่วอริยบุคคลทำได้ยาก "

แล้วตรัสว่า " อานนท์ จึ้นชื่อว่ากรรมอัน ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน
ทำได้ง่าย. กรรมอันเป็นประโยชน์แก่ตนทำยากนักหนา " แล้วตรัสพระ-
คาถานี้ว่า:-

๗. สุกรานิ อสาธุนิ อตุตโน อหิตานิ จ

ยิ เว หิตญจ สาธุญจ ติ เว ปรมทุกุกริ .

" กรรมอันไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน คน

ทำง่าย; กรรมใดแลเป็นประโยชน์แก่ตนและดี,

กรรมนั้นแลทำยากอย่างยิ่ง."

แก้อรรถ

ความแห่งพระคาถานี้ว่า :-

" กรรมเหล่าใดไม่ดี คือมีโทษและเป็นไปเพื่ออับาย ชื่อว่าไม่เป็น
ประโยชน์แก่ตนเพราะทำนั้นแล กรรมเหล่านั้นทำง่าย. ฝ่ายกรรมใดชื่อ
ว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำ และชื่อว่าดี ด้วยอรรถว่าหาโทษมิได้คือ
เป็นไปเพื่อสุคติ และเป็นไปเพื่อพระนิพพาน. กรรมนั้นทำแสนยาก
ราวกับท่อน้ำแม่คงคาอันไหลไปทิศตะวันออก ทำให้ไหลกลับจะนั้น."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตรผล มีโศคาปัตติ-
ผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ จบ.

๘. เรื่องพระกาลเถระ [๑๓๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระกาลเถระ
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โย สาสน " เป็นต้น.

พระเถระไม่ให้อุปัฏฐายิกาไปฟังธรรม

ดังได้ยินมา หญิงคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ตั้งอยู่ในที่แห่งมารดา
ทำนุบำรุงพระเถระนั้นอยู่. พวกคนในเรือนแห่งผู้คุ้นเคยของหญิงนั้น
ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้ว กลับมาเรือนแล้ว สรรเสริญอยู่ว่า
" โอ ชื่อพระพุทเจ้าทั้งหลายเป็นอัครจรรย. โอ พระธรรมเทศนาก็
ไพเราะ. " หญิงนั้น ฟังถ้อยคำของคนพวกนั้นแล้ว จึงบอกแก่พระกาล
ว่า " ท่านเจ้าข้า ดิฉันอยากจะฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาบ้าง. " เธอ
ห้ามเขาว่า " อย่าไปที่นั่นเลย. " หญิงนั้นในวันรุ่งขึ้นก็ขออีก แม้อัน
พระกาลนั้นห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้งก็ยังอยากจะฟังอยู่นั้นแล. มีคำถามสอดเข้า
มาว่า " ก็เหตุไฉน ? เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย. " แก้วว่า " ได้ยินว่า เธอ
ได้มีความเห็นเช่นนี้ว่า " อุบาสิกาณี ได้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้ว
จักแตกจากเรา " เหตุนั้น เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย.

วันหนึ่ง หญิงนั้นบริโภคอาหารเสร็จสมทานอุโบสถแล้ว สั่งบุตร
ไว้ว่า " แม่ จงอังกาสพระผู้เป็นเจ้าให้ดี " แล้วได้ไปวิหารแต่เช้าเทียว.
ฝ่ายบุตรของเขาก็จึงอังกาสพระกาลโดยเรียบร้อย ในกาลเธอมาถึง เธอ
ถามว่า " อุบาสิกาผู้ใหญ่ไปไหน ? " (นาง) ตอบว่า " ไปวิหารเพื่อฟัง
ธรรม. " เธอพอได้ฟังข่าวนั้น ทูรันทูรายอยู่เพราะความกลัดกลุ้มอันตั้ง
ขึ้นในท้อง (ควรจะเป็น อนุโต ในภายใน) นึกว่า " เดียวนี้ อุบาสิกา

นั้นแตกต่างมาแล้ว "รีบไป เห็นหญิงนั้นฟังธรรมอยู่ในสำนักพระศาสดา
จึงทูลพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า หญิงคนนี้เขลา ไม่เข้าใจธรรมกถาอัน
ละเอียด. อย่าตรัสธรรมกถาอันละเอียดซึ่งประดับด้วยสภาวะธรรมมีขั้น
เป็นต้น ตรัสแต่เพียงทานกถาหรือศีลกถาแก่เขาก็พอ."

สักการะยอมฆ่าคนน้อย

พระศาสดา ทรงทราบอภัยสาขของเธอแล้ว ตรัสว่า " เธอเป็น
คนปัญญาโสด อาศัยทิฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า.
เธอพยายามเพื่อฆ่าตนเอง " แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๘. โย สาสนํ อรหตํ อริยานํ ฆมฺมชีวินํ

ปฏิกุโลสี ทุมฺเมโธ ทิฏฺฐิํ นิสุตฺตํ ปาปิកํ

ผลานิ กณฺฏกสุตฺว อตฺตมณฺเฑนํ ผลฺลติ.

" บุคคลใดปัญญาโสด อาศัยทิฐิอันชั่วช้า คัด
ค้านคำสั่งสอนของพระอริยบุคคล ผู้อรหันต์ มีปกติ
เป็นอยู่โดยธรรม, บุคคลนั้นยอมเกิดมาเพื่อฆ่าตน
เหมือนขุยแห่งไม้ไผ่. "

แก้อรธ

ความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

บุคคลใดปัญญาโสด อาศัยทิฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามพวกคนผู้
กล่าวอยู่ว่า 'จักฟังธรรมก็ดี.' ว่า 'จักถวายทานก็ดี.' เพราะกลัวแต่
เสื่อมสักการะของตน เชื่อว่าได้แย้งคำสั่งสอนของพระอริยบุคคลผู้อรหันต์
มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม คือพระพุทธเจ้า. การโต้แย้งและทิฐิอันเลวทราม
นั้นของบุคคลนั้น ย่อมเป็นเหมือนขุยของไม้มีหนาม กล่าวคือไม้ไผ่,

เหตุ นั้น ไม้ไผ่เมื่อตกขุย ย่อมตกเพื่อฆ่าตนเท่านั้น จันใด ; แม้บุคคล
นั้นก็ย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน คือว่าเกิดมาเพื่อผลาญตนเอง จันนั้น. สมจริง
แม้กาลาประพันธ์นี้ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสไว้ว่า :-

" ผลนั้น แลย่อมฆ่าต้นกล้วยเสีย. ผลนั้นแลย่อม
ฆ่าไม้ไผ่เสีย, ผลนั้นแลย่อมฆ่าไม้้อเสีย, ลูกใน
ท้องย่อมฆ่าแม่ม้อศรเสีย จันใด, ลักการะก็ย่อม
ฆ่าบุรุษถ้อยเสีย จันนั้น."

ในเวลาจบเทศนา อุบาสิกาดั่งอยู่ในโศคาปิตติผล เทศนาได้มี
ประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

เรื่องพระกาลเถระ จบ.

๘. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล [๑๓๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่อ จุลกาล ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " อดุนาว กตํ ปาปํ " เป็นต้น.

จุลกาลถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพวกโจรชุดอุโมงค์ อันเจ้าของทั้งหลาย คิดตามแล้ว จึงทิ้งห่อพันธะไว้ข้างหน้าของอุบาสก ผู้ฟังธรรมกถาใน วิหารตลอดราตรี เดินออกจากวิหารแต่เช้าตรู่มาสู่กรุงสาวัตถีแล้ว ก็หลบหนีไป โดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องมหากาลนั้นแล. พวกมนุษย์เห็นเข้าแล้ว พู่ว่า " คนนี้ ทำโจรกรรมในราตรีแล้ว ทำที่เหมือนฟังธรรม เทียวไป, ท่านทั้งหลายจงช่วยกันจับมันไว้ ดังนี้แล้ว โบชอุบาสกนั้น.

จุลกาลรอดตายเพราะนางกุมภทาสีช่วย

หมูนางกุมภทาสี เดินไปทำน้ำ ประสบเหตุ นั้น จึงกล่าวว่า " นาย ท่านทั้งหลายจงหนีไป. ท่านผู้นี้ยอมไม่ทำกรรมเห็นปานนั้น " ดังนี้แล้ว ใ้หม่นุชย์พวกนั้นปล่อยเขาแล้ว. เขาไปวิหาร บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " ท่านขอรับ ก็กระผมถูกมนุษย์ทั้งหลายให้จับหายแล้ว. กระผมได้ชีวิต เพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี. " ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความนั้นแด่พระ- ตถาคต.

จะเศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเพราะตน

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ

ทั้งหลาย จุลกาลอุบาสก ได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี และ
ความที่ตนไม่ใช่ผู้ทำ; ด้วยว่า ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ทำบาปกรรมด้วยตน
แล้ว ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ในอบายมีนรกเป็นต้น. ส่วนสัตว์
ทั้งหลายทำกุศลแล้ว ไปสู่สุคติและนิพพาน ย่อมชื่อว่าบริสุทธิได้ด้วยตน
เอง " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๕. อุตตนา ว กตํ ปาปํ อุตตนา สงฺกิลิสุตติ
 อุตตนา อกตํ ปาปํ อุตตนา ว วิสุชฺฌติ
 สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจุตฺตํ นาณฺโณ อณฺณํ วิโสชฺเช.

" บำปอันผู้ใดทำแล้วด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อมเศร้า
หมองด้วยตน ; บำปอันผู้ใดไม่ทำด้วยตน, ผู้นั้นย่อม
บริสุทธิด้วยตนเอง ; ความบริสุทธิไม่บริสุทธิ เป็น
ของเฉพาะตน, คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิไม่ได้. "

 แก้อรรถ

ความแห่งพระคาถานี้ว่า :-

อกุศลกรรมเป็นกรรมอันผู้ใดทำแล้วด้วยตน. ผู้นั้นเมื่อเสวยทุกข์
ในอบาย ๔ ชื่อว่าเศร้าหมองด้วยตนเอง ; ส่วนบำปอันผู้ใดไม่ได้ทำด้วย
ตน ผู้นั้นเมื่อไปสู่สุคติและนิพพาน ชื่อว่าย่อมบริสุทธิด้วยตนเอง. ความ
บริสุทธิกล่าวคือกุศลกรรม และความไม่บริสุทธิกล่าวคืออกุศลกรรม เป็น
ของเฉพาะตน คือย่อมผลัดผลเฉพาะในตนของสัตว์ผู้ทำทั้งหลาย. บุคคล

อื่นทำบุคคลอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ ก็ให้หมดจดไม่ได้เลย ให้เศร้าหมอง
ไม่ได้เลย."

ในกาลจบเทศนา จุลกาลตั้งอยู่แล้วในโศคาปัตติผล. พระธรรม-
เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล จบ.

๑๐. เรื่องพระอิตตทัตถเถระ [๑๓๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอิตต-
ทัตถเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อตุตทตฺถํ ปฺรตุเณน " เป็นต้น.

พระเถระพยายามบำเพ็ญประโยชน์

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสในกาลที่จวนจะปรินิพพานว่า
" ภิกษุทั้งหลาย โดยกาลล่วงไป ๔ เดือนแล้ววันนี้ เราจักปรินิพพาน. "
ภิกษุประมาณ ๘๐๐ รูปซึ่งยังเป็นปุณฺณ เกิดความสังเวช ไม่ละสำนัก
พระศาสดาเลย เทียวปรึกษากันว่า " ท่านผู้มีอายุ พวกเราจะทำอะไร
หนอแล ? "

ส่วนพระอิตตทัตถเถระ คิดว่า " ขาวว่า พระศาสดา จักปรินิพพาน
โดยกาลล่วงไป ๔ เดือน. ก็ตัวเรายังเป็นผู้มีราคะไม่ไปปราศ. เมื่อพระ-
ศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ เราจักพยายามเพื่อประโยชน์แก่พระ-
อรหันต์. " พระเถระนั้น ย่อมไม่ไปสำนักของภิกษุทั้งหลาย. ลำดับนั้น
ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า " ผู้มีอายุ ทำไม ? ท่านจึงไม่มาสำนักของ
พวกกระผมเสียเลย. ท่านไม่ปรึกษาอะไร ๆ " ดังนี้แล้ว ก็นำไปสู่สำนัก
พระศาสดา กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ภิกษุรูปนี้ ย่อมทำชื้ออย่างนี้. "

พระอิตตทัตถเถระนั้น แม้พระศาสดาตรัสว่า " เหตุไร ? เธอ
จึงทำอย่างนั้น " ก็กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ขาวว่า พระองค์จัก
ปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน. ข้าพระองค์พยายามเพื่อบรรลुพระ-
อรหันต์ ในเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ. "

ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าบูชาพระศาสดา

พระศาสดา ประทานสาธุการแก่พระเถระนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความสันทะในเรา. ผู้นั้นควรเป็นอุจจัตตัตตะ ด้วยว่าชนทั้งหลายบูชาอยู่ด้วยวัตถุต่างๆ มีของหอมเป็นต้น ย่อมไม่ชื่อว่าบูชาเรา, ส่วนผู้บูชาอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมชื่อว่าบูชาเรา; เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุรูปอื่นก็พึงเป็นเช่นอุจจัตตัตตะ " ดังนี้แล้ว

ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑๐. อุตตตตถุถิ ปฺรตฺถเนน พหุณาปี น หาปเย

อุตตตตถุถมภิญญาเย สทตฺถปฺสุโต สียา.

" บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อมเสีย
เพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์
ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ชวนชวยในประโยชน์ของตน."

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า.

" บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่พึงยังประโยชน์ของตน แม้ประมาณ
กาคณิกหนึ่งให้เสื่อมเสีย เพราะประโยชน์ของคนอื่น แม้ประมาณค่าตั้ง
พันทีเดียว. ด้วยว่าประโยชน์ของตนแห่งบุคคลนั้นแล แม้ประมาณกาคณิก
หนึ่ง ก็ยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้, ประโยชน์ของ
คนอื่น หาให้สำเร็จไม่. ส่วนสองบาทพระคาถาเหล่านี้ พระผู้มีพระภาค
เจ้าไม่ตรัสอย่างนั้น ตรัสด้วยหัวข้อแห่งกัมมัญฐาน. เพราะฉะนั้น ภิกษุ

๑. เป็นชื่อของมาตราเงินอย่างต่ำที่สุด แทบไม่มีค่าเสียเลย แต่ในที่นี้ เป็นคุณบทของคำว่า
ประโยชน์ จึงหมายความว่า ประโยชน์ของตนแม้เล็กน้อย จนไม่รู้จะประมาณได้ว่าเท่าไหน ก็ไม่
ควรให้เสียไป.

ตั้งใจว่า 'เราจะไม่ยังประโยชน์ของคนให้เสื่อมเสีย' ดังนี้แล้ว ก็ไม่เพียง
ยังมีการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เป็นต้น อันบังเกิดขึ้นแก่สงฆ์ หรือวัตถุมิ
อุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมเสีย. ด้วยว่าภิกษุบำเพ็ญอภิสมจาริกวัตร
ให้สมบูรณ์อยู่แล ย่อมทำให้แจ้งซึ่งผลทั้งหลายมีอริยผลเป็นต้น. เพราะ-
ฉะนั้น การบำเพ็ญวัตรให้บริบูรณ์แม้นี้ จึงชื่อว่าเป็นประโยชน์ของคนแท้.

อนึ่ง ภิกษุใด มีวิปัสสนาอันปรารถนียิ่งแล้ว ปรารถนาการแห่ง
ตลอดว่า 'เราจักแห่งตลอดในวันนี้ ๆ แหะละ' ดังนี้แล้ว ประพฤติอยู่.
ภิกษุนั้น แม้ยังวัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมแล้ว ก็พึงทำกิจของตน
ให้ได้. ก็ภิกษุรู้จักประโยชน์ของคนเห็นปานนั้น คือกำหนดได้ว่า 'นี่
เป็นประโยชน์ตนของเรา' พึงเป็นผู้เร่งชวนชวน ประกอบในประโยชน์
ของคนนั้น. "

ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้น ได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผล เทศนา
ได้เป็นประโยชน์แม้แก่ภิกษุผู้ประชุมกันทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระอิตตทัตถเถระ จบ.

อัครวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๒ จบ.

คาถาธรรมบท

โลกวรรคที่ ๑๓

ว่าด้วยเรื่องโลก

[๒๓] ๑. บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว ไม่พึงอยู่ร่วม
ด้วยความประมาท ไม่พึงเสพความเห็นผิด ไม่พึง
เป็นคนรกลอก.

๒. บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าว อันตน
พึงดูขึ้นยืนรับ บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต
ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และ
โลกหน้า, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึง
ประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรม
ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า.

๓. พระยามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณา
เห็นอยู่ซึ่งโลก เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ (และ)
เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดด.

๔. ท่านทั้งหลายจงดูโลกนี้ อันตระการดุจราชรถ
ที่พวกคนเขลาหมกอยู่ (แต่) พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่.

๕. ผู้ใดประมาทในก่อน ภายหลังไม่ประมาท
ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนดวงจันทร์พ้น
จากหมอกฉะนั้น.

๖. บุคคลใดละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วย

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๑๐ เรื่อง.

กุศล บุคคลนั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวง
จันทร์พ้นแล้วจากหมอกฉะนั้น.

๙. สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนบอด ในโลกนี้น้อย
คนนักจะเห็นแจ้ง น้อยคนนักจะไปในสวรรค์ เหมือน
นกหลุดแล้วจากข่า (มีน้อย) ฉะนั้น.

๑๐. หงส์ทั้งหลาย ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์
ท่านผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์ ชีรชน
ชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไปจากโลกได้.

๑๑. บาปอันชนผู้กำลวงธรรมอย่างเอกเสียด ผู้
มักพูดเท็จ ผู้มีปรโลกอันลวงเลยเสียแล้ว ไม่พึงทำ
ย่อมไม่มี.

๑๒. พวกคนตระหนี่ จะไปสู่เทวโลกไม่ได้เลย
พวกชนพาลแล ย่อมไม่สรรเสริญทาน ส่วนนัก-
ปราชญ์อนุโมทนาทานอยู่ เพราะเหตุนั้นนั่นแล นัก-
ปราชญ์นั้นจึงเป็นผู้มีสุขในโลกหน้า.

๑๓. โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราช
ในแผ่นดิน กว่า การไปสู่สวรรค์ และกว่าความเป็น
ใหญ่ในโลกทั้งปวง.

จบโลกวรรคที่ ๑๓

๑๓. โลกวรรณกรรม

๑. เรื่องกัญหนุ่ม [๑๓๙]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกัญหนุ่มรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " หีน ฐมม " เป็นต้น.

กัญทะเลาะกับหลานสาวนางวิสาขา

ได้ยินว่า พระเถระรูปใดรูปหนึ่งพร้อมทั้งกัญหนุ่ม ได้ไปสู่เรือนของนางวิสาขาแต่เช้าตรู่ ข้าวต้มประจำยามเป็นของอันเขตกแต่งไว้เป็นนิตย์ เพื่อกัญประมาณ ๕๐๐ รูป ในเรือนของนางวิสาขา. พระเถระจั้นข้าวต้มแล้ว ให้กัญหนุ่มนั่งอยู่บนเรือนของนางวิสาขานั้น ส่วนตนได้ไปเรือนหลังอื่น. ก็โดยสมัยนั้น ธิดาของบุตรของนางวิสาขาดังอยู่ในฐานะของย่า^๑ ทำการชวนขายแก่กัญทั้งหลาย. นางกรองน้ำเพื่อกัญหนุ่มนั้น เห็นเงาหน้าของตนในตุ่ม จึงหัวเราะ. แม้กัญหนุ่มมองดูนางก็หัวเราะ. นางเห็นกัญหนุ่มนั้นหัวเราะอยู่ จึงกล่าวว่า " คนหัวขาด ย่อมหัวเราะ" ลำดับนั้นกัญหนุ่มค้านางว่า " เธอก็หัวขาด. ถึงมารดาบิดาของเธอก็หัวขาด." นางร้องให้ไปสู่สำนักของย่าในโรงครัวใหญ่. เมื่อนางวิสาขากล่าวว่า " นี่อะไร ? แม่ " จึงบอกเนื้อความนั้น. นางวิสาขานั้นมาสู่สำนักของกัญหนุ่มแล้ว พูกว่า " ท่านเจ้าข้า อย่าโกรธแล้ว. คำนั้นเป็นคำไม่หนักนักสำหรับพระผู้เป็นเจ้า ผู้มีผมและ

๑. หมายความว่า ทำแทนนางวิสาขาผู้เป็นย่า

เลียบอันตัดแล้ว ผู้มีผ้าถุงผ้าห่มอันตัดแล้ว ผู้ถือกระบือตัด ณ ท่ามกลาง
เที่ยวไปอยู่เพื่อศึกษา." ภิกษุหนุ่มพูดว่า "เออ อุบาสิกา ท่านยอม
ทราบความที่อาตมาเป็นผู้มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น." การที่หลานของท่าน
นี้คำทำอาตมาว่า 'ผู้มีหัวขาด' ดังนี้ จักควรหรือ?" นางวิสาขา
ไม่ได้อาจ เพื่อให้ภิกษุหนุ่มยินยอมเลย (ทั้ง) ไม่ได้อาจเพื่อให้นางทาริกา
ยินยอม. ขณะนั้น พระเถระมาแล้ว ถามว่า "นี่อะไรกัน ? อุบาสิกา"
ฟังความนั้นแล้ว เมื่อจะกล่าวสอนภิกษุหนุ่ม จึงพูดว่า "ผู้มีอายุ เธอจง
หลีกไป, หญิงนี้ไม่ได้คำตอบเธอผู้มีผมเลียบและผ้าอันตัดแล้ว ผู้ถือกระบือ
ตัดในท่ามกลางเที่ยวไปอยู่เพื่อศึกษา, เธอจงเป็นผู้นิ่งเสีย."

ภิกษุหนุ่ม. อย่างนั้นขอรับ ท่านไม่ดูความอุปัฏฐากของตน จัก
ดูความกระผมทำไม ? การที่นางดำกระผมว่า 'ผู้มีหัวขาด' จักควรหรือ ?

ขณะนั้น พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "นี่อะไรกัน ?" นาง-
วิสาขากราบทูลประพฤติเหตุนั้นตั้งแต่ต้น.

พระศาสดาประทานโอวาทแก่ภิกษุหนุ่ม

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติผลของภิกษุหนุ่มนั้น
แล้ว จึงทรงดำริว่า "เรากล้ายตามภิกษุหนุ่มนี้จะควร" ดังนี้แล้ว จึง
ตรัสกะนางวิสาขาว่า "วิสาขา ก็ทาริกาของท่านคำทำสาวกทั้งหลายของ
เราให้เป็นผู้มีศีรษะขาด ด้วยเหตุสักว่ามีผมอันตัดแล้วเป็นต้นนั้นแล ควร
หรือ?" ภิกษุหนุ่ม ลูกขึ้นประคองอัญชลีในทันใดนั้นแล กราบทูล
ว่า "พระเจ้าข้า พระองค์ยอมทรงทราบปัญหานั้นด้วยดี. อุปัชฌาย์ของ
ข้าพระองค์และมหาอุบาสิกา ย่อมไม่ทราบด้วยดี." พระศาสดา ทรง
ทราบความที่พระองค์เป็นผู้อนุเคราะห์แก่ภิกษุหนุ่มแล้ว ตรัสว่า "ชื่อว่าความ

เป็นการหัวเราะปรารภถามคุณเป็นธรรมเนียมแล้ว. อนึ่งการเสพธรรมที่
ชื่อว่าเลว และการอยู่ร่วมกับความประมาทย่อมไม่ควร " จึงตรัสพระคาถา
นี้ว่า :-

๑. หีนํ ฌมมํ น เสเวยฺย ปมาเทน น ลํ วเส

มิจุณาภิภูจี น เสเวยฺย น สียา โลกวฑฺฒโน.

" บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว, ไม่พึงอยู่ร่วม
ด้วยความประมาท, ไม่พึงเสพความเห็นผิด ไม่พึง
เป็นคนรกโลก. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนว่า หีนํ ฌมมํ ได้แก่ ธรรม คือ
เบญจกามคุณ. แท้จริง ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น อันชนเลว โดยที่สุด
แม้ธูและโคเป็นต้นพึงเสพ. ธรรมคือเบญจกามคุณ ย่อมให้สัตว์ผู้เสพ-
บังเกิดในฐานะทั้งหลายมีนรกเป็นต้นอันเลว เพราะเหตุนั้น ธรรมคือ
เบญจกามคุณนั้น จึงชื่อว่าเป็นธรรมเลว: บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว
นั้น. บทว่า ปมาเทน ความว่า ไม่พึงอยู่ร่วมแม้ด้วยความประมาท มี
อันปล่อยสติเป็นลักษณะ บทว่า น เสเวยฺย ได้แก่ ไม่พึงถือความเห็น
ผิด. บทว่า โลกวฑฺฒโน ความว่า ก็ผู้ใดทำอย่างนี้. ผู้นั้นย่อมชื่อว่า
เป็นคนรกโลก; เพราะเหตุนั้น (ไม่) พึงเป็นคนรกโลก เพราะไม่ทำ
อย่างนั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนุ่มตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว. เทศนา
ได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุหนุ่ม จบ.

๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ [๑๓๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภพระบิดา
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อุตฺตัญฺเฐ นปฺปมฺชฺเชยฺย " เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์บุรี
โดยเสด็จไปครั้งแรก มีการต้อนรับอันพระญาติทั้งหลายทำแล้วเสด็จไปสู่
นิโครธาราม ทรงนิรมิตตนจกกรมในอากาศ จกกรมบนรัตนจกกรมนั้น
ทรงแสดงธรรมเพื่อต้องการทำลายมานะของพระญาติทั้งหลายแล้ว. พระ-
ญาติทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสแล้ว ถวายบังคมตั้งต้นแต่พระเจ้าสุทโธทนมหา-
ราช. ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระญาตินั้น. เมื่อมหาชนปรารภ
ฝนนั้น สนทนากันแล้วพระศาสดาตรัสว่า " ไซ้แต่ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้
ภิกษุทั้งหลาย. ถึงในกาลก่อน ฝนโบกขรพรรษก็ตกในสมาคมแห่งญาติ
ของเราเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว จึงตรัสเวสสันดรชาดก*. บรรดาพระญาติ
ซึ่งฟังพระธรรมเทศนาแล้วหลีกไปอยู่. แม้องค์หนึ่งก็ไม่นิมนต์พระศาสดา
แล้ว. แม้พระราชาก็ไม่ทรงนิมนต์เลย ด้วยทรงดำริว่า " บุตรเราไม่มา
สู่เรือนของเรา จักไปไหน ? " ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไป; ก็แลครั้นเสด็จไป
แล้ว รับสั่งให้คนตกแต่งข้าวต้มเป็นต้น ให้ปูลาดอาสนะทั้งหลายไว้เพื่อ
ภิกษุมิประมาณสองหมื่น ในพระราชมนเทียร.

๑. ขุ. ขา. มหา. ๒๓/๓๖๕. อรรถกถา. ๑๐/๓๑๕.

วันรุ่งขึ้น พระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต ทรงใคร่ครวญว่า " พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย เสด็จถึงพระนครแห่งพระบิดาแล้ว เสด็จตรงไปสู่ตระกูลแห่งพระญาติที่เดียวหรือหนอแล ? หรือว่า เสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต โดยลำดับ " ทรงเห็นว่า " เสด็จเที่ยวไปโดยลำดับ " ดังนี้แล้ว จึงเสด็จดำเนินไปเพื่อบิณฑบาตตั้งแต่เรือนหลังแรก. พระมารดาของพระราหุลประทับนั่งบนพื้นปราสาทแลเห็นแล้ว จึงกราบทูลประพาดเหตุนั้นแด่พระราชา พระราชาทรงจัดแจงผ้าสาฎกริบเสด็จออกไป ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ตรัสว่า " ลูก เพราะเหตุไร ? ท่านจึงให้ข้าพเจ้าฉิบหาย. ท่านเที่ยวไปเพื่อศึกษา ให้ความละอายเกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน. จินตนาการว่ากรรมไม่ควรอันท่านทำแล้ว. การที่ท่านเที่ยวไปด้วยวอทองคำเป็นต้น เที่ยวไปเพื่อศึกษา ในนครนี้นั้นแหละจึงควร ; ท่านให้ข้าพเจ้าละอายทำไม ? "

การบิณฑบาตเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า

พระศาสดา. มหาบพิตร อาตมภาพให้พระองค์ละอายหามิได้, แต่อาตมภาพย่อมประพาดตามวงศ์สกุลของตน.

พระราชา. พ่อ ก็การเที่ยวไปเพื่อศึกษาแล้วเป็นอยู่ เป็นวงศ์ของข้าพเจ้าหรือ ?

พระศาสดาตรัส ว่า " มหาบพิตร นั้นมิใช่เป็นวงศ์ของพระองค์. แต่ นั้นเป็นวงศ์ของอาตมภาพ ; เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่พ้นหนึ่ง เสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่เหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ภายิตพระคาถาเหล่านั้นว่า:-

๒. อุตฺตัญฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย ฌมฺมํ สุจริตํ จเร
 ฌมฺมจาริํ สุขํ เสติ อสุมี โลกํ ปรมฺหิ จ.
 ฌมฺมํ จเร สุจริตํ น นํ ทฺวจฺจริตํ จเร
 ฌมฺมจาริํ สุขํ เสติ อสุมี โลกํ ปรมฺหิ จ.

" บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าว อันตนพึง
 ลูกขึ้นยืนรับ, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ผู้มี
 ปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลก
 หน้า, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต, ไม่พึง
 ประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต, ผู้มีปกติประพฤติธรรม
 ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺตัญฺเฐ ความว่า ในก้อนข้าว อันตน
 พึงลูกขึ้นยืนรับที่ประคองเรือนของชนเหล่าอื่น. บทว่า นปฺปมชฺเชยฺย
 ความว่า ก็ภิกษุเมื่อให้ธรรมนิยมของผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นปกติเสื่อมแล้ว
 แสวงหาโภชนะอันประณีต ชื่อว่าย่อมประมาท ในก้อนข้าวอันตนพึงลูก
 ขึ้นยืนรับ. แต่ว่าเมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอกเพื่อบิณฑบาต ชื่อว่าย่อมไม่
 ประมาท. ทำอยู่อย่างนั้น ชื่อว่าไม่พึงประมาท ในก้อนข้าวที่ตนพึงลูกขึ้น
 ยืนรับ.

บทว่า ฌมฺมํ ความว่า เมื่อละการแสวงหาอันไม่ควรแล้วเที่ยวไป
 ตามลำดับตรอก ชื่อว่าพึงประพฤติธรรม คือการเที่ยวไปเพื่อภิกษุอัน
 นั้นแลให้เป็นสุจริต. คำว่า สุขํ เสติ นั้น สักว่าเป็นเทศนา. อธิบายว่า

เมื่อประพฤดิธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ชื่อว่าประพฤดิธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขโดยอิริยาบถแม้ทั้ง ๔ ในโลกนี้และโลกหน้า.

สองบทว่า น ตํ ทุจฺจริตํ ความว่า เมื่อเที่ยวไปในอโคจร ต่างด้วยอโคจรมีหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่าย่อมประพฤดิธรรม คือการเที่ยวไปเพื่อภิกษาให้เป็นทุจฺจริต. ไม่ประพฤดิอย่างนั้น พึงประพฤดิธรรมนั้นให้เป็นสุจฺจริต, ไม่พึงประพฤดิธรรมนั้นให้เป็นทุจฺจริต. คำที่เหลือ มีเนื้อความดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

ในเวลาจบเทศนา พระราชาทรงดำรงอยู่ในพระโศคาปิตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ จบ.

๓. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา [๑๓๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญวิปัสสนามีประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ยถา ปุพฺพุกัมปสฺสเส " เป็นต้น.

ภิกษุถือเอาพยับแดคเป็นอารมณ์

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น เรียนกัมมัญฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า แม้พยายามอยู่ ก็ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษ จึงคิดว่า " พวกเราจักเรียนกัมมัญฐานให้วิเศษ " กำลังมาสู่สำนักของพระศาสดา เห็นพยับแดคในระหว่างทาง เจริญกัมมัญฐานมีพยับแดคเป็นอารมณ์นั้นแหละมาแล้ว. ฝนตกในขณะแห่งภิกษุเหล่านั้นเข้าไปสู่วิหารนั่นเอง ภิกษุเหล่านั้นยืนที่หน้ามุขนั้น ๆ เห็นฟองน้ำทั้งหลายซึ่งตั้งขึ้นแล้ว แดกไปอยู่ด้วยความเร็วแห่งสายน้ำ ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า " อตภาพเมนี้ เป็นเช่นกับฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแดกไปเหมือนกัน. " พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นเอง ทรงเลดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงแผ่พระโอภาส เหมือนตรัสกับภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสพระคานีว่า :-

๓. ยถา ปุพฺพุกัมปสฺสเส ยถา ปสฺสเส มรีจิก

เอวํ โลกํ อเวกฺขนตํ มจฺจุราชา น ปสฺสติ.

" พระยามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลก เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดค. "

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มรีจิกํ คือพยับแคด จริงอยู่ พยับแคด แม้ปรากฏขึ้นแต่ที่ไกลเทียว ด้วยสามารถมีสัณฐานดังสัณฐานเรือนเป็นต้น เป็นของเข้าถึงความเป็นรูปที่ถือเอามีได้ เป็นของว่างเปล่าแท้ (ย่อม ปรากฏ) แก่คนทั้งหลายผู้เข้าไปใกล้อยู่, เพราะเหตุนี้ จึงมีอธิบายว่า "พระยามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลกมีขันธเป็นอาทิ เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ เพราะอรธว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไป (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแคด เพราะความเป็นธรรมชาติว่างเปล่าเป็น อาทิ ฉะนั้น."

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ในที่แห่ง ตนยืนนั่นเอง ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา จบ.

๔. เรื่องอภัยราชกุมาร [๔๔๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอภัยราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "เออ ปุสฺสธัมมิ์ โลภ " เป็นต้น.

พระกุมารได้รับพระราชทานราชสมบัติ

ได้ยินว่า เมื่ออภัยราชกุมารนั้น ทรงปราบปรามปัจฉินชนบทให้สงบมาแล้ว พระเจ้าพิมพิสารผู้พระบิดา ทรงพอพระทัยแล้ว พระราชทานหญิงพื่อนคนหนึ่ง ผู้ฉลาดในการพื่อนและการจับแล้ว ได้พระราชทานราชสมบัติสิ้น ๗ วัน. อภัยราชกุมารนั้น ไม่เสด็จออกภายนอกพระราชมณเฑียรเลย. เสวยสิริแห่งความเป็นพระราชาสิ้น ๗ วัน เสด็จไปสู่ท่าแม่น้ำในวันที่ ๘ ทรงสงระสนานแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระอุทยาน ประทับนั่งทอดพระเนตรการพื่อนและการจับของหญิงนั้น ดูสันตติมหาอำมาตย์. ในขณะนั้นเอง แม่นางนั้นได้ทำกาละ ด้วยอำนาจของลมกล้าดุจศัสตรา ดูหญิงพื่อนของสันตติมหาอำมาตย์ พระกุมารมีความโศกเกิดขึ้นแล้ว เพราะกาลกิริยาของหญิงพื่อนนั้น ทรงดำริว่า "ผู้อื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักไม่อาจให้ความโศกนี้ของเราดับได้ " ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงให้ความโศกของข้าพระองค์ดับเถิด. "

อุบายระงับความโศก

พระศาสดา ทรงปลอบพระกุมารนั้นแล้วตรัสว่า " กุมาร ก็ประมาณแห่งน้ำตาทั้งหลาย ที่เธอร้องให้อยู่ในกาลแห่งหญิงนี้ตายแล้ว อย่างนี้ นี่แลให้เป็นไปแล้ว ย่อมไม่มีในสงสาร ซึ่งมีที่สุดอันใคร ๆ รู้ไม่ได้ "

ทรงทราบความที่ความโสกเป็นภาพเบาบาง เพราะเทศนานั้นแล้วจึง
ตรัสว่า " กุมาร เธออย่าโสกเลย, ข้อนั้นเป็นฐานะเป็นที่จ่มลงของชน
พาลทั้งหลาย ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. เอล ปสฺสณิม โลกํ จิตฺตํ ราชรูปมํ

ยตุถ พาลา วิสีทฺหติ นตฺถิ สงฺโก วิขานตํ

" ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้" อันตระการ ดุจ

ราชรถ, ที่พวกคนเขลาหมกอยู่, (แต่) พวกผู้รู้หา

ข้องอยู่ไม่."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า เอล ปสฺสณ พระศาสดาตรัสหมาย
เอาพระราชมารณันเอง, สอนบทว่า อิมํ โลกํ ได้แก่อัตภาพ กล่าวคือ
ขันธโลกเป็นต้นนี้. บทว่า จิตฺตํ ความว่า อันวิจิตรด้วยเครื่องประดับ
มีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น ดุจราชรถอันวิจิตรด้วยเครื่องประดับมีแก้ว
๑ ประการเป็นอาทิ. สอนบทว่า ยตุถ พาลา ความว่า พวกคนเขลา
เท่านั้นหมกอยู่ในอัตภาพใด. บทว่า วิขานตํ ความว่า แต่สำหรับพวก
ผู้รู้คือบัณฑิตทั้งหลาย หามีความข้องในกิเลสเครื่องข้อง คือราคะเป็นต้น
แม้อย่างหนึ่งในอัตภาพนั้นไม่.

ในเวลาจบเทศนา พระราชมารตั้งอยู่ในโศคาปตติผลแล้ว, พระ-
ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอภัยราชกุมาร จบ.

๑. พระศาสดาตรัสสอนบทว่า เอล ปสฺสณ ในพระคานันั้น ทรงหมายเอาจำเพาะพระราชมาร.

๕. เรื่องพระสัมมชชนเถระ [๑๔๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัมมชชนเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โย จ ปุพฺเพ ปมฺชชิตฺวา " เป็นต้น.

ผู้ไม่ประมาทย่อมยังโลกให้สว่าง

ได้ยินว่า พระเถระนั้นไม่ทำเวลาให้เป็นประมาณว่า " เข้าหรือเย็น " ย่อมเที่ยวกวาดอยู่เนื่อง ๆ. วันหนึ่ง พระเถระนั้น ถือไม้กวาดไปสู่สำนักของพระเรวตเถระ ผู้นั่งในที่พักกลางวันแล้ว กล่าวว่า " พระเถระนี้เป็นผู้เกียจคร้านมาก. บริโภคของที่ชนถวายด้วยศรัทธา แล้วมานั่งอยู่; การที่พระเถระนั้นถือเอาไม้กวาดแล้วกวาดที่แห่งหนึ่ง จะไม่กวาดหรือ ? " พระเถระคิดว่า " เราจักให้โอวาทแก่เธอ " ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า " มานีแนะ คุณ."

พระสัมมชชนเถระ. อะไร ? ขอรับ.

พระเรวตเถระ. ท่านจงไป. อาบน้ำแล้วจงมา.

พระสัมมชชนเถระนั้น ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ลำดับนั้น พระเถระให้เขอนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว เมื่อจะกล่าวสอน จึงกล่าวว่า " คุณ ธรรมดาภิญฺเฏเที่ยวกวาดอยู่ตลอดทุกเวลา ไม่ควร, ก็การที่ภิญฺเฏกวาดแต่เช้าตรู่แล้ว เทียวบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตแล้วมานั่งในที่พักกลางวันหรือในที่พักกลางวัน สาธยาชอาการ ๓๒ เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในอรรถภาพแล้ว ลุกขึ้นกวาดในเวลาเย็น จึงควร. อัน

ภิกษุไม่กวาดตลอดกาลเป็นนิตย์ แล้วพึงทำโอกาส ชื่อแม่แก่นั้น." พระ-
สัมมชชนเถระนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้ว ไม่นานเท่าไรก็บรรลุ
พระอรหัต. ที่นั้น ๆ ได้รกรุงรังแล้ว.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะพระสัมมชชนเถระนั้นว่า " สัมมช-
ชนเถระผู้มีอายุ ที่นั้น ๆ รกรุงรัง. เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่กวาด ? "

พระสัมมชชนเถระ. ท่านผู้เจริญ กระผมทำแล้วอย่างนั้น ในเวลา
ประมาท, บัดนี้ กระผมเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระศาสดาว่า " พระเถระนี้ พยากรณ์
อรหัตผล." พระศาสดาตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเรา
เที่ยวกวาดอยู่ในเวลาประมาทในก่อน. แต่บัดนี้ บุตรของเราขยับยังอยู่
ด้วยความสุขซึ่งเกิดแต่มรรคผล จึงไม่กวาด " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถา
นี้ว่า :-

๕. โย จ ปุพฺเพ ปมฺชิตฺวา ปจฺจา โส นปฺมชฺชติ

โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภามุตฺโตว จนฺทิม.

" ผู้ใดประมาทในก่อน ภายหลังไม่ประมาท,
ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนดวงจันทร์พ้น
แล้วจากหมอกฉะนั้น."

แก้อรรถ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคานี้ว่า :-

บุคคลใดประมาทแล้วในก่อน ด้วยการทำวัตรและวัตรตอบ หรือ
ด้วยการสาธยายเป็นต้น ภายหลังขยับยังอยู่ด้วยสุขซึ่งเกิดแต่มรรคผล ชื่อว่า

ย่อมไม่ประมาท. บุคคลนั้น ย่อมยังโลกมีขันธเป็นต้นนี้ให้สว่าง คือย่อม
ทำให้แสงสว่างเป็นอันเดียวกันได้ด้วยมรรคญาณ เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้ว
จากหมอกเป็นต้น ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสัมมาชชนเถระ จบ.

๖. เรื่องพระอังกูลิมาลเถระ [๑๔๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอังกูลิมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ยสุส ปาปํ กตํ กมฺมํ " เป็นต้น.

ต้นคดีปลายตรงใช้ได้

เนื้อเรื่องบันทึกพึงทราบด้วยสามารถแห่งอังกูลิมาลสูตร^๑นั้นแล. ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา บรรลุพระอรหัตแล้ว. ครั้นนั้นแล ท่านพระอังกูลิมาลไปแล้วในที่ลับหลีกเร้นอยู่ เสวยวิมุตติสุขแล้ว, เปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า :-

" กิผู้ใด ประมาทแล้วในก่อน ภายหลังไม่ประ-
มาท, ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์
พ้นแล้วจากหมอกฉะนั้น. "

ครั้นเปล่งอุทานแล้ว ก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ. ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุ พระเถระบังเกิดแล้ว ณ ที่ไหนหนอแล ? พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำปรารภถึงที่บังเกิดของพระอังกูลิมาลเถระ. พระเจ้าข้า. " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราปรินิพพานแล้ว. " เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า " พระอังกูลิมาลเถระฆ่านุชยมีประมาณเท่านี้ ปรินิพพานแล้วหรือ ? พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะอังกูลิมาลนั้นไม่ได้กลยามิตรสักคนหนึ่ง จึงได้ทำบาปมีประมาณ

เท่านี้ในกาลก่อน. แต่ภายหลังเธอได้กัลยาณมิตรเป็นปัจจัย จึงได้เป็น
ผู้ไม่ประมาท; เหตุนั้น บาปกรรมนั้นอันบุตรของเราจะได้แล้วด้วยกุศล"
ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๖. ยสุส ปาปํ กตํ กมัมํ กุสเลน ปิถียติ

โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุคฺโตว จนุทิมํ

" บุคคลใด ละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วย

กุศล, บุคคลนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือน

ดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุสเลน พระศาสดาตรัสหมายเอาพระ-
อรหันตมรรค. คำที่เหลือ มีเนื้อความตื้นตื้นนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น.

เรื่องพระอังกุลิมาเถระ จบ.

๗. เรื่องธิดานายช่างหูก [๑๔๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเจดีย์ชื่อว่าอัคคาพวะ ทรงปรารภ ธิดาของนายช่างหูกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อนธภูโต อโยโลโก" เป็นต้น.

คนเจริญมรณสติไม่กลัวตาย

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกชาวเมืองอาฬวี เมื่อพระศาสดา เสด็จถึงเมืองอาฬวีแล้ว ได้ทูลนิมนต์ถวายทานแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะ ทรงทำอนุโมทนาในเวลาเสร็จกตกิจ จึงตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า 'ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน, ความตายของเราแน่นอน, เราพึงตายแน่แท้. ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด. ชีวิตของเราไม่เที่ยง. ความตายเที่ยง; ก็มรณะอันชนทั้งหลายใดไม่เจริญแล้ว, ในกาลที่สุดชนทั้งหลายนั้น ย่อมถึงความสะดุ้ง ร้องอย่างขลาดกลัวอยู่ท่ากาะ เหมือนบุรุษเห็นอสรพิษแล้วกลัวฉะนั้น; ส่วนมรณะอันชนทั้งหลายใดเจริญแล้ว ชนทั้งหลายนั้น ย่อมไม่สะดุ้งในกาลที่สุด จงบุรุษเห็นอสรพิษแต่ไกล เทียว แล้วก็เอาท่อนไม้เจี้ยทิ้งไปยืนอยู่ฉะนั้น; เพราะฉะนั้นมรณสติอันท่านทั้งหลายพึงเจริญ."

พระศาสดาเสด็จประทานโอวาทธิดาช่างหูก

พวกชนที่เลื่อมฟุ้งพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ได้เป็นผู้ชวนชวายนในกิจของตนอย่างเดียว. ส่วนธิดาของนายช่างหูกอายุ ๑๖ ปีคนหนึ่ง คิดว่า "โอ ธรรมดาถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลายอัศจรรย์, เราเจริญมรณสติ

จึงควร " ดังนี้แล้ว ก็เจริญมรณสติอย่างเดียวนตลอดทั้งกลางวันกลางคืน. ฝ่ายพระศาสดาเสด็จออกจากเมืองอาฬวีแล้ว ก็ได้เสด็จไปพระเชตวัน. นางกุมาริกาเมื่อนั้น ก็เจริญมรณสติสิ้น ๓ ปีทีเดียว. ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูโลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นนางกุมาริกานั้น เข้าไปในภายในข่าย คือพระญาติของพระองค์ ทรงใคร่ครวญว่า " เหตุอะไรหนอ ? จักมี " ทรงทราบว่ นางกุมาริกานี้เจริญมรณสติแล้วสิ้น ๓ ปีตั้งแต่วันที่ฟังธรรมเทศนาของเรา. บัดนี้ เราไปในที่นั้นแล้ว ถ้ามปัญหา ๔ ข้อของนางกุมาริกานี้ เมื่อนางแก้ปัญหายุ่ง จักให้สฤการในฐานะ ๔ แล้วภายิตถาณนี้. ในเวลาจบคาถา นางกุมาริกานั้น จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล, เพราะอาศัยนางกุมาริกานั้น เทศนาจักมีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จออกจากพระเชตวัน ไปสู่อัคคาพาววิหารโดยลำดับ. ชาวเมืองอาฬวีทราบว่ " พระศาสดาเสด็จมาแล้ว " จึงไปวิหาร ทูลนิมนต์แล้ว. เมื่อนางกุมาริกานั้น ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา มีใจยินดีว่ " ข่าวว่ พระมหาโคดมพุทธเจ้า ผู้พระบิดา ผู้เป็นใหญ่ เป็นพระอาจารย์ ผู้มีพระพักตร์ดั่งพระจันทร์เพ็ญของเราเสด็จมาแล้ว " จึงคิดว่า " พระศาสดา ผู้มีวรรณะดั่งทองคำ อันเราเคยเห็น ในที่สุด ๓ ปี แต่วันนี้. บัดนี้ เราจักได้เห็นพระสรีระซึ่งมีวรรณะดั่งทองคำ และฟังธรรมอันเป็นโอวาท ซึ่งโอชะอันไพเราะ (จับใจ) ของพระศาสดานั้น. "

ฝ่ายบิดาของนาง เมื่อจะไปสู่โรงหูก ได้สั่งไว้ว่ " แม่ ผัวสาถูก ซึ่งเป็นของคนอื่น เรายกขึ้นไว้ (กำลังทอ), ผ้านั้นประมาณคืบหนึ่ง ยัง

ไม่สำเร็จ; เราจะให้ผ้านั้นเสร็จในวันนี้. เจ้ากรอผ้าหอดแล้ว ฟังนำมาให้แก่พ่อโดยเร็ว." นางกุมาริกานั้นคิดว่า "เราใคร่จะฟังธรรมของพระศาสดา ก็บิดาสั่งเราไว้อย่างนี้; เราจะฟังธรรมของพระศาสดาหรือหนอแล หรือจะกรอผ้าหอดแล้วนำไปให้แก่มบิดา?" ครั้งนั้น นางกุมาริกานั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนั้นว่า "เมื่อเราไม่นำผ้าหอดไปให้บิดาฟังโดยเราบ้าง ฟังดีเราบ้าง. เพราะฉะนั้น เรากรอผ้าหอดให้แก่ท่านแล้ว จึงจักฟังธรรมในภายหลัง" ดังนี้แล้ว จึงนั่งกรอผ้าหอดอยู่บนตั่ง แม้พวกชาวเมืองอาฬวีอังคาสพระศาสดาแล้ว ได้รับบาตร ยืนอยู่เพื่อต้องการอนุโมทนา. พระศาสดาประทับนั่งแล้ว ด้วยทรงดำริว่า "เราอาศัยกุศลธิดาใดมาแล้วสิ้นทาง ๓๐ โยชน์, กุศลธิดานั้น ไม่มีโอกาสแม้ในวันนี้. เมื่อกุศลธิดานั้นได้โอกาสเรจักทำอนุโมทนา." ก็ใครๆในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมไม่อาจเพื่อจะทูลอะไร ๆ แก่พระศาสดา ผู้ทรงนั่งอย่างนั้นได้. แม้นางกุมาริกานั้นแล กรอผ้าหอดแล้วใส่ในกระเช้าเดินไปสู่สำนักของบิดา ถึงที่สุดของบริษัแล้ว ก็ได้เดินแลดูพระศาสดาไป. แม้พระศาสดา ก็ทรงชะเง้อทอดพระเนตรนางกุมาริกานั้น. ถึงนางกุมาริกานั้นก็ได้ทราบแล้ว โดยอาการที่พระศาสดาทอดพระเนตรเหมือนกันว่า "พระศาสดา ประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัเห็นปานนั้น ทอดพระเนตรเราอยู่ ย่อมทรงหวังการมาของเรา ย่อมทรงหวังการมาสู่สำนักของพระองค์ทีเดียว." นางวางกระเช้าผ้าหอด แล้วได้ไปยังสำนักของพระศาสดา.

๑. กิ่ว อุกขิปีตวา.

ถามว่า " ก็เพราะเหตุอะไร ? พระศาสดา จึงทอพระเนตรนาง
กุมาริกานั้น."

แก้ว่า " ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงปรวิตถกอย่างนี้ว่า " นางกุมาริกา
นั้น เมื่อไปจากที่นี่ ทำกาลกิริยาอย่างปุลุชนแล้ว จักเป็นผู้มีคติไม่แน่นอน.
แต่มาสู่สำนักของเราแล้วไปอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว จักเป็นผู้มีคติ
แน่นอน เกิดในดุสิตวิมาน." นัยว่า ในวันนั้น ชื่อว่าความพ้นจากความ
ตายไม่มีแก่นางกุมาริกานั้น.

นางกุมาริกานั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยเครื่องหมายอันพระศาสดา
ทอพระเนตรนั้นแล เข้าไปสู่ระหว่างแห่งรัศมี มีพระณะ ๖ ถวายบังคม
แล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามปัญหากะธิดาข้างหูก

ในขณะที่นางกุมาริกานั้น ถวายบังคมพระศาสดาผู้ประทับนั่งนิ่งใน
ท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้นแล้ว ยืนอยู่นั้นแล พระศาสดาตรัสกะนางว่า
" กุมาริกา เธอมาจากไหน ? "

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจักไปที่ไหน ?

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอไม่ทราบหรือ ?

กุมาริกา. ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอทราบหรือ ?

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกะนางกุมาริกานั้น ด้วยประการ
ดังนี้.

มหาชนโพนทะนาว่า " ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดู, ธิดา
ของช่างหูกนี้ พุคค้ำอันตนปรารถนาแล้ว ๆ กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า;
เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ' เธอมาจากไหน ? ' ธิดาของช่างหูกนี้
ควรพูดว่า ' จากเรือนของช่างหูก, ' เมื่อตรัสว่า ' เธอ จะไปไหน ? '
ก็ควรกล่าวว่า ' ไปโรงของช่างหูก ' มิใช่หรือ ? . พระศาสดาทรงกระทำ
มหาชนให้เจียบเสียบแล้ว ตรัสถามว่า ' กุมาริกา เธอ เมื่อเรากล่าวว่า
' มาจากไหน ? ' เพราะเหตุไรเธอจึงตอบว่า ' ไม่ทราบ '

กุมาริกา. " พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบความที่หม่อมฉันมา
จากเรือนช่างหูก. แต่พระองค์เมื่อตรัสถามว่า ' เธอมาจากไหน ? ' ย่อม
ตรัสถามว่า ' เธอมาจากที่ไหน จึงเกิดแล้วในที่นี้ ? ' แต่หม่อมฉัน
ย่อมไม่ทราบว่า ' ก็เรามาแล้วจากไหน จึงเกิดในที่นี้ ? '

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการเป็นครั้งแรกแก่นางกุมาริกา
นั้นว่า " คีละ คีละ กุมาริกา ปัญหาอันเรากลามแล้วนั้นแล อันเธอแก้
ได้แล้ว " แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า " เธอ อันเรากลามแล้วว่า ' เธอ
จะไป ณ ที่ไหน ? ' เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า ' ไม่ทราบ ? '

กุมาริกา. " พระเจ้าข้า พระองค์ทรงทราบหม่อมฉันผู้ถือกระเช้า
ด้ายหลอตกเดินไปยังโรงของช่างหูก, พระองค์ย่อมตรัสถามว่า ' ก็เธอไป
จากโลกนี้แล้ว จักเกิดในที่ไหน ? ' ก็หม่อมฉันจุติจากโลกนี้แล้วย่อม
ไม่ทราบว่า ' จักไปเกิดในที่ไหน ? "

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการแก่นางเป็นครั้งที่ ๒ ว่า "ปัญหาอันเรากล่าวแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว " แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า "เมื่อเช่นนั้น เธอ อันเรากล่าวว่า 'ไม่ทราบหรือ ?' เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า 'ทราบ ?' "

กุมาริกา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันย่อมทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น, เหตุนั้น จึงกราบทูลอย่างนั้น.

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการแก่นางเป็นครั้งที่ ๓ ว่า "ปัญหาอันเรากล่าวแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว " แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น, เธอ อันเรากล่าวว่า 'เธอย่อมทราบหรือ ?' เพราะเหตุไร จึงพูดว่า 'ไม่ทราบ ?' "

กุมาริกา. หม่อมฉันย่อมทราบแต่ภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น พระเจ้าข้า แต่ย่อมไม่ทราบว่า จักตายในเวลากลางคืน กลางวัน หรือเวลาเช้าเป็นต้น ในกาลชื่อนั้น เพราะเหตุนั้น จึงพูดอย่างนั้น. "

คนมีปัญญาเชื่อว่ามีจักขุ

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการครั้งที่ ๔ แก่นางว่า "ปัญหาอันเรากล่าวแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว " แล้วตรัสเตือนบริษัทว่า พวกท่านย่อมไม่ทราบถ้อยคำผู้มีประมาณเท่านี้ ที่นางกุมาริกานี้กล่าวแล้ว, ย่อมโพนทะนาอย่างเดิวนั้น; เพราะจักขุ คือปัญญาของชนเหล่าใดไม่มี. ชนเหล่านั้นเป็น (จุจ) คนบอดทีเดียว; จักขุคือปัญญาของชนเหล่าใดมีอยู่. ชนเหล่านั้นนั้นแล เป็นผู้มิจักขุ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓. อนรุทโตะ อัย โลโก ตนุเกตุธ วิปัสสติ

สกุณโตะ^๑ ชาลมุตโตว อปโป สกุคยา จจฺจติ.

"สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนตาบอด, ในโลกนี้

น้อยคนนัก จะเห็นแจ้ง, น้อยคนนักจะไปในสวรรค์

เหมือนนกหลุดแล้วจากข่าย (มีน้อย) ฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า อัย โลโก ความว่า โลกียมหาชนนี้
ชื่อว่าเป็นเหมือนคนตาบอด เพราะไม่มีจักขุคือปัญญา. สอนบทว่า ตนุ-
เกตุธ ความว่า ชนในโลกนี้น้อยคน คือไม่มาก จะเห็นแจ้งด้วยสามารถ
แห่งไตรลักษณ์มีไม่เที่ยงเป็นต้น. บทว่า ชาลมุตโตว ความว่า บรรดาฝูง-
นกกระเจาที่นายพรานนกผู้ฉลาดคล้องด้วยข่ายจับเอาอยู่นกกระเจาบางตัว
เท่านั้น ย่อมหลุดจากข่ายได้. ที่เหลือย่อมเข้าไปสู่ภายในข่ายทั้งนั้น ฉะนั้น;
บรรดาสัตว์ที่ข่ายคือมารรวบไว้แล้ว สัตว์เป็นอันมาก ย่อมไปสู่อบาย.
น้อยคนคือบางคนเท่านั้น ไปในสวรรค์ คือยอมถึงสุคติหรือนิพพาน
ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา นางกุมาริกานั้น ดำรงอยู่ในโศดาปิตติผล.
เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน.

ธิดาช่างหูกตายไปเกิดในดุสิตภพ

แม่นางกุมาริกานั้น ได้ถือกระเช้าด้ายหลุดไปสู่สำนักของบิดาแล้ว.
แม้บิดานั้น ก็นั่งหลับแล้ว. เมื่อนางไม่กำหนดแล้ว น้อมกระเช้าด้ายหลุด
เข้าไปอยู่ กระเช้าด้ายหลุดกระทบที่สุดพิม ทำเสียงตกไป. บิดานั้น
ตื่นขึ้นแล้ว จดที่สุดพิมไป ด้วยนิมิตที่ตนจับเอาแล้วนั่นเอง. ที่สุดพิม

๑. อรรถกถา เป็น สกุโณ.

ไปประหารนางกุมาริกานั้นที่อก. นางทำกาละ ณ ที่นั้นนั่นเอง บังเกิด
แล้วในที่สุดภพ. ลำดับนั้น บิดาของนางเมื่อแลดูนาง ได้เห็นนางมีสรีระ
ทั้งสิ้นเปื้อนด้วยโลหิตล้นลงตายแล้ว. ลำดับนั้น ความโศกใหญ่บังเกิดขึ้น
แก่บิดานั้น. เขาร้องไห้อยู่ด้วยคิดว่า "ผู้อื่นจักไม่สามารถเพื่อยังความ
โศกของเราให้ดับได้" จึงไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความ
นั้นแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงยังความโศกของข้า
พระองค์ให้ดับ." พระศาสดาทรงปลอบเขาแล้ว ตรัสว่า "ท่านอย่า
โศกแล้ว, เพราะว่าน้ำตาของท่านอันไหลออกแล้ว ในกาลเป็นที่ตายแห่ง
จิตของท่านด้วยอาการอย่างนั้นนั่นแล ในสงสารมีที่สุด ที่ใคร ๆ ไม่รู้แล้ว
เป็นของยิ่งกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสสอนมตักกสูตร.
เขามีความโศกเบาบาง ทูลขอบรรพชาจะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว
ต่อกาลไม่นานบรรลुพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องจิตาของนายช่างหูก จบ.

๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป [๑๔๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " หํ สา อาทิจุปเถ ยนฺติ " เป็นต้น.

ผู้เจริญอุทฺธิบาทยอมเหาะไปได้

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ภิกษุผู้มีปกติอยู่ในทิศประมาณ ๓๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระศาสดา. พระอานนทเถระมาในเวลาที่ทำวัตรแด่พระศาสดา เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้วคิดว่า " เมื่อพระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วย ภิกษุเหล่านี้แล้ว, เราจักทำวัตร " ดังนี้แล้ว จึงได้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู. แม้พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วยภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็ตรัสถามปรารภธรรมซึ่งเป็นเครื่องให้ระลึกถึงกัน แก่ภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้น แม้ทั้งหมดฟังธรรมกันแล้ว บรรลุพระอรหัต ได้เหาะไปทางอากาศ. พระอานนทเถระ เมื่อภิกษุเหล่านั้นชักช้าอยู่ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า " พระเจ้าข้า ภิกษุมีประมาณ ๓๐ รูปมาแล้ว ณ ที่นี้. ภิกษุเหล่านั้น ไปไหน ? "

พระศาสดา. ไปแล้ว อานนท.

พระอานนท. ไปโดยทางไหน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ทางอากาศ อานนท.

พระอานนท. ก็ภิกษุเหล่านั้นเป็นพระจีณาสพหรือ ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น อานนท. ภิกษุเหล่านั้นฟังธรรมในสำนักเรา บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ก็ในขณะนั้น หงส์ทั้งหลายไปโดยอากาศแล้ว. พระศาสดาตรัส ว่า
" อานนท์ อิทธิบาท ๔ อันผู้ใดแลเจริญดีแล้ว. ผู้นั้น ย่อมไปโดยอากาศ
ดุจหงส์เหล่านั้น " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๘. หํ ธาอาทิจุปลเถ ยนฺติ อากาเส ยนฺติ อิทธิยา

นียนฺติ ชีรา โลกมฺหา เขตฺวา มารี สวahn .

" หงส์ทั้งหลาย ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์.
ท่านผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์, ชีร-
ชนชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไปจาก
โลกได้. "

แก้อรรถ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า :-

" หงส์เหล่านี้ ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์คือในอากาศ. ก็
อิทธิบาทอันชนเหล่าใดเจริญดีแล้ว. ชนแม้เหล่านั้น ย่อมไปในอากาศ
ด้วยฤทธิ์. แม้ริชนทั้งหลายคือบัณฑิต ชนชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว
ย่อมออกไป คือยอมสลัดออกจากโลกคือวัฏฏะนี้ ได้แก่อถึงพระนิพพาน."

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป จบ.

๕. เรื่องนางจิณฺจมาณวิกา [๑๔๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางจิณฺจมาณวิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "เอกธมฺมมตฺตสฺส" เป็นต้น.

พวกเดียรธีย์รึยาพระพุทฺธศาสนา

ความพิสดารว่า ในปฐมโพธิกาล เมื่อสาวกของพระทศพลมีมากหาประมาณมิได้. เมื่อพวกเทวดาและมนุษย์ยังลงสู่อริยมุข, เมื่อการเกิดขึ้นแห่งพระคุณของพระศาสดาแผ่ไปแล้ว, ลากสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว. พวกเดียรธีย์ เป็นผู้เช่นกับแสงหิ่งห้อยในเวลาดวงอาทิตย์ขึ้น เป็นผู้เสื่อมลากสักการะ. พวกเดียรธีย์เหล่านั้น ยืนในระหว่างถนน แม้ประกาศให้พวกมนุษย์รู้แจ้งอยู่อย่างนั้นว่า "พระสมณโคดมเท่านั้นหรือ เป็นพระพุทฺธเจ้า." แม้พวกเราก็เป็นพระพุทฺธเจ้า; ทานที่เขาให้แล้วแก่พระสมณโคดมเท่านั้นเท่านั้นหรือ มีผลมาก. ทานที่เขาให้แล้วแม้แก่เราทั้งหลายก็มีผลมากเหมือนกัน; ทานทั้งหลาย จงให้ จงทำ แก่เราทั้งหลายบ้าง " ดังนี้แล้ว ไม่ได้ลากสักการะแล้ว ประชุมคิดกันในที่ลับว่า "พวกเรา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ในระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย พึงยังลากสักการะให้ฉิบหายโดยอุบายอะไรหนอแล ? " กาลนั้น ในกรุงสาวัตถี มีนางปริพาชกาคนหนึ่ง ชื่อว่าจิณฺจมาณวิกา เป็นผู้ทรงรูปอันเลอโฉม ถึงความเลิศด้วยความงาม เหมือนนางเทพอัปสรฉะนั้น, รัศมีย่อมเปล่งออกจากสรีระของนางนั้น.

๑. พระไตรปิฎก เป็น เอกิ ธมฺม อตฺตสฺส.

นางจิณฺจมาณวิกา รับอาสาพวกเดียรถีย์

ลำดับนั้น เดียรถีย์ผู้มีความรู้เฉียบแหลมคนหนึ่ง กล่าวอย่างนั้นว่า "เราทั้งหลายอาศัยนางจิณฺจมาณวิกา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคตม ยังลากสักการะ (ของเธอ) ให้ฉิบหายได้." เดียรถีย์เหล่านั้น รับรองว่า "อุบายนี้ มีอยู่." ต่อมา นางจิณฺจมาณวิกานั้น ไปสู่อารามของเดียรถีย์ ให้อภัยแล้วได้ยืนอยู่. พวกเดียรถีย์ไม่พูดกับนาง. นางจึงคิดว่า "เรามีโทษอะไรหนอแล ?" แม้พูดครั้งที่ ๓ ว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันให้อภัย" ดังนี้แล้วจึงพูดว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันมีโทษอะไรหนอแล ? เพราะเหตุอะไร ท่านทั้งหลาย จึงไม่พูดกับดิฉัน ?"

เดียรถีย์. น้องหญิง เจ้ายอมไม่ทราบซึ่งพระสมณโคตม ผู้เบียดเบียนเราทั้งหลาย เทียวทำเราทั้งหลายให้เสื่อมลากสักการะหรือ ?

นางจิณฺจมาณวิกา. ดิฉันยังไม่ทราบ เจ้าข้า. ก็ในเรื่องนี้ดิฉัน ควรทำอย่างไรเล่า ?

เดียรถีย์. น้องหญิง ถ้าเจ้าปรารถนาความสุขแก่เราทั้งหลายไซ้, จงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคตมแล้ว ยังลากสักการะให้ฉิบหาย เพราะอาศัยตน.

นางกล่าวว่า "ดีละ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย. ข้อนี้จึงเป็นภาระของดิฉันเอง. ท่านทั้งหลายอย่าคิดแล้ว" ดังนี้แล้ว หลีกไป ห่มผ้ามีสี คุงแมลงค่อมทอง มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ มุ่งหน้าตรงพระเชตวัน ไปอยู่ในสมัยเป็นที่ฟังธรรมกถาแห่งชนชาวเมืองสาวัตถี แล้วออกไปจากพระเชตวัน ตั้งแต่กาลนั้น เพราะความที่นางเป็นผู้ฉลาดในมารยาทของหญิง. เมื่อผู้อื่นถามว่า "นางจะไปไหนในเวลานี้ ?" จึง

กล่าวว่า " ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่เราไป " พักอยู่
ในวัดของเดียรถีย์ในที่ใกล้พระเชตวัน เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกออกจาก
พระนครแต่เช้าตรู่ ด้วยหวังว่า " จักถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า "
(นาง) ทำเหมือนอยู่ในพระเชตวัน เข้าไปสู่พระนคร เมื่อคนผู้เป็นอุบาสก
ถามว่า " ท่านอยู่ ณ ที่ไหน ? " แล้วจึงกล่าวว่า " ประโยชน์อะไรของ
ท่านทั้งหลายด้วยที่เราอยู่ " โดยกาลล่วงไป ๑ - ๒ เดือน เมื่อถูกถาม
จึงกล่าวว่า " เราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม ใน
พระเชตวัน " ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่ปุณณทั้งหลายว่า " ข้อนี้จริง
หรือไม่หนอ ? " โดยกาลล่วงไป ๓ - ๔ เดือน เอาท่อนผ้าพันท้อง แสดง
เพศของหญิงมีครรภ์ ให้เหล่าชนอันธพาลถือเอาว่า " ครรภ์บังเกิดขึ้น
เพราะอาศัยพระสมณโคดม " โดยกาลล่วงไป ๘ - ๙ เดือน ผูกไม้กลมไว้
ที่ท้องห่มผ้าทับข้างบน ให้ทูปหลังมือและเท้าด้วยไม้คางโค แสดงอาการ
บวมขึ้น มีอินทรีย์บอบช้ำ เมื่อพระตถาคตประทับนั่งแสดงธรรมบน
ธรรมาสน์ที่ประดับแล้วในเวลาเย็น, ไปสู่ธรรมสภา ยืนตรงพระพักตร์
ของพระตถาคตแล้ว กล่าวว่า " มหาสมณะ พระองค์ (ดีแต่) แสดงธรรม
แก่มหาชนเท่านั้น. เสียงของพระองค์ไพเราะ. พระโอรสของพระองค์
สนิท; ส่วนหม่อมฉัน อาศัยพระองค์ได้เกิดมีครรภ์ครบกำหนดแล้ว
พระองค์ไม่ทรงทราบเรือนเป็นที่คลอดของหม่อมฉัน, ไม่ทรงทราบเครื่อง
ครรภ์บริหารมีเนยใสและน้ำมันเป็นคัน, เมื่อไม่ทรงทำเอง ก็ไม่ตรัสบอก
พระเจ้าโกศล หรืออนาถบิณฑิกะ หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกา คนใด
คนหนึ่ง แม้บรรดาอุปัฏฐากทั้งหลายว่า 'ท่านจงทำกิจที่ควรทำแก่นาง-
จิณฺจมาณวิกาณี้, พระองค์ทรงรู้แต่จะอภิรมย์เท่านั้น, ไม่ทรงรู้ครรภ์บริหาร ' "

เหมือนพยายามจับก้อนอุก ปามณฑลพระจันทร์นั้น คำพระตถาคต
ในท่ามกลางบริษัทแล้ว.

พระตถาคต ทรงนครธรรมกถาแล้ว เมื่อจะทรงบันลือเยี่ยงอย่างสืหะ
จึงตรัสว่า "น้องหญิง ความที่คำอันเจ้ากล่าวแล้ว จะจริงหรือไม่ เรา
และเจ้าเท่านั้น ย่อมรู้."

นางจิตฺตมาณวิกา. อย่างนั้น มหาสมณะ ชื่อนั้น เกิดแล้วโดยความ
ที่ท่านและหม่อมฉันทราบแล้ว .

เทพบุตรทำลายกลอุบายของนางจิตฺตมาณวิกา

ขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน. ท้าวเธอทรง
ใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบว่ "นางจิตฺตมาณวิกา ย่อมคำพระตถาคตด้วยคำ
ไม่เป็นจริง " แล้วทรงดำริว่า "เราจักชำระเรื่องนี้ให้หมดจด " จึงเสด็จ
มากับเทพบุตร ๔ องค์. เทพบุตรทั้งหลายแปลงเป็นลูกหนูกัดเชือกที่ผูก
ท่อนไม้กลม ด้วยอันตะที่เคี้ยวเท่านั้น. ลมพัดเว็กผ้าห่มขึ้น. ไม้กลม
พลัดตกลงบนหลังเท้าของนางจิตฺตมาณวิกานั้น. ปลายเท้าทั้ง ๒ ข้างแตก
แล้ว. มนุษย์ทั้งหลายพูดว่า "เนะนางกาลกรรณี เจ้าคำพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า " ถ่มเขฬะลงบนศีรษะ มีมือถือก้อนดินและท่อนไม้ นุดลาก
ออกจากพระเชตวัน.

นางจิตฺตมาณวิกาถูกแผ่นดินสูบ

ครั้นในเวลานางล่วงคลองพระเนตรของพระตถาคตไป แผ่นดิน
ใหญ่แตกแยกช่องให้แล้ว. เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจี. นางจิตฺตมาณวิกานั้น
ไปเกิดในอเวจี เป็นเหมือนหม้อผ้ากัมพลที่ตระกูลให้. ลากสักการะของ
พวกเดียรฉัตรเสื่อมแล้ว (แต่กลับ) เจริญแก่พระทศพลโดยประมาณยิ่ง.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย นางจิณฺจมาณวีกาค่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ควรทักษณาอันเลิศ ผู้มีคุณอันยิ่งยงนี้ ด้วยคำไม่จริง จึงถึงความพินาศใหญ่แล้ว." พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "ด้วยถ้อยคำชื่อนี้." แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เท่านั้นห้ามได้. ถึงในกาลก่อน นางจิณฺจมาณวีกานั่น ก็ค่าเราด้วยคำไม่จริง ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว จึงตรัสมหาปทุมชาดก*ในทวารทสกนิบาตนี้ให้พิสดารว่า :-

**" ผู้เป็นใหญ่ไม่เห็นโทษน้อยใหญ่ ของผู้อื่นโดย
ประการทั้งปวงแล้ว ไม่ทันพิจารณาเห็นเอง ไม่พึง
ลงอาญา."**

พระโพธิสัตว์ถูกทิ้งลงเหวแต่ไม่ตาย

(พระองค์ตรัสว่า) " ได้ยินว่า ในกาลนั้น นางจิณฺจมาณวีกานั่น เป็นผู้ร่วมสามีของพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงนามว่ามหาปทุมกุมาร เป็นอัครมเหสีของพระราชา เชิญชวนพระมหาสัตว์ด้วยอสังกัสนิคม ไม่ได้ความยินยอมของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ทำประการแปลกในตนด้วยตนเอง แสดงอาการลงว่าเป็นไข้ จึงกราบทูลแด่พระราชาว่า " พระราชาโอรสของพระองค์ ยังหม่อมฉันผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ให้ถึงประการแปลกนี้." พระราชากริ้ว ทิ้งพระมหาสัตว์ไปในเหวเป็นที่ทิ้งโจร.

๑. ขุ. ขา. ทวารทสก. ๒๓/๓๓๘. อรรถกถา. ๖/๑๓๐.

ลำดับนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ที่ท้องแห่งภูเขา (หุบเขา) รับพระมหาสัตว์
นั้นแล้ว ให้ประดิษฐานอยู่ในห้องพังพานของพระยานาค. พระยานาค
นำพระมหาสัตว์นั้นไปสู่ภพนาค ทรงรับรองด้วยราชสมบัติกึ่งหนึ่ง.
พระมหาสัตว์นั้นอยู่ในภพนาคนั้นสิ้นปีหนึ่ง ใครจะบวช จึงมาสู่หิมวันต-
ประเทศ บวชแล้ว ให้ฉานและอภิญญาบังเกิดแล้ว.

พระโพธิสัตว์ถวายพระโอวาทแก่พระราชา

ต่อมา พรานไพรผู้หนึ่งเห็นพระมหาสัตว์นั้น จึงกราบทูลแด่
พระราชา. พระราชาเสด็จไปสู่สำนักของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว มีปฏิสันถาร
อันพระมหาสัตว์ทำแล้ว ทรงทราบประพจน์เหตุอันทั้งหมด ทรงเชื้อเชิญ
พระมหาสัตว์ด้วยราชสมบัติ อันพระมหาสัตว์นั้นถวายโอวาทว่า " กิจด้วย
ราชสมบัติของหม่อมฉันไม่มี, ก็พระองค์จงอย่าให้ราชธรรม ๑๐ ประการ
กำเริบ ทรงละการถึงอคติเสียแล้ว เสวยราชสมบัติโดยธรรมเถิด " ดังนี้
แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงกันแสง เสด็จไปสู่พระนคร จึงตรัสถาม
อำมาตย์ทั้งหลายในระหว่างหนทางว่า " เราถึงความพลัดพรากจากบุตร
ซึ่งสมบูรณ์ด้วยอาจาระอย่างนั้นเพราะอาศัยใคร ? "

อำมาตย์. เพราะอาศัยพระอัक्रमเหสี พระเจ้าข้า.

พระราชารับสั่งให้จับพระอัक्रमเหสีนั้น ให้มีเท้าขึ้นแล้ว ทิ้งไป
ในเหวที่ทึงโจร เสด็จเข้าไปสู่พระนคร เสวยราชสมบัติโดยธรรม
มหาปทุมกุมารในกาลนั้น ได้เป็นพระมหาสัตว์. หญิงร่วมสามีของ
พระมารดา ได้เป็นนางจัญจมาณวิกา.

พระศาสดาครั้งทรงประกาศเนื้อความนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ
ทั้งหลาย ก็ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม อันบุคคลผู้ละคำสัตย์ ซึ่งเป็นธรรมอย่าง

เอกแล้ว ตั้งอยู่ในมูสาวาท ผู้มีปรโลกอันสละแล้ว ไม่พึงทำยอมไม่มี
ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๕. เอกัม ฐมัม อตีสุต มุสาวาทิสุต ชนฺตุน

วิตินฺณปรโลกิสุต นตฺถิ ปาปํ อการิยํ .

" บาปอันชนผู้กล่าวธรรมอย่างเอกเสีย ผู้มัก

พูดเท็จ ผู้มีปรโลกอันล่วงเลยเสียแล้ว ไม่พึงทำ

ยอมไม่มี. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกัม ฐมัม คือ ซึ่งคำสัตย์. บทว่า มุสาวาทิสุต ความว่า บรรดาคำพูด ๑๐ คำ คำสัตย์แม้สักคำหนึ่งยอมไม่มีแก่
ผู้ใด อันผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่าผู้มักพูดเท็จ. บทพระคาถาว่า วิตินฺณปรโลกิสุต
ได้แก่ ผู้มีปรโลกอันปล่อยเสียแล้ว. ก็บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมไม่
พบสมบัติ ๓ อย่างเหล่านั้น คือ มนุษยสมบัติ เทพสมบัติ นิพพานสมบัติ
ในอวสาน. สองบทว่า นตฺถิ ปาปํ ความว่า ความสงสัยว่า บาปชื่อนี้
อันบุคคลนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ไม่พึงทำดังนี้ยอมไม่มี.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางจิณฺจมาณวิกา จบ.

๑๐. เรื่องอสทิสถาน [๑๔๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอสทิสถาน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น เว กทริยา เทวโลก วนฺหติ " เป็นต้น.

พระราชาวายทานแข่งกับราชบุตร

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกไปแล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ เป็นบริวาร เสด็จเข้าไปในพระเชตวัน. พระราชาเสด็จไปวิหาร ทูลนิมนต์พระศาสดา ในวันรุ่งขึ้น ทรงตระเตรียมอาคันตุกทานแล้ว จึงตรัสเรียกชาวพระนครว่า " จงดูทานของเรา. " ชาวพระนครมาเห็นทานของพระราชาแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ทูลนิมนต์พระศาสดา ตระเตรียมทานแล้ว ส่ง (ข้า) ไปกราบทูล) แต่พระราชาว่า " ขอพระองค์ผู้เป็นสมมติเทพ จงทอดพระเนตรทานของพวกข้าพระองค์. " พระราชาเสด็จไปทอดพระเนตรทานของชาวพระนครเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า " ทานอันยิ่งกว่าทานของเราอันชนเหล่านี้ทำแล้ว. เราจักทำทานอีก " จึงรับสั่งให้ตระเตรียมทานแล้ว แม้ในวันรุ่งขึ้น. แม้ชาวพระนครเห็นทานนั้นแล้ว ในวันรุ่งขึ้น จึงตระเตรียม (ทาน) แล้ว ด้วยประการฉะนี้. ด้วยอาการอย่างนี้ พระราชาไม่ทรงอาจเพื่อให้ชาวพระนครแพ้ได้เลย ชาวพระนครก็ไม่อาจเพื่อให้พระราชาแพ้ได้. ต่อมาในวาระที่ ๖ ชาวพระนครเพิ่มขึ้นร้อยเท่าพันเท่า ตระเตรียมทาน โดยประการที่ใคร ๆ ไม่อาจจะพูดได้ว่า " วัตถุชิ้นนี้ ไม่มีในทานของชาวพระนครเหล่านี้. " พระราชาทอดพระเนตรทานนั้นแล้ว ทรงดำริว่า " ถ้าเราจักไม่อาจเพื่อ

ทำงานให้อีกกว่าทานของชาวพระนครเหล่านั้นไซ้. ประโยชน์อะไร
ของเราด้วยชีวิตเล่า " ดังนี้แล้ว ได้บรรทมคำถึงอุบายอยู่.

พระนางมัลลิกาทรงจัดทาน

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกาเทวีเข้าไปเฝ้าท้าวเธอแล้ว ทูลถามว่า
" ข้าแต่มหาราชเจ้า. เพราะเหตุไร พระองค์จึงเป็นผู้บรรทมอย่างนี้ ? "
พระราชาตรัสว่า " เทวี บัดนี้ เรายังไม่ทราบหรือ ? "

พระเทวี. หม่อมฉันยังไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

ท้าวเธอตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่พระนางแล้ว.

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกากราบทูลท้าวเธอว่า " ข้าแต่สมมติเทพ
พระองค์อย่าทรงดำริเลย. พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน อันชาวพระนคร
ทั้งหลายให้พ่ายแพ้อยู่ พระองค์เคยทอดพระเนตรหรือ หรือเคยสดับแล้ว
ที่ไหน ? หม่อมฉันจักจัดแจงทานแทนพระองค์. "

พระนางกราบทูลแต่ท้าวเธออย่างนี้ เพราะความที่พระนางเป็น
ผู้ใคร่จะจัดแจงอสังกาสทาน แล้วกราบทูลว่า " ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอ
พระองค์จงรับสั่งให้เขาทำมณฑปสำหรับนั่งภายในวงเวียน เพื่อภิกษุ
ประมาณ ๕๐๐ รูป ด้วยไม้เรียบที่ทำด้วยไม้สาละและไม้ขานาง พวกภิกษุ
ที่เหลือจักนั่งภายนอกวงเวียน; ขอจงรับสั่งให้ทำเสวตฉัตร ๕๐๐ คัน.
ช้างประมาณ ๕๐๐ เชือก จักถือเสวตฉัตรเหล่านั้น ยืนกันอยู่เบื้องบน
แห่งภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป. ขอจงรับสั่งให้ทำเรือสำเร็จด้วยทองคำอันมี
สีสุก สัก ๘ ลำ หรือ ๑๐ ลำ, เรือเหล่านั้นจักมี ฌ ทามกลางมณฑป.
เจ้าหญิงองค์หนึ่ง ๆ จักนั่งบนของหอมอยู่ในระหว่างภิกษุ ๒ รูป ๆ, เจ้า
หญิงองค์หนึ่ง ๆ จักถือพัดขึ้นพัดภิกษุ ๒ รูป ๆ, เจ้าหญิงที่เหลือ จักนำ

ของหอมที่บดแล้ว ๆ มาใส่ในเรือทองคำทั้งหลาย. บรรดาเจ้าหญิงเหล่านั้น
เจ้าหญิงบางพวกจักถือกำดอกอุบลเขียว เคล้าของหอมที่ใส่ไว้ในเรือทองคำ
แล้ว จักให้ภิกษุรับเอาไปอบ; เพราะเจ้าหญิงไม่มีแก่ชาวพระนครเลย
ทีเดียว. เสวตฉัตรก็ไม่มี. ช้างก็ไม่มี. ชาวพระนครจักพ่ายแพ้ด้วยเหตุ
เหล่านี้, ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์จงรับสั่งให้ทำอย่างนี้เถิด." พระราชา
ทรงรับว่า " ดีละ พระเทวี เรื่องอันงาม เจ้าบอกแล้ว " จึงรับสั่งให้ทำ
กิจทั้งสิ้น โดยทำนองที่พระนางกราบทูลแล้วทีเดียว. ก็ช้างเชือกหนึ่ง
ยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกับพระนางมัลลิกาว่า " นางผู้เจริญ ช้าง
เชือกหนึ่ง ยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. เราจักทำอย่างไร ? "

พระเทวี. ช้าง ๕๐๐ เชือกไม่มีหรือ ? พระเจ้าข้า.

พระราชา. มีอยู่ เทวี, แต่ช้างที่เหลือ เป็นช้างครุฑ. ช้างเหล่านั้น
พอเห็นภิกษุทั้งหลายเข้า ย่อมเป็นสัตว์ครุฑ เหมือนลมเวรัมภา. "

พระเทวี. ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันทราบที่เป็นที่ยืนถือนัตถ์
ของลูกช้างซึ่งครุฑเชือกหนึ่ง.

พระราชา. เราจักเอาช้างยืน ณ ที่ไหน ?

พระเทวี. ยืน ณ ที่ใกล้ของพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าอังคุลิมาล.

พระราชารับสั่งให้ราชบุรุษทำแล้วอย่างนั้น. ลูกช้างสอดหางเข้าไปใน
ระหว่างขา ได้ปรบหูทั้งสอง หลับตายินอยู่แล้ว. มหาชนแลดูช้างที่ทรง
เสวตฉัตรเพื่อพระเถระเท่านั้น ด้วยคิดว่า " นี่เป็นอาการของช้างครุฑ
ชื่อเห็นปานนี้ (ท่าน) พระอังคุลิมาลเถระย่อมทำได้. " พระราชาทรง
อังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีตแล้ว

ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิ่งใดเป็น
กัปปียภันท์หรือเป็นอกัปปียภันท์ ในโรงทานนี้ หม่อมฉันจักถวายสิ่งนั้น
ทั้งหมดแด่พระองค์ท่านนั้น. "

ทานที่พระนางมัลลิกาจัดซื้ออสทิสทาน

ก็ในทานนั้นแล ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฎิ เป็นอันพระราชาทรง
บริจาคโดยวันเดียวเท่านั้น. ก็ของ ๔ อย่าง คือเสวตฉัตร ๑ บัลลังก์
สำหรับนั่ง ๑ เฌงบาตร ๑ ตั้งสำหรับเช็ดเท้า ๑ เป็นของหาค่ามิได้เทียบ
เพื่อพระศาสดา. ใคร ๆ ผู้สามารถเพื่อทำทานเห็นปานนี้แล้ว ถวายทาน
แด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ได้มีแล้วอีก; เพราะเหตุนี้แหละ ทานนั้น
จึงปรากฏว่า " อสทิสทาน. " ได้ยินว่า อสทิสทานนั้น มีแต่พระพุทธเจ้า
ทุก ๆ พระองค์ ครั้งเดียวเท่านั้น. สตรีท่านนั้นย่อมจัดแจง (ทาน) เพื่อ
พระศาสดาและภิกษุทั้งปวง.

ลักษณะของคนดีคนชั่ว

ก็อำมาตย์ของพระราชามีสองคน คือกาฬะ ๑ ชุนหะ ๑. บรรดา
อำมาตย์สองคนนั้น กาฬอำมาตย์คิดว่า " โอ ความเสื่อมรอบแห่งราช-
ตระกูล, ทรัพย์ประมาณ ๑๔ โกฎิ ถึงความสิ้นไปโดยวันเดียวเท่านั้น,
ภิกษุเหล่านี้ บริโภคทานแล้วจักไปนอนหลับ; โอ ราชตระกูลนิบหายไป
แล้ว. " ส่วนชุนหอำมาตย์คิดว่า " โอ ทานของพระราชาก็ใคร ๆ ไม่
ดำรงในความเป็นพระราชาก็ไม่อาจเพื่อถวายทานเห็นปานนี้ได้. พระราชา
ชื่อว่าไม่ให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวงย่อมไม่มี; ก็เราอนุโมทนาทานนี้. "

ในที่สุกตักถิแห่งพระศาสดา พระราชาทรงรับบาตรเพื่อต้องการ
อนุโมทนา. พระศาสดาทรงดำริว่า " พระราชาถวายมหาทาน เหมือน

ให้ห้วงน้ำใหญ่เป็นไปอยู่. มหาชนได้อาจเพื่อยังจิตให้เลื่อมใสหรือไม่
หนอ ? " พระองค์ทรงทราบวาระจิตของอำมาตย์เหล่านั้นแล้ว ทรงทราบ
ว่า ถ้าเราจักทำอนุโมทนาให้สมควรแก่ทานของพระราชาไซ้: ศิริยะ
ของกาฬอำมาตย์จักแตก ๗ เลี่ยง, ชุนหอำมาตย์จักตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล "
ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอำมาตย์ จึงตรัสพระคาถา ๔ บาทเท่านั้น
แต่พระราชาผู้ทรงถวายทานเห็นปานนี้ ประทับยืนอยู่แล้ว เสด็จลุกจาก
อาสนะไปสู่พระวิหาร.

ตรัสสรรเสริญพระอังกุลิมาล

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามพระอังกุลิมาลเถระว่า "ผู้มีอายุ ท่านเห็นช้าง
คู่ร้ายยืนทรงฉัตร ไม่กลัวหรือหนอแล ? "

พระอังกุลิมาล. ผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่กลัว.

ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระ-
องค์ผู้เจริญ พระอังกุลิมาล ย่อมพยากรณ์หรือหัตผล. " พระศาสดาตรัสว่า
" ภิกษุทั้งหลาย อังกุลิมาลย่อมไม่กลัว. เพราะว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เช่นกับ
บุตรของเรา เสมอด้วยโคผู้ตัวประเสริฐ ในระหว่างแห่งโคผู้คือพระ-
จินาสพทั้งหลาย ย่อมไม่กลัว ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาในพราหมณ-
วรรคว่า :-

" เรากล่าวบุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้กลัว-

กล้า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ ผู้ไม่

หวั่นไหว ผู้ล้างแล้ว ผู้ตรัสรู้แล้วนั้น ว่าเป็น

พราหมณ์. "

แม้พระราชฯ ถึงความโหม่นสว่า " พระศาสดาไม่ทรงทำอนุโมทนา ให้สมควรแก่เราผู้ถวายทานแล้วยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนี้ ตรัส เพียงพระคาถาเท่านั้นแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะไป, เราจักเป็นอันไม่ทำ ทานให้สมควรแก่พระศาสดา ทำทานอันไม่สมควรเสียแล้ว. เราจักเป็น อันไม่ถวายกับปิยภัณฑ์ ถวายแต่กับปิยภัณฑ์ถ้อยเดียวเสียแล้ว. เราพึง เป็นผู้อันพระศาสดาทรงช้อนเลี้ยงเสียแล้ว, การทำอนุโมทนาอันสมควรแก่ ทาน ซึ่งผู้ใดผู้หนึ่งนั่นแล จึงควร " ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานที่ควรจะถวาย หม่อมฉันมิได้ถวายแล้วหรือหนอ หรือหม่อมฉัน มิได้ถวายกับปิยภัณฑ์อันสมควรแก่ทาน ถวายแต่กับปิยภัณฑ์เท่านั้น ? "

พระศาสดา. น้อย่างไร ? มหาบพิตร.

พระราชฯ. พระองค์ไม่ทรงทำอนุโมทนา ที่สมควรแก่ทานของ หม่อมฉัน.

พระศาสดา. มหาบพิตร พระองค์ถวายทานอันสมควรแล้วทีเดียว ก็ทานนั้นชื่อว่าอสทิสทาน. ใครๆ อาจเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้าพระองค์ หนึ่ง ครั้งเดียวเท่านั้น. ธรรมดาทานเห็นปานนี้ เป็นของยากที่บุคคลจะ ถวายอีก.

พระราชฯ. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่ทรงทำ อนุโมทนา ให้สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะบริษัทไม่บริสุทธิ์ มหาบพิตร.

พระราชฯ. โทษอะไรหนอแล ของบริษัท ? พระเจ้าข้า.

พระราชาทรงเนรเทศอำมาตย์ชั่ว

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสบอกวาระจิต ของอำมาตย์ทั้งสองคนแล้ว ตรัสบอกความที่อนุโมทนา เป็นอันพระองค์อาศัยความอนุเคราะห์ในภาพ-
อำมาตย์ จึงไม่ทรงทำแล้วแก่ท้าวเธอ. พระราชาตรัสถามว่า " กภาพะ ได้
ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้จริงหรือ ? " เมื่อเขาพูดว่า "จริง" จึงตรัสว่า
"เมื่อเราพร้อมกับบุตรภรรยาของเรา มิได้ถือเอาของมีอยู่ของท่าน ให้
ของมีอยู่ของตน, เบียดเบียนอะไรท่าน ? สิ่งใดที่เราให้แก่ท่านแล้ว สิ่ง
นั้นจงเป็นอันให้เสียเถิด; แต่ท่านจงออกไปจากแว่นแคว้นของเรา "
ดังนี้แล้ว จึงทรงเนรเทศกภาพอำมาตย์นั้นออกจากแว่นแคว้น แล้วรับสั่ง
ให้เรียกขุนห่ออำมาตย์มา ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้ จริง
หรือ ? เมื่อเขาพูดว่า "จริง" จึงตรัสว่า "ดีละ ลุง, เราเลื่อมใส
(ชอบใจ). ท่านจงรับราชสมบัติของเราแล้ว ให้ท่านสิ้น ๗ วัน โดย
ทำนองที่เราให้แล้วนั้นแล " ทรงมอบราชสมบัติแก่เขาสิ้น ๗ วันแล้ว
จึงกราบทูลพระศาสดาว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทอด
พระเนตรการทำของคนพาล. เขาได้ให้ความลบหลู่ในท่าน ที่หม่อมฉัน
ถวายแล้วอย่างนี้. "

คนตระหนี่ไปเทวโลกไม่ได้

พระศาสดาตรัสว่า " อย่างนั้น มหาบพิตร, ขึ้นชื่อว่าพวกคนพาล
ไม่ยินดีทานของผู้อื่น เป็นผู้มิทุกตเป็นที่เป็นไป ณ เบื้องหน้า. ส่วนพวกนัก
ปราชญ์อนุโมทนาทานแม้ของชนเหล่าอื่น จึงเป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่เป็นไป ณ
เบื้องหน้าโดยแท้ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระภาษิตนี้ว่า :-

๑๐. น เว กทริยา เทวโลกั วชนุตติ

พาลา หเว นปฺปตฺถ สนฺติ ทานํ

ธโร จ ทานํ อนุโมทนาโน

เตเนว โส โหติ สุขี ปฺรตุถ.

" พวกคนตระหนี่จะไปสู่เทวโลกไม่ได้เลย, พวก
คนพาลแล ย่อมไม่สรรเสริญทาน, ส่วนนักปราชญ์
อนุโมทนาทานอยู่ เพราะเหตุที่นั่นนั่นเอง นักปราชญ์
นั้น จึงเป็นผู้มีความสุขในโลกหน้า. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กทริยา คือผู้มีความตระหนี่เหนียว
แน่น. ผู้ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ชื่อว่าพวกพาล บัณฑิต
ชื่อว่า ธีรชน, สองบทว่า สุขี ปฺรตุถ ความว่า ธีรชนนั้น เมื่อเสวย
ทิพยสมบัติ ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขในโลกหน้า เพราะบุญอันสำเร็จแต่การ
อนุโมทนาทานนั่นเอง.

ในเวลาจบเทศนา ชุณหอำมาตย์ตั้งอยู่ในโศคาปีตติผล. เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว. ชุณหอำมาตย์ ครั้นเป็น
พระโศกานั้นแล้ว ได้ถวายทานโดยทำนองที่พระราชทานแล้วสิ้น ๗ วัน
เหมือนกัน ดังนี้แล.

เรื่องอสทิสถาน จบ.

๑๑. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี [๑๔๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของท่านอนาถบิณฑิกะ ชื่อว่า กาละ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปรพฺยาเอกรชฺเซน " เป็นต้น.

บิดาจ้างบุตรให้ฟังธรรม

ได้ยินว่า นายกาละนั้นเป็นบุตรเศรษฐี ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา เช่นนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะไปสู่สำนักของพระศาสดาเลย. ไม่ปรารถนาจะฟังธรรม. ไม่ปรารถนาจะทำการขวนขวายแก้สงสัย; แม้ถูกบิดาพูดว่า "อย่าทำอย่างนี้ พ่อ " ก็ไม่ฟังคำของท่าน.

ลำดับนั้น บิดาของเขาคิดว่า เจ้ากาละนี้ เมื่อถือทักขิणीเห็นปานนี้ เทียวไป จักเป็นผู้มีเวจีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า; ก็เมื่อเรายังเห็นอยู่ บุตรของเราพึงไปสู่่นรก, ข้อนั้นไม่สมควรแก่เราเลย; ก็ขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่เพ่งเล็งเพราะการให้ทรัพย์ ไม่มีในโลกนี้เลย, เราจักทำลายทักขิणीของบุตรนั้น ด้วยทรัพย์."

ลำดับนั้น เศรษฐีพูดกะนายกาละนั้นว่า "พ่อ เจ้าจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ไปสู่วิหารฟังธรรมแล้วมาเถิด เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า."

กาละ. จักให้หรือ ? พ่อ.

เศรษฐี. จักให้ ลูก.

นายกาละนั้น รับปฏิญญา ๓ ครั้งแล้ว เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไป

สู่วิหารแล้ว. แต่กิจด้วยการฟังธรรมของเขาไม่มี; เขานอนในที่ตามความ
สำราญแล้ว ได้ไปบ้านแต่เช้าตรู่. ลำดับนั้น บิดาของเขาพูดว่า "บุตร
ของเราได้เป็นผู้รักษาอุโบสถ, ท่านทั้งหลายจงนำข้าวต้มเป็นคั้นมาแก่เขา
เร็ว" ดังนี้แล้ว ก็สั่งคนใช้ให้ ๆ. นายกาละนั้นห้ามอาหารเสีย ด้วย
พูดว่า "เรายังมิได้รับกหาปณะจักไม่บริโภค." ลำดับนั้น บิดาของเขา
เมื่ออดทนการรบกวนไม่ได้ จึงให้ห่อกหาปณะแล้ว. นายกาละนั้น ต่
อรับกหาปณะนั้นไว้ด้วยมือแล้ว จึงบริโภคอาหาร.

ต่อมาในวันรุ่งขึ้น เศรษฐีส่งเขาไป ด้วยพูดว่า "พ่อเรจักให้
กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า. เจ้ายืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา เรียนอา
บทแห่งธรรมให้ได้บทหนึ่งแล้วพึงมา. เขาไปวิหาร ยืนตรงพระพักตร์
ของพระศาสดา ได้เป็นผู้ใคร่จะเรียนอาบทแห่งธรรม บทเดียวเท่านั้น
แล้วหนีไป. ลำดับนั้น พระศาสดาได้ทรงทำอาการ คือการกำหนดไม่ได้
แก่เขา. เขากำหนดบทนั้นไม่ได้แล้ว จึงได้ยืนฟังแล้วเทียว ด้วยคิดว่า
"เรจักเรียนบทต่อไป." นัยว่าชนทั้งหลาย ต่อฟังอยู่ ด้วยคิดว่า "เรา
จักเรียนให้ได้ ชื่อว่าฟังโดยเคารพ.

ก็ธรรมคา เมื่อชนทั้งหลายฟังอยู่อย่างนี้, ธรรมย่อมให้โศดา-
ปัตติมรรคเป็นคั้น. ถึงนายกาละนั้นก็ฟังอยู่ด้วยคิดว่า "จักเรียนให้ได้."
แม้พระศาสดาก็ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา. เขากำลังยืนฟัง
อยู่เทียว ด้วยคิดว่า "จักเรียนต่อไป" จึงตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล.

บรรลุโศดาปัตติผลแล้วรับค่าจ้าง

ในวันรุ่งขึ้น นายกาละนั้นไปสู่กรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทีเดียว. มหาเศรษฐีพอเห็นเขาก็คิดว่า " วันนี้เราชอบใจอาการของบุตร." แม้นายกาละนั้นก็ได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า " โอหนอ วันนี้ บิดาของเราไม่พึงให้กหาปณะในที่ใกล้พระศาสดา พึงปกปิดความที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถเพราะเหตุแห่งกหาปณะไว้." แต่พระศาสดา ได้ทรงทราบความที่นายกาละนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะแล้วในวันวาน มหาเศรษฐีให้ถวายข้าวต้มแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว จึงสั่งให้ ๆ แม่แก่บุตร. นายกาละนั้นเป็นผู้นั่งนึ่งเหี่ยว คั้นข้าวต้ม เคี้ยวของควรเคี้ยว บริโภคภัต.

ในเวลาเสร็จกิจกิจของพระศาสดา มหาเศรษฐีให้บุคลลวางห่อ กหาปณะพันหนึ่งไว้ตรงหน้าบุตรแล้ว พู่ว่า " พ่อ พ่อพูดว่า 'จักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า' จึงให้เจ้าสมทานอุโบสถ ส่งไปวิหาร นึกหาปณะพันหนึ่งของเจ้า." นายกาละนั้น เห็นกหาปณะที่บิดาให้เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดา ละอายอยู่ จึงพู่ว่า " ผมไม่ต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลาย " แม้ถูกบิดาพู่ว่า " จงรับเถิด พ่อ " ก็ไม่รับแล้ว.

โศดาปตติผลเลิศกว่าสมบัติทุกอย่าง

ลำดับนั้น บิดาของเขาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ ข้าพระองค์ ชอบใจอาการของบุตร " เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า " อะไร ? มหาเศรษฐี " จึงกราบทูลว่า " ในวันก่อน บุตรของข้าพระองค์นี้ อันข้าพระองค์พูดว่า 'เราจักให้กหาปณะ ๑๐ แก่เจ้า' แล้วส่งไปวิหาร ในวันรุ่งขึ้น ยังไม่ได้รับกหาปณะแล้ว

ไม่ปรารถนาจะบริโภคน้ำ; แต่วันนี้ เขาไม่ปรารถนาหาปณะแม้ที่ข้าพระองค์ให้." พระศาสดาตรัสว่า "อย่างนั้น มหาเศรษฐี. วันนี้ โสดาปัตติผลนั้นแลของบุตรของท่าน ประเสริฐแม้ว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลก และพรหมโลก " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถา
นี้ว่า :-

๑๑. ปจฺพยา เอกฺขุเชน สกฺกสฺส คมนน วา

สพฺพโลกาธิปฺจูเณ โสตาปัตติผลํ วรี .

" โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าความเป็นเอกราช
ในแผ่นดิน กว่ากาไปสู่สวรรค์ และกว่าความเป็น
ใหญ่ในโลกทั้งปวง. "

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ปจฺพยา เอกฺขุเชน คือ
กว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. บทพระคาถาว่า สกฺกสฺส คมนน วา
ความว่า กว่าการกล่าวถึงสวรรค์ ๒๖ ชั้น. บทพระคาถาว่า สพฺพโลกา
ธิปฺจูเณ ความว่า กว่าความเป็นใหญ่ในโลก มีประมาณเท่านั้น ๆ คือ
ในโลกทั้งปวง พร้อมด้วยนาค ครุฑ และเวมานิกเปรต. บทพระคาถาว่า
โสตาปัตติผลํ วรี ความว่า เพราะพระราชา แม้สวราชสมบัติในที่มี
ประมาณเท่านั้น ก็เป็นผู้ไม่พ้นจากนรกเป็นต้นได้เลย ส่วนพระโศดาบัน
เป็นผู้มีประตูบาอันปิดแล้ว แม้มีกำลังเพลากว่าพระโศดาบันทั้งสิ้น ก็

๑. พระโศดาบัน ๓ พวก คือ สัตตักขัตตูปมมะ ๑ โกลังโกละ ๑ เอกพิชี ๑. พวกแรกมีกำลัง
เพลาว่า ๒ พวกหลัง.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 274

ไม่เกิดในภพที่ ๘; ฉะนั้น โสดาปัตติผลนั้นแล จึงประเสริฐ ก็นั่นแน่.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโศดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนายกาละบุตรของอนาถปิณฑิกเศรษฐี จบ.

โลกวรรณกรรม จบ.

วรรคที่ ๑๓ จบ.

คาถาธรรมบท

พุทธวรรค^๑ที่ ๑๔

ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้า

[๒๔] ๑. กิเลสชาติมีรากะเป็นต้น อันพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้า พระองค์ใดชนะแล้ว อันพระองค์ย่อมไม่-
กลับแพ้ กิเลสหน้อยหนึ่งในโลกย่อมไปหากิเลสชาติ
ที่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นชนะแล้วไม่ได้ พวกเจ้าจัก
นำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ไม่มี
ร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร ตัณหา มีขายชานไปตาม
อารมณ์ต่างๆ ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อ
นำไปในภพไหนๆ พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระ-
องค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ไม่มีร่องรอยไปด้วย
ร่องรอยอะไร.

๒. พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเป็นปราชญ์ ขวน-
ขวายในฌาน ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบ ด้วย-
สามารถแห่งการออก แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ก็ย่อมรักใคร่ต่อพระสัมพุทธเจ้าผู้มีสติเหล่านั้น.

๓. ความได้อัฏฐภาพเป็นมนุษย์เป็นการยาก ชีวิต
ของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก การฟังพระสัทธรรม

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๕ เรื่อง.

เป็นของยาก การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
เป็นการยาก.

๔. ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึง
พร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำ
สอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ความอดทนต่อความ
อดกลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่
ชื่อว่าบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็น
สมณะ ความไม่กล่าวร้าย ๑ ความไม่ทำร้าย ๑
ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประ-
มาณในกัฏฐาหาร ๑ ที่นั่งที่นอนอันสงัด ๑ ความ
ประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต ๑ นี่เป็นคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

๕. ความอิม่ในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝน
คือกหาปณะ กามทั้งหลายมีรสอร่อยน้อย มีทุกข์
มาก บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว ย่อมไม่ถึงความยินดีใน
กามทั้งหลาย แม้ที่เป็นทิพย์ พระสาวกของพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่ง
ตัณหา.

๖. มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึง
ภูเขา ป่า อาราม และรุกขเจดีย์ ว่าเป็นที่พึ่ง สรรณะ

นั่นแลไม่เกษม ธรรมะนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัย
ธรรมะนั้นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนบุคคล
ใดถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึง
ยอมเห็นอริยสัจ ๔ (คือ) ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์
ความกำวล่วงทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ
ซึ่งยังสัตว์ให้ถึงความสงบแห่งทุกข์ ด้วยปัญญาชอบ
ธรรมะนั้นแลของบุคคลนั้นเกษม ธรรมะนั้นอุดม
เพราะบุคคลอาศัยธรรมะนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง
ได้.

๓. บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก (เพราะว่า) บุรุษ
อาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป บุรุษอาชาไนย
นั้นเป็นนักปราชญ์ ย่อมเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้น
ย่อมถึงความสุข.

๔. ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็น
เหตุนำสุขมา การแสดงธรรมของสัตบุรุษเป็นเหตุนำ
สุขมา ความพร้อมเพรียงของหมู่เป็นเหตุนำสุขมา
ความเพียรของชนผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุนำสุข
มา.

๕. ใครๆไม่อาจที่จะนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่
ซึ่งท่านผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวก
ทั้งหลายด้วย ผู้กำวล่วงปัญจธรรม เครื่องเน้นซ้ำ
ได้แล้ว ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ อัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 278

ข้ามพ้นแล้ว (หรือว่า) ของบุคคลผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่าน
ผู้ควรบูชาเช่นนั้นเหล่านั้น ผู้นิพพานแล้ว ไม่มีภัย
แต่ที่ไหน ๆ ด้วยการนับแม้วิธีไร ๆ ก็ตาม ว่าบุญนี้
มีประมาณเท่านี้.

จบพุทธวรรคที่ ๑๔

๑๔. พุทธวรรคพรรณนา

๑. เรื่องมารธิดา [๑๔๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่โพธิมณฑลสถาน ทรงปรารภธิดามาร
ตริสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ยสุธ ชิต" เป็นต้น.

พราหมณ์หาสามีให้ลูกสาว

ก็พระศาสดา ทรงยังพระธรรมเทศนาให้ตั้งขึ้นที่กรุงสาวัตถีแล้ว
ตรัสแก่พราหมณ์ชื่อมากันทียะ ในแคว้นกुरुอีก.

ทราบว่ ในแคว้นกुरु ธิดาของมากันทียะพราหมณ์ ชื่อว่ามากันทียา
เหมือนกัน ได้เป็นผู้มีรูปร่างงามเลอโฉม. พราหมณ์มหาศาลเป็นอันมาก
และเหล่าขัตติยมหาศาลอยากได้นางมากันทียานี้ จึงส่งข่าวไปแก่มากัน-
ทียะว่า "ขอจงให้ธิดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด." แม้มากันทียะพราหมณ์
ก็ห้ามพราหมณ์มหาศาล และขัตติยมหาศาลเสียทั้งหมดเหมือนกันว่า "พวก
ท่าน ไม่สมควรแก่ธิดาของข้าพเจ้า." ต่อมาวันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง
พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นมากันทียะพราหมณ์เข้าไปภายใน
แห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์ จึงทรงใคร่ครวญว่า "จักมีเหตุอะไร
หนอ?" ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์และ
นางพราหมณี. ฝ่ายพราหมณ์ก็บำเรอไฟอยู่เป็นนิตย์ ภายนอกบ้าน. พระ-
ศาสดาได้ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังที่นั่นแต่เช้าตรู่. พราหมณ์
ตรวจดูรูปสรีระของพระศาสดา พลังคิดว่า "ขึ้นชื่อว่าบุรุษในโลกนี้ ที่จะ

เหมือนด้วยบุรุษคนนี้ไม่มี. บุรุษคนนี้เป็นผู้สมควรแก้ชิดาของเรา, เราจะให้ชิดาแก่บุรุษคนนี้" แล้วกราบทูลพระศาสดาว่า "สมณะ เรามีชิดาอยู่คนหนึ่ง. เรายังไม่เห็นบุรุษผู้ที่สมควรแก่นาง จึงไม่ได้ให้นางแก่ใครๆ เลย, ส่วนท่านเป็นผู้สมควรแก่นาง, เราใครจะให้ชิดาแก่ท่าน ทำให้เป็นหญิงบำเรอบาท ท่านจงรออยู่ในที่นี้แหละ จนกว่าเราจะนำชิดานั้นมา." พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้วไม่ทรงยินดีเลย (แต่) ไม่ทรงห้าม.

รอยพระบาทจะปรากฏเพราะทรงอธิษฐาน

ฝ่ายพราหมณ์ไปเรือนแล้ว บอกกะนางพราหมณีว่า " นางผู้เจริญ
วันนี้ เราเห็นบุรุษผู้สมควรแก่ธิดาของเราแล้ว, พวกเรารู้จักให้ธิดานั้นแก่
เขา " ให้ธิดาตกแต่งกายแล้ว ได้พาไปยังที่นั้นพร้อมด้วยนางพราหมณี.
แม้มหาชนที่ตื่นตื่นพากันออกไป (ดู). พระศาสดาไม่ได้ประทับยืนอยู่
ในที่ที่พราหมณ์บอกไว้ ทรงแสดงเจดีย์ คือรอยพระบาทไว้ในที่นั้นแล้ว
ได้ประทับยืนเสียในที่อื่น. ทราบว่าเจดีย์ คือ รอยพระบาทของพระพุทธ-
เจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ที่พระองค์ทรงอธิษฐานว่า " บุคคลชื่อโน้น
จงเห็นเจดีย์ คือรอยเท้านี้ " แล้วทรงเหยียบไว้เท่านั้น. ชื่อว่า ผู้ที่จะเห็น
เจดีย์ คือรอยพระบาทนั้นในที่ที่เหลือไม่มี. พราหมณ์ ถูกนางพราหมณี
ผู้ไปกับตนถามว่า " บุรุษนั้นอยู่ที่ไหน " จึงบอกว่า " ฉันได้ตั้งเขาไว้
แล้วว่า ' ท่านจงรออยู่ที่นี้ ' พลังมองหาอยู่ พบรอยพระบาทแล้ว จึง
ชื่อว่า นี่รอยเท้าของเขา. "

รอยเท้าเป็นเครื่องแสดงลักษณะของคน

นางพราหมณีนั่นกล่าวว่า "พราหมณ์นี้ไม่ใช่รอยเท้าของบุคคล
ผู้บริโภคราม" เพราะความที่นางเป็นคนฉลาดในมนต์เครื่องทำนาย

ลักษณะ, เมื่อพราหมณ์พูดว่า "นางผู้เจริญ เจ้าเห็นจะเข้าไปในคุ่มน้ำ. สมณะนั้นเรบอกแล้วว่า 'เราจักให้ริดาแก่เขา' ถึงเขาก็ก้มคำของเราแล้ว," กล่าวว่า "พราหมณ์ ท่านบอกอย่างนั้นก็จริง. ถึงดังนั้น รอยเท้านี้ เป็นรอยเท้าของผู้หมดกิเลสทีเดียว ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :-

" ถิ่นคนเจ้าราคะ พึงมีรอยเท้ากระโหย่ง (เว้า
กลาง) คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นปิบ (หนัก
สั้น) คนเจ้าโมหะย่อมมีรอยเท้าจิกลง (หนักทาง
ปลายเท้า) คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วมีรอย
เท้าเช่นนี้ นี้. "

ที่นั่น พราหมณ์จึงบอกนางพราหมณีว่า "นางผู้เจริญ เจ้าอย่าอิง
ไป. จงเป็นผู้หนึ่งมาเถิด " ไปพบพระศาสดาแล้ว จึงแสดงแก่นางพราหมณี
นั้นว่า " นี้ คือ บุรุษคนนั้น. " แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า " สมณะ
เราจะให้ริดา. " พระศาสดา ไม่ตรัสว่า " เราไม่ต้องการด้วยริดาของ
ท่าน " (กลับ) ตรัสว่า " พราหมณ์ เราจักบอกเหตุสักอย่างหนึ่งแก่ท่าน.
ท่านจักฟังไหม ? " เมื่อพราหมณ์ทูลว่า " สมณะผู้เจริญ ท่านจงกล่าว,
ข้าพเจ้าจักฟัง. จึงทรงนำเรื่องอดีต ตั้งแต่ครั้งออกมหาภิเนษกรรมมา
แสดงแล้ว.

กถาโดยย่อในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้ :-

" พระมหาสัตว์ ทรงละสิริราชสมบัติ ทรงขึ้นมำกัณฐกะ (ม้าสีขาว)
มีนายฉันทะเป็นสหาย เสด็จออกมหาภิเนษกรรม เมื่อมารยั้งอยู่ที่ประตู
แห่งพระนคร กล่าวว่า " สิทธิทัตตะ ท่านจงกลับเสียเถิด แต่วันนี้ไปใน

วันที่ ๑ จักรรัตนจักปรากฏแก่ท่าน. จึงตรัสว่า " มาร ถึงเราก็รู้จักรัตนะนั้น. แต่เราไม่มีความต้องการด้วยจักรรัตนนั้น. "

มาร. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านออกไปเพื่อประโยชน์อะไร ?

พระมหาสัตว์. เพื่อประโยชน์แก้สัพพัญญุตญาณ.

มาร. ถ้าเช่นนั้น ตั้งแต่วันนี้ไป บรรดาวิคทั้งสามมีกามวิคเป็นต้น ท่านจะต้องตรีกิวกิวกแมตักอย่างหนึ่ง เราจักรู้จักที่ควรทำแก่ท่าน.

ตั้งแต่นั้นมา มารนั้นคอยเพ่งจับผิด ติดตามพระมหาสัตว์ไป ๗ ปี แม้พระศาสดาทรงประพฤติทุกกริยาสิ้น ๖ ปี ทรงอาศัยการกระทำ (ความเพียร) ของบุรุษ เฉพาะพระองค์ ทรงแทงตลอดซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ เสวยวิมุตติสุข (สุขอันเกิดจากความพ้นกิเลส) ที่ควงไม้โพธิ ในสัปดาห์ที่ ๕ ประทับนั่งที่ควงไม้ชุปาลนิโครธ.

มารเสียใจเพราะพระองค์ตรัสรู้

ในสมัยนั้น มารถึงความโทมนัสแล้ว นั่งที่หนทางใหญ่ พลงรำพึงว่า " เราติดตามมาตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้อยู่เพ่งจับผิด ก็ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไร ๆ ของสัตว์ัตถะนี้, บัดนี้ เธอก้าวล่วงวิสัยของเราไปเสียแล้ว. " ที่นั่น ธิดาของมารนั้นสามคนเหล่านี้ คือ นางคันหา นางอรดี นางราคา ดำริว่า " บิดาของเราไม่ปรากฏ. บัดนี้ ท่านอยู่ที่ไหนหนอ ? เทียวมองหาอยู่ จึงเห็นบิดานั้นผู้นั่งแล้วอย่างนั้น จึงเข้าไปหาแล้วได้ถามว่า " คุณพ่อ เพราะเหตุไร คุณพ่อจึงมีทุกข์เสียใจ " มารนั้น จึงเล่าเนื้อความแก่ธิดาเหล่านั้น. ลำดับนั้น ธิดาเหล่านั้น จึงบอกกะมารผู้บิดานั้นว่า " คุณพ่อ คุณพ่ออย่าคิดเลย. พวกดิฉันจักทำเขาให้อยู่ในอำนาจของตนแล้วนำมา. "

มาร. แม่ทั้งหลาย ใคร ๆ ก็ไม่อาจทำเขาไว้ในอำนาจได้.

ธิดา. คุณพ่อ พวกดิฉันเชื่อว่าเป็นหญิง. พวกดิฉันจักผูกเธอไว้ด้วย บ่วง มีบ่วงคือราคะเป็นต้นแล้วนำมา ในบัดนี้แหละ, คุณพ่ออย่าคิดเลย " แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า " ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจักบำเรอพระบาทของพระองค์."

ธิดามารประเล้าประโลมพระศาสดา

พระศาสดา มิได้ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถ้อยคำของธิดามารเหล่านั้นเลย. ไม่ทรงลืมพระเนตรทั้งสองขึ้นดูเลย. พวกธิดามาร คิดกันอีกว่า " ความประสงค์ของพวกบุรุษ สูง ๆ ต่ำ ๆ แล. บางพวกมีความรักในเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย. บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย. บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย; พวกเราจักประเล้าประโลมเธอโดยประการต่าง ๆ คนหนึ่ง ๆ นิรมิตอรรถาพได้ร้อยหนึ่ง ๆ ด้วยสามารถ แห่งเพศมีเพศเด็กหญิงรุ่นเป็นต้น เป็นเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย เป็นหญิงยังไม่คลอด คลอดแล้วคราวหนึ่ง คลอดแล้วสองคราว เป็นหญิงกลางคน และเป็นหญิงแก่. เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า " ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจักบำเรอพระบาททั้งสองของพระองค์ " ดังนี้ถึง ๖ ครั้ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถ้อยคำของธิดามารเหล่านั้น โดยประการที่ทรงโน้มไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิอันยอดเยี่ยม ด้วยประการดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะธิดามารผู้ติดตามมา แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นว่า " พวกเจ้าจงหลีกไป, พวกเจ้าเห็นอะไรจึงพยายามอย่างนี้ ?

การทำความซื่อเห็นปานนี้ต่อหน้าของพวกที่มีราคะไม่ไปปราศจึงจะควร,
ส่วนตถาคตละกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นได้แล้ว, พวกเจ้าจักนำเราไปใน
อำนาจของตน ด้วยเหตุอะไรเล่า? " ดังนี้ แล้วได้ทรงภายิตพระคาถา
เหล่านี้ว่า :-

๑. ยสฺส ชิตํ นาวชียติ

ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก

ตํ พุทฺธํ อนนฺตโคจรํ

อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ.

ยสฺส ชาลินี วิสตุติกา

ตณฺหา นตฺถิ กุหิณฺจิ เนตเว

ตํ พุทฺธํ อนนฺตโคจรํ

อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ.

" กิเลสชาติมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าพระองค์ใดชนะแล้ว อันพระองค์ย่อมไม่
กลับแพ้, กิเลสหน้อยหนึ่งในโลก ย่อมไปหากิเลส-
ชาติที่พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นชนะแล้วไม่ได้. พวก
เจ้าจักนำพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นผู้มีอารมณ์ไม่มีที่
สุด ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร? ตัณหามี
ข้ายชานไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่มีแก่พระพุทธรเจ้า
พระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหนๆ, พวกเจ้าจักนำ
พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ไม่มี
ร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร? "

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ยสุส ชิต นาวชียติ ความว่า
กิเลสชาติมีรากเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว
ด้วยมรรคนั้น ๆ อันพระองค์ ย่อมไม่กลับแพ้ คือชื่อว่าชนะแล้วไม่ดี
หามิได้ เพราะไม่กลับฟุ้งขึ้นอีก.

บทว่า โนยาติ ตัดเป็น น อยุยาติ แปลว่า ย่อมไม่ไปตาม.
อธิบายว่า บรรดาภิเลสชาติมีรากเป็นต้น แม้กิเลสอย่างหนึ่งใด ๆ ในโลก
ชื่อว่ากลับไปข้างหลังไม่มี คือไม่มีความกิเลสชาติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์ใดทรงชนะแล้ว.^๑

บทว่า อนนฺทโคจร ความว่า ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ด้วยสามารถ
แห่งพระสัพพัญญุตญาณ มีอารมณ์หาที่สุดมิได้.

สองบทว่า เกน ปเทน เป็นต้น ความว่า บรรดาอรรถมีรอย คือ
รากเป็นต้น แม้อรรถหนึ่ง ไม่มีแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด, พวก
เจ้าจักนำพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นไป ด้วยร่องรอยอะไร คือ ก็
แม้อรรถรอยสักอย่างหนึ่ง ไม่มีแก่พระพุทธเจ้า, พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้า
นั้น ผู้ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร ?

วินิจฉัยในคาถาที่สอง. ขึ้นชื่อว่าตณฺหานัน ชื่อว่า ขาลินี เพราะ
วิเคราะห์ว่า มีข่ายบ้าง มีปกติทำซึ่งข่ายบ้าง เปรียบด้วยข่ายบ้าง เพราะ
อรธว่า รวรัตตริงตราผูกมัดไว้, ชื่อว่า วิสตุติกา เพราะเป็นธรรม-
ชาติมักชานไปในอารมณ์ทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น เพราะเปรียบด้วยอาหาร
อันมีพิษ เพราะเปรียบด้วยดอกไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยผลไม่มีพิษ
๑. กิเลสเหล่าอื่น คิดตามกิเลสที่ทรงชนะแล้วเนื่องกันเป็นสาย ๆ ไม่มี.

เพราะเปรียบด้วยเครื่องบริโคมิพิย. อธิบายว่า ค้นหาเห็นปานนั้น ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหน ๆ. พวกเจ้าจักนำ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร ?

ในกาลจบเทศนา ชัมมาภิสัมยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก. แมจริดา มารก็อันตรธานไปในที่นั่นนั่นแล.

พระศาสดากรั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า " มาคัน- ติยะ ในกาลก่อน เราได้เห็นจิตมารทั้งสามเหล่านี้ผู้ประกอบด้วยอัธภาพ เช่นกับแท่งทอง ไม่แปดเปื้อนด้วยของโสโครก มีเสมหะเป็นดิน. แม้ ในกาลนั้น เราไม่ได้มีความพอใจในเมถุนเลย. ก็สตรีระแห่งจิตาของท่านเต็มไปด้วยซากศพ คืออาการ ๓๒ เหมือนหม้อที่ใส่ของไม่สะอาด อันตรการตา ณ ภายนอก. แม้ถ้าเท้าของเราพึงเป็นเท้าที่แปดเปื้อนด้วย ของไม่สะอาดไซ้. และจิตาของท่านนี้พึงยืนอยู่ที่ธรณีประตู; ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่พึงถูกต้องสตรีระของนางด้วยเท้า " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" แม้ความพอใจในเมถุน ไม่ได้มีแล้ว เพราะ

เห็น นางตัณหา นางอรดี และนางราคา, เพราะ

เห็นสตรีระ แห่งจิตาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูล

และกิริส. (เราจักมีความพอใจในเมถุนอย่างไรได้ ?)

เราย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะตะต้องสตรีระจิตาของท่าน

นั้น แม้ด้วยเท้า."

ในเวลาจบเทศนา เมียผู้ทั้งสองตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล ดังนี้แล.

เรื่องมารจิตา จบ.

๒. เรื่องยมกปาฏิหารย์ [๑๔๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาทรงปรารภเทวดาและพวกมนุษย์เป็นอันมาก ที่พระ-
ทวารแห่งสังกัสสนคร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "เย ฌานปฺปสุตา
ธีรา" เป็นต้น.

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์.

เศรษฐีได้ไม้จันทน์ทำบาตร

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ให้จึงข่ามี
สัณฐานคล้ายขวด เพื่อความปลอดภัย* และเพื่อรักษาอาภรณ์เป็นต้น ที่
หลุดไปด้วยความพลั้งเผลอแล้ว เล่นกีฬาทางน้ำในแม่น้ำคงคา.

ในกาลนั้น ต้นจันทน์แดงต้นหนึ่ง เกิดขึ้นที่ริมฝั่งตอนเหนือของ
แม่น้ำคงคา มีรากถูกน้ำในแม่น้ำคงคาเซาะ โคนหักกระจัดกระจายอยู่บน
หินเหล่านั้น ๆ. ครั้นนั้นปุ่ม ๆ หนึ่งมีประมาณเท่าหม้อ ถูกหินครูดสี ถูก
คลื่นน้ำซัด เป็นของเกลี้ยงเกลา ลอยไปโดยลำดับ อันสาหร่ายรวบรัด
มาติดที่ข่าของเศรษฐีนั้น.

เศรษฐีกล่าวว่า "นั่นอะไร ? " ได้ยินว่า " ปุ่มไม้ " จึงให้นำ
ปุ่มไม้นั้นมาให้ถากด้วยปลายมีด เพื่อจะพิจารณาว่า " นั่นชื่ออะไร ? "

ในทันใดนั่นเอง จันทน์แดงมีสีดังครั้งแรกก็ปรากฏ. ก็เศรษฐียัง
ไม่เป็นสัมมาทิฐิ. ไม่เป็นมิจฉาทิฐิ. วางตนเป็นกลาง; เขาคิดว่า
" จันทน์แดงในเรือนของเรามีมาก. เราจะเอาจันทน์แดงนี้ทำอะไรหนอ
เล่า ? " ที่นั่นเขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า " ในโลกนี้ พวกที่กล่าวว่า เรา
๑. เพื่อเปลื้องอันตราย.

เป็นพระอรหันต์' มีอยู่มาก. เราไม่รู้จักพระอรหันต์แม้สักองค์หนึ่ง; เรา
จักให้ประกอบเครื่องกลิ้งไว้ในเรือน ให้กลิ้งบาตรแล้ว ใส่สาหร่ายห้อย
ไว้ในอากาศประมาณ ๖๐ สอก โดยเอาไม้ไผ่ต่อกันขึ้นไปแล้ว จะบอกว่า
' ถ้าว่า พระอรหันต์มีอยู่, จงมาทางอากาศแล้ว ถือเอาบาตรนี้; ผู้ใดจัก
ถือเอาบาตรนั้นได้ เราพร้อมด้วยบุตรภรรยา จักถึงผู้นั้นเป็นสรณะ. "
เขาให้กลิ้งบาตรโดยทำนองที่คิดไว้นั้นแหละ ให้ยกขึ้นโดยเอาไม้ไผ่ต่อ
กันขึ้นไปแล้ว กล่าวว่า " ในโลกนี้ ผู้ใดเป็นพระอรหันต์. ผู้นั้นจงมา
ทางอากาศ ถือเอาบาตรนี้. "

ครูทั้ง ๖ อยากได้บาตรไม้จันทน์

ครูทั้งหกกล่าวว่า " บาตรนั้น สมควรแก่พวกข้าพเจ้า. ท่านจง
ให้บาตรนั้นแก่พวกข้าพเจ้าเสียเถิด. " เศรษฐีนั้นกล่าวว่า " พวกท่าน
จงมาทางอากาศแล้วเอาไปเถิด. "

ในวันที่ ๖ นิครนถ์นาถบุตรส่งพวกอันเดวาลิกไปด้วยสั่งว่า " พวก
เจ้าจงไป. จงพูดกะเศรษฐีอย่างนั้นว่า " บาตรนั้น สมควรแก่อาจารย์ของ
พวกข้าพเจ้า. ท่านอย่าทำการมาทางอากาศเพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อย
เลย. นัยว่า ท่านจงให้บาตรนั้นเถิด. " พวกอันเดวาลิกไปพูดกะเศรษฐี
อย่างนั้นแล้ว. เศรษฐีกล่าวว่า " ผู้ที่สามารถมาทางอากาศแล้วถือเอาได้
เท่านั้น จงเอาไป. "

นาถบุตรออกอุบายเอาบาตร

นาถบุตรเป็นผู้ปรารถนาจะไปเอง จึงได้ให้สัญญาแก่พวกอันเด-
วาลิกว่า " เราจักยกมือและเท้าข้างหนึ่ง เป็นที่ว่าปรารถนาจะหาะ,
พวกเจ้าจงร้องบอกเราว่า " ท่านอาจารย์ ท่านจะทำอะไร ? ท่านอย่าแสดง
ความเป็นพระอรหันต์ที่ปกปิดไว้ เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ แก้วหาชนเลย "

ดังนี้แล้ว จงพากันจับเราที่มือและเท้าดึงไว้ ให้ล้มลงที่พื้นดิน." เขาไปในที่นั้นแล้ว กล่าวกะเศรษฐีว่า "มหาเศรษฐี บาตรนี้สมควรแก่เรา. ไม่สมควรแก่ชนพวกอื่น. ท่านอย่าขบใจการเหาะขึ้นไปในอากาศของเรา เพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อย. จงให้บาตรแก่เราเถิด."

เศรษฐี. ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปทางอากาศแล้ว ถือเอาเถิด.

ลำดับนั้น นาฏบุตรกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าจงหลีกไป ๆ" กันพวกอันเตวาสิกออกไปแล้ว กล่าวว่า "เราจักเหาะขึ้นไปในอากาศ ดังนี้แล้ว ก็ยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง. ที่นั้น พวกอันเตวาสิกกล่าวกับอาจารย์ว่า "ท่านอาจารย์ ท่านจะทำอะไรกันนั้น ? ประโยชน์อะไร ด้วยคุณที่ปกปิดไว้ อันท่านแสดงแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้นี้" แล้วช่วยกันจับนาฏบุตรนั้นที่มือและเท้า ดึงมาให้ล้มลงแผ่นดิน. เขาบอกกะเศรษฐีว่า "มหาเศรษฐี อันเตวาสิกเหล่านี้ ไม่ให้เหาะ, ท่านจงให้บาตรแก่เรา."

เศรษฐี. ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปถือนาฏบุตรเถิด.

พวกเดียรถีย์ แม้พยายามด้วยอาการอย่างนั้นสิ้น ๖ วันแล้ว ยังไม่ได้บาตรนั้นเลย.

ชาวกรุงเข้าใจว่าไม่มีพระอรหันต์

ในวันที่ ๗ ในกาลที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะและท่านพระปิณโฑลภารทวชะไปยืนบนหินลาดแห่งหนึ่งแล้วห่มจีวร ด้วยตั้งใจว่า "จักเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พวกนักเลงคุยกันว่า "ชาวเราเอ๋ย ในกาลก่อน ครุทั้ง ๖ กล่าวว่า 'พวกเราเป็นพระอรหันต์ในโลก. ก็เมื่อเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้ยกบาตรขึ้นไว้แล้วกล่าวว่า 'ถ้าว่า พระอรหันต์มีอยู่,

จงมาทางอากาศแล้ว ถือเอาเถิด' วันนี้เป็นวันที่ ๗ แม่สักคนหนึ่งชื่อว่า
เหาะขึ้นไปในอากาศด้วยแสดงตนว่า 'เราเป็นพระอรหันต์' ก็ไม่มี; วันนี้
พวกเรารู้ความที่พระอรหันต์ไม่มีในโลกแล้ว. "

ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ยินถ้อยคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะท่าน
พระปิณโฑลภารทวาชะว่า " อาวุโส ภารทวาชะ ท่านได้ยินถ้อยคำของ
พวกนักเลงเหล่านั้นไหม " พวกนักเลงเหล่านี้ พูดยืนยันว่าจะย่ำยีพระพุทธ-
ศาสนา; ก็ท่านมีฤทธิ์มากมีอำนาจมาก, ท่านจงไปเถิด จงมาทางอากาศ
แล้วถือเอาบาตรนั้น. "

ปิณโฑลภารทวาชะ. อาวุโส โมคคัลลานะ ท่านเป็นผู้เลิศกว่าบรรดา
สาวกผู้มีฤทธิ์ ท่านจงถือเอาบาตรนั้น. แต่เมื่อท่านไม่ถือเอา ผมจักถือเอา.

พระปิณโฑลภารทวาชะแสดงปาฏิหาริย์

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะกล่าวอย่างนั้นว่า " ท่านจงถือเอาเถิดผู้มี
อายุ " ท่านปิณโฑลภารทวาชะก็เข้าจุดธูป มีอภิญญาเป็นบาท ออก
แล้ว เอาปลายเท้าคืบหินาคาดประมาณ ๑ ศอก ให้ขึ้นไปในอากาศเหมือน
ปุยพู่ แล้วหมุนเวียนไปในเบื้องบนพระนครราชคฤห์ ๗ ครั้ง. หินาคาด
นั้นปรากฏดังฝ่าละมือนั้นสำหรับปิดพระนครไว้ประมาณ ๓ ศอก. พวกชาว
พระนครกลัว ร้องว่า " หินจะตกทับข้าพเจ้า " จึงทำเครื่องกั้นมีกระดัง
เป็นคันไถบนกระหม่อม แล้วชุกซ่อนในที่นั้น ๆ. ในวาระที่ ๗ พระ-
เถระทำลายหินาคาด แสดงตนแล้ว.

มหาชนเห็นพระเถระแล้ว กล่าวว่า " ท่านปิณโฑลภารทวาชะผู้
เจริญ ท่านจงจับหินของท่านไว้ให้มั่น, อย่าให้พวกข้าพเจ้าทั้งหมด
พินาศเสียเลย. "

พระเถระเอาปลายเท้าเหยียดทิ้งไป. แผ่นหินนั้นไปตั้งอยู่ในที่เดิมนั่นเอง. พระเถระได้ยืนอยู่ในที่สุดแห่งเรือนของเศรษฐี. เศรษฐีเห็นท่านแล้ว หมอบลงแล้ว กราบเรียนว่า " ลงเถิด พระผู้เป็นเจ้า " นิมนต์พระเถระผู้ลงจากอากาศให้นั่งแล้ว. ให้นำบาตรลง กระทำให้เต็มด้วยวัตถุอันมีรสหวาน ๔ อย่างแล้ว ได้ถวายแก่พระเถระ. พระเถระรับบาตรแล้ว บ่ายหน้าสู่วิหาร ไปแล้ว.

ลำดับนั้น ชนเหล่าใดที่อยู่ในป่าบ้าง อยู่ในบ้านบ้าง ไม่เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระ, ชนเหล่านั้นประชุมกันแล้ววิงวอนพระเถระว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงปาฏิหาริย์แก่พวกผม " ดังนี้แล้ว ก็พากันติดตามพระเถระไป. พระเถระนั้น แสดงปาฏิหาริย์แก่ชนเหล่านั้น ๆ พลงได้ไปยังพระวิหารแล้ว.

พระศาสดาทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทำปาฏิหาริย์

พระศาสดา ทรงสดับเสียงมหาชนที่ติดตามพระเถระนั้นอยู่อึงอยู่ จึงตรัสถามว่า " อานนท์ นั้นเสียงใคร " ทรงสดับว่า " พระเจ้าข้า พระปิณโฑลภารทวชะเหาะขึ้นไปในอากาศแล้ว ถือเอาบาตรไม้จันทน์, นั้นเสียงในสำนักของท่าน " จึงรับสั่งให้เรียกพระปิณโฑลภารทวชะมา ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ " เมื่อท่านกราบทูลว่า " จริง พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " ภารทวชะ ทำไม เธอจึงทำอย่างนั้น ? " ทรงติเตียนพระเถระ แล้วรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้น ให้เป็นจันน้อยชิ้นใหญ่ แล้ว รับสั่งให้ประทานแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่อันบคผสมยาตา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการไม่ให้ทำปาฏิหาริย์. ฝ่ายพวกเดียรถีย์ได้ยินว่า " ทราบว่า พระสมณโคดมให้ทำลาย

บาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการมิให้ทำ
ปาฏิหาริย์" จึงเที่ยวบอกกันในถนนในพระนครว่า " สาวกทั้งหลายของ
พระสมณโคดม ไม่ก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแม้เพราะเหตุแห่งชีวิต.
ถึงพระสมณโคดมก็จรรักษาสิกขาบทที่ทรงบัญญัตินั้นเหมือนกัน. บัดนี้
พวกเรา ได้โอกาสแล้ว " แล้วกล่าวว่า " พวกเรารักษาคุณของตน จึง
ไม่แสดงคุณของตนแก่มหาชนเพราะเหตุแห่งบาตรไว้ในกาลก่อน เหล่า
สาวกของพระสมณโคดมแสดงคุณของตนแก่มหาชนเพราะเหตุแห่งบาตร.
พระสมณโคดมรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่า
สาวก เพราะพระองค์เป็นบัณฑิต. บัดนี้ พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระ-
สมณโคดมนี้แน่. "

พระศาสดาทรงประสงค์จะทำปาฏิหาริย์

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว เสด็จไปยังสำนักพระ-
ศาสดา กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ได้ทราบว่าคุณทรงบัญญัติสิกขา-
บทแก่เหล่าสาวก เพื่อต้องการมิให้ทำปาฏิหาริย์เสียแล้วหรือ ? "

พระศาสดา. ขอถวายพระพร มหาบพิตร.

พระราช. บัดนี้ พวกเดียรถีย์พากันกล่าวว่า ' พวกเราจักทำ
ปาฏิหาริย์กับด้วยพระองค์.' บัดนี้ พระองค์จักทรงทำอย่างไร ?

พระศาสดา. เมื่อเดียรถีย์เหล่านั้นกระทำ อาตมภาพก็จักกระทำ
มหาบพิตร.

พระราช. พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้วมิใช่หรือ ?

พระศาสดา มหาบพิตร อาตมภาพมิได้บัญญัติสิกขาบทเพื่อตน.
สิกขาบทนั้นแน่ อาตมภาพบัญญัติไว้เพื่อสาวกทั้งหลาย.

พระราชา. สิกขาบท เป็นอันชื่อว่าอันพระองค์ทรงบัญญัติในสาวกทั้งหลายอื่น เว้นพระองค์เสียหรือ ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. มหาบพิตร ถ้าเช่นนั้น อาตมภาพจักย้อนถามพระองค์นั้นแหละในเพราะเรื่องนี้, มหาบพิตร ก็พระอุทยานในแวนแคว้นของพระองค์มีอยู่หรือ ?

พระราชา. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. มหาบพิตร ถ้าว่ามหาชนพึงบริโภคผลไม้ เป็นต้นว่า ผลมะม่วงในพระอุทยานของพระองค์, พระองค์พึงทรงทำอะไร แก่เขา ?

พระราชา. พึงลงอาชญา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็พระองค์ยอมได้เพื่อเสวยหรือ ?

พระราชา. พระเจ้าข้า อาชญาไม่มีแก่หม่อมฉัน, หม่อมฉันยอมได้เพื่อเสวยของ ๆ ตน.

พระศาสดา. มหาบพิตร อาชญาแม้ของอาตมภาพยอมแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล เหมือนอาชญาของพระองค์ที่แผ่ไปในแวนแคว้นประมาณ ๓๐๐ โยชน์. อาชญาไม่มีแก่พระองค์ผู้เสวยผลไม้ทั้งหลาย เป็นต้นว่าผลมะม่วงในพระอุทยานของพระองค์. แต่มีอยู่แก่ชนเหล่าอื่น. ขึ้นชื่อว่า การก้าวล่วงบัญญัติ คือ สิกขาบท ย่อมไม่มีแก่ตน, แต่ยอมมีแก่สาวกเหล่าอื่น, อาตมภาพจึงจักทำปาฏิหาริย์.

พวกเดียรฉิย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ประจักษ์กันว่า "บัดนี้ พวกเรา จิบหายแล้ว. ได้ยินว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเหล่าสาวกเท่านั้น, ไม่ทรงบัญญัติไว้เพื่อตน; ได้ยินว่า ท่านปรารธนาจะทำปาฏิหาริย์

เองทีเดียว; พวกเรารู้จักทำอะไรกันเล่า? พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า "เมื่อไร พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. มหาบพิตร. โดยล่วงไปอีก ๔ เดือน ต่อจากนี้ไป วันเพ็ญเดือน ๘ จักทำ.

พระราชา. พระองค์จักทรงทำที่ไหน? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อาตมภาพจักอาศัยเมืองสาวัตถีทำ มหาบพิตร.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า "ก็ทำไม พระศาสดาจึงอ้างที่ไกลอย่างนี้?"

แก้ว่า "เพราะที่นั่นเป็นสถานที่ทำมหาปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์; อีกอย่างหนึ่ง พระองค์อ้างที่ไกลทีเดียว แม้เพื่อประโยชน์จะให้มหาชนประชุมกัน."

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว กล่าวหาว่า "ได้ยินว่า ต่อจากนี้ โดยล่วงไป ๔ เดือน พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี. บัดนี้ พวกเราไม่ละเที่ยว จักติดตามพระองค์ไป. มหาชนเห็นพวกเราแล้ว จักถามว่า "นี่อะไรกัน?" ที่นั่นพวกเราจักบอกแก่เขาว่า "พวกเราพูดไว้แล้วว่า 'จักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดม.' พระสมณโคดม นั้นยอมหนีไป, พวกเราไม่ให้พระสมณโคดมหนีจึงติดตามไป." พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ออกมาแล้ว. ถึงพวกเดียรถีย์ก็ออกมาข้างหลังของพระองค์นั้นแล อยู่ใกล้ที่ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำภักติ. ในวันรุ่งขึ้นพวกเดียรถีย์บริโภคอาหารเช้าในที่ ๆ ตนอยู่แล้ว. เดียรถีย์เหล่านั้น ถูกพวกมนุษย์ถามว่า "นี่อะไรกัน?" จึงบอกโดยนัยแห่งคำที่กล่าวไว้ในหนหลังนั้นแล. ฝ่ายมหาชนคิดว่า "พวกเราจัก

อุปาฏิหาริย์ ดังนี้แล้วได้ติดตามไป. พระศาสดาบรรลุถึงพระนครสาวัตถี โดยลำดับ.

เดียรฉิย์เตรียมทำปาฏิหาริย์แข่ง

แม้พวกเดียรฉิย์ ก็ไปกับพระองค์เหมือนกัน ชักชวนอุปัฏฐากได้ ทรัพย์แสนหนึ่งแล้ว ให้ทำมณฑปด้วยเสาไม้ตะเคียน* ให้มุงด้วยอุบลเขียว นั่งพูดกันว่า " พวกเราจักทำปาฏิหาริย์ในที่นี้. "

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูล ว่า " พวกเดียรฉิย์ให้ทำมณฑปแล้ว พระเจ้าข้า แม้ข้าพระองค์จะให้ทำ มณฑปเพื่อพระองค์. "

พระศาสดา. อย่าเลยมหาบพิตร. ผู้ทำมณฑปของอาตมภาพมี.

พระราชา. คนอื่นใครเล่า เว้นข้าพระองค์เสีย จักอาจทำได้ พระเจ้าข้า ?

พระศาสดา. ท้าวสักกเทวราช.

พระราชา. ก็พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ที่ไหนเล่า ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ที่ควงไม้คันทามพพฤกษ์ มหาบพิตร.

พวกเดียรฉิย์ได้ยืมว่า " ได้ข่าวว่า พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ ที่ควงไม้มะม่วง " จึงบอกพวกอุปัฏฐากของตน ให้ถอนต้นมะม่วงเล็กๆ โดยที่สุดแม้งอกในวันนั้น ในที่ระหว่างโยชน์หนึ่ง แล้วให้ทิ้งไปในป่า.

ในวันเพ็ญเดือน ๘ พระศาสดาเสด็จเข้าไปภายในพระนคร. ผู้ รักษาสวนของพระราชา ชื่อคันทะ เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่งใน ระหว่างกลุ่มใบที่มดดำมดแดงทำรังไว้. ได้กาที่มาชุมนุมด้วยความโลภใน ๑. ขทริ ในที่บางแห่งแปลว่า ไม้สะแก.

กลืนและรสแห่งมะม่วงนั้นให้หนีไปแล้ว ถือเอาเพื่อประโยชน์แด่พระ-
ราชา เดินไปเห็นพระศาสดาในระหว่างทาง คิดว่า " พระราชาเสวยผล
มะม่วงนี้แล้ว พึงพระราชทานกหาปณะแก่เรา ๘ กหาปณะ หรือ ๑๖
กหาปณะ, กหาปณะนั้นไม่พอเพื่อเลี้ยงชีพในอศภาพหนึ่งของเรา; ก็ถ้า
ว่า เราจักถวายผลมะม่วงนี้แด่พระศาสดา. นั้นจักเป็นคุณนาประโยชน์
เกื้อกูลมาให้แก่เราตลอดกาลไม่มีสิ้นสุด." เขาน้อมถวายผลมะม่วงนั้นแด่
พระศาสดา.

พระศาสดาทอดพระเนตรดูพระอนนทเถระแล้ว. ลำดับนั้นพระ-
เถระนำบาตรที่ท้าวหาราชทั้ง ๔ ถวายออกมาแล้ว วางที่พระหัตถ์ของ
พระองค์.

พระศาสดา ทรงน้อมบาตรเข้าไปรับมะม่วงแล้ว ทรงแสดงอาการ
เพื่อประทับนั่งในที่นั้นนั่นแหละ. พระเถระได้ปฐวีรถวายแล้ว. ลำดับนั้น
เมื่อพระองค์ประทับนั่งบนจีวรนั้นแล้ว พระเถระกรองน้ำดื่ม แล้วขำ
มะม่วงสุกผลนั้น ได้ทำให้เป็นน้ำปานะถวาย. พระศาสดาเสวยน้ำปานะ
ผลมะม่วงแล้วตรัสกะนายคันทะว่า " เธอจงขุ้ยดินร่วนขึ้นแล้ว ปลูก
เมล็ดมะม่วงนี้ในที่นี้แหละ. " เขาได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ประวัติคณทามพพฤกษ

พระศาสดาทรงล้างพระหัตถ์บนเมล็ดมะม่วงนั้น. พอเมื่อพระหัตถ์
อันพระองค์ทรงล้างแล้วเท่านั้น, ต้นมะม่วงมีลำต้นเท่าศิระยะไถ (งอนไถ)
มีประมาณ ๕๐ ศอกโดยส่วนสูงงอกขึ้นแล้ว. กิ่งใหญ่ ๕ กิ่ง คือใน
๔ ทิศๆ ละกิ่ง เบื้องบนกิ่งหนึ่ง ได้มีประมาณกิ่งละ ๕๐ ศอกเทียว.

คันมะม่วงนั้นสมบูรณ์ด้วยช่อและผล ได้ทรงไว้ซึ่งพวงแห่งมะม่วงสุกในที่
แห่งหนึ่ง ในขณะนั้นนั่นเอง.

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง มาขบฉันผลมะม่วงสุกเหมือนกัน.

พระราชาทรงสดับว่า " ข้าว่า คันมะม่วงเห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้ว "
จึงทรงตั้งอารักขาไว้ด้วยพระดำรัสว่า " ใคร ๆ อย่าตัดคันมะม่วงนั้น."
ก็คันมะม่วงนั้น ปรากฏชื่อว่า " คันทามพพฤกษ์ " เพราะความที่นาย
คันทะปลูกไว้. แม้พวกนักเลงก็ยักกินผลมะม่วงสุกแล้วพูดว่า " เจ้าพวก
เดียรธีย์ถ่อยวาย พวกเจ้ารู้ว่ 'พระสมณโคดมจักทรงทำปาฏิหาริย์ที่โคน
ต้นคันทามพพฤกษ์' จึงสั่งให้ถอนคันมะม่วงเล็ก ๆ แม้ที่เกิดในวันนั้นใน
ร่วมในที่โยชน์หนึ่ง, คันมะม่วงนี้ ชื่อว่าคันทามพะ " แล้วเอาเมล็ด
มะม่วงที่เป็นเดนประหารพวกเดียรธีย์เหล่านั้น.

ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรธีย์

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับว่าตวลาหเทวบุตรว่า " ท่านจงถอนมณฑป
ของพวกเดียรธีย์เสียด้วยลม แล้วให้ลม (หอบไป) ทิ้งเสียบนแผ่นดินที่ทิ้ง
หยากเยื่อ. เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ท้าวสักกะสั่งบังคับ
สุริยเทวบุตรว่า " ท่านจงขยายมณฑลพระอาทิตย์ยัง (พวกเดียรธีย์) ให้
เราร้อน. " แม้เทวบุตรนั้นก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ท้าวสักกะทรงสั่ง
บังคับว่าตวลาหเทวบุตรอีกว่า " ท่านจงยังมณฑลแห่งลม (ลมหวั่น) ให้
ตั้งขึ้นไปเกิด. " เทวบุตรนั้นทำอยู่เหมือนอย่างนั้น ไปรยเกลียวธุลีลง
ที่สระของพวกเดียรธีย์ที่มีเหงื่อไหล. พวกเดียรธีย์เหล่านั้นได้เป็นเช่นกับ
จอมปลวกแดง. ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับแม้วิสสวลาหเทวบุตรว่า " ท่าน
จงให้หยาดน้ำเมล็ดใหญ่ ๆ ตก. " เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

ที่นั่น ภายของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น ได้เป็นเช่นกับแม่โคต่างแล้ว. พวกเขาแตกหมู่อัน หนีไปในที่เฉพาะหน้า ๆ นั้นเอง. เมื่อพวกเขาหนีไปอยู่อย่างนั้น ชาวคนหนึ่งเป็นอุปัฏฐาก องปฺรณกัศสป คิดว่า "บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์แห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา, เราจักดูปาฏิหาริย์นั้น" แล้วปล่อยโค ถือหม้อยาสูบและเชือก ซึ่งตนนำมาแต่เช้าตรู่เดินมาอยู่ เห็นปุณณะหนีไปอยู่เช่นนั้น จึงกล่าวว่า "ท่านขอรับ ผมมาด้วยหวังว่า 'จักดูปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า,' พวกท่านจะไปที่ไหน ?"

ปุณณะ. ท่านจะต้องการอะไรด้วยปาฏิหาริย์. ท่านจงให้หม้อและเชือกนี้แก่เรา.

เขาถือเอาหม้อและเชือกที่อุปัฏฐากนั้นให้แล้ว ไปยังฝั่งแม่น้ำ เอาเชือกผูกหม้อเข้าที่คอของตนแล้ว กระโดดลงไปในห้วงน้ำ ยังพองน้ำให้ตั้งขึ้นอยู่ ทำกาละในอเวจีแล้ว.

พระศาสดาทรงนิรมิตจกกรมแก้วในอากาศ. ที่สุดด้านหนึ่งของจกกรมนั้น ได้มีที่ขอบปากจักรวาลด้านปาจิณทิศ. ด้านหนึ่งได้มีที่ขอบปากจักรวาลด้านปัจฉิมทิศ. พระศาสดา เมื่อบริษัทธิมีประมาณ ๓๖ โยชน ประชุมกันแล้ว. ในเวลาบ่ายเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ด้วยทรงดำริว่า "บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์" แล้ว ได้ประทับยืนที่หน้ามุข.

สาวกสาวิการับอาสาทำปาฏิหาริย์แทน

ครั้งนั้น อนาคตามีอุบาลีคนหนึ่ง ผู้นั้นทมารดา ชื่อมณเฑณี เข้าไปเฝ้าพระองค์แล้วกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า เมื่อธิดาเช่นหม่อมฉันมีอยู่. กิจที่พระองค์ต้องลำบากข้อมไม่มี, หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์."

พระศาสดา. ฆรณี เธอจักทำอะไร ?

ฆรณี. พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักทำแผ่นดินใหญ่ในท้องแห่งจักรวาลหนึ่งให้เป็นน้ำแล้วด่ำลงเหมือนนางนกเป็ดน้ำ แสดงคนที่ขอบปากแห่งจักรวาลด้านปาจิณทิศ. ที่ขอบปากแห่งจักรวาลด้านปีศจิมทิศ อุตฺรทิศ และทักษิณทิศก็เช่นนั้น, ตรงกลางก็เช่นนั้น; เมื่อเป็นเช่นนั้น มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้ว. เมื่อใคร ๆ พูดยื่นว่า 'นั่นใคร' ก็ะบอกว่า 'นั่นชื่อนางฆรณี. อานุภาพของหญิงคนหนึ่งยังเพียงนี้ก่อน. ส่วนอานุภาพของพระพุทธเจ้า จักเป็นเช่นไร ?' พวกเดียรธีย์ไม่ทันเห็นพระองค์เลย ก็จักหนี ไปด้วยอาการอย่างนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า " ฆรณี เราข่อมทราบความที่เธอเป็นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ได้. แต่พวงดอกไม้นี้เขามิได้ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ " แล้วทรงห้ามเสีย.

นางฆรณีนั้นคิดว่า " พระศาสดาไม่ทรงอนุญาตแก่เรา. คนอื่นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งขึ้นไปกว่าเราจะมีแน่แท้ " ดังนี้ แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายพระศาสดาทรงดำริว่า " คุณของสาวกเหล่านั้นจักปรากฏด้วยอาการอย่างนี้แหละ " ทรงสำคัญอยู่ว่า " พวกสาวกจะบันลือสีหนาทท่ามกลางบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ ด้วยอาการอย่างนี้ " จึงตรัสถามสาวกแม้พวกอื่นอีกว่า " พวกเธอจักทำปาฏิหาริย์อย่างไร ? สาวกเหล่านั้นก็กราบทูลว่า " พวกข้าพระองค์จักทำอย่างนี้และอย่างนี้ พระเจ้าข้า " แล้วยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดานั้นแหละ บันลือสีหนาท.

บรรดาสาวกเหล่านั้น ได้ยินว่า ท่านจุลอนาถบิณฑิกะ คิดว่า "เมื่ออนาคามีอุบาสกผู้เป็นบุตรเช่นเรามีอยู่. กิจที่พระศาสดาต้องลำบาก ย่อมไม่มี " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จัก ทำปาฏิหาริย์ ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอะไร ? " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักนิรมิตอัฐภาพเหมือนพรหมมีประมาณ ๑๒ โยชน์ จักประดับด้วยพรหมด้วยเสียงเช่นกับมหาเมฆกระหึ่มในท่ามกลางบริษัทนี้, มหาชนจักถามว่า ' นี่ชื่อว่าเสียงอะไรกัน ? ' แล้วจักกล่าวกันเองว่า ' นัยว่า นี่ชื่อว่าเป็นเสียงแห่งการประดับพรหมของท่านจุลอนาถบิณฑิกะ.' พวกเดียรฉัตรจักคิดว่า " อานุภาพของคฤหบดียังถึงเพียงนี้ก่อน. อานุภาพของพระพุทธเจ้าจะเป็นเช่นไร ? ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป." พระศาสดาตรัสเช่นนั้นเหมือนกัน แม้แก่ท่านจุลอนาถบิณฑิกะนั้นว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " แล้วไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์.

ต่อมา สามเณรชื่อว่า วิรา มีอายุได้ ๗ ขวบ บรรลุปฏิสัมภิทารูปหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์. "

พระศาสดา. วิรา เธอจักทำอะไร.

วิรา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักนำภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล และ ภูเขาหิมพานต์ตั้งเรียงไว้ในที่นี้ แล้วจักออกจากภูเขานั้น ๆ ไปไม่ขัดข้อง คุณนางหงส์. มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้วจักถามว่า ' นั่นใคร ? ' แล้วจักกล่าวว่า ' วิราสามเณร. พวกเดียรฉัตรจักคิดว่า อานุภาพของสามเณรผู้มีอายุ ๗ ขวบ ยังถึงเพียงนี้ก่อน, อานุภาพของพระพุทธเจ้าจักเป็น

เช่นไร ? ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป. เบื้องหน้าแต่หนีไป พึงทราบคำเห็นปานนี้ โดยทำนองดังที่กล่าวแล้วนั้นแล. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแม้แก่สามเณรนั้นว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์."

ลำดับนั้น สามเณรชื่อจุนทะผู้เป็นชีนาสพ บรรลุปฏิสัมภิทารูปหนึ่ง มีอายุ ๙ ขวบแต่เกิดมา เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า. " ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอย่างไร ? " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักจับดินหว่าใหญ่ที่เป็นธงแห่งชมพูทวีปที่ลำต้นแล้วเขย่า นำผลหว่าใหญ่มาให้บริษัชนีเคี้ยวกิน. และข้าพระองค์จักนำดอกแผลฝอยมาแล้ว ถวายบังคมพระองค์. พระศาสดาตรัสว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " ดังนี้แล้ว ก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์ แม้ของสามเณรนั้น.

ลำดับนั้น พระเถรีชื่ออุบลวรรณา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า " หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า " ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอย่างไร ? " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักแสดงบริษัทธิประมาณ ๓๒ โยชน์โดยรอบ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ อันบริษัทธิประมาณ ๓๖ โยชน์โดยกลมแวดล้อมแล้วมาถวายบังคมพระองค์." พระศาสดาตรัสว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " แล้วก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์ แม้ของพระเถรีนั้น.

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า " ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอะไร ? " จึงกราบทูลว่า " ข้าพระองค์

จักวางเขาลงซื้อสินธุไว้ระหว่างฟันแล้ว ก็ยักกินภูเขานั้นจุพืช
เมล็ดผักกาด พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักม้วนแผ่นดินใหญ่นี้ดูจลือลำแพน
แล้วใส่เข้าไป(หนีบไว้) ในระหว่างนิ้วมือ.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร. อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักหมุนแผ่นดินใหญ่ ให้เป็นเหมือน
เป็นหมุนภาชนะดินของช่างหม้อ แล้วให้มหาชนเที่ยวกินโอชะแผ่นดิน.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักทำแผ่นดินไว้ในมือเบื้องซ้ายแล้ว
วางสัตว์เหล่านั้นไว้ในทวีปอื่นด้วยมือเบื้องขวา.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักทำเขาสินธุให้เป็นค้ำมรม ยก
แผ่นดินใหญ่ขึ้นวางไว้ข้างบนของภูเขาสินธุ นั้น เอามือข้างหนึ่งถือไว้
คล้ายภิกษุมิรมในมือ จงกรมไปในอากาศ.

พระศาสดาตรัสว่า " เราทราบานุภาพของเธอ " ดังนี้แล้วก็ไม่
ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์ แม้ของพระเถระนั้น. พระเถระนั้นคิดว่า
" ชะรอยพระศาสดาจะทรงทราบผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งกว่าเรา " จึงได้
ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า " โมคคัลลานะ พง
คอกไม้ฉันได้ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ, ด้วยว่า เราเป็นผู้มีฤทธิ์ที่หา
ผู้เสมอมิได้. ผู้อื่นที่ชื่อว่าสามารถนำฤทธิ์ของเราไปได้ไม่มี; การที่ผู้สามารถ

นำพระของเราไปได้ไม่พียงมีในบัดนี้ไม่เป็นของอัครราชย์, แม้ในกาลที่เรา
เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรจฉานที่เป็นเหตุก่อกำเนิด ผู้คนที่สามารถนำพระของเรา
เราไป ก็มีได้มีแล้วเหมือนกัน " อันพระเถระทูลถามว่า " ในกาลใดเล่า?
พระเจ้าข้า " จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสกัณห์อุสสหาชก^๑นี้ให้พิสดารว่า :-

**" ฐระหนักมีอยู่ในกาลใด ๆ, ทางไปในที่ลุ่มลึก
มีอยู่ในกาลใด ในกาลนั้นแหละ พวกเจ้าของย่อม
เทียมโคซื้อถ่อคันหะ; โคซื้อถ่อคันหะนั้นแหละ ย่อมนำ
ฐระนั้นไป. "**

เมื่อจะทรงแสดงเรื่องนั้นนั้นแหละให้พิเศษยิ่งขึ้นไปอีก จึงตรัส
นันทวิสาชชก^๒นี้ให้พิสดารว่า :-

**" บุคคลพึงกล่าวคำเป็นที่พอใจเท่านั้น, ไม่พึง
กล่าวคำไม่เป็นที่พอใจในกาลไหน ๆ; (เพราะ) เมื่อ
พราหมณ์กล่าวคำเป็นที่พอใจอยู่, โคนันทวิสาชเชน
ภาระอันหนักไปได้; ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์,
และพราหมณ์นั้นได้เป็นผู้มีใจเบิกบาน เพราะการได้
ทรัพย์นั้น."**

ก็แล พระศาสดาครั้นตรัสแล้ว จึงเสด็จขึ้นสู่จอมกรมแก้วนั้น. ข้าง
หน้าได้มีบริษัทประมาณ ๑๒ โยชน์. ข้างหลัง ข้างซ้าย และข้างขวา
ก็เหมือนอย่างนั้น, ส่วนโดยตรง มีประมาณ ๒๔ โยชน์ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ในท่ามกลางบริษัท. ยมกปาฏิหาริย์นั้น
บัณฑิตพึงทราบตามพระบาลีอย่างนี้ก่อน.

๑. พุ. ขา. ๒๓/๑๐. อรรถกถา. ๑/๒๘๕. ๒. พุ. ขา. ๒๓/๑๐. อรรถกถา. ๑/๒๕๓.

ลักษณะของยมกปาฏิหาริย์

“๑” ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเป็นไฉน ? ในญาณนี้ พระตถาคตทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไม่ทั่วไปด้วยพวกสาวก; ท่อไฟพุ่ง ออกแต่พระกายเบื้องบน, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง; ท่อไฟ พุ่งออกแต่พระกายเบื้องล่าง, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องบน; ท่อ ไฟพุ่งออกแต่พระกายเบื้องหน้า, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องหลัง; ท่อไฟพุ่งออกแต่พระกายเบื้องหลัง, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้อง หน้า; ท่อไฟพุ่งออกแต่พระเนตรเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระเนตร เบื้องซ้าย; ท่อไฟพุ่งออกแต่พระเนตรเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ พระเนตรเบื้องขวา; ท่อไฟพุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา, สายน้ำ ไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย; ท่อไฟพุ่งออกแต่ช่องพระกรรณ เบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา, ท่อไฟพุ่งออก แต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา; สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย; ท่อไฟพุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระ- นาสิกเบื้องขวา; ท่อไฟพุ่งออกแต่จะงอยพระอังสาเบื้องขวา, สายน้ำไหล ออกแต่จะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย; ท่อไฟพุ่งออกแต่จะงอยพระอังสาเบื้อง ซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่จะงอยพระอังสาเบื้องขวา; ท่อไฟพุ่งออกแต่ พระหัตถ์เบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย; ท่อไฟพุ่ง ออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา; ท่อไฟ พุ่งออกแต่พระปรัศว์เบื้องขวา; สายน้ำไหลออกแต่พระปรัศว์เบื้องซ้าย;

๑. ขุ. ปฎิ. ๓๐/๑๘๓.

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระปรัศว์เบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระปรัศว์เบื้องขวา; ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระบาทเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย; ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องขวา; ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระองค์, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระองค์; ท่อนไฟพุ่งออกแต่ช่องพระองค์, สายน้ำไหลออกจากพระองค์; ท่อนไฟพุ่งออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ, สายน้ำไหลออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ, ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ, สายน้ำไหลออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ. รัศมีทั้งหลาย ย่อมเป็นไปด้วยสามารถแห่งสี ๖ อย่าง คือ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท ปักษสร; พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจกกรม. พระพุทธรูปนิมิตย่อมยืนหรือนั่งหรือสำเร็จการนอน; (พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืน พระพุทธรูปนิมิตย่อมจกกรม นั่งหรือสำเร็จการนอน, พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง พระพุทธรูปนิมิตย่อมจกกรม ยืนหรือสำเร็จการนอน; พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำเร็จสีหไสยา พระพุทธรูปนิมิตย่อมจกกรม ยืนหรือนั่ง; พระพุทธรูปนิมิตจกกรม. พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงยืน ประทับนั่ง หรือสำเร็จสีหไสยา; พระพุทธรูปนิมิตทรงยืน. พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงจกกรม ประทับนั่งหรือทรงสำเร็จสีหไสยา;). พระพุทธรูปนิมิตประทับนั่ง, พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงจกกรม ประทับยืน หรือสำเร็จสีหไสยา พระพุทธรูปนิมิตสำเร็จสีหไสยา. พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงจกกรม ประทับยืน หรือประทับนั่ง. นี่เป็นญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคต."

ก็พระศาสดาเสด็จกรมบนที่จงกรมนั้น ได้ทรงทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว. เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น " ท่อไฟย่อมพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องบน ด้วยอำนาจเตโชกสิณสมาบัติของพระศาสดานั้น. สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง ด้วยอำนาจอโปกสิณสมาบัติ; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ที่ ๆ สายน้ำไหลออกแล้วอีก, และสายน้ำก็ไหลออกแต่ที่ ๆ ท่อไฟพลุ่งออก พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวว่า " เภฏจิมกายโต อุปริมกายโต. " นัยในบททั้งปวงก็เช่นนี้. ก็ในยมกปาฏิหาริย์นี้ ท่อไฟมิได้เจือปนกับสายน้ำเลย, อนึ่ง สายน้ำก็มิได้เจือด้วยท่อไฟ, กันยว่าท่อไฟและสายน้ำทั้งสองนี้ พลุ่งขึ้นไปตลอดถึงพรหมโลก แล้วก็ลุลกลามไปที่ขอบปากจักรวาล. ก็เพราะเหตุที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ว่า " ฉนฺน วณฺณํ " พระรัศมีพระณะ ๖ ประการของพระศาสดานั้น พลุ่งขึ้นไปจากห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง คือทองคำละลายคว้าง ซึ่งกำลังไหลออกจากเบ้า และดุจสายน้ำแห่งทองคำที่ไหลออกจากทะนายนันต์ จดพรหมโลกแล้วสะท้อนกลับมาจดขอบปากจักรวาลตามเดิม. ห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง ได้เป็นดุจเรือนต้นโพธิ์ที่ตรึงไว้ด้วยซี่กลอนอันคด มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน.

ในวันนั้น พระศาสดาเสด็จกรมทรงทำ (ยมก) ปาฏิหาริย์แสดงธรรมกถาแก่มหาชนในระหว่าง ๆ, และเมื่อทรงแสดงไม่ทรงทำให้มหาชนให้หนักใจ ประทานให้เบาใจยิ่ง. ในขณะนั้น มหาชนยังสาธุการให้เป็นไปแล้ว. ในเวลาที่สาธุการของมหาชนนั้นเป็นไป พระศาสดาทรงตรวจดูจิตของบริพารซึ่งใหญ่ถึงเพียงนั้น ได้ทรงทราบวาระจิตของคนหนึ่ง ๆ ด้วย

๑. นิรสุสาส์ ให้มีความโล่งใจออกแล้ว.

อำนาจอาการ ๑๖ อย่าง. จิตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นไปเร็วอย่างนี้, บุคคลใด ๆ เลื่อมใสในธรรมใด และในปาฏิหาริย์ใด. พระศาสดาทรงแสดงธรรม และได้ทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอำนาจอภัยสัจจะแห่งบุคคลนั้น ๆ. เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรม และทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอาการอย่างนี้ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่มหาชนแล้ว. ก็พระศาสดาทรงกำหนดจิตของพระองค์ ไม่ทรงเห็นคนอื่นผู้สามารถจะถามปัญหาในสมาคมนั้น จึงทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิต. พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาที่พระพุทธนิรมิตนั้นถามแล้ว. พระพุทธนิรมิตนั้นก็เฉลยปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้ว. ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจงกรม พระพุทธนิรมิตสำเร็จอิริยาบถมีการขึ้นเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. ในเวลาที่พระพุทธนิรมิตจงกรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำเร็จพระอิริยาบถ มีการประทับขึ้นเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น พระธรรมสังคหอาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า " พระพุทธนิรมิตย่อมจงกรมบ้าง " เป็นต้น .

ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ ๒๐ โภคิในสมาคมนั้น เพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดา ผู้ทรงทำอยู่อย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมกถา.

พระศาสดาแสดงจำพรรษาขึ้นดาวดึงส์

พระศาสดากำลังทรงทำปาฏิหาริย์อยู่นั้นแล ทรงรำพึงว่า " พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว จำพรรษาที่ไหนหนอแล ? " ทรงเห็นว่า " จำพรรษาในภพดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระพุทธรมาดา " ดังนี้แล้ว ทรงยกพระบาทขวาเหยียบเหนือยอดภูเขาขัณทร ทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ วาระที่ ย่างพระบาท ๓ ก้าว ได้มีแล้วในที่ ๖๘ แสนโยชน์อย่างนี้. ช່องพระบาท

๒ ช่อง ได้ต่างออกเช่นเดียวกันกับการย่างพระบาทตามปกติ. ใคร ๆ ไม่พึงกำหนดว่า " พระศาสดาทรงเหยียบพระบาทเหยียบแล้ว. เพราะในเวลาที่จะองค์ทรงยกพระบาทนั้นแหละ ภูเขาเหล่านั้นก็มาสู่ที่ใกล้พระบาทรับไว้แล้ว, ในเวลาที่พระศาสดาทรงเหยียบแล้ว ภูเขาเหล่านั้นก็ตั้งประดิษฐานในที่เดิม. ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาแล้ว ทรงดำริว่า " พระศาสดาจักทรงเข้าจำพรรษาในท่ามกลางบัณฑุกัมพลศิลา. อุปการะจักมีแก่เหล่าเทพดามากหนอ. แต่เมื่อพระศาสดาทรงจำพรรษาที่นั่น เทพคนอื่น ๆ จักไม่อาจหยุดมือได้; ก็แลบัณฑุกัมพลศิลานี้ ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ แม้เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว ก็คงคล้ายกับว่างเปล่า." พระศาสดาทรงทราบอริยาศัยของท้าวเธอ ทรงโยนสังฆาฏิของพระองค์ไปให้คลุมพื้นศิลาแล้ว. ท้าวสักกะทรงดำริว่า " พระศาสดาทรงโยนจีวรมาให้คลุมไว้ก่อน. ก็พระองค์จักประทับนั่งในที่นิคห้อยด้วยพระองค์เอง." พระศาสดาทรงทราบอริยาศัยของท้าวเธอ จึงประทับนั่งทำบัณฑุกัมพลศิลาไว้ภายในขณคจีวรนั่นเอง ประหนึ่งภิกษุผู้ทรงฝ่ามหาบังสุกุล ทำตั้งเตี้ยไว้ภายในขณคจีวรฉะนั้น. ขณะนั้นเอง แม้มหาชนแลดูพระศาสดาอยู่ ก็มิได้เห็น. กาลนั้น ได้เป็นประหนึ่งเวลาพระจันทร์ตก. และได้เป็นเหมือนเวลาพระอาทิตย์ตก. มหาชนคร่ำครวญกล่าวคาถาว่า :-

" พระศาสดาเสด็จไปสู่เขาจิตรกฏ หรือสู่เขา
ไกรลาส หรือสู่เขาอัมคันธร, เราทั้งหลายจึงไม่เห็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้ประเสริฐ
กว่านระ. "

อีกพวกหนึ่งกำลังคร่ำครวญว่า "ชื่อว่าพระศาสดา ทรงยินดีแล้ว
ในวิเวก, พระองค์จักเสด็จไปสู่แว่นอื่น หรือชนบทอื่นเสียแล้ว เพราะ
ทรงละอาชวว่า 'เราทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้' แก่บริษัทเห็นปานนี้,' บัดนี้
เราทั้งหลายคงไม่ได้เห็นพระองค์" ดังนี้ กล่าวคาถานี้ว่า:-

**"พระองค์ผู้เป็นปราชญ์ ทรงยินดีแล้วในวิเวก
จักไม่เสด็จกลับมาโลกนี้อีก. เราทั้งหลายจะไม่เห็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้ประเสริฐ
กว่านระ" ดังนี้.**

ชนเหล่านั้นถามพระมหาโมคคัลลานะว่า "พระศาสดาเสด็จไปที่
ไหน ? ขอรับ" ท่านแม่ทราบอยู่เอง ก็ยังกล่าวว่า "จงถามพระอนุรุทธ
เถิด" ด้วยมุ่งหมายว่า "คุณแม่ของสาวกอื่นๆ จงปรากฏ" ดังนี้.
ชนเหล่านั้นถามพระเถระอย่างนั้นว่า "พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน"
ขอรับ. "

อนุรุทธ. เสด็จไปจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา ในภพดาวดึงส์
แล้วทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระมารดา.

มหาชน. จักเสด็จมาเมื่อไร ? ขอรับ.

อนุรุทธ. ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกตลอด ๓ เดือนแล้ว จักเสด็จมา
ในวันมหาปวารณา.

ชนเหล่านั้นพูดกันว่า "พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดา จักไม่ไป"
ดังนี้แล้ว ทำที่พักอยู่แล้วในที่นั้นนั่นเอง. ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นได้มี
อากาศนั่นเอง เป็นเครื่องมุ่งเครื่องบัง ชื่อว่าเหงื่อที่ไหลออกจากตัวของ
บริษัทใหญ่ถึงเพียงนั้น มิได้ปรากฏแล้ว. แผ่นดินได้แหวกช่องให้แล้ว.

พื้นแผ่นดินในที่ทุกแห่ง ได้เป็นที่สะอาดทีเดียว. พระศาสดาได้ตรัสสั่งพระมหาโมคคัลลานะไว้ก่อนทีเดียวว่า " โมคคัลลานะ เธอพึงแสดงธรรมแก่บริษัทนั้น, จุลอนาถบิณฑิกะจักให้อาหาร." เพราะเหตุนั้น จุลอนาถบิณฑิกะแล ได้ให้แล้วซึ่งข้าวต้ม ข้าวสวย ของเคี้ยว ของหอม ระเบียบและเครื่องประดับ แก่บริษัทนั้น ทุกเวลาทั้งเช้าและเย็นตลอดไตรมาส. พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมแล้ว วิสันาปัญหาที่เหลือชนผู้มาแล้ว ๆ เพื่ออุปาฏิหาริย์ถามแล้ว.

พระสัมพุทธเจ้าไพโรจน์ล่องเหล่าเทวดา

เทวดาในหมื่นจักรวาล แวดล้อมแม่พระศาสดา ผู้ทรงจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา เพื่อทรงแสดงอภิธรรมแก่พระมารดา เหตุนี้พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวว่า :-

" ในกาลใด พระพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดบุรุษประทับอยู่เหนือบัณฑุกัมพลศิลา ณ คงไม้ปาริฉัตตกะ ในภพดาวดึงส์, ในกาลนั้น เทพดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุประชุมพร้อมกันแล้วเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประทับอยู่บนยอดเขา, เทพดาองค์ไหน ๆ ก็หาไพโรจน์กว่าพระสัมพุทธเจ้าโดยวรรณะไม่, พระสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ย่อมไพโรจน์ล่องปวงเทพดาทั้งหมด. "

ก็เมื่อพระศาสดานั้น ประทับนั่งครอบงำเทพดาทุกหมู่เหล่า ด้วยรัศมีพระศรีระของพระองค์อย่างนี้ พระพุทธมารดาเสด็จมาจากวิมาน

ชั้นดุสิต ประทับนั่ง ณ พระปรศ์วเบื้องขวา. แม้อินทเทพบุตร ก็มานั่ง ณ พระปรศ์วเบื้องขวาเหมือนกัน. อังกรเทพบุตรมานั่ง ณ พระปรศ์วเบื้องซ้าย. อังกรเทพบุตรนั้น เมื่อเทพดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน ร่นออกไปแล้ว ได้โอกาสในที่ที่มีประมาณ ๑๒ โยชน์. อินทเทพบุตรนั่งในที่นั้นเอง. พระศาสดาทอดพระเนตรดูเทพบุตรทั้งสองนั้นแล้ว มีพระประสงค์จะยังบริษัทให้ทราบความที่ทานอันบุคคลถวายแล้วแก้ทักษิณบุคคลในศาสนาของพระองค์ เป็นกุศลมีผลมาก จึงตรัสอย่างนั้นว่า " อังกร เธอทำแถวเตาไฟยาว ๑๒ โยชน์ให้ทานเป็นอันมาก ในกาลประมาณหมื่นปี ซึ่งเป็นระยะกาลนาน. บัดนี้เธอมาสู่สมาคมของเรา ได้โอกาสในที่ไกลตั้ง ๑๒ โยชน์ ซึ่งไกลกว่าเทพบุตรทั้งหมด; อะไรหนอแล เป็นเหตุในข้อนี้ ? " แท้จริงพระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ก็ได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า:-

" พระสัมพุทธเจ้า ทอดพระเนตรอังกรเทพบุตร
และอินทเทพบุตรแล้ว เมื่อจะทรงยกย่องทักษิ-
ณบุคคล ได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ' อังกร เธอ
ให้ทานเป็นอันมาก ในระหว่างกาลนาน, เธอเมื่อ
มาสู่สำนักของเรา นั่งเสียไกลลิบ. "

พระศาสดาตรัสได้ย่นถึงมนุษยโลก
พระสุรเสียงนั้น (ดัง) ถึงพื้นปฐพี. บริษัททั้งหมดนั้น ได้ย่น
พระสุรเสียงนั้น.

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว อังกรเทพบุตร อันพระศาสดา
ผู้มีพระองค์อันอบรมแล้วตรัสเตือนแล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า:-

"ข้าพระองค์จะต้องการอะไร ด้วยทานอันว่าง
เปล่าจากทักษิณบุคคล ยักษ์^๑ชื่ออินทกะนี้นั้น ถวาย
ทานแล้วนิดหน่อย ยังรุ่งเรืองยิ่งกว่าข้าพระองค์ดู
พระจันทร์ในหมู่ดาว."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทชฺชา แก่เป็น ทตฺวา (แปลว่า
ให้แล้ว).

เมื่ออังกูรเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสกะอินทกะ-
เทพบุตรว่า "อินทกะ เธอนั่งข้างขวาของเรา. ไฉนจึงไม่ต้องร่นออก
ไปนั่งเล่า?" อินทกะเทพบุตรกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้
ทักษิณสมบัติแล้ว ดูชวานาหว่านพืชนิดหน่อยในนาดี" ดังนี้แล้ว
เมื่อจะประกาศทักษิณบุคคล จึงกราบทูลว่า :-

"พืชแม่มาก อันบุคคลหว่านแล้วในนาดอน
ผลย่อมไม่ไพบูลย์ ทั้งไม่ยังชวานาให้ยินดี ฉันใด,
ทานมากมาย อันบุคคลตั้งไว้ในหมู่ชนผู้ทุศีล ผล
ย่อมไม่ไพบูลย์ ทั้งไม่ยังทายกให้ยินดี ฉันนั้น
เหมือนกัน; พืชแม่น้อย อันบุคคลหว่านแล้วในนา
ดี เมื่อฝนหลังสายน้ำถูกต้อง (ตามกาล) ผลก็ย่อม
ยังชวานาให้ยินดีได้ ฉันใด, เมื่อสักการะแม่น้อย
อันทายกทำแล้วในเหล่าท่านผู้มีศีล ผู้มีคุณคงที่
ผลก็ย่อมยังทายกให้ยินดีได้ ฉันนั้นเหมือนกัน."

๑. เทพบุตรอันบุคคลพึงบูชา.

ทานที่ให้ในทักษิณียบุคคลมีผลมาก

ถามว่า " บุรพกรรมของอินทเทพบุตรนั้น เป็นอย่างไร ? "

แก้วว่า " ได้ยินว่า อินทเทพบุตรนั้นได้ให้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง
ที่เขานำมาแล้วเพื่อตน แก่พระอนิรุทธเถระผู้เข้าไปบิณฑบาตภายในบ้าน.
บุญของเขานั้น มีผลมากกว่าทานที่อังคุรเทพบุตร ทำแถวเตาไฟยาวตั้ง
๑๒ โยชน์ ให้แล้วตั้งหมื่นปี, เพราะเหตุนั้น อินทเทพบุตรจึงกราบทูล
อย่างนั้น. " เมื่ออินทเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสว่า
" อังคุระ การเลือกเสียก่อนแล้วให้ทานจึงควร, ทานนั้นย่อมมีผลมากด้วย
อาการอย่างนี้ คุณพืชที่เขาหว่านคินนาคิฉะนั้น; แต่เธอหาได้ทำอย่าง
นั้นไม่, เหตุนั้น ทานของเธอจึงไม่มีผลมาก " เมื่อจะทรงประกาศเนื้อ
ความนี้ให้แจ่มแจ้งจึงตรัสว่า :-

**" ทานอันบุคคลให้แล้วในเขตใด มีผลมาก,
บุคคลพึงเลือกให้ทานในเขตนั้น; การเลือกให้ อัน
พระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว, ทานที่บุคคลให้แล้วใน
ทักษิณียบุคคลทั้งหลาย ที่มีอยู่ในโลกคือหมูสัตว์
ที่ยังเป็นอยู่มีผลมาก เหมือนพืชที่บุคคลหว่านแล้ว
ในนาคิฉะนั้น. "**

เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ได้ตรัสพระคาถาเหล่านั้นว่า:-

**" นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู
สัตว์นี้มีราคะเป็นเครื่องประทุษร้าย, เพราะเหตุนั้นแล
ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านที่มีราคะไปปราศแล้ว
ทั้งหลาย จึงมีผลมาก. นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่อง**

ประทุษร้าย หมูสัตว์นี้มีโทษเป็นเครื่องประทุษร้าย
เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านผู้มีโทษ
จะไปปราศแล้วทั้งหลาย จึงมีผลมาก. นาททั้งหลาย
มีหยาเป็นเครื่องประทุษร้าย หมูสัตว์นี้มีโทษเป็น
เครื่องประทุษร้าย. เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคล
ให้แล้วในท่านผู้มีโทษจะไปปราศแล้วทั้งหลาย จึงมี
ผลมาก. นาททั้งหลายมีหยาเป็นเครื่องประทุษร้าย
หมูสัตว์นี้มีความอยากเป็นเครื่องประทุษร้าย เพราะ
เหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้มีความ
อยากไปปราศแล้วทั้งหลาย จึงมีผลมาก. "

ในกาลจบเทศนา อังคุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร ดำรงอยู่แล้ว
ในโศคาปตติผล. (ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว).

พระศาสดาเสด็จไปโปรดพระมารดาชั้นดาวดึงส์

ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางเทวบริษัทร ทรง
ปรารภพระมารดาเริ่มตั้งอุกฤษฏ์ปิฎกว่า " กุสลา ฐมฺมา อกุสลา ฐมฺมา,
อพฺยากตา ฐมฺมา " ดังนี้เป็นต้น. ทรงแสดงอุกฤษฏ์ปิฎกโดยนัยนี้
เรื่อยไปตลอด ๓ เดือน. ก็แลทรงแสดงธรรมอยู่ ในเวลาภิษาจาร
ทรงนิรมิตพระพุทธรูปด้วยทรงอธิษฐานว่า " พุทธรูปนี้จึงแสดง
ธรรมชื่อเท่านี้ จนกว่าเราจะมา " แล้วเสด็จไปป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยว
ไม้สีฟันชื่อนาคลดา บ้วนพระโอษฐ์ที่สระอโนดาต นำบิณฑบาตมาแต่
อุตตรกุรุทวีป ได้ประทับนั่งทำกตกิจในโรงกว้างใหญ่แล้ว. พระสารีบุตร-

เถระไปทำวัตรแต่พระศาสดาในที่นั้น. พระศาสดาทรงทำกัฏฐกิจแล้ว ตรัสแก่พระเถระว่า " สารีบุตร วันนี้เราภายิตถกรรมชื่อเท่านี้. เธอจงบอกแก่ (ภิกษุ ๕๐๐) นิสิทของตน." ได้ทราบแล้ว กุลบุตร ๕๐๐ เลื่อมใสขมกปาฏิหาริย์ บวชแล้วในสำนักของพระเถระ. พระศาสดาตรัสแล้วอย่างนั้น ทรงหมายเอาภิกษุเหล่านั้น. ก็แลกรั้นตรัสแล้ว เสด็จไปสู่เทวโลก ทรงแสดงธรรมเอง ต่อจากที่พระพุทธรูปนิรมิตแสดง. แม้พระเถระก็ไปแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จอยู่ในเทวโลกนั้นแล ได้เป็นผู้ชำนาญในปริกษ ๗ แล้ว.

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ภิกษุเหล่านั้นเป็นค้ำคาวหนู ห้อยอยู่ที่เงื้อมแห่งหนึ่ง เมื่อพระเถระ ๒ รูป จงกรมแล้วท่องอภิสรรณอยู่ ได้ฟังถือเอานิมิตในเสียงแล้ว. ค้ำคาวเหล่านั้นไม่รู้ว่ " เหล่านั้น ชื่อว่าจันธ. เหล่านี้ ชื่อว่าธาตุ " ด้วยเหตุสักว่าถือเอานิมิตในเสียงเท่านั้น จุตจากอัทธภาพนั้น แล้วเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธรูปหนึ่ง จุตจากเทวโลกนั้นแล้ว เกิดในเรือนตระกูลในกรุงสาวัตถี เกิดความเลื่อมใสในขมกปาฏิหาริย์ บวชในสำนักของพระเถระแล้ว ได้เป็นผู้ชำนาญในปริกษ ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง. แม้พระศาสดาก็ทรงแสดงอภิสรรณโดยทำนองนั้นแล ตลอด ๓ เดือนนั้น.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ. แม้พระมหามายาก็ตั้งอยู่แล้วในโศคาปีติผล.

พระโมคคัลลานเถระขึ้นไปทูลถามข่าวเสด็จลง

บริษัทมิปริมนทล ๓๖ โยชน แม้เวลานั้นแล คิดว่า " แต่บัดนี้ไปในวันที่ ๗ จักเป็นวันมหาปวารณา " แล้วเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลาน-

เถระ กล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า ควรจะทราบวันเสด็จลงของพระศาสดา. เพราะข้าพเจ้าทั้งหลาย ไม่เห็นพระศาสดาแล้ว จักไม่ไป." ท่านพระ-มหาโมคคัลลานะ ฟังถ้อยคำนั้นแล้วรับว่า " คีละ." แล้วดำลงในแผ่นดิน ตรงนั้นเอง อธิษฐานว่า " บริษัทยงเห็นเรา ผู้ไปถึงเชิงเขาสิเนรุแล้ว ขึ้นไปอยู่ " มีรูปปรากฏดุจค่ายกัมพลเหลืองที่ร้อยไว้ในแก้วมณีเทียว ขึ้นไปแล้วโดยท่ามกลางเขาสิเนรุ. แม้พวกมนุษย์ก็แลเห็นท่านว่า " ขึ้นไปแล้ว ๑ โยชน์ ขึ้นไปแล้ว ๒ โยชน์ " เป็นต้น. แม้พระเถระขึ้นไปถวาย บังคมพระบาทยุคลของพระศาสดา ดุจเทินไว้ด้วยเสียรเกล้า กราบทูล อย่างนั้นว่า " พระเจ้าข้า บริษัทยประสงคฺจะเฝ้าพระองค์ก่อนแล้วไป. พระองค์จักเสด็จลงเมื่อไร ? "

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ก็สารีบุตร พี่ของเธอ อยู่ที่ไหน.

โมคคัลลานะ พระเจ้าข้า ท่านจำพรรษาอยู่ ในสังกัสสนคร.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ (ไป) เราจักลง ที่ประตูเมืองสังกัสสะ ในวันมหาปวารณา ผู้ใคร่จะพบเราก็จึงไปที่นั่นเถิด; ก็แลสังกัสสนครจากกรุงสาวัตถี มีประมาณ ๓๐ โยชน์ ในทางเท่านั้น กิจที่จะต้องเตรียมเสบียง ย่อมไม่มีแก่ใคร ๆ. เธอพึงบอกแก่คนเหล่านั้น ว่า ' ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้รักษาอุโบสถไป จงไปสู่วิหารใกล้เพื่อ ฟังธรรมเถิด.' "

พระพุทธองค์ทรงเปิดโลก

พระเถระทูลว่า " คีละ พระเจ้าข้า " แล้วได้บอกตามรับสั่ง.

พระศาสดาเสด็จจำพรรษาปวารณาแล้ว ตรัสบอกแก่ท้าวสักกะว่า " มหา-บพิตร อาตมภาพจักไปสู่ถิ่นของมนุษย์." ท้าวสักกะทรงนิรมิตบันได

๓ ชนิด คือบันไดทองคำ บันไดแก้วมณี บันไดเงิน. เชิงบันไดเหล่านั้น
ตั้งอยู่แล้วที่ประตูสังกัสสนคร. ห้วบันไดเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้วที่ยอดเขา
สิเนรุ. ในบันไดเหล่านั้น บันไดทอง ได้มีในข้างเบื้องขวา เพื่อพวก
เทวดา. บันไดเงิน ได้มีในข้างเบื้องซ้าย เพื่อมหาพรหมทั้งหลาย.
บันไดแก้วมณีได้มีในท่ามกลาง เพื่อพระตถาคต. พระศาสดาประทับยืนอยู่
บนยอดเขาสิเนรุ. ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรง
แลดูข้างบนแล้ว. สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วทั้งหลาย ได้มีเนิน
เป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก; ทรงแลดูข้างล่าง, สถานที่อันพระองค์
ทรงแลดูแล้ว ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงอเวจี; ทรงแลดูทิศใหญ่และ
ทิศเฉียงทั้งหลาย. จักรวาลหลายแสน ได้มีเนินเป็นอันเดียวกัน; เทวดา
เห็นพวกมนุษย์. แม้พวกมนุษย์ก็เห็นพวกเทวดา. พวกเทวดาและมนุษย์
ทั้งหมด ต่างเห็นกันแล้วเฉพาะหน้าที่เดียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่ง
พระฉัพพรรณรังสีไปแล้ว. มนุษย์ในบริษัทซึ่งมีประมาณ ๓๖ โยชน์แม้
คนหนึ่ง เมื่อแลดูสิริของพระพุทธเจ้าในวันนั้นแล้ว ชื่อว่าไม่ปรารถนา
ความเป็นพระพุทธเจ้า มิได้มีเลย. พวกเทวดาลงทางบันไดทอง. พวก
มหาพรหมลงทางบันไดเงิน; พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จลงทางบันได
แก้วมณี. เทพบุตรนักฟ้อนชื่อปัญจสิขะ ถือนัฏฐิ์เหลืองคูดุมะดุมยืนอยู่
ณ ข้างเบื้องขวา ทำบูชาด้วยการฟ้อนแด่พระศาสดาลงมา มาตลิสังกาห-
เทพบุตรยืน ณ ข้างเบื้องซ้าย ถือนกของหอมระเบียบและดอกไม้อันเป็นทิพย์
นมัสการอยู่ ทำบูชาแล้วลงมา. ทำวมหาพรหมกันฉัตร. ทำวสุยามถือนัฏฐิ์
วาลวิชนี. พระศาสดาเสด็จลงพร้อมด้วยบริวารนี้ หยุดประทับอยู่ที่ประตู
สังกัสสนคร. แม้พระสารีบุตรเถระ มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว เพราะ

พระศาสดาเสด็จลงด้วยพุทธสิริเห็นปานนั้น อันท่านไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่นี้. เพราะฉะนั้น จึงประกาศความยินดีของตน ด้วยคาถาทั้งหลายเป็นดังนี้ :-

" พระศาสดา ผู้มีอภัยคำอันไพเราะ ทรงเป็น
อาจารย์แห่งคณะ^๑ เสด็จมาจากคฤสียังนี้ เรายัง
ไม่เห็น หรือไม่ได้ยินต่อใคร ในกาลก่อนแต่นี้ "
แล้วทูลว่า " พระเจ้าข้า วันนี้เทวดาและมนุษย์แม้ทั้งหมดย่อมกระหึ่ม
ปรารภนาต่อพระองค์. "

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า " สารีบุตร เชื่อว่าพระพุทธเจ้า
ผู้ประกอบพร้อมด้วยคุณเห็นปานนี้ ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายโดยแท้." เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระภาษานี้ว่า :-

๒. เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกขมมุปฺสเม รตา
เทวาปิ เตถฺ ปิหยนฺติ สมุพฺพุธานํ สติมตฺ .

" พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นปราชญ์ ขวน
ขวายในฌาน ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบด้วย
สามารถแห่งการออก, แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ก็ย่อมกระหึ่มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้มีสติ. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า เย ฌานปฺปสุตา ความว่า ประกอบ
แล้ว ขวนขวายแล้วในฌาน ๒ อย่างเหล่านี้ คือ ลักขณุปนิชฌาน อารัม-

๑. คณิมาคโต ตัณฺหเป็น คณิ อาคโต. อรรถกถาว่า.....คณาจริยาตุตา คณิ.....

มณูปนิชฌาน ด้วยการนีกการเข้าการอธิฐานการออกและการพิจารณา.
บรรพชา อันผู้ศึกษาไม่พึงถือว่า " เนกขัมมะ " ในคำว่า เนกขมุปสเม
รตา นี้. ก็คำ " เนกขัมมะ " นั้น พระองค์ตรัส หมายเอาความยินดี
ในนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลส. บทว่า เทวาปี ความว่า เทวดา
และมนุษย์ทั้งหลายย่อมกระหึ่ม คือปรารภนาต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น.
บทว่า สติมุตฺต ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปรารภนาความเป็น
พระพุทธเจ้าว่า " น่าชมจริงหนอ แม้เราพึงเป็นพระพุทเจ้า " ดังนี้
ชื่อว่าย่อมกระหึ่มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้มีพระคุณเห็นปานนี้ ผู้
ประกอบพร้อมแล้วด้วยสติ.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ประมาณ ๓๐ โกฏิ.
ภิกษุ ๕๐๐ สัทธวัหาริกของพระเถระ ตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต.

สังกัสนครเป็นที่เสด็จลงจากดาวดึงส์

ได้ยินว่า การทำยมกปาฏิหาริย์แล้วจำพรรษาในเทวโลก แล้วเสด็จ
ลงที่ประตู่สังกัสนคร อันพระพุทเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้วแล.
ก็สถานที่พระบาทเบื้องขวาประดิษฐาน ณ ที่เสด็จลงนั้น มีนามว่าอจล-
เจติยสถาน. พระศาสดาประทับยืน ณ ที่นั้น ตรัสถามปัญหาในวิสัยของ
ปัญชนเป็นต้น. พวกปัญชนแก้ปัญหได้ในวิสัยของตนเท่านั้น ไม่สามารถ
จะแก้ปัญหในวิสัยของพระโสดาบันได้. พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระ-
โสดาบันเป็นต้นก็เหมือนกัน ไม่สามารถจะแก้ปัญหในวิสัยของพระอริย-
บุคคลทั้งหลาย มีพระสกทาคามีเป็นต้น. พระมหาสาวกที่เหลือไม่สามารถจะ
แก้ปัญหในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะ. พระมหาโมคคัลลานะไม่

สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตรเถระได้. แม้พระสารีบุตรเถระ
ก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน. พระศาสดา
ทรงแลดูทิศทั้งปวง ตั้งต้นแต่ปาจิณทิศ. สถานที่ทั้งปวง ได้มีเนินเป็นอัน
เดียวกันทีเดียว เทวดาและมนุษย์ใน ๘ ทิศ และเทวดาเบื้องบนจ
พรหมโลก และยักษ์นาคและสุบรรณผู้อยู่ ณ ภาคพื้นเบื้องต่ำ ประคอง
อัญชลีกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า เชื่อว่าผู้วิสัยหานี้มิได้มีในสมาคมนี,
ขอพระองค์โปรดใคร่ครวญในสมาคมนีทีเดียว."

พระสารีบุตรเถระมีปัญญามาก

พระศาสดาทรงดำริว่า " สารีบุตรย่อมลำบาก. ด้วยว่าเธอได้ฟัง
ปัญหาที่เราถามแล้วในพุทธวิสัยนี้ว่า :-

" ลูกของท่านผู้รกรกข์ เธอมีปัญญารักษาตน
อันเรากลมถึงความเป็นไปของท่าน ผู้มีธรรมอันนับ
พร้อมแล้วทั้งหลาย และพระเสขะทั้งหลาย ซึ่งมี
อยู่มากในโลกนี้ จงบอกความเป็นไปนั้นแก่เรา "

ดังนี้,เป็นผู้หมดความสงสัยในปัญหาว่า ' พระศาสดาย่อมตรัสถามถึงปฏิปทา
เป็นที่มา (มรรคปฏิปทา) ของพระเสขะและอเสขะกะเรา ' ดังนี้ก็จริง,
ถึงอย่างนั้นก็ยังหวังอรรถาธิบายของเราอยู่ว่า ' เราเมื่อกล่าวปฏิปทานี้ด้วยมุข
ไหน ๆ ในธรรมทั้งหลายมีขั้นเป็นต้น จึงจักอาจถือเอาอรรถาธิบายของ
พระศาสดาได้; สารีบุตรนั้นเมื่อเราไม่ให้นัย จักไม่อาจแก้ได้, เรา
จักให้นัยแก่เธอ " เมื่อจะทรงแสดงนัย ตรัสว่า " สารีบุตร เธอจง

พิจารณาเห็นความเป็นจริงนี้." ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า
" สารีบุตรเมื่อถือเอาอหังคารของเราแก่ จักแก้ด้วยสามารถแห่งขันธ "
ปัญหานี้ปรากฏแก่พระเถระตั้งร้อยนับ พันนับ พร้อมกับการประทานนัย.
ท่านตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทาน แก่ปัญหานี้ได้แล้ว. ได้ยินว่า
คนอื่นยกพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสีย ชื่อว่าสามารถเพื่อจะพ้นปัญญาของ
พระสารีบุตรเถระหาได้. นัยว่า เหตุนี้แล พระเถระจึงยื่นตรงพระพักตร์
พระศาสดา บันลือสีหนาทว่า " พระเจ้าข้า เมื่อฝนตกเม็ดตลอดกลีบทั้งสิ้น
ข้าพระองค์ก็สามารถเพื่อจะนับ แล้วยกขึ้นซึ่งกะเนนว่า ' หยาดน้ำทั้งหลาย
ตกในมหาสมุทรเท่านั้นหยาด, ตกบนแผ่นดินเท่านั้นหยาด, บนภูเขาเท่านั้น
หยาด." แม้พระศาสดาก็ตรัสกะท่านว่า " สารีบุตร เราที่ทราบความที่
เธอสามารถจะนับได้." ชื่อว่าข้ออุปมาเปรียบด้วยปัญญาของท่านนั้น ย่อม
ไม่มี. เหตุนี้แล ท่านจึงกราบทูลว่า :-

**" ทรายในแม่น้ำคงคา ฟุ้งสิ้นไป น้ำในห้วงน้ำ
ใหญ่ ฟุ้งสิ้นไป ดินในแผ่นดิน ฟุ้งสิ้นไป การแก้
ปัญหาด้วยความรู้ของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไปด้วย
กะเนน. "**

มีคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้
เป็นที่พึงของโลก ก็ถ้าว่า เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาคือหนึ่งแล้ว บุคคล
พึงใส่ทรายเมล็ดหนึ่งหรือหยาดน้ำหยาดหนึ่ง หรือดินร่วนก้อนหนึ่ง เมื่อ
ข้าพระองค์แก้ปัญหาร้อย หรือพัน หรือแสนข้อ ฟุ้งใส่กะเนนทั้งหลายมี
ทรายเป็นต้น ทีละหนึ่ง ๆ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ในแม่น้ำคงคา, กะเนนทั้งหลาย

มีทรายเป็นดินในแม่น้ำคงคาเป็นดิน ฟังถึงความสิ้นไปเร็วกว่า: การแก้
ปัญหาของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไป."

ภิกษุแม้มีปัญญามากอย่างนี้ ก็ยังไม่เห็นเงื่อนไขหรือเงื่อนไขปลาย
แห่งปัญหาที่พระศาสดาถามแล้วในพุทธวิสัย ต่อตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดา
ประทานแล้ว จึงแก้ปัญหาได้ ภิกษุทั้งหลายฟังดังนั้นแล้ว สนทนากัน
ว่า "แม้ชนทั้งหมด อันพระศาสดาตรัสถามปัญหาใด ไม่อาจแก้ได้,
พระสารีบุตรเถระผู้เป็นธรรมเสนาบดีผู้เดียวเท่านั้น แก้ปัญหานั้นได้."
พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้วตรัสว่า "สารีบุตรแก้ปัญหาที่มหาชน
ไม่สามารถจะแก้ได้ ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้; แม้ในภพก่อน เธอก็แก้ได้
แล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดกนี้โดยพิสดาร
ว่า:-

"คนที่มาประชุมกันแล้ว แม้ตั้งพันเป็นกำหนด
คนเหล่านั้นหาปัญญามิได้ พึงคร่ำครวญตั้ง ๑๐๐ ปี,
บุรุษใดผู้รู้ชัดซึ่งอรรถแห่งภาษิตได้ บุรุษผู้นั้นซึ่งเป็น
ผู้มีปัญญาคนเดียวเท่านั้น ประเสริฐกว่า" ดังนี้แล.
เรื่องยมกปาฏิหาริย์ จบ.

๓. เรื่องนาคราชชื่อเฮอร์กปัตตะ [๑๕๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา ทรงอาศัณครพาราณสี ประทับอยู่ที่โคนไม้ชีก ๗ ต้น
ทรงปรารภพระยานาคชื่อเฮอร์กปัตตะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " กิจฺโจ
มฺหุสฺสปฏิลาโก " เป็นต้น.

อבותิเล็กน้อยไม่แสดงเสียก่อนให้โทษ

ทราบว่าเป็นศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลก่อน
พระยานาคนั้นเป็นกัญหุ่ม ขึ้นเรือไปในแม่น้ำคงคา ยึดใบตะไคร้น้ำ
กอหนึ่ง เมื่อเรือแม่แล่นไปโดยเร็ว, ก็ไม่ปล่อย. ใบตะไคร้น้ำขาดไปแล้ว.
กัญหุ่มนั้นไม่แสดงอבותิ ด้วยคิดเสียว่า " นี่เป็นโทษเพียงเล็กน้อย "
แม้ทำสมณกรรมในป่าสิ้น ๒ หมื่นปี ในกาลมรณภาพ เป็นประจุใบ
ตะไคร้น้ำผูกคอ เมื่ออยากจะแสดงอבותิ เมื่อไม่เห็นกัญหุ่มอื่น ก็เกิดความ
เดือดร้อนขึ้นว่า " เรามีศีลไม่บริสุทธิ์ " จูติจากอดีตภพนั้นแล้ว บังเกิด
เป็นพระยานาค ร่างกายประมาณเท่าเรือโกลน. เขาได้มีชื่อว่า " เฮอร์ก
ปัตตะ " นั่นแล. ในขณะที่เกิดแล้วนั่นเอง พระยานาคนั้นแลดูอดีตภพ
แล้ว ได้มีความเดือดร้อนว่า " เราทำสมณกรรมตลอดกาลชื่อมีประมาณ
เท่านี้ เป็นผู้บังเกิดในที่มิชอบเป็นอาหาร ในกำเนิดแห่งอเหตุกสัตว์."

ในกาลต่อมาเขาได้ธิดาคนหนึ่ง แผ่นพังพานใหญ่บนหลังน้ำในแม่น้ำ
คงคา วางธิดาไว้บนพังพานนั้น ให้ฟ้อนรำขับร้องแล้ว.

พระยานาคออกอุบายเพื่อทราบการอבותิแห่งพระพุทธเจ้า

ทราบว่าเขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า " เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น

เราจักไถ่เงินความที่พระพุทธรูปนั้นบังเกิดขึ้น ด้วยอุบายนี้แน่ละ; ผู้ใด
นำเพลงขับ แก่เพลงขับของเราได้, เราจักให้ธิดากับด้วยนาถพิภพอันใหญ่
แก่ผู้นั้น," วางธิดานั้นไว้บนพังพาน ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน. ธิดา
นั้นยืนฟ้อนอยู่บนพังพานนั้น ขับเพลงขับนี้ว่า :-

" ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า ชื่อว่าพระราชา ?

อย่างไรเล่า พระราชาชื่อว่ามีฐลีนพระเสียร ?

อย่างไรเล่า ชื่อว่าปราศจากฐลี, อย่างไร ? ท่าน

จึงเรียกว่า 'คนพาล.' "

ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น พากันมาด้วยหวังว่า " เราจักพาเอานางนาถ-
มาณวิกา " แล้วทำเพลงขับแก่ ขับไปโดยกำลังปัญญาของตน ๆ. นาง
ย่อมห้ามเพลงขับตอบนั้น. เมื่อนางยืนอยู่บนพังพานทุกกึ่งเดือน ขับเพลง
อยู่อย่างนี้เท่านั้น พุทธันดรหนึ่งล่วงไปแล้ว .

พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก่

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง
ทรงตรวจดูโลก ทำเอรกดัตตนาราชให้เป็นคัน ทรงเห็นมาณพชื่อ
อุตตระ ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญดูว่า
" จักมีเหตุอะไร ? " ได้ทรงเห็นแล้วว่า " วันนี้เป็นวันที่เอรกดัตตนาราช
ทำธิดาไว้บนพังพานแล้วให้ฟ้อน อุตตระมาณพนี้เรียนเอาเพลงขับแก่ที่เรา
ให้แล้วจักเป็นโสดาบัน เรียนเอาเพลงขับนั้นไปสู่สำนักของนาคราชนั้น,
นาคราชนั้นฟังเพลงขับแก่นั้นแล้ว จักทราบ ว่า ' พระพุทธรูปเจ้าทรงอุบัติ
ขึ้นแล้ว ' จักมาสู่สำนักของเรา, เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว, เราจักกล่าว

กาลาในสมภมอันใหญ่, ในกาลจบคาถา สัตว์ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พัน จักรวรรฐธรรม"

พระศาสดาเสด็จไปในที่นั้นแล้ว ประทับนั่ง ณ โคนต้นชีกต้นหนึ่ง บรรดาต้นชีก ๗ ต้นที่มีอยู่ในที่ไม่ไกลแต่เมืองพาราณสี. ชาวชมพูทวีป พาเอาเพลงขับแก้เพลงขับไปประชุมกันแล้ว. พระศาสดาทอดพระเนตร เห็นอุตรมาณพกำลังไปในที่ไม่ไกล จึงตรัสว่า "อุตตระ."

อุตตระ. อะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจงมานีก่อน.

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะอุตรมาณพนั้น ผู้มาถวายบังคมนั่งลงแล้ว ถามว่า "เธอจะไปไหน?"

อุตรมาณพ. จักไปยังที่ที่ธิดาของเฮอร์ปัตตนากราช ขับเพลง.

พระศาสดา. ก็เธอรู้เพลงขับแก้เพลงขับหรือ?

อุตรมาณพ. ข้าพระองค์ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจงกล่าวเพลงเหล่านั้นดูก่อน.

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะอุตรมาณพผู้กล่าวตามธรรมดาความรู้ของตนเท่านั้นว่า "แน่ะอุตตระ นั้น ไม่ใช่เพลงขับแก้, เราจักให้เพลงขับแก้แก่เธอ, เธอต้องเรียนเพลงขับแก้ นั้น ให้ได้"

อุตรมาณพ. ดิละ พระเจ้าข้า.

อุตรมาณพเรียนเพลงแก้จากพระศาสดา

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า "อุตตระ ในกาลที่นางนาคมาณวิกาขับเพลง เธอพึงขับเพลงแก้นี้ว่า:-

" ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา,
พระราชาผู้กำหนดอยู่ ชื่อว่าฐลิบนพระเศียร, ผู้ไม่
กำหนดอยู่ ชื่อว่าปราศจากฐลี, ผู้กำหนดอยู่ ท่าน
เรียกว่า คนพาล."

ก็เพลงขับของนางนาคมาณวิกา มีอธิบายว่า:

บาทคาถาว่า กิสุ อธิปตี ราชา ความว่า ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า
จึงชื่อว่าพระราชา ?

คาถาว่า กิสุ ราชา รหสฺสโร ความว่า อย่างไรพระราชา ย่อม
เป็นผู้ชื่อว่า มีฐลิบนพระเศียร ?

บทว่า กถิ สุ ความว่า อย่างไรกันเอย พระราชานั้นเป็นผู้ชื่อว่า
ปราศจากฐลี ?

ส่วนเพลงขับแก้ มีอธิบายว่า :

บาทคาถาว่า จทวารธิปตี ราชา ความว่า ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่แห่ง
ทวาร ๖ อันอรรถทั้ง ๖ มีรูปเป็นต้นครอบงำไม่ได้ แม้ในทวารหนึ่ง
ผู้นี้ชื่อว่าพระราชา.

บาทคาถาว่า รหฺมาโน รหสฺสโร ความว่า ก็พระราชาใดกำหนด
อยู่ในอรรถเหล่านั้น, พระราชาผู้กำหนดอยู่นั้น ชื่อว่ามีฐลิบนพระเศียร.

บทว่า อธิ ความว่า ส่วนพระราชาผู้ไม่กำหนดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้
ปราศจากฐลี.

บทว่า รหิ ความว่า พระราชาผู้กำหนดอยู่ ท่านเรียกว่า " เป็น
คนพาล"

พระศาสดาครั้งประทานเพลงขับแก้ แก่อุตตรมาณพณัณนี

แล้ว ตรัสว่า " อดตระ " เมื่อเธอขับเพลงขับนี้ (นาง) จักขับเพลงขับแก้
เพลงขับของเธออย่างนี้ว่า:-

" คนพาลอันอะไรเอ๋ย ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อม
บรรเทาอย่างไร, อย่างไร จึงเป็นผู้มีความเกษมจาก
โยคะ, ท่านผู้อันเราถามแล้ว โปรดบอกข้อนั้นแก่เรา "
ที่นั่น ท่านฟังขับเพลงขับแก้นี้แก่นางว่า:-

" คนพาลอันห้วงน้ำ (คือกามโหมะเป็นต้น) ย่อม
พัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทา (โหมะนั้น) เสียด้วย
ความเพียร, บัณฑิตผู้ไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง
ท่านเรียกว่า ผู้มีความเกษมจากโยคะ "
เพลงขับแก้ นั้น มีเนื้อความว่า:-

" คนพาลอันโหมะ (กิเลสจุกห้วงน้ำ) ๔ อย่าง
มีโหมะคือกามเป็นต้น ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อม
บรรเทาโหมะนั้น ด้วยความเพียร กล่าวคือสัมมป-
ปธาน (ความเพียรอันตั้งไว้ชอบ), บัณฑิตนั้นไม่
ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง มีโยคะคือกามเป็นต้น ท่าน
เรียกชื่อว่า ' ผู้มีความเกษมจากโยคะ. "

อุตตรมาณพ เมื่อกำลังเรียนเพลงขับแก้นี้เทียว ดำรงอยู่ในโศคา-
ปัตติผล. เขาเป็นโศกานัน เรียนเอาคานันไปแล้ว กล่าวว่า " ผู้เจริญ
จึ้นนำเพลงขับแก้เพลงขับมาแล้ว, พวกท่านจงให้โอกาสแก่ฉัน " ได้
ถูกเข้าไปในท่ามกลางมหาชนที่ยืนอัดเยียดกันอยู่แล้ว. นางนาคมาณวิกา
ยืนพ้อนอยู่บนพังพานของพระบิดา แล้วขับเพลงขับว่า

"ผู้เป็นใหญ่ อย่างไรเล่า ชื่อว่าเป็นพระราชา ? " เป็นต้น.

อุตตรมาณพ ขับเพลงแก่ว่า

"ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา " เป็นอาทิ. นาง-
นาคมาณวิกา ขับเพลงโต้แก่อุตตรมาณพนั้นอีกว่า

"คนพาล อันอะไรเอ๋ย ย่อมพัดไป ? " เป็นต้น.

ที่นั่น อุตตรมาณพเมื่อจะขับเพลงแก่แก่นาง จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

"คนพาลอันห้วงน้ำย่อมพัดไป " ดังนี้ เป็นต้น.

นาคราชทราบว่พระพุทธเจ้าอุบัติแล้ว

นาคราชพอฟังคถานั้น ทราบความที่พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น ดีใจ
ว่า "เราไม่เคยฟังชื่อบทเหินปานนี้ ตลอดพุทธันดรหนึ่ง, "ผู้เจริญ
พระพุทธเจ้า บังเกิดขึ้นในโลกแล้วหนอ " จึงเอาหางฟาดน้ำ, คลื่นใหญ่
เกิดขึ้นแล้ว. ฟุ้งทั้งสองฟุ้งลงแล้ว. พวกมนุษย์ในที่ประมาณอุสสะหนึ่ง
แต่ฝั่งข้างนี้และฝั่งข้างโน้น จมลงไปใต้น้ำ. นาคราชนั้น ยกมหาชนมี
ประมาณเท่านั้นวางไวนับพันพาน แล้วตั้งไวนับหก. นาคราชนั้นเข้าไป
หาอุตตรมาณพ แล้วถามว่า "เน่านาย พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน ? "

อุตตระ. ประทับนั่งที่โคนไม้ต้นหนึ่ง มหาราช.

นาคราชนั้นกล่าวว่า "มาเถิดนาย พวกเราจะพากันไป " แล้ว
ได้ไปกับอุตตรมาณพ. ฝ่ายมหาชนก็ได้ไปกับเขาเหมือนกัน. นาคราชนั้น
ไปถึง เข้าไปสู่ระหว่างพระรัศมีมีพระณะ ๖ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว
ได้ขึ้นร้องไห้อยู่. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนาคราชนั้นว่า "นี่อะไร
กัน ? มหาบพิตร. "

นาคราช. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้

เช่นกับด้วยพระองค์ ได้ทำสมณธรรมสิ้น ๒ หมื่นปี แม้สมณธรรมนั้น
ก็ไม่อาจเพื่อจะช่วยให้พระองค์ได้ ข้าพระองค์อาศัยเหตุสักระยะให้ใบตะไคร้
นำขาดไปมีประมาณเล็กน้อย ถือปฏิสนธิในอเหตุกสัตว์ เกิดในที่ที่ตอง
เลื้อยไปด้วยอก. ย่อมไม่ได้ความเป็นมนุษย์เลย. ไม่ได้ฟังพระธรรม,
ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้า ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ตลอดพุทธันดรหนึ่ง.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของนาคราชนั้นแล้ว ตรัสว่า "มหา-
บพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์หาได้ยากนัก, การฟังพระสัทธรรม ก็
อย่างนั้น การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ก็หาได้ยากเหมือนกัน ; เพราะ
ว่าทั้งสามอย่างนี้ บุคคลย่อมได้โดยลำบากยากเย็น " เมื่อจะทรงแสดง
ธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓. กิจฺโณ มนุสฺสปฏิลาโก กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ

กิจฺฉํ สทฺธมฺมสุตฺตวํ กิจฺโณ พุทฺธานมุปฺปาโท.

" ความสำเร็จภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก, ชีวิต
ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอยู่ยาก, การฟังพระสัทธรรม
เป็นของยาก การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
เป็นการยาก."

แก้รรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น ฟังทราบดังนี้ว่า " ก็ขึ้นชื่อว่า ความ
สำเร็จภาพเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการยาก คือหาได้ยากเพราะความเป็น
มนุษย์ บุคคลต้องได้ด้วยความพยายามมาก ด้วยกุศลมาก, ถึงชีวิตของ
สัตว์ทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็นอยู่ยาก เพราะทำกรรมมีกสิกรรมเป็นต้นเนื่อง ๆ
แล้วสืบทอดความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง เพราะชีวิตเป็นของน้อยบ้าง, แม้

การฟังพระสัทธรรม ก็เป็นการยาก เพราะค่าที่บุคคลผู้แสดงธรรมหาได้ยาก ในกัปแม้มีใช้น้อย. อนึ่ง ถึงการอุปติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นการยากเหมือนกัน คือได้ยากยิ่งนัก เพราะอภินิหารสำเร็จด้วยความพยายามมาก และเพราะการอุปติขึ้นแห่งท่านผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว เป็นการได้โดยยาก ด้วยพันแห่งโกฏิกัป แม้มีใช้น้อย."

นาคราชไม่บรรลุนิโศดาบัน

ในกาลจบเทศนา เหล่าสัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว. ฝ่ายนาคราชควรจะได้โศดาปัตติผลในวันนั้น แต่ก็ไม่ได้ เพราะค่าที่ตนเป็นสัตว์ดิรัจฉาน. นาคราชนั้นถึงภาวะคือความไม่ลำบากในฐานะทั้ง ๕ กล่าวคือการถือปฏิสนธิ การลอกคราบ การวางใจแล้วก้าวลงสู่ความหลับ การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และจุติ ที่พวกนาคถือเอาสรีระแห่งนาคนั้นแหละ แล้วลำบากอยู่ ย่อมได้เพื่อเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั้นแล ดังนี้แล.

เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตตะ จบ.

๔. เรื่องปัญหาของพระอนนทเถระ [๑๕๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอนนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สพฺพปาปสฺส อภินิเวชิตฺวา" เป็นต้น.

กาลแห่งพระพุทธเจ้าต่างกัน แต่คำสอนเหมือนกัน

ได้ยินว่า พระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า "พระศาสดาตรัสบอกเหตุแห่งพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ทุกอย่าง คือ พระชนนีและพระชนก การกำหนดพระชนมายุ ไม่เป็นที่ตรัสรู้ สวากสันนิบาต อัครสาวกอุปัฏฐาก. แต่อุโบสถมิได้ตรัสบอกไว้; อุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าแม่เหล่านั้นเหมือนอย่างนี้ หรือเป็นอย่างอื่น." ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วทูลถามเนื้อความนั้น. ก็เพราะความแตกต่างแห่งกาลแห่งพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเท่านั้น ได้มีแล้ว, ความแตกต่างแห่งกาลไม่มี; ด้วยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าวิปัสสี ได้ทรงกระทำอุโบสถในทุก ๆ ๗ ปี, เพราะพระโอวาทที่พระองค์ประทานแล้วในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ ๗ ปี, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าสิขีและเวสสภู ทรงกระทำอุโบสถในทุก ๆ ๖ ปี. (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ ๖ ปี) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่ากกุสันธะ และ โจนาคมนะ ได้ทรงกระทำอุโบสถทุก ๆ ปี, (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ปีหนึ่ง ๆ); พระกัสสปทสพล ได้ทรงกระทำอุโบสถทุก ๆ ๖ เดือน, เพราะพระโอวาทที่พระองค์ทรงประทานในวัน

หนึ่ง พอไปได้ ๖ เดือน; ฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสความแตกต่างกัน
แห่งกาลนี้ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ส่วนโอวาทคาถาของ
พระพุทธเจ้าเหล่านั้น เป็นอย่างนี้แหละ." ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงกระทำ
อุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ซึ่งเป็นอันเดียวกันทั้งนั้นให้
แจ่มแจ้ง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๔. สัพพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ .

ขณฺตี ปรมํ คโป ตีติกุขา

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา

น หิ ปพฺพชิตो ปรุพฺพชาติ

สมโณ โหติ ปรํ วิหรณฺนุโต.

อนุปวาโก อนุปมาโต ปาติโมกฺเข จ สํ วโร

มตฺตตฺถญฺจ จ ภตฺตสฺสมี ปนฺตตฺถจ สยนาสนํ

อริจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ .

" ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึง
พร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอน
ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. ความอดทนคือความอด
กลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม, ผู้ทำร้ายผู้อื่น
ไม่ชื่อว่าบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่า
สมณะ. ความไม่กล่าวร้าย ๑ ความไม่ทำร้าย ๑
ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณ

ในภัตตาคาร ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑ ความประกอบ
โดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต ๑ นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพปาปสฺส ได้แก่อกุศลกรรมทุก
ชนิด. การยังกุศลให้เกิดขึ้น ตั้งแต่อกบวชจนถึงพระอรหันตมรรค และ
การยังกุศลที่ตนให้เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ชื่อว่า อุปสมฺปทา. การยังจิตของ
ตนให้ผ่องใสจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ชื่อว่า สจิตฺตปริโยทปนํ .

บาทพระคาถาว่า เอตํ พุทฺธานสาสนํ * โดยอรรถว่า นี่เป็นวาจา
เครื่องพราสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์.

บทว่า ขนฺติ ความว่า ขึ้นชื่อว่าความอดทน กล่าวคือ ความอด
กลั้นนี้ เป็นตบะอย่างยอดเยี่ยม คืออย่างสูงสุดในพระศาสนา.

บาทพระคาถาว่า นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา ความว่า พุทธ-
บุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ คือ พระพุทธะจำพวก ๑ พระปัจเจกพุทธะจำพวก ๑
พระอรหันพุทธะจำพวก ๑ ย่อมกล่าวพระนิพพานว่า "เป็นธรรมชาติอัน
สูงสุด."

บทว่า น हि ปพฺพชฺชิตो โดยความว่า บุคคลผู้ที่ล้างผลาญบีบคั้น
สัตว์อื่นอยู่ ด้วยเครื่องประหารต่าง ๆ มีฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่า ผู้ทำร้ายผู้อื่น
ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต. บทว่า สมฺโณ ความว่า บุคคลผู้ยังเบียดเบียนสัตว์
อื่นอยู่ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะด้วยเหมือนกัน.
การไม่ดิเตียนเอง และการไม่ย้งผู้อื่นให้ดิเตียน ชื่อว่า อณุปวาโท. การ
ไม่ทำร้ายเอง และการไม่ย้งผู้อื่นให้ทำร้าย ชื่อว่า อณุปมาโต.

๑. บาติ เป็น พุทฺธาน สาสนํ

บทว่า ปาติโมกฺเข ได้แก่ ศีลที่เป็นประธาน. การปิด ชื่อว่า ถัง วโร.
ความเป็นผู้รู้จักพอดี คือความรู้จักประมาณ ชื่อว่า มตฺตญฺญตา. บทว่า
ปณฺธิ ได้แก่ เจริญ. บทว่า อธิจิตฺเต ความว่า ในจิตอันยัง กล่าวคือ
จิตที่สหระศด้วยสมาบัติ ๘. การกระทำความเพียร ชื่อว่า อาโยโค. บทว่า
เอตํ ความว่า นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์. ก็ในพระ-
คาคานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสศีลอันเป็นไปทางวาจา ด้วยอนุปวาท
ตรัสศีลอันเป็นไปทางกาย ด้วยอนุปมาท. ตรัสปาติโมกขศีลกับอินทริย-
สังวรศีล ด้วยคำนี้ว่า ปาติโมกฺเข จ ถัง วโร. ตรัสอาชีวปาริสุทธิศีลและ
ปัจฉัยสันนิสิตศีล ด้วยมัตตญฺญตา, ตรัสเสนาสนะอันสัปปายะ ด้วยปณ-
ตฺตเสนาสนะ, ตรัสสมาบัติ ๘ ด้วยอธิจิต. ด้วยประการนี้ ลึกขามั่วทั้ง ๓
ย่อมเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วด้วยพระคาคานี้ทีเดียว ฉะนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ฉะนั้นแล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี [๑๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ไม่ยินดี (ในพรหมจรรย์) รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น กหาปณวุเสน " เป็นต้น.

ภิกษุหนุ่มกระสันอยากสึก

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นบรรพชาแล้วในศาสนา ได้อุปสมบทแล้ว อันพระอุปัชฌาย์ส่งไป ด้วยคำว่า " เธอจงไปที่ชื่อนั่นแล้ว เรียนอุทเทส " ได้ไปในที่นั้นแล้ว. ครั้งนั้นโรคเกิดขึ้นแก่บิดาของท่าน เขาเป็นผู้ใคร่จะให้เห็นบุตร (แต่) ไม่ได้ใคร ๆ ที่สามารถจะเรียกบุตรนั้นมาได้ จึงบ่นเพ้ออยู่ เพราะความโศกถึงบุตรนั้นแล เป็นผู้มีความตายอันใกล้เข้ามาแล้ว จึงตั้งน้องชายว่า " เจ้าพึงทำทรัพย์นี้ให้เป็นค่าบาตรและจีวรแก่บุตรของเรา " แล้วให้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะไว้ในมือของน้องชาย ได้ทำกาละแล้ว.

ในกาลที่ภิกษุหนุ่มมาแล้ว น้องชายนั้น จึงมอบลงแทบเท้าร้องให้กลิ้งเกลือกไปมา พลาทกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ บิดาของท่านทั้งหลาย บ่นถึงอยู่เทียว ทำกาละแล้ว. ก็บิดานั้นได้มอบกหาปณะไว้ ๑๐๐ ในมือของผม. ผมจักทำอะไร ? ด้วยทรัพย์นั้น. " ภิกษุหนุ่มจึงห้ามว่า " เราไม่มีความต้องการด้วยกหาปณะ " ในกาลต่อมาจึงคิดว่า " ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยการเที่ยวไปบิณฑบาตในตระกูลอื่นเลี้ยงชีพ, เราอาจเพื่อจะอาศัยกหาปณะ ๑๐๐ นั้นเลี้ยงชีพได้. เราจักสึกละ. " เธอถูกความไม่ยินดีบีบคั้นแล้ว จึงสละการสาธยายและพระกัมมัฏฐาน ได้เป็นเหมือนผู้มีโรค

พอมเหลือง, ครั้้งนั้น ภิกขุหนุ่มและสามเณรถามเธอว่า " นี้อะไรกัน ?
เมื่อเธอตอบว่า " ผมเป็นผู้กระสัน " จึงพากันเรียนแก่อาจารย์และ
อุปัชฌาย์. ที่นั้นอาจารย์และอุปัชฌาย์เหล่านั้น จึงนำเธอไปยังสำนักของ
พระศาสดา แสดงแด่พระศาสดาแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกขุ ได้ยินว่า เธอกระสันจริงหรือ ? " เมื่อ
เธอกราบทูลรับว่า " อย่างนั้น พระเจ้าข้า " ตรัสว่า " เพราะเหตุไร ?
เธอจึงได้ทำอย่างนั้น. ก้อะไร ๑ ที่เป็นปัจจัยแห่งการเลิ่ยงชีพของเธอมีอยู่
หรือ ? "

ภิกขุ. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อะไร ? ของเธอมีอยู่.

ภิกขุ. กหาปณะ ๑๐๐ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น เธอจงนำก้อนกรวดมา แม้เพียงเล็กน้อย
ก่อน. เธอลองนับดูก็จักรู้ได้ว่า ' เธออาจเลิ่ยงชีวิตได้ด้วยกหาปณะจำนวน
เท่านั้นหรือ. หรือไม่อาจเลิ่ยงชีวิตได้. '

ภิกขุหนุ่มนั้น จึงนำก้อนกรวดมา.

ความอยากให้เต็มได้ยาก

ที่นั้น พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า " เธอจงตั้งไว้ ๕๐ เพื่อประโยชน์
แก่เครื่องบริโภครก่อน, ตั้งไว้ ๒๘ เพื่อประโยชน์แก่โค ๒ ตัว, ตั้งไว้ชื่อ
มีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่พืช, เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ,
เพื่อประโยชน์แก่จอบ, เพื่อประโยชน์แก่พรวและขวาน. " เมื่อเธอนับ
อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ กหาปณะ ๑๐๐ นั้น ย่อมไม่เพียงพอ. ครั้้งนั้น

พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า " ภิกษุ กหาปณะของเธอมีน้อยนัก, เธออาศัย กหาปณะเหล่านั้น จักให้ความทะยานอยากเต็มขึ้นได้อย่างไร ? ได้ยินว่า ในอดีตกาล บัณฑิตทั้งหลายครองจักรพรรดิราชสมบัติ สามารถจะยัง ฝนคือร้อนะ ๙ ประการให้ตกลงมาเพียงสะเอวในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ ด้วยอาการสักว่าปรบมือ แม้ครองราชสมบัติในเทวโลก ตลอดกาลที่ ท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์จุติไป ในเวลาตาย (ก็) ไม่ยังความอยากให้เต็ม ได้เลย ได้ทำกาละแล้ว " อันภิกษุนั้นทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทาน มา ยังมันธราชูราชชาดก^๑ให้พิสดารแล้ว ในลำดับแห่งพระคาถานี้ว่า :-

" พระจันทร์และพระอาทิตย์ (ย่อมหมุนเวียนไป)

ส่องทิศให้สว่างไสวอยู่กำหนดเพียงใด, สัตว์ทั้งหลาย

ผู้อาศัยแผ่นดินทั้งหมดเทียว ย่อมเป็นทาสของพระ-

เจ้ามันธราชูราชกำหนดเพียงนั้น."

ได้ทรงภายิต ๒ พระคาถานี้ว่า :-

๕. น กหาปณวสุเสน ติตฺติ กามesu วิขฺขติ

อปฺปสุสาทา ทุกฺขา กามา อิติ วิญญาย ปณฺทิตฺโต

อปี ทิพฺเพสุ กามesu รตี โส นาธิจฺจจติ

คณฺหกุขยโรโต โหติ สมฺมาสมฺพุทฺธสวโก.

" ความอึดในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝน

คือกหาปณะ, กามทั้งหลาย มีรสอร่อยน้อย ทุกข์

มาก บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว ย่อมไม่ถึงความยินดีใน

ถามทั้งหลายแม่ที่เป็นทิพย์, พระสาวกของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่ง
ตัณหา."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กหาปณวสุเสน ความว่า บัณฑิตนั้น
ปรบมือแล้ว ยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการให้ตกลงได้, ฝนคือรัตนะ ๗
ประการนั้น ตรัสให้ชื่อว่า กหาปณวสุส ในพระคานี, ก็ขึ้นชื่อว่า
ความอิมในวัตถุและกิเลสทั้งนั้น ย่อมไม่มี แม้เพราะฝนคือรัตนะทั้ง ๗
ประการนั้น; ความทะยานอยากนั้น เต็มได้ยากด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า อปฺปสฺสสาทา คือ ชื่อว่ามีสุขนิตถน้อย เพราะคำที่กามี
อุปมาเหมือนความฝันเป็นต้น.

บทว่า ทุกฺขา คือ ชื่อว่ามีทุกข์มากแท้ ด้วยสามารถแห่งทุกข์อัน
มาในทุกข์กัณฐสูตรเป็นต้น.

บทว่า อิติ วิญญาย คือ รู้ถามทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยอาการ
อย่างนี้.

บทว่า อปี ทิพฺเพสุ ความว่า ก็ถ้าใคร ๆ พึงเชื่อด้วยกามอัน
เข้าไปสำเร็จแก่เวทนาทั้งหลาย. ถึงอย่างนั้นท่านย่อมไม่ประสบความยินดี
ในกามเหล่านั้นเลย เหมือนท่านพระสมิทธิ ที่ถูกเวทนาเชื่อเชื่อยุฉะนั้น.

บทว่า ตณฺหุขฺยโรโต ความว่า เป็นผู้ยินดียิ่ง ในพระอรหัตและ
ในพระนิพพาน คือปรารภนาพระอรหัตและพระนิพพานอยู่.

๑. ม. ม. มหาทุกกัณฐสูตร ๑๒/๑๖๖. จุฬทุกกัณฐสูตร ๑๒/๑๖๕.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 339

ภิกษุโยคาวจรผู้เกิดในที่สุดแห่งการฟังธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงแสดงแล้ว เชื่อว่าพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. เทศนาได้มี
ประโยชน์แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี จบ.

๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิต. [๑๕๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา (เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน) ประทับนั่งบนกองทราย ทรงปรารภปุโรหิตของพระเจ้าโกศล ชื่ออัคคิต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "พหุ เว ธรณิ ยนฺติ" เป็นต้น.

อัคคิตได้เป็นปุโรหิตถึง ๒ รัชกาล

ดังได้สดับมา อัคคิตนั้น ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศล ครั้นเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระราชาทรงพระนามว่า ปเสนทิโกศล ทรงดำริว่า "ผู้นี้เป็นปุโรหิตแห่งพระชนกของเรา" จึงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งนั้นนั่นแล ด้วยความเคารพ ในเวลาเขามาสู่ที่บำรุงของพระองค์ ทรงทำการเสด็จลุกรับ. รับสั่งให้พระราชทานอาสนะเสมอกัน ด้วยพระดำรัสว่า "อาจารย์ เชิญนั่งบนอาสนะนี้."

อัคคิตต่อบวชนอกพระพุทธศาสนา

อัคคิตนั้น คิดว่า "พระราชานี้ทรงทำความเคารพในเราอย่างเหลือเกิน, แต่เราก็ไม่อาจเอาใจของพระราชาทิ้งหลายได้ตลอดกาลเป็นนิตย์เทียว; อนึ่ง พระราชาก็เยาว์วัย ยังหนุ่มน้อย, เชื่อว่าความเป็นพระราชากับด้วยคนผู้มีวัยเสมอกันนั่นแล เป็นเหตุให้เกิดสุข; ส่วนเราเป็นคนแก่, เราควรบวช" เขากราบทูลให้พระราชาทรงพระราชทานพระบรมราชนุญาตการบรรพชาแล้ว ให้คนตีกลองเทียวไปในพระนครแล้ว สละทรัพย์ของตนทั้งหมดในเพราะการให้ทานเป็นใหญ่ตลอด ๗ วันแล้ว บวชเป็นนักบวชภายนอก. บุรุษหมื่นหนึ่งอาศัยอัคคิตนั้น บวชตามแล้ว. อัคคิต

นั้นพร้อมด้วยนักบวชเหล่านั้น สำเร็จการอยู่ในระหว่างแคว้นอังคะ แคว้นมคธและแคว้นกุรุ (ต่อกัน) ให้โอวาทนี้ว่า "พ่อทั้งหลาย บรรดาเธอทั้งหลาย ผู้ใดมีกามวิตกเป็นต้น เกิดขึ้น, ผู้นั้นจงชนหม้อทรายหม้อหนึ่ง ๆ จากแม่น้ำ (มา) เกลี่ยลง ณ ที่นี้. " พวกนักบวชเหล่านั้นรับว่า " ดีละ " ในเวลา กามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำอย่างนั้น. โดยสมัยอื่นอีก ได้มีกองทรายใหญ่แล้ว. นาคราชชื่อ อหิณฺดตะ หวงแหนกองทรายใหญ่นั้น. ชาวอังคะ มคธ และชาวแคว้นกุรุ นำเครื่องสักการะเป็นอันมากไป ถวายทานแก่พวกนักบวชเหล่านั้นทุกๆเดือน.

อภิลิขิตสอนประชาชนให้ถึงสรณะ

ครั้งนั้น อภิลิขิตได้ให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้น ดังนี้ว่า " พวกท่านจงถึงภูเขาสารณะ, จงถึงป่าเป็นสรณะ, จงถึงอารามเป็นสรณะ, จงถึงต้นไม้เป็นสรณะ; พวกท่านจักพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้ " กล่าวสอนแม้ซึ่งอันเตวาลิกของตน ด้วยโอวาทนี้เหมือนกัน.

พระมหาโมคคัลลนะไปทรมานอภิลิขิต

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ทรงบรรลुสัมมาสัมโพธิแล้ว ในสมัยนั้น ทรงอาศัยกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวัน. ในเวลาจวนรุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นอภิลิขิตพราหมณ์พร้อมด้วยอันเตวาลิก ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์แล้ว ทรงทราบ ว่า " ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัต " ในตอนเย็น ตรัสกะพระมหาโมคคัลลนเถระว่า " โมคคัลลนนะ เธอเห็นอภิลิขิตพราหมณ์ผู้ยังมหาชนให้เล่นไปโดยทางไม่ใช่ทำไหม ? เธอจงไป, ให้โอวาทแก่มหาชนเหล่านั้น. "

พระเถระ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่านั้นเป็นอันมาก ข้าพระองค์ผู้เดียวพึงข่มขี้ไม่ได้ ถ้าแม้พระองค์จักเสด็จมาไซ้. ชนเหล่านั้นจักเป็นอันพึงข่มขี้ได้.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ แม้เราก็จักมา. เธอจงล้วงหน้าไปก่อน.

พระเถระ กำลังเดินไปเที่ยว พลองคิดว่า "ชนเหล่านั้น ทั้งมีกำลังทั้งมีมาก, ถ้าเรจักพูดอะไรๆในที่ประชุมของชนทั้งปวงไซ้; ชนแม้ทั้งหมดพึงลุกขึ้น โดยความเป็นพวกๆ กัน " ยังฝืนมีเม็ดหยาบให้ตกลงแล้ว ด้วยอานุภาพของตน. ชนเหล่านั้น เมื่อฝืนมีเม็ดหยาบตกอยู่, ต่างก็ลุกขึ้นแล้ว ๑ เข้าไปยังบรรณศาลาของตน ๑. พระเถระยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของอัคคิทัตกล่าวว่า อัคคิทัต. เขาได้ยินเสียงของพระเถระแล้ว กล่าวว่า " นั่นเป็นใคร ? " เพราะความเป็นผู้กระด้างเพราะมานะว่า " ในโลกนี้ใคร ๑ ชื่อว่าผู้สามารถเรียกเราโดย (ออก) ชื่อ ไม่มี, ใครหนอแล ? เรียกเราโดย (ออก) ชื่อ. "

พระเถระ. ข้าพเจ้า พราหมณ์.

อัคคิทัต. ท่านพูดอะไร ?

พระเถระ. ขอท่านจงบอกสถานที่พักอยู่ในที่นี้แก่ข้าพเจ้าสิ้นคืนหนึ่ง ในวันนี้.

อัคคิทัต. สถานที่พักอยู่ในที่นี้ ไม่มี, บรรณศาลาหลังหนึ่งก็สำหรับคนหนึ่งเท่านั้น.

พระเถระ. อัคคิทัต ธรรมดาพวกมนุษย์ ย่อมไปสู่สำนักของพวก

มนุษย์. พวกโคก็ไปสู่สำนักของโค พวกบรรพชิตก็ไปสู่สำนักของพวกเขา
บรรพชิต, ท่านอย่าทำอย่างนั้น, ขอจงให้ที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า.

อัคริทัต. ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ ?

พระเถระ. เออ ข้าพเจ้าเป็นบรรพชิต.

อัคริทัต. ถ้าท่านเป็นบรรพชิตไซ้. สิ่งของคือสาแหรกบริขารแห่ง
บรรพชิต ของท่านอยู่ไหน ?

พระเถระ. บริขารของข้าพเจ้ามีอยู่. ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า ' ก็การถือ
บริขารนั้นเป็นแผนก เทียวไป ลำบาก ' ดังนี้แล้ว จึงถือบริขารนั้นไว้
โดยภายในนั้นแลเทียวไป พราหมณ์. "

พราหมณ์นั้นโกรธพระเถระว่า " ท่านจักถือบริขารนั้นเทียวไป
หรือ ? " ลำดับนั้น พระเถระจึงพูดกะเขาว่า " (จงหลีกไป) อัคริทัต
ท่านอย่าโกรธ (ข้าพเจ้า). จงบอกสถานที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า. "

อัคริทัต. สถานที่พักอยู่ที่นี่ไม่มี.

พระเถระ. ก็ใคร ? อยู่บนกองทรายนั้น.

อัคริทัต. นาคราชตัวหนึ่ง.

พระเถระ. ท่านจงให้ที่นั้น แก่ข้าพเจ้า.

อัคริทัต. ข้าพเจ้าไม่อาจให้ได้. กรรมของนาคราชนั้นร้ายกาจ.

พระเถระ. ช่างเถอะ, ขอท่านจงให้แก่เราเถิด.

อัคริทัต. ถ้าเช่นนั้น ท่านจงรู้เองเถิด.

พระเถระผจญกับนาคราช

พระเถระ ผินหน้าตรงกองทรายไปแล้ว. นาคราชเห็นพระเถระ
นั้นมา จึงดำริว่า " พระสมณะนี้มาข้างนี้, เห็นจะไม่ทราบความที่เรามีอยู่;

เราจะบังหวนควัน ให้สมณะนั้นตาย " บังหวนควันแล้ว.

พระเถระคิดว่า " นาคราชนี้เห็นจะเข้าใจว่า 'เราเท่านั้นอาจบังหวนควันได้. พวกอื่นยอมไม่อาจ ' ดังนี้แล้ว บังหวนควันแม้อเอง. ควันทั้งหลายพุ่งออกจากสรีระแห่งนาคราชและพระเถระ แม้ทั้งสองฝ่าย ตั้งขึ้นจนถึงพรหมโลก. ควันทั้งสองฝ่ายไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชฝ่ายเดียว. นาคราชไม่อาจอดทนกำลังแห่งควันได้ จึงให้ลูกโพลง (เป็นไฟ). ฝ่ายพระเถระเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์แล้ว ให้ลูกโพลง (เป็นไฟ) พร้อมกับนาคราชนั้นเหมือนกัน. เปลวไฟพุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก. เปลวไฟแม้ทั้งสองฝ่ายไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชฝ่ายเดียว.

นาคราชแพ้พระเถระ

ลำดับนั้น สรีระทั้งสี่ของนาคราชนั้น ได้เป็นราวกะว่าถูกคบเพลิงทั้งหลายจนทั่วแล้ว. หมู่ฤๅษีแลดูแล้วคิดว่า " นาคราชเผาสมณะ, สมณะคนดีหนอ ไม่เชื่อฟังคำของพวกเรา จึงฉิบหายแล้ว. "

พระเถระ ทรมานนาคราชทำให้หมดพยศแล้ว นั่งบนกองทราย. นาคราชอาชนครวบกองทราย แผ่พังพานประมาณเท่าห้องโถงแห่งเรือนยอด ก็นั่งอยู่เบื้องบนแห่งพระเถระ. หมู่ฤๅษีไปยังสำนักของพระเถระ แต่เข้าดู ด้วยคิดว่า " พวกเราจักรู้ความที่สมณะตายแล้วหรือยังไม่ตาย " เห็นท่านนั่งอยู่บนยอดกองทรายแล้ว ประคองอัญชลิขมเขยอยู่ กล่าวว่า " สมณะ นาคราชไม่เบียดเบียนท่านแลหรือ ? "

พระเถระ. ท่านทั้งหลายไม่เห็นนาคราชแผ่พังพานดำรงอยู่เบื้องบนแห่งเราหรือ ?

ฤๅนี้แหละนั่น พุคกันว่า " น้าอัศจรรย์หนอ ! ท่านผู้เจริญ. อานุภาพ
แห่งสมณะ ชื่อเห็นปานนี้. พระสมณะนี้ทรมานนาคราชได้แล้ว " ได้ยื่น
ล้อมพระเถระอยู่แล้ว.

ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จมาแล้ว. พระเถระเห็นพระศาสดาแล้ว
ลุกขึ้นถวายบังคม. ลำดับนั้น ฤๅทั้งหลาย พุคกะพระเถระนั้นว่า " สมณะ
นี้ เป็นใหญ่ไฉนกว่าท่านหรือ ? "

พระเถระ. พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระศาสดา, ข้าพเจ้าเป็น
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้.

พวกฤๅชมเชยพระศาสดา

พระศาสดาประทับนั่งบนยอดคองทรายแล้ว. หมู่ฤๅประคองอัญชลี
ชมเชยพระศาสดาว่า " อานุภาพของสาวกยังถึงเพียงนี้, ส่วนอานุภาพ
ของพระศาสดานี้ จักเป็นเช่นไร ? "

พระศาสดาตรัสเรียกอัคริทัตมาแล้ว ตรัสว่า " อัคริทัต ท่านเมื่อ
ให้โอวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากทั้งหลายของท่าน ย่อมกล่าวว่า ' อย่างไร ? '
ให้. "

อัคริทัต. ข้าพระองค์ให้โอวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากเหล่านั้น อย่าง
นี้ว่า ' ท่านทั้งหลาย จงถึงภูเขานั้นเป็นที่พึง, จงถึงป่า อาราม, จงถึง
ต้นไม้ ว่าเป็นที่พึง; ด้วยว่าบุคคลถึงวัตถุทั้งหลาย มีภูเขาเป็นต้นนั้นว่า
เป็นที่พึงแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้. '

ขณะที่เกษมและไม่เกษม

พระศาสดาตรัสว่า " อัคริทัต บุคคลถึงวัตถุทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้น
นั้นว่าเป็นที่พึงแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย, ส่วนบุคคลถึงพระพุทธร

พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึง ย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้นได้ "

ดังนี้แล้ว ได้ทรงภยิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๖. พหุ เว สรณฺ ยนฺติ ปพฺพทานิ วณานิ จ

อารามรูกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา กยตฺตชิตา

เนตฺ โข สรณฺ เขมฺ เเนตฺ สรณฺมุตฺตมํ

เนตฺ สรณฺมากมฺม สพฺพทูกฺขา ปมฺจุจติ.

โย จ พุทฺธญฺจ ฐมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณฺ คโต

จตุตาริ อริยสจฺจานิ สมนฺปฺปญฺญาเย ปสฺสติ

ทูกฺขํ ทูกฺขสมฺปฺปาทํ ทูกฺขสฺส จ อติกฺกมํ

อริยญฺจญฺจจกิกํ มคฺคํ ทูกฺขุปสมคามินํ

เอตฺ โข สรณฺ เขมฺ เอตฺ สรณฺมุตฺตมํ

เอตฺ สรณฺมากมฺม สพฺพทูกฺขา ปมฺจุจติ.

" มนุษย์เป็นอันมาก ถูกรักยถุคคามแล้ว ย่อม
ถึงภูเข ป่า อาราม และรูกขเจตีย์ว่าเป็นที่พึง;
สรณะนั้นแลไม่เกษม, สรณะนั้นไม่อุดม, เพราะ
บุคคลอาศัยสรณะนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.
ส่วนบุคคลใดถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์
ว่าเป็นที่พึง ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ (คือ) ทุกข์
เหตุให้เกิดทุกข์ ความกำวล่วงทุกข์ และมรรค
มีองค์ ๘ อันประเสริฐ ซึ่งยังสัตว์ให้ถึงความสงบ
แห่งทุกข์ ด้วยปัญญาชอบ; สรณะนั้นแลของ

บุคคลนั้นเกษม, ธรรมะนั้นอุดม, เพราะบุคคลอาศัย

ธรรมะนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พหุ ได้แก่ พหุ แปลว่ามาก. บทว่า
ปัพพตานิ เป็นต้น ความว่า มนุษย์เหล่านั้นๆ อันภยนั้นๆ คุกคามแล้ว
อยากพ้นจากภย หรือปรารถนาลาภทั้งหลาย มีการได้บุตร เป็นต้น ย่อม
ถึงภูเขา มีภูเขาชื่ออิสิคิลิ เวปุลละและเวภาระ เป็นต้น ป่าทั้งหลาย มีป่า
มหาวัน ป่าโคตลิสกาลวัน เป็นต้น อารามทั้งหลาย มีเวฬุวันและชีวกัมพวัน
 เป็นต้น และรุกขเจดีย์ทั้งหลาย มีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์ เป็นต้นในที่
นั้นๆ ว่าเป็นที่พึง.

สองบทว่า เนติ ธรรม์ ความว่า ก็ธรรมะแม้ทั้งหมดนั้นไม่เกษม
ไม่อุดม. ด้วยว่าบรรดาสัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นต้น เป็นธรรมดาแม้
ผู้หนึ่ง อาศัยธรรมะนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง มีชาติเป็นต้นได้.

คำว่า โย จ เป็นต้นนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอันไม่
เกษม ไม่อุดมแล้ว ปรารภไว้เพื่อจะทรงแสดงธรรมอันเกษม อุดม.

เนื้อความแห่งคำว่า โย จ เป็นต้นนั้น (ดังต่อไปนี้):-

ส่วนบุคคลใด เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม อาศัยกัมมัญ-
ฐาน คือการตามระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้นว่า
"แม้เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึง ด้วย
สามารถแห่งความเป็นวัตถุอันประเสริฐ, การถึงธรรมะนั้น ของบุคคลแม้
นั้น ยังกำเริบ ยังหวั่นไหว ด้วยกิจทั้งหลายมีการไหว้อัญเจียรณย์ เป็นต้น,

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อจะทรงแสดงความจริงถึงการถึงสรณะนั้นไม่หวั่นไหว
เมื่อจะทรงประกาศสรณะอันมาแล้วโดยมรรคนั้นแล จึงตรัสว่า 'ย่อมเห็น
อริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาชอบ.' ด้วยว่าบุคคลใดถึงรัตนะทั้งหลาย มีพระพุทธรัตนะเป็นต้นนั้นว่า เป็นที่พึ่ง ด้วยสามารถแห่งการเห็นสัจจะเหล่านั้น, สรณะนั้นของบุคคลนั้น เกษมและอุดม. และบุคคลนั้นอาศัยสรณะนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะแม้ทั้งสิ้นได้; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า **เอตัง โข สรณัง เขมัม** เป็นต้น

ในกาลจบเทศนา ฤๅษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมด บรรลุพระอรหัตพร้อม ด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ทูลขอบรรพชาแล้ว.

พระศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจากกลีบจีวร ตรัสว่า " ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด จงประพฤติพรหมจรรย์."

ชาวเมืองเข้าใจว่าอัคริทัตใหญ่กว่าพระศาสดา

ในขณะนั้นเอง ฤๅษีเหล่านั้นได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริวาร ๘ คู่พระเถระมีพรรษาดังร้อย. ก็วันนั้นได้เป็นวันที่ชาวแคว้นอังคะ แคว้นมคธ และแคว้นกुरु แม้ทั้งปวงถือเครื่องสักการะมา. ชนเหล่านั้นถือเครื่องสักการะมาแล้ว เห็นฤๅษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดบวชแล้ว คิดว่า "อัคริทัตพราหมณ์ของพวกเราเป็นใหญ่ หรือพระสมณโคดมเป็นใหญ่หนอแล ? " ได้สำคัญว่า " อัคริทัต เป็นใหญ่แน่ เพราะเหตุที่พระสมณโคดมมาหา."

อัคริทัตตัดความสงสัยของชาวเมือง

พระศาสดา ทรงตรวจดูอริยาศัยของชนเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " อัคริทัต เธอจงตัดความสงสัยของบริษัท. " พระอัคริทัตนั้นกราบทูลว่า " แม้ข้าพระองค์ ก็หวังเหตุมีประมาณเพียงนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว

เหาะขึ้นไปสู่เวหาสดด้วยกำลังฤทธิ์ แล้วลงมาถวายบังคมพระศาสดาบ่อย ๆ
ถึง ๘ ครั้งแล้ว กล่าวประกาศความที่ตนเป็นสาวกว่า " ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็น
สาวก " ดังนี้แล.

เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต จบ.

๗. เรื่องปัญหาพระอนนทเถระ [๑๕๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอนนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ทูลโล ปุริสาชฌโย " เป็นต้น.

พระเถระรำพึงถึงที่เกิดของบุรุษอาชาไนย

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า " พระศาสดาเมื่อตรัสคำว่า ' ช้างอาชาไนย เกิดขึ้นในตระกูลช้างฉัททันต์ หรือในตระกูลช้างอุโบสถ, ม้าอาชาไนยเกิดขึ้นในตระกูลม้าสินธพ หรือในตระกูลพระยามีวลาหก, โคอาชาไนย เกิดขึ้นในทักษิณาลาชนบท ' เป็นต้น เป็นอันตรัสสถานที่เกิดขึ้นแห่งสัตว์ประเสริฐ มีช้างอาชาไนย เป็นต้นแล้ว, ส่วนบุรุษอาชาไนย ย่อมบังเกิดขึ้นในที่ไหนหนอ ? "

พระเถระเข้าไปทูลถามพระศาสดา

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วทูลถามเรื่องนั้น. พระศาสดาตรัสว่า " อนนท จินชื้อว่าบุรุษอาชาไนย ย่อมไม่บังเกิดในที่ทั่วไป, แต่บังเกิดขึ้นในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ (วัด) โดยตรงยาว ๓๐๐ โยชน์ โดยรอบประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ก็เมื่อจะบังเกิดขึ้นก็ย่อมไม่บังเกิดขึ้นในตระกูลสามัญ, ย่อมบังเกิดขึ้นในตระกูลขัตติยมหาศาลและพราหมณมหาศาล ตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๗. ทูลโล ปุริสาชฌโย น โส สพุพ ชายติ

ยตุล โส ชายตี ธีโร ตัม กุลัม สุขเมธติ.

" บรูชอาชาไนยหาได้ยาก, (เพราะว่า) บรูช
อาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป; บรูชอาชาไนย
นั้นเป็นนักปราชญ์ ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูล
นั้น ย่อมถึงความสุข. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูลโธ เป็นต้น ความว่า บรูชอาชา-
ไนยแล เป็นผู้อันบุคคลหาได้ยาก. คือหาได้ง่ายเหมือนช้างอาชาไนยเป็น
ต้นก็หาไม่. บรูชอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไปคือ ในปัจฉินต-
ประเทศ หรือในตระกูลต่ำ, แต่ย่อมเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง บรรดา
ตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์ ในที่ทำสักการะมือกิวาทเป็นต้น
แห่งมหาชนในมัชฌิมประเทศเท่านั้น. ก็บรูชอาชาไนยนั้นเป็นนักปราชญ์
คือเป็นผู้มีปัญญาสูงสุด ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเกิดอย่างนั้น
ย่อมเกิดในตระกูลใดตระกูลนั้น ย่อมถึงความสุข คือย่อมเป็นตระกูลที่
บรรลुความสุขแท้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอนนทเถระ จบ.

๘. เรื่องสัมพหุลภิกขุ [๑๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการสนทนาของภิกษุมารูปด้วยกัน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สุโข พุทธาณ-มุปาโท" เป็นต้น.

ความเห็นในปัญหาต่างๆ กัน

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุ ๕๐๐ รูปนั่งในศาลาเป็นที่บำรุงสนทนากันว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย อะไรหนอแล เป็นสุขในโลกนี้ ? "

บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า "ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในราชสมบัติ ย่อมไม่มี." บางพวกกล่าวว่า "ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในกาม ย่อมไม่มี." บางพวกกล่าวว่า "ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขอันเกิดแต่การบริโภควาเสนาและเนื้อ ย่อมไม่มี."

พระศาสดาทรงแก้ปัญหานั้น

พระศาสดา เสด็จมาสู่ที่ๆ ภิกษุเหล่านั้นนั่งแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำเช่นนี้, " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไร ? ก็ความสุขนี้แม้ทั้งหมด นับเนื่องด้วยทุกข์ในวัฏฏะทั้งนั้น. แต่เหตุนี้เท่านั้นคือ ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทเจ้า การฟังธรรม ความพร้อมเพรียงของหมู่ การเป็นผู้ปรองดองกัน เป็นสุขในโลกนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๘. สุโข พุทธาณํ อุปฺปาโต สุขา สทฺธมฺมเทสนา

สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี สมคฺคานํ ตโป สุโข.

"ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็น
เหตุนำสุขมา, การแสดงธรรมของสัตบุรุษ เป็นเหตุ
นำสุขมา, ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุนำสุข
มา, ความเพียรของชนผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุนำ
สุขมา."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทธาณมฺปฺปาโต^๑ ความว่า พระ-
พุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อทรงอุบัติขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากความกัณการ
ทั้งหลาย มีความกัณการคือราคะเป็นต้น เหตุใด. เหตุนั้น ความเกิดขึ้น
แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา. สัตว์ทั้งหลายผู้มีทุกข์
มีชาติเป็นต้นเป็นธรรม. อาศัยการแสดงธรรมของสัตบุรุษ ย่อมพ้นจาก
ทุกข์ทั้งหลาย มีชาติเป็นต้น เหตุใด. เหตุนั้น การแสดงธรรมของสัตบุรุษ
จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา. ความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ชื่อว่าสามัคคี. แม้
สามัคคินั้น ก็ชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมาโดยแท้. อนึ่ง การเรียนพระพุทธพจน์
ก็ดี การรักษารูปร่างทั้งหลายก็ดี การทำสมณธรรมก็ดี ของเหล่าชนผู้
พร้อมเพรียงกัน คือผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน เป็นเหตุนำสุขมา เหตุใด,
เหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า "สมคฺคานํ ตโป สุโข." เพราะเหตุนี้
นั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า^๒ "ภิกษุทั้งหลาย ก็พวก
ภิกษุจักพร้อมเพรียงกันประชุม, จักพร้อมเพรียงกันเลิก (ประชุม), จัก
พร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำของหมู่, ตลอดกาลเพียงใด; ภิกษุทั้งหลาย
๑. บาติเป็น พุทธาณํ อุปฺปาโต. ๒. ยัง. สัตตค. ๒๓/๒๑.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้า 354

ความเจริญฝ่ายเดียว อันภิกษุทั้งหลายพึงหวังได้, ความเสื่อมอันภิกษุ
ทั้งหลายไม่พึงหวังได้ ตลอดกาลเพียงนั้น."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมากตั้งอยู่ในอภิสมาสน์แล้ว. เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพัลลภิกขุ จบ.

๕. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล [๑๕๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระบรมศาสดาเมื่อเสด็จจาริกไป ทรงปรารภพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ปุชารเห " เป็นต้น.

ความพิสดารว่า พระตถาคตเจ้ามีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นพุทธบริวารเสด็จออกจากเมืองสาวัตถีแล้วเสด็จไปเมืองพาราณสีโดยลำดับ เสด็จถึงเทวสถานแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้บ้านโคไทยคาม ในระหว่างทาง. พระสุคตเจ้าได้ประทับใกล้เทวสถานนั้น ทรงส่งพระธรรมกถึกาทคาริก (คือพระอานนทผู้เป็นขุนคลังแห่งพระธรรม) ให้ออกพราหมณ์ซึ่งกำลังทำกสิกรรมอยู่ในที่ไม่ไกลมาเฝ้า. พราหมณ์นั้นมาแล้วไม่ถวายอภิวัตต์แด่พระตถาคตแต่ให้หัวเทวสถานนั้นอย่างเดียว แล้วยืนอยู่. แม้พระสุคตเจ้าก็ตรัสว่า " คุณก่อนพราหมณ์ ท่านสำคัญประเทศนี้ว่าเป็นที่อะไร ? " พราหมณ์จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าให้หัวด้วยตั้งใจว่า ที่นี้เป็นเจดีย์สถานตามประเพณีของพวกข้าพเจ้า. " พระสุคตเจ้าจึงให้พราหมณ์นั้นชื่นชมยินดีว่า " คุณก่อนพราหมณ์ ท่านให้หัวสถานที่นี่ ได้ทำกรรมที่ดีแล้ว. " ภิกษุทั้งหลายได้สดับพระพุทธานุญาตนั้นแล้วจึงเกิดสงสัยขึ้นว่า " พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พราหมณ์ชื่นชมยินดีอย่างนี้ ด้วยเหตุอะไรหนอ. " ลำดับนั้น พระตถาคตเจ้า เพื่อทรงปลดเปลื้องความสงสัยของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสเทศนา ฅฎกการสูตร ในมัชฌิมนิกาย แล้วทรงนิรมิตพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล สูงหนึ่งโยชน์ และพระเจดีย์ทองอีกหนึ่งองค์ไว้ใน

อากาศ ทรงแสดงให้เห็นหาชนเห็นแล้วตรัสว่า "ดูก่อนพราหมณ์ การบูชา
ซึ่งบุคคลควรบูชาชนิดเช่นนี้ ย่อมสมควรกว่าแท้" ดังนี้แล้ว จึงทรง
ประกาศปูชารหุบุคคล ๔ จำพวก มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยนัยดังที่ตรัส
ไว้ในมหาปริณิพพานสูตรนั่นเอง แล้วทรงแสดงโดยพิเศษถึงพระเจดีย์ ๓
ประเภทคือ สรีรเจดีย์ ๑ อุทิสเจดีย์ ๑ ปรีโกกเจดีย์ ๑ (ครั้นแล้ว) ได้
ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า.

๕. ปูชารเห ปุชยโต พุทุเช ยทิ จ สวเก
 ปปลฺลจสมตฺกุกฺขเต ตินฺนโสภปริพุทฺเท
 เต ตาทิสฺส ปุชยโต นิพุทฺเต อุกฺโขทย
 น สกฺกา ปุณฺณํ สงฺขาตุํ อิมตฺตมปิ เกนจิ.

"ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่
ซึ่งท่านผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวก
ทั้งหลายด้วย ผู้กล่าวล่วงปญฺจธรรมเครื่องเน้นซ้ำได้
แล้ว ผู้มีความเศร้าโศก และความคร่ำครวญ อันข้าม
พ้นแล้ว (หรือว่า) ของบุคคลผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควร
บูชาเช่นนั้นเหล่านั้น ผู้นิพพานแล้ว ไม่มีภัยแต่ที่
ไหน ๆ ด้วยการนับแม้วิธีใด ๆ ก็ตาม ว่าบุญนี้มี
ประมาณเท่านี้ " ดังนี้.

แก้อรรถ

บุคคลผู้ควรเพื่อบูชา อธิบายว่า ผู้ควรแล้วเพื่อบูชา ชื่อว่าปูชารห-
บุคคลในพระคานานี้. คำว่าของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรบูชา ความ

ว่า ผู้บูชาอยู่ด้วยการนอบน้อมมีกราบไหว้เป็นต้นและด้วยปัจจัย ๔.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปฐารหุบุคคลด้วยคำว่า พุทฺเธ คือ พระพุทธะทั้งหลาย. บทว่า พุทฺเธ ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ศัพท์นิบาตว่า ยถิ ได้แก่ ยทิว่า อธิบายว่า อถวา คือ ก็หรือว่า. คำว่า ซึ่งพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายก็เป็นอันตรัสไว้แล้วในพระคานานั้น. (หรือว่า) พระสาวกทั้งหลายด้วย. บทว่า ผู้ก้าวล่วงปปัญจธรรมได้แล้ว หมายความว่าปปัญจธรรมคือ ตัณหา ทิฏฐิ มานะ ท่านก้าวล่วงได้แล้ว. คำว่าผู้มีความเศร้าโศกความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว ได้แก่ผู้มีความโศกและความรำไรอันล่วงพ้นแล้ว. อธิบายว่า ข้ามล่วงได้ทั้งสองอย่าง. ความเป็นผู้ควรแก่บูชา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยบทวิเสสณะ (คุณบท) เหล่านั้น. คำว่าเหล่านั้น ได้แก่ พระพุทธะเป็นต้น. คำว่าผู้เช่นนั้น ได้แก่ผู้ประกอบด้วยคุณเช่นนั้น ด้วยอำนาจแห่งคุณดังกล่าวแล้ว. คำว่านิพพานแล้ว ได้แก่นิพพานด้วยการดับกิเลสมีรากเป็นต้น. ภัยแต่ที่ไหน ๆ คือจากภพหรือจากอารมณ์ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้ควรบูชาเหล่านั้น ฉะนั้นท่านเหล่านั้นจึงชื่อว่าไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ. ซึ่งท่านผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ เหล่านั้น. คำว่าอันใคร ๆ ไม่อาจเพื่จะนับบุญได้ หมายความว่า ไม่อาจเพื่จะคำนวณบุญได้. หากมีคำถามสอดมาว่า นับอย่างไร ? พึงแก้ว่า อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่จะนับบุญว่านี้มีประมาณเท่านี้ อธิบายว่า อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่จะนับว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้ บุญนี้มีประมาณเท่านี้. อปิสัพพพิงเชื่อมในบทว่า เกณจิ. อธิบายว่า อันบุคคลไร ๆ หรือว่าด้วยการนับวิธีไร ๆ ในสองคำนี้น คำว่าอันบุคคล ได้แก่อันบุคคลนั้นมีพระพรหมเป็นต้น. คำว่าด้วยการนับ ได้แก่ด้วยการนับ ๓ อย่างคือ ด้วย

การคะเน ด้วยการชั่งและด้วยการตวง. การคะเนโดยนัยว่าของนี้มีประมาณเท่านี้ ชื่อว่าคะเน การชั่งด้วยเครื่องชั่ง ชื่อว่าชั่ง การทำให้เต็ม (ตวง) ด้วยสามารถแห่งกิ่งฟายมือ ฟายมือ แล่ง และทะนานเป็นต้น ชื่อว่าตวง. อันบุคคลใด ๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญของผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชามีพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้น ด้วยการนับทั้ง ๓ วิธีเหล่านี้ ด้วยสามารถแห่งวิบากคือผล เพราะเว้นจากที่สุดณะนี้.

ผลทานของผู้บูชาในสถานะทั้งสอง เป็นอย่างไรกัน ? บุญของผู้บูชาพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้น ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ ใคร ๆ ไม่อาจนับได้ก็พอทำเนา. บุญของผู้บูชาพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้นผู้เช่นนั้นแม้นิพพานแล้วด้วยชั้นปรินิพพาน อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิमित ใคร ๆ ก็ไม่อาจนับได้อีกเล่า เพราะฉะนั้น ควรจะแตกต่างกันบ้าง. เพราะเหตุ (ที่จะมีข้อสงสัย) นั้นแหละ ท้าวสักกะจึงกล่าวไว้ในวิมานวัตถุว่า

" เมื่อพระสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ยังทรงพระชนม์

อยู่ก็ดี นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิตเสมอกัน ผลก็ย่อม

เท่ากัน ในเพราะเหตุคือความเลื่อมใสแห่งใจ สัตว์

ทั้งหลาย ย่อมไปสู่สุคติ " ดังนี้.

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พราหมณ์นั้นได้เป็นพระโสดาบันแล้วแล.

พระเจดีย์ทองสูงตั้งโยชน์ ได้ตั้ง (เด่น) อยู่ในอากาศนั้นแลตลอด ๗ วัน. ก็สมาคมได้มีแล้วด้วยชนเป็นอันมาก พวกเขาบูชาพระเจดีย์ด้วย

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้า 359

ประการต่าง ๆ ตลอด ๗ วัน. ต่อนั้นมาความแตกต่างแห่งลัทธิของผู้มีลัทธิ
ต่างกัน ได้เกิดมีแล้ว.

พระเจดีย์นั้นได้ไปสู่ที่เดิมแห่งตนด้วยพุทธานุภาพ, ในขณะนั้น
พระเจดีย์ศิลาใหญ่ ได้มีขึ้นแล้วในที่นั้นนั่นแล.

ประชาสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุนิพพาน (คือตรัสรู้ธรรม) แล้ว
ในสมณคมนั้น.

เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล จบ.

พุทธวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๔ จบ.

คาถาธรรมบท

สุขวรรคที่ ๑๕

ว่าด้วยความสุขที่แท้จริง.

[๒๕] ๑. ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มี
เวร เป็นอยู่สบายดีหนอ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน
พวกเราไม่มีเวรอยู่ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือด-
ร้อนกัน พวกเราไม่มีความเดือดร้อน เป็นอยู่สบายดี
หนอ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนกัน พวก
เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ชวน
ขวายกัน พวกเราไม่มีความชวนขวาย เป็นอยู่สบาย
ดีหนอ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความชวนขวายน้อย
พวกเราไม่มีความชวนขวายอยู่.

๒. เราผู้ซึ่งไม่มีกิเลสชาติเครื่องกังวล ย่อมเป็น
อยู่สบายดีหนอ เราจักเป็นผู้มีปิตุเป็นภักษา เหมือน
เหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ.

๓. ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ผู้
สงบระงับละความชนะและความแพ้ได้แล้ว ย่อมอยู่
เป็นสุข.

๔. ไฟเสมอด้วยราคะย่อมไม่มี โทษเสมอด้วย
โทสะย่อมไม่มี ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธย่อมไม่
มี สุขอื่นจากความสงบย่อมไม่มี.

๕. ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารทั้งหลาย

๑. วรรคนี้มีอรรถกถา ๘ เรื่อง.

เป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความนั้นตาม
ความจริงแล้ว (กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน) เพราะ
พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.

๖. ลากทั้งหลายมีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง
ทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง ญาติมีความคุ้นเคย
เป็นอย่างยิ่ง พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.

๗. บุคคลดื่มรสอันเกิดแต่วิเวก และรสพระ-
นิพพานเป็นที่เข้าไปสงบ ดื่มรสปีติอันเกิดแต่ธรรม
ย่อมเป็นผู้ร่วมความกระวนกระวาย ไม่มีบาป.

๘. การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลเป็นการดี การ
อยู่ร่วม (ด้วยเหล่าอริยบุคคล) ให้เกิดสุขทุกเมื่อ
บุคคลพึงเป็นผู้มีความสุขเป็นนิตย์แท้จริง เพราะไม่
พบเห็นพวกคนพาล เพราะว่าคนที่ยวสมาคมกับคน
พาล ย่อมโศกเศร้าตลอดกาลยืดยาวนาน ความอยู่
ร่วมกับพวกคนพาล ให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือน
ความอยู่ร่วมด้วยศัตรู ปราชญ์มีความอยู่ร่วมกันเป็น
สุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ เพราะฉะนั้นแล ท่าน
ทั้งหลายจงคบหาผู้ที่เป็นปราชญ์ และมีปัญญา ทั้ง
เป็นพหูสูต นำธุระไปเป็นปกติ มีวัตร เป็นอริยบุคคล
เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดีเช่นนั้น เหมือนพระจันทร์
ช่องเสพลองแห่งนักษัตรฤกษ์ฉะนั้น.

จบสุขวรรคที่ ๑๕

๑๕. สุวรรณวรรณา

๑. เรื่องระงับความทะเลาะแ่งหมู่พระญาติ [๑๕๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในแคว้นของชาวสัททะ ทรงปรารภหมู่พระญาติ เพื่อระงับความทะเลาะแ่งหมู่พระญาติ จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สุตสูขัต " เป็นต้น.

ความวิวาทเกิดเพราะแย่งน้ำ

ดังได้ยินมาว่า พวกเจ้าสากยะและพวกเจ้าโกลิยะ ให้กันแม่น้ำชื่อว่าโรหิณี ด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วให้ทำข้าวกล้ำ. ถึงต้นเดือนเชษฐมาส^๑ เมื่อข้าวกล้ำเหี่ยว, พวกกรรมกรแม่ของชาวนครทั้งสองประชุมกัน. ในชาวนครทั้งสองนั้นชาวนครโกลิยะกล่าวว่า " น้ำนี้ เมื่อถูกพวกเรานำไปแต่ข้างทั้งสองจักไม่พอแก่พวกท่าน, เมื่อถูกพวกท่านนำไปแต่ข้างทั้งสอง. ก็จักไม่พอแก่พวกข้าพเจ้า; แต่ข้าวกล้ำของพวกข้าพเจ้า จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเท่านั้น พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด. " ฝ่ายพวกชาวสากยะนอกนี้ กล่าวอย่างนี้ว่า " เมื่อพวกท่านทำนางให้เต็มตั้งไว้แล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทองมีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำและกหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบ เป็นต้นในมือเที่ยวไปที่ประตูเรือนของพวกท่าน, ข้าวกล้ำแม่ของพวก

๑. เดือนมิถุนายน เดือน ๗.

ข้าพเจ้า ก็จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน, พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด."

โกลิยะ. พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้.

สากยะ. แม้พวกข้าพเจ้าก็จักไม่ให้.

ชาวเมืองทั้งสอง ยังถ้อยคำให้เจริญขึ้นอย่างนั้นแล้ว ประหารซึ่งกันและกันอย่างนี้ คือคนหนึ่งลุกขึ้นแล้วได้ให้ประหารแก่คนหนึ่ง. แม้ชนผู้ถูกประหารนั้น ก็ได้ให้ประหารแม่แก่ชนอื่น กระทบกระทั่งถึงชาติแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ก่อความทะเลาะให้เจริญขึ้นแล้ว. พวกกรรมกรชาวโกลิยะกล่าวว่า " พวกเจ้าจงพาเด็กชาวเมืองกบิลพัสดุ์ไปเสียเถิด, ชนเหล่าใด อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาวของตน ๆ เหมือนสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น; ช้าง ม้า โล่และอาวุธทั้งหลายของชนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้."

ฝ่ายพวกกรรมกรชาวสากยะกล่าวว่า " บัดนี้ พวกเจ้าจงพาพวกเด็กจ้เรื้อนไปเสียเถิด, ชนเหล่าใด ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีคิ อยู่ที่ดินกระเบา คุจสัตว์ดิรัจฉาน; ช้าง ม้า โล่และอาวุธของชนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้." ชนเหล่านั้น ไปบอกแก่พวกอำมาตย์ผู้ประกอบในกรรมนั้น. พวกอำมาตย์ทูลแก่ราชตระกูลทั้งหลาย.

ลำดับนั้น เจ้าสากยะทั้งหลายคิดว่า " พวกเรจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่าชนผู้อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาว " แล้วตระเตรียมการยุทธ์ ออกไปแล้ว. ฝ่ายเจ้าโกลิยะทั้งหลายคิดว่า " พวกเรจักสำแดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่าชนผู้ที่ดินกระเบา " ดังนี้แล้ว ตระเตรียมการยุทธ์ ออกไปแล้ว.

พระศาสดาเสด็จห้ามพระญาติ

แม้พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว ทรงดำริว่า "เมื่อเราไม่ไป. พวกญาติเหล่านี้จักฉิบหาย. การที่เราไปก็ควร " ดังนี้แล้ว จึงเสด็จทางอากาศพระองค์เดียวเท่านั้น ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี. พระญาติทั้งหลาย เห็นพระศาสดาแล้วถึงอาวฐ ถวายบังคม. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะพระญาติเหล่านั้นว่า " มหาบพิตร นี่ชื่อว่าทะเลาะอะไรกัน ? "

พวกพระญาติ. พวกข้าพระองค์ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. บัดนี้ ใครจักทราบเล่า ?

พระญาติเหล่านั้น ถ้ามตลอดถึงพวกทาสและกรรมกร โดยอุบายนี้ว่า " อุปราช จักทราบ, เสนาบดี จักทราบ " เป็นต้น แล้วกราบทูลว่า " ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. น้ำดีราคาเท่าไร ? มหาบพิตร.

พวกพระญาติ. มีราคาน้อย พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. กษัตริย์ทั้งหลาย ราคาเท่าไร.

พวกพระญาติ. ขึ้นชื่อว่า กษัตริย์ทั้งหลาย หากำมิได้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็การที่ท่านทั้งหลาย ยังพวกกษัตริย์ซึ่งหากำมิได้ให้ฉิบหาย เพราะอาศัยน้ำ ซึ่งมีประมานน้อย ควรแล้วหรือ ?

พระญาติเหล่านั้น ได้นิ่งแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " มหาบพิตร เพราะเหตุไร ? พวกท่านจึงกระทำการเห็นปานนี้, เมื่อเราไม่มีอยู่. ในวันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจักไหลนอง, ท่านทั้งหลาย ทำกรรมไม่สมควรแล้ว, ท่านทั้งหลาย เป็นผู้

มีเวรด้วยเวร ๕ อยู่, เราไม่มีเวรอยู่; ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความเดือดร้อน
ด้วยกิเลสอยู่, เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่; ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความ
ขวนขวายในอันแสวงหากามคุณอยู่, เราไม่มีความขวนขวายอยู่ " แล้วได้
ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๑. สุตฺตํ วัต ชีวาม	เวรีเนสุ อเวรีโน
เวรีเนสุ มนุสฺเสสุ	วิหราม อเวรีโน.
สุตฺตํ วัต ชีวาม	อาตุเรสุ อนาตุรา
อาตุเรสิ มนุสฺเสสุ	วิหราม อนาตุรา.
สุตฺตํ วัต ชีวาม	อสุตฺเตสุ อนุสฺสุกา
อสุตฺเตสุ มนุสฺเสสุ	วิหราม อนุสฺสุกา.

" ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวร
เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน
พวกเราไม่มีเวรอยู่, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความ
เดือดร้อนกัน พวกเราไม่มีความเดือดร้อน เป็นอยู่
สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อน
กัน พวกเราไม่มีความเดือดร้อนอยู่, ในมนุษย์
ทั้งหลายผู้ขวนขวายกัน พวกเราไม่มีความขวนขวาย
เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความ
ขวนขวายกัน พวกเราไม่มีความขวนขวายอยู่. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตฺตํ ได้แก่ สบายดี. พระผู้มีพระภาค-
เจ้าตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า " ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน ด้วยเวร ๕ พวก

เราไม่มีเวร ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความเดือดร้อนเพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณ ๕ (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความขวนขวาย เพราะไม่มีการแสวงหา นั่น จึงเป็นอยู่สบายดี กว่าพวกคฤหัสถ์ ผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิตให้บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งการตัดที่ต่อเป็นต้น หรือกว่าพวกบรรพชิต ผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิตให้บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งเวชกรรมเป็นต้นแล้ว กล่าวว่ 'เราเป็นอยู่โดยความสบาย.' บทที่เหลือมีอรรถอันง่ายทั้งนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุลูบริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องระับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ จบ.

๒. เรื่องมาร [๑๕๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบ้านพรหมณชื้อปัญจสาลา ทรง
ปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "สุสุข วัต" เป็นต้น.

เด็กหญิง ๕๐๐ เล่นนักษัตร

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโศดา-
ปัตติมรรคขอเด็กหญิง ๕๐๐ จึงเสด็จเข้าไปอาศัยบ้านนั้นอยู่. แม่เด็กหญิง
เหล่านั้น ในวันนักษัตรวันหนึ่ง ไปสู่ม่าน้ำอาบแล้ว ประดับตกแต่งแล้ว
บ่าหน้าสู่บ้านไปแล้ว. แม้พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่บ้านนั้น เทียวไปเพื่อ
บิณฑบาต. มารเข้าถึงในสรีระของชาวบ้านทั้งสิ้น, ได้ทำอย่างทีพระ-
ศาสดาไม่ได้แม้มาตรว่าภิกษาทัพพีหนึ่ง ยืนอยู่ที่ประตูบ้าน ทูลพระศาสดา
ซึ่งเสด็จออกมาด้วยทั้งบาตรตามที่ล้างไว้แล้วว่า "ข้าแต่พระสมณะ ท่าน
ได้ก้อนข้าวบ้างไหม ? "

พระศาสดา. มารผู้มีบาป ก็ท่านได้ทำโดยอาการที่เราไม่พึงได้ภิกษา

มาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ากระนั้นขอพระองค์เสด็จเข้าไปอีก
เถิด.

ได้ยินว่า มารได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "หากว่าพระสมณะจะเสด็จ
เข้าไปอีก. เราจักเข้าถึงในสรีระของชนทั้งปวง แล้วปรบฝ่ามือกระทำการ
หัวเราะเยาะเย้ย ข้างหน้าพระสมณะนี้." ในขณะนั้น เด็กหญิงเหล่านั้น
ถึงประตูบ้าน เห็นพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายมารทูลกะพระศาสดาว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เมื่อไม่ได้
ก่อนข้าว จะเป็นผู้อันความทุกข์อันเกิดจากความหิวบีบคั้นบ้างไหม ? "

ผู้ไม่มีความกังวลเสวยปิติแทนอาหาร

พระศาสดาตรัสว่า " มารผู้มีบาป ในวันนี้ เราแม้ไม่ได้อะไร ๆ
ก็จักยังกาลให้น้อมล่วงไปด้วยความสุขอันเกิดจากปิตินั้น จุจพรหมใน
เทวโลกชั้นอาภัสระ " แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. สุตฺตํ วต ชีวาม เยสนฺโน นตฺถิ กิณฺจณํ

ปิตฺกฺขา ภวิสฺสาม เทวา อภิสฺสรา ยถา.

" เรา ผู้ซึ่งไม่มีกิเลสชาติเป็นเครื่องกังวล ย่อม

เป็นอยู่สบายดีหนอ, เรา จักเป็นผู้มีปิติเป็นภักขา

เหมือนเหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ. "

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่าเยสนฺโน ความว่า บรรดาภิเลสชาติ
เครื่องกังวล มีรากะเป็นต้น กิเลสชาติเครื่องกังวลแม้อย่างหนึ่ง โดย
orroว่าเครื่องพัวพัน ไม่มีแก่เราเหล่าใด.

บทว่าปิตฺกฺขา ความว่า เหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ เป็นผู้มปีติเป็น
ภักขา ยังกาลให้น้อมล่วงไปจันใด, แม้เราก็จักเป็นจันนั้น.

ในกาลจบเทศนา เด็กหญิงทั้ง ๕๐๐ เหล่านั้น ตั้งอยู่ในโศดาปัตติ-
ผล ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๓. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล [๑๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภความปราชัยของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ขยิ เวริ" เป็นต้น.

อาพาฬสถาน

ได้ยินว่า พระเจ้าโกศลนั้นทรงอาศัยกาลิกคาม ครอบงำกับพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้เป็นพระเจ้าหลาน อันพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นให้แพ้แล้ว ๓ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ ทรงดำริว่า "เราไม่อาจจะยังเด็กซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลืนน้ำนมให้แพ้ได้, ประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่ของเรา?" ท้าวเธอทรงตัดพระกระยาหาร เสด็จบรรทมบนพระแท่น. ครั้งนั้น ความเป็นไปอันนั้นของท้าวเธอ กระฉ่อนไปทั่วพระนคร. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า พระราชาทรงอาศัยกาลิกคาม อันพระเจ้าอชาตศัตรูให้ทรงปราชัยแล้ว ๓ ครั้ง, บัดนี้ ท้าวเธอทรงปราชัย (กลับ) มาแล้ว ทรงตัดพระกระยาหารพทมบนพระแท่น ด้วยทรงดำริว่า 'เราไม่อาจจะยังเด็กซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลืนน้ำนมให้แพ้ได้, ประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่ของเรา?'

พระศาสดา ทรงสดับถาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม้ผู้ชนะย่อมก่อเวร, ฝ่ายผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์เหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓. ขยิ เวริ ปสวติ ทุกขํ เสติ ปราชิโต
อุปสนฺโต สุขํ เสติ หิตฺวา ขยปราชย์ .

" ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์, ผู้สงบ
ระงับ ละความชนะและความแพ้ได้แล้ว ย่อมอยู่
เป็นสุข."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ขยิ ความว่า ผู้ชนะผู้อื่น ย่อมกลับ
ได้เวร. บทว่า ปราชิต ความว่า ผู้อันคนอื่นให้แพ้แล้ว ย่อมอยู่เป็น
ทุกข์ คือย่อมอยู่ลำบาก ในอิริยาบถทั้งปวงที่เดือด ด้วยคิดว่า " ในกาล
ไรเล่าหนอ เราอาจเห็นหลังของปัจฉามิตร ? "

บทว่า อุปสนโต ความว่า พระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีกิเลสมีรากเป็นต้น
ในภายในสงบระงับ ละความชนะและความแพ้ได้ ย่อมอยู่เป็นสุข คือ
ย่อมอยู่สบายแท้ ในอิริยาบถทั้งปวง.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกลก จบ.

๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง [๑๖๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " นตุลิ รากสโม อคฺคิ " เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จในงานอวามงคล

ได้ยินว่า มารดาของกุมาริกานั้นกระทำอวามงคล นิมนต์พระ-
ศาสดาในวันมงคล. พระศาสดา อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมเสด็จไปในที่
นั้น ประทับนั่งแล้ว. หญิงสาวแม่คนนั้นแล กระทำการกรองน้ำเป็นต้น
เพื่อหมู่แห่งภิกษุ เทียวไป ๆ มา ๆ อยู่. ฝ่ายสามีของนางได้ขึ้นแลดูนางอยู่
แล้ว. เมื่อเขาแลดูอยู่ ด้วยอำนาจแห่งราคะ, กิเลสในภายในย่อมฟุ้งซ่าน.
เขาถูกความไม่รู้ (ไม่รู้สึกลึก) ครอบงำแล้ว จึงไม่บำรุงพระพุทธเจ้า, ไม่
บำรุงพระมหาเถระ ๘๐, แต่ได้กระทำจิตไว้ว่า " เราจักเหยียดมือออกจับ
(หญิงสาว) นั้น. " พระศาสดาทรงเล็งเห็นอัชฌาสัยของเขาแล้ว. ได้ทรง
กระทำอย่างที่เขาไม่เห็น (หญิง) นั้น. เขาไม่เห็นหญิงนั้นแล้ว จึงได้ขึ้น
แลดูพระศาสดา. ในกาลที่เขาขึ้นแลอยู่ พระศาสดาตรัสว่า " เนะกุมาร
ก็ชื่อว่าไฟ เช่นกับไฟคือราคะ ไม่มี, ชื่อว่าโทษ เช่นกับโทษคือโทสะ
ไม่มี, ชื่อว่าทุกข์ เช่นกับทุกข์เพราะการบริหารจันท์ ไม่มี, แม้สุขเช่นกับ
นิพพานสุข ไม่มีเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. นตุลิ รากสโม อคฺคิ นตุลิ โทสสโม กฺลิ

นตุลิ ขนฺธาทิสา ทุกฺขา นตุลิ สนฺตปิรี สุขํ .

" ไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี, โทษเสมอด้วย
โทสะ ย่อมไม่มี, ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธ ย่อม
ไม่มี, สุขอื่นจากความสงบ ย่อมไม่มี. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า นตฺถิ รากฺสโม ความว่า ชื่อว่าไฟ
อื่นเสมอด้วยราคะ ซึ่งสามารถเพื่อจะไม่แสดงวัน เพลว หรือถ่าน ไหม
ในภายในเท่านั้น แล้วจึงกระทำกองเถา ย่อมไม่มี.

บทว่า กลิ ความว่า แม้โทษ เสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี.

บทว่า ขนฺธสฺมา^๑ ได้แก่ เสมอด้วยขันธทั้งหลาย. อธิบายว่า ชื่อว่า
ทุกข์อย่างอื่น เหมือนอย่างขันธทั้งหลายที่บุคคลบริหารอยู่เป็นทุกข์ ย่อม
ไม่มี.

สอนบทว่า สนฺติปริ สุขํ ความว่า แม้สุขอื่นยิ่งกว่าพระนิพพาน
ย่อมไม่มี. อธิบายว่า ความจริง สุขอย่างอื่นก็เป็นสุขเหมือนกัน แต่
พระนิพพานเป็นบรมสุข.

ในกาลจบเทศนา กุมาริกาและกุมารตั้งอยู่ในโศคาปีตติผลแล้ว. ใน
ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำอาการคืออันเห็นซึ่งกันและกัน แก่
คนทั้งสองนั้นดังนี้แล.

เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง จบ.

๑. บาลีเป็น ขนฺธาทิสฺวา.

๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง [๑๖๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองอาฬวี ทรงปรารภอุบาสกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ชิมจุลา " เป็นต้น.

เสด็จโปรดคนเข็ญใจ

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏี ในพระเชตวันเทียว ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมนุษย์เข็ญใจคนหนึ่ง ในเมืองอาฬวี ทรงทราบความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา มีภิกษุ ๕๐๐ เป็นบริวาร ได้เสด็จไปสู่เมืองอาฬวี. ชาวเมืองอาฬวินมิตต์ พระศาสดา. มนุษย์เข็ญใจเมื่อนั้นได้ยืนว่า " พระศาสดาเสด็จมา " ดังนี้แล้ว ได้ตั้งใจไว้ว่า " เราจักฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา." แลในวันนั้นเอง โคของเขาตัวหนึ่งหนีไป เขาคิดว่า " เราจักค้นหาโคหรือจะฟังธรรม " แล้วคิดว่า " เราค้นหาโคก่อนให้เข้าไปสู่ฝูงโคแล้ว จึงจักฟังธรรมภายหลัง " ดังนี้แล้ว จึงออกจากเรือนแต่เช้าตรู่. แม้ชาวเมืองอาฬวินมิตต์ ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้นั่งแล้วอังคาส รับบาตร เพื่อประโยชน์แก่อนุโมทนา. พระศาสดาได้ทรงนั่งเสีย ด้วยหมายพระหฤทัยว่า " เราอาศัยบุคคลใดมาแล้ว ตลอดหนทาง ๓๐ โยชน์, บุคคลนั้นเข้าไปสู่ป่า เพื่อแสวงหาโค; เมื่อเขามาแล้วนั้นแหละ เราจึงจักแสดงธรรม. " มนุษย์เมื่อนั้น เห็นโคในกลางวัน ต้อนเข้าฝูงโคแล้วคิดว่า " แม้ถ้าของอื่นไม่มี. เราจักกระทำกิจสักว่าการถวายบังคมพระศาสดา " แม้ถูกความหิวบีบคั้นก็ไม่ใส่ใจจะไปเรือน มาสู่สำนักพระศาสดาโดยเร็ว ถวายบังคม

พระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง. ในเวลาที่เขายืนอยู่ พระศาสดาตรัสกะผู้ชวนขวายนานว่า " ของอะไรที่เป็นเดนของภิกษุสงฆ์ มีอยู่หรือ ? "

ผู้ชวนขวายนาน. มีอยู่ทุกอย่าง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น เธอจงเลี้ยงดูผู้นี้.

พระศาสดายังถูกโพนทะนา

เขาให้มนุษย์นั้นนั่งในที่ที่พระศาสดาตรัสสั่งนั้นแหละ แล้วเลี้ยงดูด้วยข้าวยาสูบ ของควรเคี้ยว และของควรบริโภคน โดยเคารพ. มนุษย์ผู้นั้นบริโภคหมดเสร็จ บ้วนปากแล้ว. ได้ยืนว่า ชื่อว่าการจัดภัตของพระศาสดา ค่อมไม่มีในที่อื่น ในปิฎก ๓ เว้นที่นี้เสีย. จิตของเขามีความกระวนกระวายสงบแล้ว ได้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสอนุปพิพาทแล้ว ทรงประกาศสั่งจะทั้งหลายแก่เขา. ในที่สุดแห่งเทศนา เขาตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล แม้พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว เสด็จจากอาสนะหลีกไป. มหาชนตามส่งเสด็จพระศาสดาแล้ว ก็กลับ.

ภิกษุทั้งหลายที่ไปกับพระศาสดานั้นแหละ ยกโทษว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูกรรมของพระศาสดาเกิด. กรรมเห็นปานนี้ ค่อมไม่มีในวันทั้งหลายอื่น, แต่วันนี้ พระศาสดาทรงอาศัยมนุษย์คนหนึ่ง รับสั่งให้คนจัดแจงข้าวยาสูบเป็นต้นให้ให้แล้ว. " พระศาสดาเสด็จกลับประทับยืนอยู่แล้วเทียว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ? " ทรงสดับเนื้อความนั้นแล้ว ตรัสว่า " อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย เรา

คิดว่า 'เราเมื่อมาสิ้นทางกันดาร ๓๐ โยชน์ เห็นอุปนิสัยของอุบาสกคนนั้น แล้วจึงมา. อุบาสกนั้นหิวยิ่งนัก ลูกขึ้นแต่เช้าตรู่แล้วเที่ยวไปหาโคในป่า แม้เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ ก็ไม่อาจบรรลุได้ เพราะความเป็นทุกข์อันเกิดแต่ความหิว. จึงได้กระทำอย่างนี้; ภิกษุทั้งหลาย ด้วยว่าชื่อว่าโรค เช่น กับโรค คือความหิวไม่มี " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๕. ชิมจฺฉา ปรมา โรคา สขฺขารา ปรมา ทุกฺขา

เอตฺตํ ญตฺวา ยถาภูตํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ .

" ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง, สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์อย่างยิ่ง, บัณฑิตทราบเนื้อความนั้น ตามความจริงแล้ว (กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน) เพราะพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ชิมจฺฉา ปรมา โรคา ความว่า เพราะโรคอย่างอื่นรักษาคราวเดียวก็หาย หรือว่าอันบุคคลย่อมบำบัดได้ ด้วยความสามารถแห่งองค์นั้น ๆ (คือเป็นครั้งคราว). ส่วนความหิวต้องรักษากันสืบกาลเป็นนิตย์ทีเดียว เหตุนั้น ความหิวนี้จึงจัดเป็นเยี่ยมกว่าโรคที่เหลือ.

ชั้น ๕ ชื่อว่า สังขารทั้งหลาย. สองบทว่า เอตฺตํ ญตฺวา ความว่า บัณฑิตทราบเนื้อความตามเป็นจริงว่า " โรคเสมอด้วยความหิว ย่อมไม่มี, ชื่อว่าทุกข์ เสมอด้วยการบริหารชั้น ย่อมไม่มี, " แล้วกระทำพระนิพพานให้แจ้ง.

บาทพระคาถาว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ ความว่า เพราะพระนิพพาน
นั้น เป็นสุขอย่างยอดเยี่ยม คืออย่างสูงสุดกว่าสุขทั้งหมด.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล [๑๖๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อาโรคุยปรมา ลาภา " เป็นต้น.

พระราชเสวยพระกระยาหารจุ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระราชาเสวยพระกระยาหารตั้งทานแห่งข้าวสาร ด้วยสุปะและพญฺชนะอันสมควรแก่พระกระยาหารนั้น. วันหนึ่ง ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเข้าแล้ว ยังไม่บรรเทาความเมาเพราะภักตฺย เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอิดอัด ทรงพลิกกลับไปมาข้างโน้นข้างนี้อยู่ แม้ถูกความหลับครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะทรงผทมตรงได้ จึงประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ครั้นนั้นพระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า " มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันพักผ่อนเลย เสด็จมาแล้วหรือ ? "

พระราช. อย่างนั้น พระเจ้าข้า ตั้งแต่เวลาบริโภคน้ำแล้วหม่อมฉันมีทุกข์มาก.

อุบายแก้การบริโภคอาหารจุ

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า " มหาบพิตร การบริโภคมากเกินไป เป็นทุกข์อย่างนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสสอนด้วยพระคาถานี้ว่า :-

" ในกาลใด บุคคลเป็นผู้กินจุ มั่งงว่ง และมัก

นอนหลับ กระสับกระส่าย เป็นดุจสุกรใหญ่ที่เขา

เลี้ยงด้วยอาหาร, ในกาลนั้น เขาเป็นคนมีนซึม ย่อม

เข้าห้องบ่อย ๆ."

แล้วตรัสว่า " มหาบพิตร การบริโภคโภชนะแต่พอประมาณ จึงควร, เพราะผู้บริโภคพอประมาณ ย่อมมีความสุข " เมื่อจะทรงโอวาทให้ยิ่ง จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" คนมีสติทุกเมื่อ รู้ประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว

นั้น มีเวทนาเบาบาง, (อาหารที่บริโภคแล้ว) เลี้ยง

อายุอยู่ ค่อย ๆ ย่อยไป^๑ "

พระราชินีไม่อาจจะทรงเรียนพระคาถาได้. แต่ตรัสกะเจ้าหลานชื่อ สุทิสสะ ซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ว่า " พ่อ เธอจงเรียนคาถานี้. " สุทิสสะนั้น ทรงเรียนคาถานั้นแล้ว พุทธามพระศาสดาว่า " ข้าพระองค์จะกระทำอย่างไร พระเจ้าข้า? " ครั้นนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " เมื่อพระราชาเสวยอยู่ ท่านพึงกล่าวคาถานี้ในกาลเสวยก่อนที่สุด, พระราชาทรงกำหนดเนื้อความได้แล้ว จักทรงฟังก่อนข้าวนั้น, ในการหุงภัตเพื่อพระราชินี เธอพึงให้ลดข้าวสารมีประมาณเท่านั้น ด้วยอันนับเมล็ดข้าวในก้อนข้าวนั้น. " สุทิสสะนั้นพูลรับว่า " ดิละ พระเจ้าข้า เมื่อพระราชาเสวย เวลาเช้าก็ตาม เวลาเย็นก็ตาม ก็กล่าวคาถานั้นขึ้น ในการเสวยก่อนสุดท้าย แล้วให้ลดข้าวสาร ด้วยอันนับเมล็ด ในก้อนข้าวที่พระราชนั้นทรงฟัง. แม้พระราชาทรงสดับคาถาของสุทิสสะนั้นแล้ว รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์ครั้งละพัน.

๑. แปลกันมาอย่างนี้. คือเดิม ฤคคาหาโร เป็นประธาน แต่น่าจะหมายความว่า..... มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย, เขาแก่ช้าอายุยืน.

พระราชาดพระกระยาหารได้แล้ว

โดยสมัยอื่นอีก พระราชานั้นทรงตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีพระกรุณา-
หารแห่งข้าวสารทะนนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ทรงถึงความสุขแล้ว ได้มีพระ-
สรีระอันเบา.

ภายหลังวันหนึ่ง ท้าวเธอเสด็จไปสำนักพระศาสดา ถวายบังคม พระศาสดาแล้วทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ความสุขเกิดแก่ หม่อมฉันแล้ว หม่อมฉันเป็นผู้สามารถ จะติดตามจับเนื้อก็ได้ ม้าก็ได้, เมื่อก่อนหม่อมฉันมีการยุทธกับหลาน; บัดนี้หม่อมฉันให้ธิดาชื่อว่าจิริ- กุมารีแก่หลานแล้ว ให้บ้านนั้น ทำให้เป็นค่าน้ำอาบของธิดานั้นนั่นแล. ความทะเลาะกับหลานนั้นสงบแล้ว, สุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะ เหตุนี้. แม้แก้วมณีของพระเจ้ากุสะ ซึ่งหายไปแล้วในเรือนของหม่อม- ฉันในวันก่อน; บัดนี้แก้วมณีเมื่อนั้นมาสู่เงื้อมมือแล้ว, ความสุขแท้เกิด แล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุนี้, หม่อมฉันปรารถนาความคุ้นเคยกับ เหล่าสาวกของพระองค์ จึงทำแม้ธิดาแห่งญาติของพระองค์ไว้ในเรือน, ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุนี้." พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร ชื่อว่าความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง, ทรัพย์แม้เช่นกับ ความเป็นผู้สันโดษ ด้วยวัตถุตามที่ตนได้แล้ว ไม่มี, ชื่อว่าญาติเช่นกับ ด้วยผู้คุ้นเคยกัน ไม่มี, ชื่อว่าความสุขอย่างยิ่ง เช่นกับด้วยพระนิพพาน ไม่มี" จึงตรัสพระภาษิตนี้ว่า :-

๖. **อโรคฺยปรมา ลาภา** **สทุทฺถุจิปรมํ ชนํ**
วิสุตาสปรมา ฌาติ **นิพพานํ ปรมํ สุขํ .**

" ลากทั้งหลาย มีความไม่มีโรค เป็นอย่างยิ่ง,
ทรัพย์มีความสันโดษ เป็นอย่างยิ่ง, ญาติมีความ
คุ้นเคย เป็นอย่างยิ่ง, พระนิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อโรคฺยปรมา ความว่า มีความเป็นผู้
ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง. จริงอยู่ ลากทั้งหลาย แม้มีอยู่แก่คนมีโรค ไม่จัด
เป็นลากแท้, เพราะฉะนั้น ลากทั้งปวงจึงมาถึงแก่คนไม่มีโรคเท่านั้น; เหตุ
นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " อโรคฺยปรมา ลาภา. "

บาทพระคาถาว่า สนฺตุฏฺฐปรมํ ฌนํ ความว่า ภาวะคืออันยินดี
ด้วยวัตถุที่ตนได้แล้วซึ่งเป็นของมีอยู่แห่งตน ของคลุหัดหรือบรรพชิต
นั้นแล ชื่อว่าสันโดษ, สัน โद्यมนั้น เป็นทรัพย์อันยิ่งกว่าทรัพย์ที่เหลือ.

บาทพระคาถาว่า วิสุตฺตาสปรมา ฌาตี^๑ ความว่า มารดาก็ตาม บิดา
ก็ตามจงยกไว้. ไม่มีความคุ้นเคยกับคนใด. คนนั้นไม่ใช่ญาติแท้: แต่มี
ความคุ้นเคยกับคนใด, คนนั้นแม้ไม่เนื่องกัน ก็ชื่อว่าเป็นญาติอย่างยิ่ง
คืออย่างสูง; เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " วิสุตฺตาสปรมา
ฌาตี. "

อนึ่ง ชื่อว่าความสุข เหมือนพระนิพพาน ไม่มี, เหตุนั้น พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ ."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

๑. บาลีเป็น ฌาติ.

๗. เรื่องพระติสสเถระ [๑๖๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองไพศาลี ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ปริเวกรธัมม" เป็นต้น.

ได้ทราบข่าวปรินิพพานแล้วบำเพ็ญสมณธรรม

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายโดยเดือน ๔ เดือน^๑จากนี้ เราจักปรินิพพาน." ภิกษุ ๗๐๐ ในสำนักของพระศาสดาถึงความสะดุ้งแล้ว. ธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุผู้หนึ่งทั้งหลายไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาได้. ภิกษุทั้งหลายเป็นพวก ๆ เทียวปรึกษากันว่า "พวกเราจักทำอะไรหนอ?" ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าติสสเถระคิดว่า "ได้ยินว่า พระศาสดาจักปรินิพพาน โดยล่วงไป ๔ เดือน ก็เราเป็นผู้มีราคะยังไม่ไปปราศ, เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั้นแหละ, เราควรถือเอาพระอรหัต (ให้ได้)" แล้วจึงอยู่ผู้เดียวเท่านั้นในอิริยาบถ ๔. การไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย หรือการสนทนาปราศรัยกับผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมไม่มี. ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า "คุณติสสเหตุไร? คุณจึงทำอย่างนี้." ท่านไม่ฟังถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระติสสเถระไม่มีความรักในพระองค์." พระศาสดา ๑. น่าจะเป็น ๓ เดือน แต่ว่าในที่นี้เห็นจะนับโดยเดือน.

รับสั่งให้หาท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า " คิสสะ เหตุไร ? เธอจึงทำอย่างนี้. "

เมื่อท่านกราบทูลความประสงค์ของตนแล้ว ประทานสาธุการว่า " คิสสะ
คิสสะ " แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความรักในเรา จงเป็นเหมือน
คิสสะเถิด; แม้คนกระทำการบูชาอยู่ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็น
ต้น ไม่เชื่อว่าบูชาเราเลย, แต่คนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้นแหละ
ชื่อว่าบูชาเรา. " แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๗. ปวิเวกรลั ปิตฺวา รลั อุปสมมุตส จ

นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป รมฺมปีติรลั ปิวั .

" บุคคลดื่มรสอันเกิดแต่วิเวกและรสพระนิพพาน
เป็นที่เข้าไปสงบ ดื่มรสปีติอันเกิดแต่ธรรม ย่อมเป็น
ผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปวิเวกรลั ความว่า ซึ่งรสอันเกิดแล้ว
แต่วิเวก, อธิบายว่า ซึ่งความสุขอันเกิดแต่ความเป็นผู้เดียว.

บทว่า ปิตฺวา ความว่า ดื่มแล้วด้วยความสามารถแห่งอันเป็นผู้ทำกิจ
มีอันกำหนดรู้ทุกขเป็นต้น ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์.

บาทพระคาถาว่า รลั อุปสมมุตส จ ความว่า ดื่มแล้วซึ่งรสแห่ง
พระนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลสด้วย.

สองบทว่า นิทฺทโร โหติ ความว่า ภิกษุผู้พิจารณา เชื่อว่าเป็นผู้
ไม่มีความกระวนกระวาย และไม่มีบาป เพราะความไม่มีความกระวน
กระวาย คือราคะเป็นต้นในภายใน เพราะดื่มรสทั้งสองอย่างนั้น.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 383

สองบทว่า รสํ ปิวํ ความว่า แม่เมื่อดื่มรสแห่งปิติ อันเกิดขึ้นแล้ว
ด้วยสามารถแห่งโลกุตรธรรม ๕ ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย และ
ไม่มีบาป.

ในกาลจบเทศนา พระติสสเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว. เทศนาได้
มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

๘. เรื่องท้าวสักกะ [๑๖๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเวฬุคาม ทรงปรารภท้าวสักกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สาธุ ทสฺสนํ " เป็นต้น.

ความพิสดารว่า ท้าวสักกะเทวราชทรงทราบความที่พระอาพาธ มีอันแล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน^๑ เกิดขึ้นแล้วแก่พระตถาคต ในเมื่อพระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว ทรงดำริว่า " การที่เราไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว ทำกิจานุปฏิญาณยอมควร " ทรงละอัทธภาพประมาณ ๓ คาวุตเสีย เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทรงนวดพระบาทด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง, ครั้นนั้นพระศาสดาตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า " นันใดร ? "

ท้าวสักกะ. ข้าพระองค์ คือท้าวสักกะ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ท่านมาทำไม ?

ท้าวสักกะ. มาเพื่อบำรุงพระองค์ผู้ประจักษ์ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ท้าวสักกะ กลิ่นมนุษย์ย่อมปรากฏแก่เทวดาทั้งหลาย เหมือนซากศพที่ผูกไว้ที่คอ ตั้งแต่ ๑๐๐ โยชน์ขึ้นไป, ท่านจงไปเถิด, ภิกษุผู้ศิลาปฏิญาณของเรามี.

ท้าวสักกะกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในที่สุดแห่ง ๘ หมื่น ๔ พัน โยชน์ สุดกลิ่นแห่งศีลของพระองค์มาแล้ว. ข้าพระองค์นี้แหละจักบำรุง " แล้วไม่ให้นุคคลอื่นถูกต้องภาชนะพระบังคนหนักของพระศาสดาแม้ด้วยมือ ทรงทูลไว้บนพระเศียรทีเดียว

๑. อาพาธลงพระโลหิต.

นำไปอยู่ ไม่ได้กระทำแม้การสักว่าการสยิวพระพักตร์, ได้เป็นคณนำ
ภานะของหอมไป. ท้าวเธอปฏิบัติพระศาสดาอย่างนี้แล้ว ในเวลา
พระศาสดามีความสำราญนั้นแหละ จึงได้เสด็จไป.

ภิกษุสรรเสริญท้าวสักกะ

ภิกษุประชุมพูดกันขึ้นว่า " นาสรรเสริญ ท้าวสักกเทวราชมีความ
สันทนาในพระศาสดา, ท้าวเธอทรงละทิพยสมบัติ เห็นปานฉะนี้เสีย ทรง
นำภานะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดาออกไปด้วยพระเศียร
หาทรงทำพระอาการมาตรว่าสยิวพระพักตร์ไม่. คุณบุรุษผู้นำภานะอัน
เต็มด้วยของหอมออกไปอยู่ฉะนั้น ได้ทรงกระทำอุปัฏฐากแล้ว " พระศาสดา
ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวก
เธอพูดอะไรกัน ? " ครั้นภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า "
จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ข้อซึ่งท้าวสักกเทวราชทำสันทนาในเรานั้น
ไม่น่าอัศจรรย์. เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ ฟังธรรมเทศนาแล้วเป็นโสดาบัน
ละความเป็นท้าวสักกะชรา ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เหตุอาศัยเรา;
แท้จริงเมื่อท้าวเธอเสด็จนั่งในท่ามกลางเทพบริษัท ณ อินทสาละลูหา ใน
กาลเมื่อตนถูกมรณภัยคุกคาม ทำคนธรรพ์เทพบุตรชื่อปัญจสิขะข้างหน้า
เสด็จมา เราได้กล่าวว่า:-

" ดูก่อนท้าวवासะ ท่านจงถามปัญหากะเรา,
ท่านปรารถนาปัญหาข้อใดข้อหนึ่งในพระหฤทัย เรา
จะทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ ของท่านได้แน่แท้ "

เมื่อจะบรรเทาความสงสัยของท้าวเธอ จึงได้แสดงธรรมเทศนา, ใน
กาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ทั้งหลายประมาณ ๑๔ โภคิ. ส่วน
ท้าวสักกเทวราชบรรลุโสดาปัตติผล ตามที่ประทับนั่งแล้วนั่นเอง เป็น
ท้าวสักกะหนุ่มแล้ว; เรามีอุปการะเป็นอันมากแก่ท้าวสักกเทวราชนั้น ด้วย
ประการอย่างนี้, ชื่อว่าความสืบทอดในเราของท้าวสักกเทวราชนั้น ไม่น่า
อศจรรย; ภิกษุทั้งหลาย ก็การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลที่ดี การอยู่
ณ ที่เดียวกันกับเหล่าอริยบุคคลที่ดี ให้เกิดสุข, แต่ว่า กิจเช่นนั้นกับพวก
คนพาล ให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น " แล้วจึงได้ทรงภาษิตคาถาเหล่านี้ว่า :-

๘. สาธุ ทสฺสนมรียานํ สมนฺนิวาโส สทา สุขโ

อทสฺสเนน พาลานํ นิจุจเม สุขี สียา.

พาลสงฺกตจาริ หิ ทิम्मทฺธาน โสจติ

ทุกฺโข พาลหิ ตํ วาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา.

ธีโร จ สุขสํ วาโส ฌาตีนํ ว สมากโม

ตสฺมา หิ

ธีรณฺจ ปญฺญณฺจ พหุสฺสุตตฺถจ

โชรฺยหสฺสํ วตฺวนฺตมรียํ

ตํ ตาทิสํ สปปุริสํ สุขเมธํ

ภเชถ นกฺขตฺตปถํ ว จนฺทิมมา.

" การพบเห็นเหล่าอริยบุคคล เป็นการดี, การอยู่
ร่วม (ด้วยเหล่าอริยบุคคล) ให้เกิดสุขทุกเมื่อ, บุคคล
พึงเป็นผู้มีสุข เป็นนิตย์แท้จริง เพราะไม่พบเห็น
พวกคนพาล, เพราะว่า คนที่เกี่ยวสมาคมกับคนพาล

ยอมโศกเศร้าตลอดกาลยืดยาวนาน, ความอยู่ร่วมกับ
พวกคนพาลให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือนความอยู่ร่วม
ด้วยศัตรู, ปราชญ์มีความอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือน
สมาคมแห่งญาติ. เพราะฉะนั้น แล

ท่านทั้งหลาย จงคบหาผู้ที่เป็นปราชญ์ และมี
ปัญญาทั้งเป็นพหุสูต นำธรรมาปฏิบัติ มีวัตร เป็น
อริยบุคคล เป็นสัตบุรุษมีปัญญาคือ เช่นนั้น เหมือน
พระจันทร์ ช้องแสงพลองแห่งนักษัตรฤกษ์ฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาธุ ได้แก่ เป็นการยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ถือว่าเป็นความงาม ได้แก่กรรมอันเจริญ.

บทว่า สุนิวิโส ความว่า หาใช่เพียงการพบพระอริยบุคคล
เหล่านั้นอย่างเดียวเป็นการดีไม่ ถึงความเป็น คือเป็นต้นว่าความนั่งร่วม
กับพระอริยบุคคลเหล่านั้น ณ ที่เดียวกันก็ดี ความเป็นคืออันได้เพื่อจะ
กระทำวัตรและปฏิวัตรแก่พระอริยบุคคลเหล่านั้นก็ดี เป็นการดีโดยแท้.

บทว่า พาลสงฺคตจาริ หิ ความว่า เพราะผู้ใดเกี่ยวข้องกับคนพาล.

ประชุมบทว่า ทิมมทุธานํ เป็นต้น ความว่า ผู้นั้นถูกสหยาพาล
พูดว่า "เจ้าจงมา, พวกเราจะกระทำความผิด มีอันตัดต่อเป็นต้น " เป็น
ผู้ร่วมฉันทะกับสหยาพาลนั้น กระทำความผิดเหล่านั้นต้องกรรมกรรมหลาย
อย่าง มีถูกตัดมือเป็นต้น ชื่อว่ายอมโศกเศร้าสิ้นกาลยาวนาน.

บทว่า สพฺพทา ความว่า จินนเชื่อว่าการอยู่ ณ ที่เดียวกัน กับผู้เป็น
ศัตรูมีมือถือดาบก็ดี พวกสัตว์ร้ายมีมือสรวปเป็นต้นก็ดี ให้เกิดทุกข์เป็นนิตย์
ทันใด, การอยู่ร่วมกับคนพาล (ก็) ฉะนั้นเหมือนกัน.

ในบาทพระคาถาว่า **ธีโร จ สุขสํ วาโส** นี้มีวิเคราะห์ว่า การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์นั้น เป็นสุข เหตุนี้จึงชื่อว่า มีการอยู่ร่วมให้เกิดสุข, อธิบายว่า การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข.

ถามว่า " การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ ให้เกิดสุขอย่างไร ? " แก้วว่า " เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติจะนั้น, " อธิบายว่า การสมาคมแห่งหมู่ญาติ อันเป็นที่รักให้เกิดสุขฉันใด ; การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ให้เกิดสุขฉันนั้น.

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลให้เกิดทุกข์, กับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข; ฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงคบหา ถือว่าเข้าไปนั่งใกล้ ท่านที่เป็นปราชญ์สมบูรณ์ด้วยปัญญา และผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา เป็นโลกียะและโลกุตระ ซึ่งชื่อว่าผู้มีปัญญา และผู้ถึงพร้อมด้วยอาคมและอิทธิมนที่ชื่อว่าพหูสูต ผู้ชื่อนำนารุระไปเป็นปกติ เพราะความเป็นผู้มีอันนำนารุระไปเป็นปกติ คือให้ถึงพระอรหันต์ ผู้ชื่อว่ามิวัตร เพราะวัตรคือศีล และวัตรคือธุดงค์ ผู้ชื่อว่าอริยะ เพราะความเป็นผู้ไกลจากกองกิเลส ผู้สัตบุรุษ ผู้มีปัญญางามเห็นปานนั้น, เหมือนพระจันทร์ช่องเสพอากาศ ที่กล่าวกันว่าคลองแห่งนักขัตฤกษ์ อันไม่มัวหมองจะนั้น.

ในกาลจบเทศนา คนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องท้าวสักกะ จบ.

สุวรรณคหรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๕ จบ.

คาถาธรรม

ปิยวรรค^๑ที่ ๑๖

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นที่รัก

[๒๖] ๑. บุคคลประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ

และไม่ประกอบไว้ในสิ่งอันควรประกอบ ละเสียแล้ว
ซึ่งประโยชน์ ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก ย่อมทะเยอ
ทะยานต่อบุคคลผู้ตามประกอบตน บุคคลอย่าสมาคม
กับสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก (และ) ไม่
เป็นที่รักในกาลไหน ๆ (เพราะว่า) การไม่เห็นสัตว์
และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขาร
อันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์ เพราะเหตุนั้น บุคคลไม่พึง
กระทำสัตว์หรือสังขารให้เป็นที่รัก เพราะความพราด
จากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก เป็นการดำทรม
กิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย ของเหล่าบุคคลผู้ไม่มี
อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี.

๒. ความโศกย่อมเกิดแต่ของที่รัก ภยย่อมเกิด
แต่ของที่รัก ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดปล่อยได้
จากของที่รัก ภยจักมีแต่ที่ไหน.

๓. ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ภยย่อมเกิด
แต่ความรัก ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้วจาก
ความรัก ภยจักมีแต่ที่ไหน.

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๕ เรื่อง.

๔. ความโศกย่อมเกิดแต่ความยินดี ภัยย่อม
เกิดแต่ความยินดี ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษ
แล้วจากความยินดี ภัยจักมีแต่ที่ไหน

๕. ความโศกย่อมเกิดแต่กาม ภัยย่อมเกิดแต่
กาม ความโศกย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจาก
กาม ภัยมีภัยแต่ที่ไหน.

๖. ความโศกย่อมเกิดเพราะตัณหา ภัยย่อมเกิด
เพราะตัณหา ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้ว
จากตัณหา ภัยจักมีแต่ที่ไหน.

๗. ชนย่อมทำท่านผู้สนบรูณ์ด้วยศีลและทัสสนะ
ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าวแต่ว่าจาสุตย์ ผู้กระทำ
การงานของตนนั้นให้เป็นที่รัก.

๘. ภิกษุผู้มีฉันทะเกิดแล้ว ในพระนิพพาน
อันใคร ๆ บอกไม่ได้ พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้วก็ดี
ผู้มีจิตไม่เกาะเกี่ยวในกามทั้งหลายก็ดี ท่านเรียกว่า
ผู้มีกระแสในเบื้องบน.

๙. ญาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบรูช
ผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกลโดยสวัสดิ
ย่อมยินดียิ่งว่ามาแล้ว จันใด บรูชทั้งหลายก็ย่อม
ต้อนรับแม้บุคคลผู้กระทำบุญไว้ ซึ่งจากโลกนี้สู่โลก
หน้า ดูจงพวกญาติเห็นญาติที่รักมาแล้วต้อนรับอยู่
จันนั้น.

๑๖. ปิยวรรคพรรณนา

๑. เรื่องบรรพชิต ๓ รูป [๑๖๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิต ๓ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อโยเคยฺยชฺชมุตฺตานํ " เป็นต้น

ตระกูลที่มีลูกชายคนเดียวและหนีไปบวช

ได้ยินว่า มารดาบิดาในตระกูล ในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตรน้อยคนเดียวเท่านั้น เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ. วันหนึ่งบุตรน้อยนั้นฟังธรรมคาถาของพวกภิกษุที่นิมนต์มาในเรือน ทำอนุโมทนาอยู่ อยากจะบวช จึงขอบวชกะมารดาบิดา. มารดาบิดาเหล่านั้นไม่อนุญาต ครั้งนั้นเขาได้มีความคิดขึ้นว่า "เมื่อมารดาบิดาไม่เห็นนั่นแล เราจัก (ออก) ไปข้างนอก แล้วบวชเสีย," ต่อมา บิดาของเขาเมื่อจะออกไปข้างนอก ได้มอบหมายกะมารดาว่า "เธอพึงรักษามุตรน้อยนี้," มารดาเมื่อจะออกไปข้างนอก ก็มอบหมายกะบิดา (เช่นกัน).

ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อบิดาของเขาไปข้างนอก มารดาดังใจว่า "จักรักษามุตร " พึงบานประตู่ข้างหนึ่ง (อีก) ข้างหนึ่งเอาเท้าทั้งสองยันไว้แล้ว นั่งลงที่แผ่นดินปั่นด้ายอยู่.

เขาคิดว่า "เราจักลงมารดานี้ แล้ว (หนี) ไป " ดังนี้แล้ว กล่าวว่า "แม่เจ้า หลีกฉันหน้อยก่อนเถิด, ฉันจักถ่ายทอดจระะ " ครั้นมารดานั้น หดเท้าแล้ว, ก็ออกไปสู่วิหารโดยเร็ว เข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย อ้อนวอนว่า

" ท่านผู้เจริญ ขอท่านบวชให้ผมเถิด " แล้วบรรพชาในสำนักของภิกษุ
เหล่านั้น.

บิดาออกบวชตามบุตร

ลำดับนั้น บิดาของเขา (กลับ) มาแล้ว ถามมารดาว่า " ลูกของ
เราไปไหน ? " มารดาตอบว่า " นาย เมื่อกี้นี้อยู่ที่นี่ " บิดานั้นก็คันดู
เพื่อรู้ว่า " บุตรของเราอยู่ที่ไหนหนอแล ? " ไม่เห็นเขาแล้ว " คิดว่า
ลูกของเราจักไปวิหาร " จึงไปสู่วิหารแล้ว เห็นบุตรบวชแล้ว คร่ำครวญ
ร้องไห้แล้ว กล่าวว่า " พ่อ ทำไมเจ้าจึงทำให้เราพินาศ ? " ดังนี้แล้ว
คิดว่า " ก็เมื่อบุตรของเราบวชแล้ว บัดนี้ เราจักทำอะไรในเรือน "
ดังนี้ ตนเองก็บวชแล้วในสำนักของภิกษุทั้งหลาย.

มารดาออกบวชตามบุตรและสามี

ลำดับนั้น มารดาของเขาคิดว่า " ทำไมหนอ ลูกและพี่สาวของเรา
จึงชักช้าอยู่, จักไปวิหารบวชเสียแล้วกระมัง ? " มองหาชนทั้งสองนั้น
พลางไปวิหารเห็นชนแม่ทั้งสองบวชแล้ว คิดว่า " ประโยชน์อะไร ด้วย
เรือนของเรา ในกาลแห่งชนทั้งสองนี้บวชแล้ว ? " แม้ตนเอง ก็ไปสู่
สำนักภิกษุณี บวชแล้ว.

ชนทั้งสามแม่บวชก็ยังคงคลุกคลีกัน

ชนทั้งสามนั้นแม่บวชแล้ว ก็ไม่อาจแยกกันอยู่ได้. นั่งสนทนา
รวมกันเที่ยว ปล่อยวันให้ล่วงไปทั้งในวิหาร ทั้งในสำนักภิกษุณี. เหตุฉะนั้น
ทั้งพวกภิกษุ ทั้งพวกภิกษุณี จึงเป็นอันถูกเบียดเบียนแล้ว. ต่อมาวันหนึ่ง
ภิกษุทั้งหลายกราบทูลการกระทำของชนทั้งสามนั้น แด่พระศาสดา.

พระศาสดาตรัสเรียกมาเตือน

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกชนทั้งสามนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า พวกเธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ? " เมื่อชนเหล่านั้นทูลว่า " จริงพระเจ้าข้า, " ตรัสถามว่า " ทำไม พวกเธอจึงทำอย่างนั้น ? เพราะว่านั่นไม่ใช่ความเพียรของพวกบรรพชิต. "

ชนทั้งสามกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ไม่อาจจะอยู่แยกกัน. " พระศาสดาตรัสว่า " ชื่อว่าการทำอย่างนั้น จำเดิมแต่กาลแห่งตนบวชแล้ว ไม่ควร, เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์โดยแท้; เหตุนั้น การทำบรรดาสัตว์และสังขารทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นที่รัก หรือไม่ให้เป็นที่รัก ย่อมไม่สมควร " ดังนี้แล้วได้ทรงภยาธิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๑. อโยเค ยฺยชมตฺตานํ โยคสุมิญจ อโยชยํ

อตฺถํ หิตฺวา ปิยคฺคาหิ ปิเหตฺตฺตานุโยคินํ .

มา ปิเยหิ สมากฺขุติ อปฺปิเยหิ กุทางนํ

ปิยานํ อทฺตฺสนํ ทุกฺขํ อปฺปิยานญฺจ ทฺตฺสนํ

ตฺตฺมาปิยํ น กยิราถ ปิยาปาโย หิ ปาปโก

คฺคฺคาเตสํ น วิชฺขนฺติ เยสํ นคฺคฺคิ ปิยาบฺปิยํ .

" บุคคล ประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ
และไม่ประกอบไว้ในสิ่งอันควรประกอบ ละเสียแล้ว
ซึ่งประโยชน์ ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก ย่อมทะเยอ
ทะยาน ต่อบุคคลผู้ตามประกอบตน, บุคคลอย่า
สมาคมกับสัตว์และสังขารทั้งหลาย อันเป็นที่รัก

(และ)อันไม่เป็นที่รักในกาลไหน ๆ, (เพราะว่า) การ
ไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์
และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์; เพราะเหตุนั้น
บุคคลไม่พึงกระทำสัตว์หรือสังขาร ให้เป็นที่รัก.
เพราะความพราจากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รักเป็น
การต่ำทราม. ก็เลศเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย ของ
เหล่าบุคคลผู้ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รัก และไม่เป็นที่รัก
ย่อมไม่มี."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อโยเค ความว่า ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ
คือการทำในใจโดยไม่แยกคาย. อธิบายว่า ก็การเสพอโคจร ๖ อย่าง
ต่างโดยอโคจรมือโคจรคือหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่าการทำในใจโดยไม่
แยกคายในที่นี้. บุคคลประกอบตนในการทำในใจโดยไม่แยกคายนั้น.

บทว่า โยคสุมี ความว่า และไม่ประกอบ (ตน)ในโยนิโสมนสิการ
อันผิดแผกจากโยนิโสมนสิการนั้น.

สองบทว่า อตุลฺลํ หิตฺวา ความว่า หมวด ๑ แห่งสิกขามีอริสัสสิกขา
เป็นต้น จำเดิมแต่กาล [แห่งตน] บวชแล้ว ชื่อว่าประโยชน์. ละเสียแล้ว
ซึ่งประโยชน์นั้น.

บทว่า ปิยฺยคฺคาหิ ความว่า ถือเอาอยู่ซึ่งอารมณ์อันเป็นที่รักกล่าว
คือกามคุณ ๕ เท่านั้น.

บทว่า ปิเหตฺตฺตานุโยคินํ ความว่า บุคคลเคลื่อนแล้วจากศาสนา
เพราะความปฏิบัตินั้น ถึงความเป็นคฤหัสถ์แล้ว ภายหลังย่อมทะเยอทะยาน

ต่อบุคคลทั้งหลาย ผู้ตามประกอบตน ยังคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้นให้ถึงพร้อมแล้ว. สักการะจากสำนักเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือข่อมปรารธนาว่า " โอหนอ แม้เราก็จึงเป็นผู้เช่นนี้. "

บทว่า มาปิเยหิ ความว่า บุคคลไม่พึงสมาคมด้วยสัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ในกาลไหนๆ คือแม้ชั่วขณะหนึ่ง, สัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันไม่เป็นที่รัก ก็เหมือนกัน. ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะว่าการไม่เห็นสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ด้วยอำนาจความพลัดพราก และการเห็นสัตว์และสังขารทั้งหลายอันไม่เป็นที่รัก ด้วยอำนาจเข้าไปใกล้ เป็นทุกข์.

บทว่า ตสุมา ความว่า และการเห็นและไม่เห็นทั้งสองนี้เป็นทุกข์. เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารไร ๆ ให้เป็นที่รักเลย.

ความไปปราศ คือความพลัดพรากจากสัตว์และสังขารทั้งหลาย อันเป็นที่รัก ชื่อว่า ปิยาปาโย. บทว่า ปาปโก ได้แก่ ลามก.

บาทพระคาถาว่า คนฺธตา เตสํ น วิชฺชนฺติ ความว่า ชนเหล่าใดมีอารมณ์เป็นที่รัก. ชนเหล่านั้น ข่อมละกิเลสเครื่องร้อยรัดทางกายคืออกิขฌาเสียได้. ชนเหล่าใด ไม่มีอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก. ชนเหล่านั้น ข่อมละกายคันถะคือพยาบาทเสียได้ ก็เมื่อละกิเลส ๒ อย่างนั้นได้แล้ว แม้กิเลสเครื่องร้อยรัดที่เหลือ ก็เป็นอันชื่อว่าละได้แล้ว (เหมือนกัน); เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำอารมณ์ให้เป็นที่รักหรือไม่ให้เป็นที่รัก.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 396

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น. ฝ่ายชนทั้งสามนั้นคิดว่า " พวกเราไม่อาจอยู่พรากกัน
ได้ " ดังนี้แล้วได้สีกไปสู่เรือนตามเดิม ดังนี้แล.

เรื่องบรรพชิต ๓ รูป จบ.

๒. เรื่องกฏุมพินใดคนหนึ่ง [๑๖๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกฏุมพินใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ปิยโต ชายตี" เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไปรับความโศกของพราหมณ์

ความพิสดารว่า กฏุมพินั้น ครั้นบุตรของตนทำกาละแล้ว. อันความโศกถึงบุตรครอบงำ ไปสู่ป่าช้า ร้องไห้อยู่, ไม่อาจที่จะหักห้ามความโศกถึงบุตรได้.

พระศาสดาทรงพิจารณาอุสสวัตโลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยโศดาปตติมรรคของกฏุมพินั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว ได้ทรงพาภิกษุผู้เป็นปัจฉาสมณะรูปหนึ่ง เสด็จไปประตูเรือนของกฏุมพินั้น กฏุมพินั้นได้ฟังความที่พระศาสดาเสด็จมา คิดว่า "พระศาสดาจักทรงประสงค์เพื่อทำปฏิสันถารกับด้วยเรา" จึงอัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จไปสู่เรือน ปูอาสนะไว้ในท่ามกลางเรือน เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว, ก็มาถวายบังคมแล้วนั่ง ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามกฏุมพินั้นว่า "อุบาสก ท่านต้องทุกข์เพราะเหตุอะไรหนอแล?" เมื่อกฏุมพินั้น กราบทูลทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตรแล้ว. ตรัสว่า "อย่าคิดเลย อุบาสก. ชื่อว่าความตายนี้ มิใช่มีอยู่ในที่เดียว. และมีใช่มีจำเพาะแก่บุคคลผู้เดียว, ก็ชื่อว่าความเป็นไปแห่งภพ ยังมิใช่มีเพียงใด. ความตายก็ย่อมมีแก่สรรพสัตว์เพียงนั้นเหมือนกัน; แม้สังขารอันหนึ่ง ที่ชื่อว่าเที่ยงย่อมไม่มี; เพราะเหตุฉะนั้น

๑. โบราณว่า ชายเด.

ท่านจึงพิจารณาโดยอุบายอันแบบคยาว่า 'ธรรมชาติดีความตายเป็นธรรมดา
ตายเสียแล้ว, ธรรมชาติดีความแตกเป็นธรรมดา แตกเสียแล้ว,' ไม่พึง
เศร้าโศก; เพราะว่าโบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ในกาลที่ลูกรักตายแล้ว
พิจารณาว่า 'ธรรมชาติดีความตายเป็นธรรมดา ตายเสียแล้ว. ธรรมชาติดี
ความแตกเป็นธรรมดา แตกเสียแล้ว' ดังนี้แล้ว ไม่ทำความเศร้าโศก
เจริญมรณัสสติอย่างเดียว " อัญญมพิทูลอ้อนวอนว่า " ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ บัณฑิตพวกไหน ได้ทำแล้วอย่างนั้น; และได้ทำในกาลไร ? ขอ
พระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ " เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น
จึงทรงนำอดีตนิทานมา ยังอุรชชาดก^๑ ในปัญจกนิบาตนี้ให้พิสดารว่า :-

" บุตรของเรา เมื่อสรีระใช้ไม่ได้ ละสรีระของ
ตนไป ดุจจุลอกคราบเก่าฉะนั้น, เมื่อบุตรของเราตาย
จากไปแล้ว, เขาถูกเผาอยู่ ย่อมไม่รู้ปริเวณาการ
ของพวกญาติ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึงบุตร
นั้น; เขามีคติเช่นใด ก็ไปสู่คติเช่นนั้น (เอง) "

ดังนี้แล้ว จิงตรัส (ต่อไปอีก) ว่า " บัณฑิตในกาลก่อนเมื่อลูกรักทำกาละ
แล้วอย่างนั้น. ไม่ประพฤติอย่างท่าน ผู้ทอดทิ้งการงานแล้วอดอาหาร
เพียรร้องไห้อยู่เดี๋ยวนี้ ไม่ทำความโสก ด้วยอำนาจมรณัสสติภาวนา
รับประทานอาหาร และอธิษฐาน (ตั้งใจทำ) การงาน, เพราะฉะนั้น
ท่านอย่าคิดว่า 'ลูกรักของเรากระทำกาละแล้ว,' แท้จริง ความโสกก็ดี
ภัยก็ดี เมื่อจะเกิดย่อมอาศัยของที่รักนั้นเองเกิด " ดังนี้แล้ว จิงตรัสพระ-
คาถา^๒นี้ว่า :-

๑. ขุ. ขา. อรรถกถา. ๔/๔๓๐.

๒. ปิยโต ชายตี โสโก ปิยโต ชายตี ภย

ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภย .

" ความโศกย่อมเกิดแต่ของที่รัก, ภย ย่อมเกิด
แต่ของที่รัก; ความโศก ย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดปล่อย
ไต่จากของที่รัก, ภยจักมีแต่ไหน. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปิยโต เป็นต้น ความว่า ก็ความโศก
ก็ดี ภยก็ดี อันมีวิภูฏะเป็นมูล เมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขาร
อันเป็นที่รักเท่านั้นเกิด, แต่ความโศกและภยแม้ทั้งสองนั้นย่อมไม่มีแก่ผู้
ปลดปล่อยจากสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักนั้นได้แล้ว.

ในกาลจบเทศนา กุฎุมพีตั้งอยู่แล้วในโศดาปัตติผล. เทศนาได้มี
ประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องกุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง จบ.

๓. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา [๑๖๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางวิสาขาอุบาสิกา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " เปมโต ชายดี " เป็นต้น.

นางวิสาขาโศกถึงนางสุทตติที่ทำการละ

ได้ยินว่า นางวิสาขานั้นตั้งกุมาริกาชื่อว่าสุทตติ ผู้เป็นธิดาของบุตรไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความชวนชวายแก่ภิกษุสงฆ์ในเรือน.

โดยสมัยอื่น กุมาริกานั้นได้ทำการละแล้ว, นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระ (ศพ) นางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสอุบายระงับความโศก

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า " วิสาขา ทำไมหนอเธอจึงมีทุกข์เสียใจ มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา นั่งร้องไห้อยู่ ? " นางจึงทูลข้อความนั้น แล้วกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า นางกุมารินั้นเป็นที่รักของหม่อมฉัน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร, บัดนี้หม่อมฉันไม่เห็นใครเช่นนั้น. "

พระศาสดา. วิสาขา ก็ในกรุงสาวัตถีมีมนุษย์ประมาณเท่าไร ?

วิสาขา. พระเจ้าข้า พระองค์นั้นแหละ ตรัสแก่หม่อมฉันว่า ' ในกรุงสาวัตถี มีชน ๘ โกฏิ. '

พระศาสดา. ก็ถ้าชนมีประมาณเท่านี้ ๆ พึงเป็นเช่นกับหลานสาวของเธอไซ้ เธอพึงปรารถนาเขาหรือ ?

นางวิสาขา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็ชนในกรุงสาวัตถีทำกาละวันละเท่าไร ?

นางวิสาขา. มาก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนี้ เวลาที่เธอจะเสิร์ฟโสภณก็จะไม่พึงมีมิใช่หรือ ? เธอพึงเที่ยวร้องไห้อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวันทีเดียวหรือ ?

นางวิสาขา. ยกไว้เถิด พระเจ้าข้า. หม่อมฉันทราบแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า " ถ้ากระนั้น เธออย่าเสิร์ฟโสภณ. ความโสภณก็ดี ความกลัวก็ดี ย่อมเกิดแต่ความรัก " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระภาษิตว่า :-

๓. เปมโต ชายตี โสโก เปมโต ชายตี ภย

เปมโต วิปฺปมุตตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภย .

" ความโสภณย่อมเกิดแต่ความรัก ภยย่อมเกิดแต่

ความรัก; ความโสภณย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้วจาก

ความรัก, ภยจักมีแต่ไหน. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เปมโต ความว่า เพราะอาศัยความรักที่ทำให้ไว้ในบุตรและธิดาเป็นต้นนั่นเอง.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา จบ.

๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี [๑๖๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองเวสาลีประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ทรงปรารภพวกเจ้าลิจฉวี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " รติยา ชายดี " เป็นต้น.

พวกเจ้าลิจฉวีแต่งกายประกวดกัน

ได้ยินว่า ในวันมหรสพวันหนึ่ง เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ต่างองค์ต่างประดับด้วยเครื่องประดับไม่เหมือนกัน ออกจากพระนครเพื่อทรงประสงค์จะเสด็จไปอุทยาน. พระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาต ทรงเห็นเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูพวกเจ้าลิจฉวี, พวกที่ไม่เคยเห็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ก็จงดูเจ้าลิจฉวีเหล่านี้เถิด " ดังนี้แล้ว เสด็จเข้าสู่พระนคร.

พวกเจ้าลิจฉวีวิวาทกันเพราะหญิงนครโสภณิ

แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น เมื่อไปสู่อุทยาน พาหญิงนครโสภณิคนหนึ่ง อาศัยหญิงนั้น อันความริษยาครอบงำแล้ว ประหารกันและกัน ยังเลือดให้ไหลนองดุจแม่น้ำ.

ครั้งนั้น พวกเจ้าพนักงานเอาเตียงหามเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นมาแล้ว.

ฝ่ายพระศาสดา ทรงทำภัตถกิจเสร็จแล้ว ก็เสด็จออกจากพระนคร. พวกภิกษุเห็นพวกเจ้าลิจฉวี อันเจ้าพนักงานนำไปอยู่อย่างนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า พวกเจ้าลิจฉวีเมื่อเข้าครุ่ ประดับประดาแล้วออกจากพระนครราวกะพวกเทวดา. บัดนี้อาศัยหญิงคนหนึ่งถึงความพิณาศน์แล้ว."

พระศาสดาตรัสโทษของความยินดีในกาม

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ความโสภักดี ภักดีดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยความยินดีนั้นเองเกิด ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. รติยา ชายตี โสโก รติยา ชายตี ภย

รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโธ ภย .

" ความโสภ ย่อมเกิดแต่ความยินดี ภักย์ย่อมเกิด

แต่ความยินดี; ความโสภย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้ว

จากความยินดี. ภักย์จักมีแต่ไหน. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รติยา ความว่า แต่ความยินดีในกามคุณ ๕ คือเพราะอาศัยความยินดีในกามคุณ ๕ นั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเจ้าลิจฉวี จบ.

๕. เรื่องอนติคันธกุมาร [๑๖๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอนติคันธกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " กามโต ชายดี " เป็นต้น.

อนติคันธกุมารให้ช่างหล่อรูปสตรี

ได้ยินว่า อนติคันธกุมารนั้น เป็นสัตว์ที่จุติจากพรหมโลก เกิดในตระกูลมีโภคะมาก ในกรุงสาวัตถี ตั้งแต่วันเกิดมาแล้วไม่ปรารภนาจะเข้าไปใกล้หญิง ถูกผู้หญิงจับก็ร้องไห้. มารดา(ต้อง)อุ้มกุมารนั้นด้วยเทริดผ้าแล้วจึงให้ดื่มนม.

กุมารนั้นเจริญวัยแล้ว เมื่อมารดาบิดากล่าวว่า " พ่อ เราจักทำอวาหมงคลแก่เจ้า. " ก็ห้ามว่า " ฉันไม่มีความต้องการด้วยหญิง " เมื่อถูกอ้อนวอนบ่อยเข้า จึงให้เรียกช่างทองมา ๕๐๐ คน แล้วให้ ๆ ทองคำ มีสีสุกพันนิกะ ให้ทำรูปหญิง นุอย่างหนา น่าเลื่อมใสยิ่งนัก, เมื่อมารดาบิดากล่าวอีกว่า " พ่อ เมื่อเจ้าไม่ทำอวาหมงคล, ตระกูลวงศ์จักตั้งอยู่ไม่ได้, เราจักนำกุมาริกามาให้เจ้า " ก็กล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ถ้าท่านทั้งสองจะนำกุมาริกาเช่นนั้นมาให้ฉัน, ฉันจักทำตามคำของท่านทั้งสอง " ดังนี้แล้ว จึงแสดงรูปทองคำนั้น.

ส่งพราหมณ์ไปหาคู่ครองบุตร

ลำดับนั้น มารดาบิดาของเขา ให้พาพวกรามณ์มีชื่อเสียงมาแล้วบอกว่า " บุตรของเรามีบุญมาก, คงจักมีกุมาริกาผู้ทำบุญร่วมกับบุตรนี้เป็นแน่; พวกท่านจงไป, จงพาเอารูปทองคำนี้ไปให้นางกุมาริกา

ผู้มีรูปเช่นนี้มา " ดังนี้แล้วส่ง (พราหมณ์เหล่านั้น) ไป. พราหมณ์เหล่านั้น
รับว่า " ดีละ " เทียวจาริกไป ไปถึงสาครนคร ในแคว้นช้อมัททะ.

พราหมณ์พบหญิงมีรูปดุจรูปหล่อแล้วกลับมา

ก็ในครั้งนั้น ได้มีกุมาริกาคนหนึ่งมีรูปสวย มีอายุรุ่นราว ๑๖ ปี.
มารดาบิดาให้นางอยู่ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น พราหมณ์แม่เหล่านี้นั้นแล คิดกันว่า " ถ้าในครั้ง จักมีกุมาริกาเห็นปานนี้, ชนทั้งหลาย
เห็นรูปทองคำนี้แล้ว ก็จักกล่าวว่า รูปจำลองนี้สวยเหมือนธิดาของตระกูล
โน้น " ดังนี้แล้ว จึงตั้งรูปทองคำนั้นไว้ริมทางไปสู่ทำน้ำ นั่ง (คอยเฝ้า)
ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น หญิงแม่นมของกุมาริกานั้น ให้กุมาริกานั้นอาบน้ำแล้ว
ใคร่จะอาบเองบ้าง จึงไปสู่ทำน้ำ เห็นรูปนั้นสำคัญว่า " ธิดาของเรา "
จึงกล่าวว่า " โอ แม่หัวคือ, เราให้เจ้าอาบน้ำแล้วออกมาเมื่อก็นี้เอง, เจ้า
ล่งหน้ามาที่นี้ก่อนเรา " ดังนี้แล้ว จึงตีด้วยมือ รู้ความที่รูปนั้นแข็งและ
ไม่มีวิการ จึงกล่าวว่า " เราได้ทำความเข้าใจว่า 'นางนี้เป็นธิดาของเรา'
นั้นอะไรกันเล่า ? "

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้น ถามหญิงแม่นมนั้นว่า " แม่ ธิดา
ของท่าน เห็นปานนี้หรือ ? "

หญิงแม่นม. นี้จะมีค่าอะไร ในสำนักธิดาของเรา.

พราหมณ์. ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงธิดาของท่าน แก่พวกเรา.

หญิงแม่นมนั้น ไปสู่เรือนพร้อมด้วยพราหมณ์ทั้งหลายนั้นแล้ว ก็
บอกแก่นาย (เจ้าบ้าน). นายทำความชื่นชมกับพวกพราหมณ์แล้ว ให้ธิดา

ลงมายืนอยู่ที่ใกล้รูปทองคำ ณ ปราสาทชั้นล่าง. รูปทองคำได้เป็นรูป
หมดศรีสมบัติแล้ว. พวกพราหมณ์ ให้รูปทองคำนั้นแก่นายนั้นแล้วมอบหมาย
กุมาริกาไว้ แล้วไปบอกแก่มารดาบิดาของอนติถิคันธกุมาร.

คู่ครองของอนติถิคันธกุมารตายในระหว่างทาง

มารดาบิดานั้นมีใจยินดีแล้ว กล่าวว่า " ท่านทั้งหลายจงไป, นำ
กุมาริกานั้นมาโดยเร็ว " ดังนี้แล้ว ส่งไปด้วยสักการะเป็นอันมาก.

ฝ่ายกุมาร ได้ยินข่าวนั้น ก็ยังความรักให้เกิดขึ้นด้วยสามารถการ
ได้ยินว่า " มีเด็กหญิงรูปร่างสวยยิ่งกว่ารูปทองคำอีก " จึงกล่าวว่า " ท่าน
ทั้งหลายจงนำมาโดยเร็วเถิด. " กุมาริกาแม้นั้นแล อันเขยยกขึ้นสู่ยาน นำ
มาอยู่ มีโรคลมอันความกระทบกระทั่งแห่งยานให้เกิดขึ้นแล้ว ได้ทำกาละ
ในระหว่างทางนั่นเอง เพราะความที่นางเป็นผู้ละเอียดอ่อนยิ่งนัก.

ความรักก่อให้เกิดระทมทุกข์

แม้กุมาร ก็ถามอยู่เสมอว่า " มาแล้วหรือ ? " จนทั้งหลายไม่บอก
แก่กุมารนั้น ซึ่งถามอยู่ด้วยความสืเนหาอันยิ่ง โดยพลันทีเดียว ทำการ
อำพรางเสีย ๒ - ๓ วันแล้วจึงบอกเรื่องนั้น. กุมารนั้นเกิดโทมนัสขึ้นว่า
" เราไม่ได้สมาคมกับหญิงชื่อเหินปานนั้นเสียแล้ว " ได้เป็นผู้ถูกทุกข์คือ
โศกประหนึ่งภูเขาท่วมทับแล้ว.

พระศาสดาทรงแสดงอุบายระงับความโศก

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยของกุมารนั้น เมื่อเสด็จไปบิณฑบาต
จึงได้เสด็จไปยังประตูเรือนนั้น. ลำดับนั้น มารดาบิดาของกุมารนั้น
อัญเชิญพระศาสดาเสด็จเข้าไปภายในเรือน แล้วอังคาสโดยเคารพ.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระศาสดาตรัสถามว่า " อนติถิกันธกุมารไปไหน ? "

มารดาบิดา. พระเจ้าข้า อนติถิกันธกุมารนั้น อดอาหารนอนอยู่ในห้อง.

พระศาสดา. จงเรียกเธอมา.

อนติถิกันธกุมารนั้น มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า " กุมาร ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอหรือ ? " จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า. ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะได้ยินว่าหญิงชื่อนันทานีนี้ ทำกาละในระหว่างทางเสียแล้ว แม้ภักขิ ข้าพระองค์ก็ไม่หิว. "

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า " กุมาร ก็เธอรู้ใหม่ว่าความโศกเกิดแก่เธอ เพราะอาศัยอะไร ? "

อนติถิกันธกุมาร. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า " กุมาร ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแก่เธอ เพราะอาศัยกาม. เพราะความโศกก็ดี ภยก็ดี ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกาม " ดังนี้แล้ว จรัสพระคานีว่า :-

๕. กามโต ชายตี โสโก กามโต ชายตี ภย

กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภย .

" ความโศกย่อมเกิดแต่กาม ภยย่อมเกิดแต่

กาม; ความโศกย่อมไม่มีแก่นุคคลผู้พ้นวิเศษแล้ว

จากกาม, ภยจักมีแต่ไหน. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กามโต** ความว่า จากวัตถุกามและกิเลส-
กาม. อธิบายว่า ความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมอาศัยกามแม้ทั้งสองอย่างนั้น
เกิด.

ในกาลจบเทศนา อนัตถิคันธกุมารตั้งอยู่แล้วในโศคาปัตติผล ดังนี้
แล.

เรื่องอนัตถิคันธกุมาร จบ.

๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง [๑๗๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ตณฺหา ย ชายตี " เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไปหาพราหมณ์ผู้มีฉันทิยา

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นเป็นมิจฉาทิยา วันหนึ่งไปสู່ฝ่งแม่น้ำแล้วถางนาอยู่. พระศาสดาทรงเห็นความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา จึงได้เสด็จไปสู่สำนักของเขา. เขาแม่เห็นพระศาสดา ก็ไม่ทำสามิจักรกรรมเลยได้นิ่งเสีย.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสทักเขาก่อนว่า " พราหมณ์ ท่านกำลังทำอะไร ? "

พราหมณ์. พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังไถ่ถางนาอยู่.

พระศาสดาตรัสเพียงเท่านั้นแล้วก็เสด็จไป แม้ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดาเสด็จไปสำนักของเขาผู้มาแล้วเพื่อจะไถนา ตรัสถามว่า " พราหมณ์ ท่านทำอะไรอยู่ ? " ทรงสดับว่า " พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังไถนา " ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป แม้ในวันต่อมา เป็นต้น พระศาสดาก็เสด็จไปตรัสถามเหมือนอย่างนั้น ทรงสดับว่า " พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังหว่าน กำลังไถน้ำ กำลังรักษานา " ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

พราหมณ์นับถือพระองค์จุสหาย

ครั้งในวันหนึ่ง พราหมณ์กราบทูลพระองค์ว่า " พระโคตมผู้เจริญ ท่านมาแล้ว ตั้งแต่วันที่ข้าพเจ้าเฝ้าถางนา, ถ้าข้าวก้าวของข้าพเจ้าจัก เผล็ดผล, ข้าพเจ้าจักแบ่งปันแก่ท่านบ้าง, ยังไม่ให้ท่าน ข้าพเจ้าเองก็ จักไม่เคี้ยวกิน; ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ท่านเป็นสหายของเรา. "

ข้าวก้าวเสียหาย

ครั้งโดยสมัยอื่นอีก ข้าวก้าวของพราหมณ์นั้น เผล็ดผลแล้ว. เมื่อ พราหมณ์นั้นทำกิจทั้งปวงเพื่อการเกี่ยว ด้วยตั้งใจว่า ข้าวก้าวของเรา เผล็ดผลแล้ว, เราจักให้เกี่ยวตั้งแต่พรุ่งนี้ไป " มหาเมฆยังฝนให้ตกตลอด คืน พาเอาข้าวก้าวไปหมด. นาได้เป็นเช่นกับที่อันเขาถางเอาไว้.

พราหมณ์เสียใจเพราะทำนาไม่ได้ผล

ก็พระศาสดา ได้ทรงทราบแล้วในวันแรกทีเดียวว่า " ข้าวก้าวนั้น จักไม่เผล็ดผล. " พราหมณ์ไปแล้วแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า " เราจักตรวจดู ข้าวก้าว " เห็นแต่นาเปล่า เกิดความโศกเป็นกำลังจึงคิดว่า " พระ- สมณโคตมมาสู่ของเรา ตั้งแต่คราวที่เฝ้าถางนา, แม้เราก็ได้กล่าว กะท่านว่า " เมื่อข้าวก้าวเผล็ดผลแล้ว จักแบ่งส่วนให้แก่ท่านบ้าง, ยัง ไม่ให้ท่านแล้วเราเองก็จักไม่เคี้ยวกิน, ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ท่านเป็นสหาย ของเรา, ความปรารถนาในใจของเราแม้นั้น ไม่ถึงที่สุดเสียแล้ว. " พราหมณ์ นั้นทำการอดอาหาร นอนบนเตียงน้อยแล้ว.

พระศาสดาเสด็จไปตรัสถามข่าวพราหมณ์

ลำดับนั้น พระศาสดาได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้น.

พราหมณ์นั้น ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา จึงสั่ง (ชนผู้เป็นบริวาร) ว่า " พวกเธอจงนำสหายของเรามาแล้ว ให้นั่งที่นี่." ชนผู้เป็นบริวารได้ ทำอย่างนั้นแล้ว. พระศาสดาประทับนั่งแล้ว ตรัสถามว่า " พราหมณ์ ไปไหน ? " เมื่อเขากราบทูลว่า " นอนในห้อง." ก็รับสั่งหาด้วยพุทธดำรัส ว่า " พวกเธอ จงเรียกพราหมณ์นั้นมา." แล้วตรัสกะพราหมณ์ผู้มานั่ง แล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่งว่า " เป็นอะไร ? พราหมณ์."

พราหมณ์. พระโคตมผู้เจริญ ท่านมาสู่มาของข้าพเจ้าตั้งแต่วันที่ แผลวกลาง. แม้ข้าพเจ้าก็ได้พูดไว้ว่า " เมื่อข้าวกล้ำผลัดผลแล้ว จักแบ่งส่วน ถวายท่านบ้าง, ความปรารถนาในใจของข้าพเจ้าไม่สำเร็จเสียแล้ว; เพราะ เหตุนั้น ความโศกจึงเกิดแล้วแก่ข้าพเจ้า, แม้ภักตข้าพเจ้าก็ไม่หิว."

ตรัสเหตุแห่งความโศกและอุบายระงับความโศก

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามพราหมณ์นั้นว่า " พราหมณ์ ก็ท่าน รู้ไหมว่า ความโศกเกิดแล้วแก่ท่าน เพราะอาศัยอะไร ? " เมื่อพราหมณ์ กราบทูลว่า " พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่ทราบ, ก็ท่านทราบหรือ ? " จึงตรัสว่า " อย่างนั้น พราหมณ์ ความจริง ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อ จะเกิด ย่อมอาศัยตัณหาเกิดขึ้น " ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๖. ตณฺหยา ชายตี โสโก ตณฺหยา ชายตี ภัย

ตณฺหยา วิปฺมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโธ ภัย .

" ความโศก ย่อมเกิดเพราะตัณหา, ภัยย่อมเกิด

เพราะตัณหา; ความโศกย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษ

แล้วจากตัณหา. ภัยจักมีแต่ไหน. "

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตณฺหยา** 'ได้แก่' ตณฺหาอันเป็นไป
ในทวาร ๖. อธิบายว่า ความโศกเป็นต้น ย่อมอาศัยตณฺหานั้นเกิดขึ้น.
ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ตั้งอยู่แล้วในโศคาปัตติผล ดังนี้แล.
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๗. เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน [๑๗๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเด็ก ๕๐๐
ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " สิลทสุสนสสมุปนฺนํ "

เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต พบเด็ก ๕๐๐ คน

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ เป็นบริวารพร้อม
ด้วยพระอสีติมหาเถระ เสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ได้ทอด
พระเนตรเห็นเด็ก ๕๐๐ คน ยกกระเช้าขนมออกจากเมืองแล้วไปสวน ใน
วันมหรสพวันหนึ่ง แม่เด็กเหล่านั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็หลีกไป.
ไม่กล่าวกะภิกษุแม่สักรูปหนึ่งว่า " ขอท่าน รับเอาขนม ? "

พระศาสดาตรัสกะภิกษุทั้งหลาย ในกาลที่ภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว ว่า
" ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักฉันขนมไหม ? "

ภิกษุ. ขนมที่ไหน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอทั้งหลายไม่เห็นพวกเด็กถือกระเช้าขนมเดินผ่านไป
แล้วดอกหรือ ?

ภิกษุ. พวกเด็กเห็นปานนั้น ไม่ถวายขนมแก่ใคร ๆ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย เด็กเหล่านั้นไม่นิมนต์เราหรือพวกเธอ
ด้วยขนมก็จริง. ถึงกระนั้น ภิกษุผู้เป็นเจ้าของขนม ก็กำลังมาข้างหลัง
ฉันขนมเสียก่อนแล้วไป จึงควร.

ตามธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่มีความริษยาหรือความ
ประทุษร้ายแม้ในบุคคลคนหนึ่ง; เพราะฉะนั้น พระศาสดาตรัสคำนี้แล้ว
จึงพากันยกขันธ์ไปประทับนั่งใต้ร่มเงาโคนไม้ต้นหนึ่ง.

พวกเด็ก เห็นพระมหากัสสปเถระเดินมาข้างหลัง เกิดความรักขึ้น
มีสรีระเต็มเปี่ยมด้วยกำลังแห่งปีติ วางกระเช้า ไหว้พระเถระด้วยเบญ-
จางคประดิษฐ์ ยกขนมพร้อมทั้งกระเช้าที่เดียวแล้ว กล่าวกะพระเถระว่า
" นิมนต์รับเถิด ขอรับ. "

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเด็กเหล่านั้นว่า " นั้น พระศาสดาพา
พระภิกษุสงฆ์ไปประทับนั่งแล้วที่โคนไม้, พวกเธอจงถือไทยธรรมไป
แบ่งส่วนถวายภิกษุสงฆ์. " พวกเด็กรับคำว่า " ดีละ ขอรับ " แล้วกลับ
ไปพร้อมกับพระเถระที่เดียว ถวายขนมแล้ว ยืนมองดูอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง
แล้ว ได้ถวายน้ำในเวลาฉับเสร็จ.

พวกภิกษุโพทะนาพวกเด็กผู้ถวายขนม

ภิกษุทั้งหลายโพทะนาว่า " พวกเด็กถวายภิกษาเพราะเห็นแก่หน้า,
ไม่ต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระมหาเถระทั้งหลายด้วยขนม เห็น
พระมหากัสสปเถระแล้ว ถือเอาขนมพร้อมด้วยกระเช้านั้นเลมาแล้ว. "

พระศาสดาทรงยกพระมหากัสสปเป็นนิตินะ

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้เช่นกับมหากัสสปผู้บุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเหล่า
เทวดาและมนุษย์ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมทำบูชาด้วยปัจจัย ๔ แก่
เธอโดยแท้ " ดังนี้ แล้วตรัสพระภาษิตนี้ว่า :-

๗. สีสทสุสนสมปนฺนํ ฌมฺมภูจฺจ สจฺจวาทีนํ

อตฺตโน กมฺมกฺขุพฺพานํ ตณฺขโน กุรุเต ปิยํ .

" ชน ย่อมทำท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัสสนะ
ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าวแต่วาจาสัตย์ ผู้กระทำ
การงานของตนนั้น ให้เป็นที่รัก . "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีสทสุสนสมปนฺนํ ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยจตุปาริสุทธิศีล และความเห็นชอบอันสัมปยุตด้วยมรรคและผล.

บทว่า ฌมฺมภูจฺจ ความว่า ผู้ตั้งอยู่ในโลกุตระธรรม ๘ ประการ. อธิบายว่า ผู้มีโลกุตระธรรมอันทำให้แข็งแรงแล้ว.

บทว่า สจฺจวาทีนํ ความว่า ชื่อว่าผู้มีปกติกล่าววาจาสัตย์ด้วยสัญญา เพราะความที่สัจจะ ๔ อันท่านทำให้แข็งแรงแล้ว ด้วยอาการ ๑๖.

บาทพระคาถาว่า อตฺตโน กมฺมกฺขุพฺพานํ ความว่า สิกขา ๑ ชื่อว่าการงานของตน, ผู้บำเพ็ญสิกขา ๑ นั้น.

สองบทว่า ตํ ชโน ความว่า โลกียมหาชน ย่อมทำบุคคลนั้นให้เป็นที่รัก คือเป็นผู้ใคร่จะเห็น ใคร่จะไหว้ ใคร่จะบูชาด้วยปัจจัย ๔ โดยแท้.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นแม่ทั้งหมด ตั้งอยู่แล้วในโศคา-ปิตติผล ดังนี้แล.

เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน จบ.

๘. เรื่องพระอนาคามีเถระ [๑๗๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระผู้
อนาคามีองค์หนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ฉนฺทชาโต" เป็นต้น.

พระเถระบรรลุนาคามีผล

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกสัทธวิहारิกถามพระเถระนั้นว่า
"ท่านขอรับ ก็การบรรลุธรรมพิเศษของท่าน มีอยู่หรือ ?"

พระเถระ ละอายอยู่ว่า "แม้ฤหัตถชนก็ยังบรรลุพระอนาคามีผล
ได้, ในเวลาบรรลุพระอรหัตแล้วนั้นแล เราจึงบอกกับสัทธวิहारิกเหล่านั้น
" ดังนี้แล้ว ไม่กล่าวอะไร ๆ เลย ทำกาละแล้วเกิดในเทวโลกชั้น
สุทธาวาส.

ลำดับนั้น พวกสัทธวิहारิกของท่าน ร้องให้คร่ำครวญไปสู่สำนัก
พระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ร้องให้อยู่ที่เดียว นั่งแล้ว ณ
ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวก
เธอร้องให้ทำไม ?"

ภิกษุ. อุปัชฌายะของข้าพระองค์ทำกาละแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ช่างเกิด ภิกษุทั้งหลาย, เธอทั้งหลายอย่าคิดเลย,
นั่นเชื่อว่าเป็นธรรมที่ยั่งยืน.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็ทราบอยู่,
แต่พวกข้าพระองค์ ได้ถามถึงการบรรลุธรรมพิเศษ กะพระอุปัชฌายะ,

ท่านไม่บอกอะไร ๆ เลย ทำกาละแล้ว, เหตุนั้น พวกข้าพระองค์จึงถึงความทุกข์.

ลักษณะของผู้ชื่อว่ามิกระแสนเบื้องบน

พระศาสดาตรัสว่า "อย่าคิดเลย ภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอ บรรลุอนาคตนิมิตแล้ว, เธอละอายอยู่ว่า 'แม้พวกคฤหัสถ์ก็บรรลุอนาคตนิมิตนั้น.' เราต่อบรรลุหัตแล้ว จึงจับบอกแก่พวกสัตถุวิหาริกนั้น ไม่บอกอะไร ๆ แก่พวกเธอเลย ทำกาละแล้วเกิดในชั้นสุทธาวาส; วางใจเสียเถิด ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌายะของพวกเธอถึงความเป็นผู้มีจิต ไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย มิกระแสนเบื้องบน " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๘. ฉนฺทชาโต อนุกขาเต มนฺสา จ สุโธ ลียา

กามे จ อปฺปปฏิพฺพุตฺติโต อุตฺธํ โสโถติ วุจฺจติ.

" ภิกษุ ผู้มีฉันทะเกิดแล้ว ในพระนิพพานอัน

ใคร ๆ บอกไม่ได้ พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้วก็ดี ผู้

มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลายก็ดี ท่านเรียกว่า

ผู้มีกระแสนเบื้องบน."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฉนฺทชาโต ความว่า มีฉันทะเกิดแล้ว ด้วยอำนาจความพอใจ ในความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ คือถึงความอุตสาหะแล้ว.

บทว่า อนุกขาเต คือ ในพระนิพพาน. แท้จริง พระนิพพานนั้น ชื่อว่า อนักขาคะ เพราะความเป็นธรรมชาติอันใคร ๆ บอกไม่ได้ว่า

" อันปัจฉยโน้นทำ หรือบรรดาสิ่งต่าง ๆ มีสิ่งเดียวเป็นต้น เห็นปานนี้."

บาทพระคาถาว่า มนุสา จ ญฺโณ^๑ สียา ความว่า พึงเป็นผู้อัน
จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคผล ๓ เบื้องต่ำถูกต้องแล้ว คือให้เต็มแล้ว.

บทว่า อปฺปฏิพุทธจิตฺโต ความว่า มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกาม
ทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามีมรรคก็ดี.

บทว่า อุทฺธํ โสโต ความว่า ภิกษุเห็นปานนี้ เกิดแล้วในภพ
อวิหา ถัดนั้นไป ก็ไปสู่อกนิษฐภพ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ ท่านเรียกว่า
'ผู้มีกระแสในเบื้องบน' พระอุปัชฌาย์ของพวกเธอ ก็เป็นผู้เช่นนั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วในอรหัตผล. เทศนาได้
มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระอนาคามีเถระ จบ.

๑. บาลีเป็น ผโจ.

๕. เรื่องนายนันทียะ [๑๗๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนะ ทรงปรารภนายนันทียะ
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " จิรุปวาสิ " เป็นต้น.

นันทียะเป็นอนุชาบุตร

ได้ยิ่นว่า ในกรุงพาราณสี ได้มีบุตรแห่งตระกูลซึ่งถึงพร้อมด้วย
ศรัทธาคนหนึ่งชื่อนันทียะ, เขาได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาบำรุงสงฆ์แก่
อนุรูปแก่มารดาบิดาเทียว. ครั้นในเวลาที่เขาเจริญวัยมารดาบิดาได้มี
ความจำนงจะนำธิดาของลุงชื่อว่าเรวดี มาจากเรือนอันตรงกันข้าม. แต่
นางเป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่มีการให้ปันเป็นปกติ, นายนันทียะจึงไม่
ปรารภนาง.

ลำดับนั้น มารดาของเขากล่าวกะนางเรวดีว่า " แม่ เจ้าจงพา
สถานทีนั้นของภิกษุสงฆ์ แล้วปูลาดอาสนะไว้ในเรือนนี้, จงตั้งเชิง
บาตรไว้. ในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้ว จงรับบาตร นิมนต์ให้นั่ง เอา
ธมกรกรองน้ำฉันถวาย แล้วล้างบาตรในเวลาฉันเสร็จ; เมื่อเจ้าทำได้
อย่างนี้ ก็จักเป็นที่พึงใจแก่บุตรของเรา." นางได้ทำอย่างนั้นแล้ว. ต่อมา
มารดาบิดาเล้าถึงความประพฤตินางนั้นแก่บุตร ว่า " นางเป็นผู้อดทน
ต่อโอวาท " เมื่อเขาพบว่า " ดีละ " จึงกำหนดวันแล้ว ทำอาวาหมงคล.

ลำดับนั้น นายนันทียะกล่าวกะนางว่า " ถ้าเธอจักบำรุงภิกษุสงฆ์
และมารดาของฉัน, เป็นเช่นนี้ เธอก็จักได้พัสดุในเรือนนี้, จงเป็นผู้ไม่
ประมาทเถิด." นางรับว่า " ดีละ " แล้วทำที่เป็นผู้มีศรัทธาบำรุงอยู่ ๒ - ๓

วัน จนตลอดบุตร ๒ คน. มารดาบิดาแม่ของนายนั้นทียะ ได้ทำกาละแล้ว.
ความเป็นใหญ่ทั้งหมดในเรือน ก็ตกอยู่แก่นางเรวดีนั้นคนเดียว.

นันทียะดำรงตำแหน่งทานบดี

จำเดิมแต่มารดาบิดาทำกาละ แม้นายนันทียะก็เป็นมหาทานบดี
เตรียมตั้งทานสำหรับภิกษุสงฆ์. และเริ่มตั้งค่าอาหารแม่สำหรับคนกำพร้า
และคนเดินทางเป็นต้น ไว้ที่ประตูเรือน. ในกาลต่อมาเขาฟังพระธรรม-
เทศนาของพระศาสดา กำหนดอานิสงส์ในการถวายอาวาสได้แล้ว ให้ทำ
ศาลา ๔ มุข ประดับด้วยห้อง ๔ ห้อง ในมหายาวในป่าอิสิปตนะแล้ว
ให้ลาภเตยงและตั้งเป็นต้น เมื่อจะมอบถวายอาวาสนั้น ได้ถวายทานแก่
ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วถวายน้ำทักษิโณทก แต่
พระตถาคต. ปราสาททิพย์สำเร็จโดยรัตนะ ๗ ประการ สมบูรณ์ด้วยหมู่
นารี มีประมาณ ๑๒ โยชนในทิศทั้งปวง เบื้องบนสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน
ผุดขึ้นในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ พร้อมด้วยการดั่งน้ำทักษิโณทก ในพระหัตถ์
ของพระศาสดาทีเดียว.

พระมหาโมคคัลลานะไปเยี่ยมสวรรค์

ภายหลังวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะจะไปสู่ที่จาริกในเทวโลก
ยืนอยู่แล้วในที่ที่ไม่ไกลจากปราสาทนั้น ถามเทวบุตรทั้งหลายซึ่งมาสู่สำนัก
ของคนว่า " ปราสาททิพย์ เต็มด้วยหมู่ นางอัปสรนั้น เกิดแล้วเพื่อใคร."

ลำดับนั้น พวกเทวบุตรนั้นเมื่อจะบอกเจ้าของวิมานแก่พระเถระนั้น
จึงกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ วิมานนั้นเกิดแล้วเพื่อประโยชน์แก่บุตรคฤหบดี
ชื่อนันทียะ ผู้สร้างวิหารถวายพระศาสดา ในป่าอิสิปตนะ." ฝ่ายหมู่ นาง
อัปสร เห็นพระเถระนั้นแล้ว ลงจากปราสาทกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ พวก

ดิฉันเกิดในที่นี้ ด้วยหวังว่า 'จักเป็นนางบำเรอของนายนั้นทियะ' แต่เมื่อ
"ไม่พบเห็นนายนั้นทियะนั้น เป็นผู้ระอาเหลือเกิน; ด้วยว่าการละมนุษย-
สมบัติ แล้วถือเอาทิพยสมบัติ ก็เช่นกับการทำลายถาดดินแล้วถือเอาถาด
ทองคำฉะนั้น พระผู้เป็นเจ้าพึงบอกเขา เพื่อประโยชน์แก่การมา ณ ที่นี้ "

ทิพยสมบัติเกิดรอผู้ทำบุญ

พระเถระกลับมาจากเทวโลกนั้นแล้ว เขาไปเฝ้าพระศาสดาทูลถามว่า
" พระเจ้าข้า ทิพยสมบัติย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ทำความดีที่ยังอยู่บนมนุษย์โลกนี้
เอง หรือหนอแล ? "

พระศาสดา โมกคัลลณะ ทิพยสมบัติที่เกิดขึ้นแล้วแก่นายนั้นทियะใน
เทวโลก อันเธอเห็นแล้วเองมิใช่หรือ ? ไฉนจึงถามเราเล่า ?

โมกคัลลณะ. ทิพยสมบัติเกิดได้อย่างไรนั้นหรือ ? พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า โมกคัลลณะ เธอ
พูดอะไรนั้น ? เหมือนอย่างว่า ใคร ๆ ยืนอยู่ที่ประตูเรือน เห็นบุตร
พี่น้อง ผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน (กลับ) มาแต่ถิ่นที่จากไปอยู่ พึงมาสู่เรือน
โดยเร็ว บอกว่า 'คนชื่อนั้น มาแล้ว.' เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกญาติของ
เขาก็ยินดีร่าเริงแล้ว ออกมาโดยขมิ้มมัน พึงยินดียิ่งกะผู้เห็นว่า 'พ่อ มา
แล้ว พ่อ มาแล้ว' ฉะนั้น; เหล่าเทวดา (ต่าง) ถือเอาเครื่องบรรณาการ
อันเป็นทิพย์ ๑๐ อย่างต้อนรับด้วยคิดว่า 'เราก่อน เราก่อน' แล้วยอม
ยินดียิ่งกะสตรีหรือบุรุษ ผู้ทำความดีไว้ในโลกนี้ ซึ่งละโลกนี้แล้วไปสู่
โลกหน้าฉันนั้นเหมือนกัน ดังนี้แล้ว " ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๕. จิรปุปผา บุริสั ทูรโต โสตุถิมาคัม

ยาตี มิตฺตา สุหฺหฺชา จ อภินนฺทนฺติ อากตัม

ตเถว กตปฺปญฺญมฺปิ อสฺมา โลกา ปรี คตํ
ปฺปญฺยานิ ปฏิกณฺหนฺติ ปิยํ ฌาตีว อาคตํ .

" ญาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษผู้
ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกลโดยสวัสดิ
ย่อมยินดียิ่งว่า 'มาแล้ว ' ฉันทใด. บุญทั้งหลายก็ย่อม
ต้อนรับแม้บุคคลผู้กระทำความบุญไว้ ซึ่งไปจากโลกนี้สู่
โลกหน้า จงพวกญาติเห็นญาติที่รักมาแล้ว ต้อนรับ
อยู่ ฉันทนั้นแล.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิรปฺปวาสี คือจากไปแล้วนาน.

บาทพระคาถาว่า ทูรโต โสคติมาคตํ ความว่า ผู้ได้ลาภก็มี
สมบัติอันสำเร็จแล้วเพราะทำปาณิชยกรรม หรือเพราะทำหน้าที่ราชบุรุษ
มาแล้วแต่ที่ไกล ไม่มีอุปัทวะ.

บาทพระคาถาว่า ฌาติ มิตุตา สุหฺหฺชา จ ความว่า เหล่าชน
ที่ชื่อว่าญาติ เพราะสามารถเกี่ยวเนื่องกันด้วยตระกูล และชื่อว่ามิตร
เพราะภาวะมีเคยเห็นกันเป็นต้น แล้วชื่อว่ามีใจดี เพราะความเป็นผู้
มีหทัยดี.

บาทพระคาถาว่า อภินนฺทนฺติ อาคตํ ความว่า ญาติเป็นต้น เห็น
เขาแล้ว ย่อมยินดียิ่ง ด้วยอาการเพียงแต่พูดว่า 'มาดีแล้ว ' หรือด้วย
อาการเพียงทำอัญชลี, อนึ่ง ย่อมยินดียิ่งกะเขาผู้มาถึงเรือนแล้ว ด้วย
สามารถนำไปเฉพาะซึ่งบรรณาการมีประการต่าง ๆ.

บทว่า **ตเถว** เป็นต้น ความว่า บุญทั้งหลาย ตั้งอยู่ในฐานะ
คุณมารดาบิดา นำเครื่องบรรณาการ ๑๐ อย่างนี้คือ "อายุ วรรณะ สุข
ยศ ความเป็นอธิบดีอันเป็นทิพย์; รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อัน
เป็นทิพย์ เพลินยังอยู่ เชื่อว่าย่อมรับรองบุคคลแม้ผู้ทำบุญไว้แล้ว ซึ่ง
ไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ด้วยเหตุนี้แน่นอนแล.

สองบทว่า **ปิย ญาติว** ความว่า คุณพวกญาติที่เหลือ เห็นญาติ
ที่รักมาแล้ว รับรองอยู่ในโลกนี้ละนั่น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนายนันทียะ จบ.

ปิยวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๖ จบ.

คาถาธรรมบท

โกธวรรคที่ ๑๗

ว่าด้วยเรื่องความโกรธ

[๒๗] ๑. บุคคลพึงละความโกรธ สะละความถือตัว ล่วง
สังโยชนทั้งสินได้ ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกต้องบุคคล
นั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล.

๒. ผู้ใดแล พึงสกัดความโกรธที่พลุ่งขึ้น
เหมือนคนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้ เราเรียกผู้นั้นว่า
สารถิ ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก.

๓. พึงชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะ
คนไม่ดี ด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้
พึงชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยคำ จริง.

๔. บุคคลควรกล่าวคำสัตย์ ไม่ควรโกรธ ถึงถูก
เขาขม้อย ก็พึงให้ บุคคลพึงไปในสำนักของเทวดา
ทั้งหลายได้ ด้วยฐานะ ๓ นั้น.

๕. มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน สรรวม
แล้วด้วยกายเป็นนิคตย์ มุนีเหล่านั้นย่อมไปสู่ฐานะ
อันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก.

๖. อาสวะทั้งหลายของผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ มีปกติ
ตามศึกษาทั้งกลางวันกลางคืน น้อมไปแล้วสู่พระ-
นิพพาน ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้.

๑. วรรคนี้มีอรรถกถา ๘ เรื่อง.

๑. อตุละ การนิทาและสรรเสริญนั้นเป็นของ
เก่า นั้นไม่ใช่เป็นเหมือนมีในวันนี้ คนทั้งหลายย่อม
นิทาผู้หนึ่งบ้าง ย่อมนิทาผู้พูดมากบ้าง ย่อม
นิทาผู้พูดพอประมาณบ้าง ผู้ไม่ถูกนิทาไม่มีใน
โลก คนผู้ถูกนิทาโดยส่วนเดียว หรือว่าอันเขา
สรรเสริญโดยส่วนเดียว ไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และ
ไม่มีอยู่ในบัดนี้ หากว่าวิญญูชนใคร่ครวญแล้วทุก ๆ
วัน สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย
มีปัญหา ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล ใครเล่าย่อมควร
เพื่อคติเตียนผู้ นั้น ผู้เป็นดังแท่งทองชมพูท แม้วา
ทั้งหลายก็สรรเสริญเขา ถึงพรหมก็สรรเสริญแล้ว.

๘. พึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงเป็นผู้
สำรวมทางกาย พึงละกายทุจริตแล้ว พึงประพฤติ
สุจริตทางกาย พึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงเป็น
ผู้สำรวมทางวาจา พึงละวจีทุจริต พึงประพฤติสุจริต
ทางวาจา พึงละความกำเริบทางใจ พึงเป็นผู้สำรวม
ทางใจ พึงละมโนทุจริตแล้ว พึงประพฤติสุจริตทาง
ใจ ชีรชนทั้งหลายสำรวมทางกาย สำรวมทางวาจา
สำรวมทางใจ ชีรชนเหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวม
รอบคอบดีแล้ว.

จบโกธวรรคที่ ๑๗.

๑๗. โกธวรรคพรรณนา

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี [๑๗๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าหญิง
โรหิณี ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " โกธ ชเห " เป็นต้น.

สร้างโรงฉันทายจากโรคผิวหนังได้

ได้ยินว่า สมัยหนึ่ง พระอนรุทผู้มีอายุได้ไปเมืองกบิลพัสดุ์พร้อม
ด้วยภิกษุ ๕๐๐. ครั้งนั้น พวกพระญาติของท่าน ทรงสดับว่า พระเถระมา
จึงได้ไปสู่สำนักพระเถระ เว้นแต่พระน้องนางของพระเถระชื่อโรหิณี.
พระเถระถามพวกพระญาติว่า " พระนางโรหิณีอยู่ไหน ? "

พวกพระญาติ. อยู่ในตำหนัก เจ้าข้า.

พระเถระ. เหตุไร ? จึงไม่เสด็จมา.

พวกพระญาติ. พระนางไม่เสด็จมาเพราะทรงละอายว่า ' โรคผิวหนัง
เกิดที่สตรีระของเข' เจ้าข้า.

พระเถระ กล่าวว่ " ท่านทั้งหลายจงเชิญพระนางเสด็จมาเถิด "
ให้ไปเชิญพระนางเสด็จมาแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ กะพระนางผู้ทรงฉลอง-
พระองค์เสด็จมาแล้ว " โรหิณี เหตุไร ? เธอจึงไม่เสด็จมา. "

พระนางโรหิณี. ท่านผู้เจริญ โรคผิวหนังเกิดขึ้นที่สตรีระของ
หม่อมฉัน; เหตุนั้น หม่อมฉันจึงมิได้มาด้วยความละอาย.

พระเถระ. ก็เธอทรงทำบุญไม่ควรหรือ ?

พระนางโรหิณี. จะทำอะไร ? เจ้าข้า.

พระเถระ. จงให้สร้างโรงฉัน.

พระนางโรหิณี. หม่อมฉันจะเอาอะไรทำ ?

พระเถระ. ก็เครื่องประดับของเธอไม่มีหรือ ?

พระนางโรหิณี. มีอยู่ เจ้าข้า.

พระเถระ. ราคาเท่าไร ?

พระนางโรหิณี. จักมีราคาหมื่นหนึ่ง.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น จงขายเครื่องประดับนั้น ให้สร้างโรงฉันเถิด.

พระนางโรหิณี. ใครเล่า ? จักทำ ำให้หม่อมฉัน เจ้าข้า.

พระเถระ. แลดูพระญาติซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้แล้ว กล่าวว่า " ขอจงเป็นภาระของพวกท่านทั้งหลาย."

พวกพระญาติ. ก็พระคุณเจ้าจักทำอะไรหรือ ? เจ้าข้า.

พระเถระ. แม้อาตมภาพก็จักอยู่ในที่นี้เหมือนกัน, ถ้ากระนั้นพวกท่านจงนำทรัพย์สัณณการมาเพื่อโรงฉันนี้.

พวกพระญาติ. นั้น ด้ว่า " คีละ เจ้าข้า " จึงนำมาแล้ว.

พระเถระ. เมื่อจะจัดโรงฉัน จึงกล่าวกะพระนางโรหิณีว่า " เธอจงให้ทำโรงฉันเป็น ๒ ชั้น จำเดิมแต่กาลที่ให้พื้นชั้นบนเรียบแล้วจงกวาดพื้นล่าง แล้วให้ปูอาสนะไว้เสมอ ๆ, จงให้ตั้งหมอน้ำดื่มไว้เสมอ ๆ. " พระนางรับคำว่า " คีละ เจ้าข้า " แล้วจำหน่ายเครื่องประดับ ให้ทำโรงฉัน ๒ ชั้น เริ่มแต่กาลที่ให้พื้นชั้นบนเรียบแล้ว ได้ทรงทำกิจมีการกวาดพื้นล่างเป็นต้นเนื่อง ๆ. พวกภิกษุก็นั่งเสมอ ๆ.

ลำดับนั้น เมื่อพระนางกวาดโรงฉันอยู่นั้นแล. โรคผิวหนังก็รบกวน

ไปแล้ว. เมื่อโรงฉันเสร็จ พระนางนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประมุขแล้ว ได้ถวายขาทนียะและโภชนียะที่ประณีตแด่ภิกษุสงฆ์มีพระ-
พุทธเจ้าเป็นประมุขซึ่งนั่งเต็มโรงฉัน.

พระศาสดา ทรงทำกัตถกิจเสร็จแล้ว ตรัสถามว่า " นี่เป็นทาน
ของใคร ? "

พระอนุรุทธ. ของโรหิณีพระน้องนางของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถิ่นางไปไหน ?

พระอนุรุทธ. อยู่ในค้ำหนัก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกท่านจงไปเรียกนางมา.

พระนางไม่ประสงค์จะเสด็จมา. ที่นั่น พระศาสดารับสั่งให้เรียก
พระนางแม้ไม่ปรารธนา (จะมา) จนได้. ก็แลพระศาสดาตรัสกะพระนาง
ผู้เสด็จมาถวายบังคม ประทับนั่งแล้วว่า " โรหิณี เหตุไรเธอจึงไม่มา ? "

พระนางโรหิณี. " โรคผิวหนังมีที่สรีระของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า
หม่อมฉันตะอาบด้วยโรคนั้น. จึงมิได้มา. "

พระศาสดา. ก็เธอรู้ไหมว่า 'โรคนั้น' อาศัยกรรมอะไรของเธอ จึง
เกิดขึ้น ? "

พระนางโรหิณี. หม่อมฉันไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. โรคนั้นอาศัยความโกรธของเธอ จึงเกิดขึ้นแล้ว.

พระนางโรหิณี. ก็หม่อมฉันทำกรรมอะไรไว้ ? พระเจ้าข้า.

บุรพกรรมของพระนางโรหิณี

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสแก่พระนาง)ว่า:-

ในอดีตกาล พระอัศรมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ผูกอาฆาตในหญิงนักฟ้อนของพระราชาองค์หนึ่ง ทรงดำริว่า "เราจักให้ทุกข์เกิดแก่หญิงนั้น " แล้วให้เขานำลูกเต่าร้างใหญ่มา^๑รับสั่งให้เรียกหญิงนักฟ้อนนั้นมายังสำนักของตนแล้ว. ให้ใส่ผงเต่าร้างบนที่นอน ที่ผ้าห่ม และที่ระหว่างเครื่องใช้ มีผ้าปูที่นอนเป็นต้น ของหญิงนักฟ้อนนั้น โดยประการที่นางไม่ทันรู้ตัว. ไปรยลงแม่ที่ตัวของนาง รวากะทำความเย้ยหยันเล่น ทันใดนั้นเอง สรีระของหญิงนั้นได้พองขึ้นเป็นคุ่มน้อยคุ่มใหญ่. นางเกาะอยู่ไปนอนบนที่นอน. เมื่อนางถูกผงเต่าร้างกัดแสบบนที่นอนนั้น เวทนากล้ายิ่งนักเกิดขึ้นแล้ว. พระอัศรมเหสีในกาลนั้นได้เป็นพระนางโรหิณี.

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนั้นมาแล้ว ตรัสว่า " โรหิณี ก็กรรมนั้นที่เธอทำแล้วในกาลนั้น, ก็ความโกรธก็ดี ความริษยาที่ดี แม้มีประมาณเล็กน้อย ย่อมไม่ควรทำเลย " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. โกรธ ขเห วิปฺปชฺเหยฺย มานํ

สญฺโฆชนํ ^๒ สพฺพมตฺติกมฺเมยฺย

ตณฺหณมรฺูปสฺมี อสฺสขมฺหานํ

อภฺยจฺจนํ นานุปตฺนติ ทุกฺขา.

" บุคคลพึงละความโกรธ, สละความถือตัว
ล้างสังโยชนทั้งหลายได้ ทุกทั้งหลายย่อมไม่ตกต้อง,
บุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป ไม่มีกิเลสเครื่อง
กัवल. "

๑. แปลว่า หมาขี้ใหญ่ ก็มี. ๒. อรรถกถา เป็น ส โยชน .

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกะ ความว่า พึงละความโกรธทุกๆ
อาการก็ดี มานะ ๕ อย่างก็ดี.

บทว่า ตั โยชน ความว่า พึงล่วงสัณโชนทั้ง ๑๐ อย่าง มีกาม
ราคสังโชนเป็นต้น.

บทว่า อสขุขมาน ความว่า ไม่ข้องอยู่ อธิบายว่า ก็ผู้ใดยึดถือ
นามรูปโดยนัยว่า "รูปของเรา, เวทนาของเรา เป็นต้น และเมื่อ
นามรูปนั้นแตกไป. ย่อมเศร้าโศกเดือดร้อน; ผู้นี้ชื่อว่าข้องอยู่ในนามรูป;
ส่วนผู้ไม่ยึดถืออย่างนั้น ชื่อว่ายอมไม่ขัดข้อง; ขึ้นชื่อว่าทุกข์ทั้งหลาย
ย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องอยู่อย่างนั้น ผู้ชื่อว่าไม่มีกิเลสเครื่อง
กัณฑ์ เพราะไม่มีราคะเป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น.

แม้พระนางโรหิณี ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล. สรีระของพระนาง
ได้มีวรรณะดุจทองคำ ในขณะนั้นเอง. พระนางจุติจากอภัพพานั้นแล้ว
เกิดในระหว่างเขตแดนของเทพบุตร ๔ องค์ ในภพดาวดึงส์ ได้เป็นผู้
นำเลื่อมใส ถึงความเป็นผู้มีรูปงามเลิศ เทพบุตรทั้ง ๔ องค์เห็นนางแล้ว
เป็นผู้เกิดความสเนหา วิวาทกันว่า "นางเกิดภายในแดนของเรา, นาง
เกิดภายในแดนของเรา." ไปสู่สำนักของท้าวสักกเทวราช กราบทูลว่า
"ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ทั้งสี่เกิดคดีขึ้น เพราะอาศัยเทพธิดานี้, ขอ
พระองค์ทรงวินิจฉัยคดีนั้น." แม้ท้าวสักกะ แต่พอได้ทรงเห็นพระนางก็
เป็นผู้เกิดสเนหา ตรัสอย่างนั้นว่า "จำเดิมแต่กาลที่พวกท่านเห็นเทพธิดา

นี้แล้ว จิตเกิดขึ้นอย่างไร.?"

ลำดับนั้น เทพบุตรองค์หนึ่งกราบทูลว่า "จิตของข้าพระองค์
เกิดขึ้นดุจกลองในคราวสงครามก่อน ไม่อาจสงบลงได้เลย."

องค์ที่ ๒ จิตของข้าพระองค์ [เกิดขึ้น] เหมือนแม่น้ำตกจากภูเขา
ย่อมเป็นไปเร็วพลันทีเดียว.

องค์ที่ ๓. จำเดิมแต่กาลที่ข้าพระองค์เห็นนางนี้แล้ว ตาทั้งสอง
ถลนออกแล้ว จูจตาของปู.

องค์ที่ ๔. จิตของข้าพระองค์ประดุจธงที่เขยยกขึ้นบนเจดีย์ ไม่
สามารถจะดำรงนิ่งอยู่ได้.

ครั้งนั้น ท้าวสักกะตรัสกะเทพบุตรทั้งสี่นั้นว่า "พ่อทั้งหลาย จิต
ของพวกท่านยังพอมได้ก่อน ส่วนเราเมื่อได้เห็นเทพธิดานี้ จึงจักเป็น
อยู่ เมื่อเราไม่ได้ จักต้องตาย."

พวกเทพบุตรจึงทูลว่า "ข้าแต่ महाराज พวกข้าพระองค์ไม่มีความ
ต้องการด้วยความตายของพระองค์ " แล้วต่างสละเทพธิดานั้นถวายเป็น
สักกะแล้วหลีกไป. เทพธิดานั้นได้เป็นที่รักที่พอพระหฤทัยของท้าวสักกะ.
เมื่อนางกราบทูลว่า "หม่อมฉันจักไปสู่สนามเล่นชื่อโน้น " ท้าวสักกะก็
ไม่สามารถจะทรงขัดค้านางได้เลย ดังนี้แล.

เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี จบ.

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง [๑๗๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่อศคาพเวเจศีย์ ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง^๑ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " โย เว อุปฺปติตฺตํ โภจ " เป็นต้น.

ภิกษุตัดต้นไม้ที่เทวดาสิงอยู่

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตเสนาสนะแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว^๒. (และ) เมื่อเสนาสนะทั้งหลาย อันคุณุหัตถ์ทั้งหลายมีเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เป็นต้น กำลังให้สร้าง, ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่ง สร้างเสนาสนะของตนอยู่ เห็นต้นไม้ที่พอใจต้นหนึ่งแล้ว เริ่มจะตัด ก็เทพดามีลูกอ่อนองค์หนึ่งเกิดที่ต้นไม้ นั้น อัมบุตรด้วยสะเอว ยืนอ้อนวอนว่า " พระคุณเจ้า ขอท่านอย่าได้ตัดวิมานของข้าพเจ้าเลย, ข้าพเจ้าไม่มีที่อยู่ ไม่อาจอัมบุตรเที่ยวเร่ร่อนไปได้."

ภิกษุนั้นคิดว่า " เราจักไม่ได้ต้นไม้เช่นนี้ ในที่อื่น " จึงไม่เอื้อเพื่อคำพูดของเทวดานั้น.

เทวดานั้นคิดว่า " ภิกษุนี้ เห็นทารกนี้แล้วจักดเป็นแท้ " จึงวางบุตรไว้บนกิ่งไม้. ฝ่ายภิกษุนั้นไม่อาจยั้งขวานที่ตนเงื้อขึ้นแล้วได้ จึงตัดแขนทารกนั้นขาดแล้ว เทพดาเกิดความโกรธมีกำลัง ขกมือทั้งสองขึ้นด้วยเจตนาว่า " จะฟาดภิกษุรูปนั้นให้ตาย " แต่พลันคิดได้อย่างนี้ว่า " ภิกษุนี้เป็นผู้มีศีล ถ้าเราจักฆ่าภิกษุนี้เสีย ก็จักเป็นผู้ไปนรก; แม้เทพธิดาที่เหลือ ได้พบภิกษุตัดต้นไม้ของตน จักถือเอาเป็นประมาณบ้าง

๑. น่าจะปรารภเทพดา เพราะเป็นเรื่องของเทพดาได้ทำและเข้าเฝ้าเอง. ๒. ก่อนอนุญาตเสนาสนะ ผู้บวชแล้วต้องอยู่โคนไม้หรือถ้ำเขา.

ว่า 'เทพดาองค์โน้นฆ่าภิกษุเสีย ก็อย่างนี้เหมือนกัน ' แล้วจักฆ่าภิกษุทั้งหลายเสีย; ก็ภิกษุนี้มีเจ้าของ เราจักต้องบอกกล่าวเธอแก่เจ้าของทีเดียว." ลมมือที่ยกขึ้นแล้ว ร้องให้ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วขึ้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " ทำไมหรือ? เทพดา " เขาทูลว่า " พระเจ้าข้า สาวกของพระองค์แหละ ทำกรรพชื่อนี้. แม้ข้าพระองค์ก็ใคร่จะฆ่าเธอ แต่คิดข้อนี้ได้ จึงไม่ฆ่า แล้วรับมาที่นี้เทียว " ดังนี้แล้ว กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดโดยพิสดาร.

พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า " ถูกแล้ว ๆ เทพดา เธอข่มความโกรธที่เกิดขึ้นอย่างนั้นไว้อยู่ เหมือนห้ามรถกำลังหมุนไว้ได้ชื่อว่าทำความดีแล้ว " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. โย เว อุปปตติ โภธ รณิ ภนฺติ ชารเย
ตมฺหิ สารถิ พุรุมิ รสมฺภคฺคาโห อิตโร ชโน.
" ผู้ใดแล พึงสะกดความโกรธที่พลุ่งขึ้นเหมือน
คนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้, เราเรียกผู้นั้นว่า
' สารถิ ' ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปปตติ ได้แก่ ที่เกิดขึ้นแล้ว.

สองบทว่า รณิ ภนฺติ ว ความว่า เหมือนอย่างนายสารถิผู้ฉลาดห้ามรถที่แล่นอยู่โดยกำลังเร็ว หยุดไว้ได้ตามต้องการ ชื่อฉันใด; บุคคลใด พึงสะกด คืออาจข่มความโกรธที่เกิดขึ้นไว้ได้ ก็ฉันนั้น.

บทว่า ตมฺหิ ความว่า เราเรียกบุคคลนั้นว่า สารถิ.

สองบทว่า **อิติโร ชโน** ความว่า ส่วนชนนอกนี้คือสารีรย
ของอิสรชนมีพระราชาและอุปราชเป็นต้น ย่อมชื่อว่าเป็นเพียงผู้ถือเชือก
หาใช้สารีรยชั้นเยี่ยมไม่.

ในกาลจบเทศนา เทพดาดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล, เทศนาได้มี
ประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

ฝ่ายเทพดา แม้เป็นพระโศดาบันก็ยังไม่ร้องไห้อยู่. ครั้นนั้น พระ-
ศาสดาตรัสถามเธอว่า "ทำไมหรือ เทพดา ? " เมื่อเทพดาทูลว่า
" พระเจ้าข้า วิมานของข้าพระองค์ลึบหายไปเสียแล้ว, บัดนี้ข้าพระองค์จะ
ทำอย่างไร ? " จึงตรัสว่า "อย่าเลย เทพดา ท่านอย่าคิด เราจักให้
วิมานแก่ท่าน " แล้วทรงชี้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งเทพดาจุติไปเมื่อวันก่อน
ใกล้กับพระคันธกุฎีในพระเชตวัน ตรัสว่า " ต้นไม้นั้นในโอกาสโน้น
ว่าง, เธอจงเข้าสถิต ณ ต้นไม้นั้นเถิด. " เทพดานั้นเข้าสถิตที่ต้นไม้
แล้ว. ตั้งแต่นั้น แม้เทพดาที่ทรงศักดิ์ใหญ่ ทราบว่า " วิมานของเทพดา
นี้ อันพระพุทธรเจ้าประทาน " ก็ไม่อาจมาทำให้เธอหวนไหวได้.

พระศาสดาทรงทำเรื่องนั้นให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแล้ว ทรงบัญญัติ
กฏคามสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา [๑๗๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงทำกัตถกิจในเรือนของนางอุตตราแล้ว ทรงปรารภอุบาสิกาชื่ออุตตรา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " อกุโกเชน ชิน โกธ " เป็นต้น.

นายปุณณะยากจนต้องรับจ้างสุมนเศรษฐี

อนุปพุทฺธิกา ในเรื่องอุตตราอุบาสิกา นั้น ดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า คนขัดสนชื่อปุณณะ อาศัยสุมนเศรษฐี รับจ้างเลี้ยงชีพอยู่ในกรุงราชคฤห์. ในเรือน (ของเขา) มีคน ๒ คนเท่านั้น คือภรรยาของเขาคนหนึ่ง ธิดาชื่อนางอุตตราคนหนึ่ง.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกราชบุรุษทำการโฆษณาในกรุงราชคฤห์ว่า " ชาวพระนครพึงเล่นนันทกัณฑ์กันตลอด ๗ วัน. " สุมนเศรษฐีได้ยินคำโฆษณานั้นแล้ว จึงเรียกนายปุณณะผู้มาแต่เขารู้กล่าวว่า " พ่อ ปรีชน ของฉัน ประสงค์จะเล่นนันทกัณฑ์กัน, แกจักเล่นนันทกัณฑ์ (กะเขา) หรือ หรือว่าจักทำการรับจ้างเล่า? "

นายปุณณะ. นาย ชื่อว่าการเล่นนันทกัณฑ์ ย่อมเป็นของพวกท่านผู้มีทรัพย์. ก็ในเรือนของผม แม้ข้าวสารจะเต็มข้าวค้ำเพื่อรับประทานในวันพรุ่งนี้ก็ไม่มี. ผมจะต้องการอะไรด้วยนันทกัณฑ์เล่า? ผมได้โคแล้ว ก็จักไปไถนา.

สุมนเศรษฐี. ถ้าเช่นนั้น แกจงรับโคไปเถิด.

เขารับโคตัวทรงกำลังและไถแล้ว พுகะภรรยาว่า " นางผู้เจริญ

ชาวพระนครเล่นนักษัตรกัน. ฉันต้องไปทำการรับจ้าง เพราะความที่เราเป็นคนจน. วันนี้เจ้าฟิงดัมผักสัก ๒ เท่า แล้วนำมัดไปให้เราก่อน " แล้วจึงได้ไปนา.

พระสารีบุตรเถระไปสงเคราะห์นายปุลณะ

ในกาลนั้น พระสารีบุตรเถระเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วันแล้ว ในวันนั้นออกแล้ว ตรวຈดูว่า " วันนี้ เราควรจะทำ ความสงเคราะห์แก่ใครหนอแล ? " เห็นนายปุลณะซึ่งเข้าไปในข่ายคือญาณของตนแล้ว จึงตรวຈดูว่า " นายปุลณะนี้ มีศรัทธาหรือหนอ ? เขาจักอาจทำการสงเคราะห์แก่เราหรือไม่ ? " ทราบความที่เขา มีศรัทธา มีความสามารถจะทำการสงเคราะห์ได้ และเขาจะได้รับสมบัติใหญ่เพราะบุญนั้นเป็นปัจจัยแล้ว จึงถือบาตรและจีวรไปยังที่ไถนาของเขา ได้ขึ้นแลดูพุ่มไม้ที่ริมบ่อ. นายปุลณะเห็นพระเถระแล้ว จึงวางไถ ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว คิดว่า " พระเถระคงจักต้องการไม้สีฟัน " จึงได้ทำไม้สีฟันให้เป็นกับปียะถวาย.

ลำดับนั้น พระเถระได้นำเอาบาตรและผ้ากรองน้ำออกมาให้เขา. เขาคิดว่า " พระเถระจักมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม " จึงถือเอาบาตรและผ้ากรองน้ำนั้นแล้ว ได้กรองน้ำดื่มถวาย.

พระเถระคิดว่า " นายปุลณะนี้ อยู่เรือนหลังท้ายของชนเหล่าอื่น, ถ้าเราจักไปสู่เรือนของเขา, ภรรยาของนายปุลณะนี้จักไม่ได้เห็นเรา; เราจักต้องอยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่าภรรยาของเขาจักเดินทางนำภักตมา ให้เขา. " พระเถระได้ยั้งเวลาให้ล่วงไปเล็กน้อย ณ ที่นั่นเอง ทราบความที่ภรรยาของนายปุลณะนั้นขึ้นสู่ทางแล้ว จึงเดินมุ่งหน้าไปภายในพระนคร.

ภรรยานายปุณณะถวายภัตแก่พระเถระ

นางพบพระเถระในระหว่างทางแล้ว คิดว่า " บางคราว เมื่อมี ไทยธรรม, เราก็ไม่พบพระผู้เป็นเจ้า, บางคราว เมื่อเราพบพระผู้เป็น เจ้า, ไทยธรรมก็ไม่มี, ก็นี่เราได้พบพระผู้เป็นเจ้าแล้ว, ทั้ง ไทยธรรม ก็มีอยู่; พระผู้เป็นเจ้า จักทำความอนุเคราะห์แก่เราหรือหนอแล " นาง วางภาชนะใส่ภัตลงแล้ว ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว กล่าว ว่า " ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าคิดว่า ' ภัตนี้ เสริ้าหมองหรือ ประณีต ' จงทำความสงเคราะห์แก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าเถิด. "

พระเถระน้อมบาตรเข้าไป เมื่อนางเอามือข้างหนึ่งรองภาชนะ อีก ข้างหนึ่งถวายภัตอยู่, เมื่อถวายไปได้ครึ่งหนึ่ง จึงเอามือปิดบาตรด้วยพูดว่า " พอแล้ว. " นางกล่าวว่า " พระคุณเจ้า ส่วนเพียงส่วนเดียว ดิฉันไม่ อาจทำให้เป็นสองส่วนได้ พระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องทำความสงเคราะห์แก่ทาส ของพระผู้เป็นเจ้าในโลกนี้ จงทำความสงเคราะห์ในปรโลกเถิด, ดิฉัน ประสงค์จะถวายมิให้เหลือเศษเลย " ดังนี้แล้ว ก็ได้ใส่ภัตทั้งหมดลงใน บาตรของพระเถระ แล้วทำความปรารภว่า " ดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่ง ธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าเห็นแล้วนั้นแหละ. "

พระเถระกล่าวว่า " จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด " ยืนอยู่นั้นแหละ ทำ อนุโมทนาแล้ว ได้นั่งทำภัตกิจ ณ ที่สะดวกด้วยน้ำแห่งหนึ่ง.

ฝ่ายนางกลับไปหาข้าวสารหุงเป็นภัตแล้ว. แม้นายปุณณะที่ได้ ประมาณครั้งกรีส ไม่อาจทนความหิวได้ จึงปล่อยโค เข้าไปยังร่มไม้ แห่งหนึ่ง นั่งคอยดูทางอยู่.

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาถือภัตเดินไป พอเห็นเขาก็คิดว่า " เขา

ถูกความหิวบีบคั้น นั่งคอยดูเราอยู่แล้ว; ถ้าว่าเขาจักคุกคามเราว่า 'เจ้า ชักช้าเหลือเกิน' แล้วเอาค้ำปฏักฟาดเรา, กรรมที่เราทำแล้วจักเป็น ของไร้ประโยชน์, เราจักต้องชิงบอกแก่เขาก่อนทีเดียวน" ดังนี้แล้ว จึง กล่าวอย่างนั้นว่า "นาย ท่านจงทำจิตให้ผ่องใสสักวันหนึ่งเถิด วันนี้, อย่าได้ทำกรรมที่คิดกันมาแล้วให้ไร้ประโยชน์, ก็คิดกันนำภักตมาที่ท่านแต่ เจ้าครู พบพระธรรมเสนาบดีในระหว่างทาง จึงถวายภักตของท่านแก่ พระเถระนั้น แล้วไปหุงภักตมาใหม่, จงทำจิตให้เลื่อมใสเถิดนาย." เขา ถามว่า "เจ้าพูดอะไร? นางผู้เจริญ" ได้สดับเรื่องนั้นซ้ำอีกแล้ว จึง พูดว่า "นางผู้เจริญ เจ้าถวายภักตของเราแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำความดีแล้ว เทียว, เจ้าครูวันนี้ แม้เราก็ได้ถวายไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปากแก่พระผู้ เป็นเจ้าแล้ว" มีใจเลื่อมใสเปลิดเปล็นถ้อยคำนั้นแล้ว เป็นผู้มีกายอ่อน เพลีย เพราะได้ภักตในเวลาสาย พาศีรษะบนคอกของกรรยานั้นแล้วก็ กลับไป.

ทานของสามีภรรยาอัน งามผลในวันนั้น

ครั้งนั้น ที่ที่เขาไปไว้แต่เจ้าครู ได้เป็นทองคำเนื้อสุกทั้งหมด จน กระทั่งฝุ่นละอองดิน ตั้งอยู่ดงามดุจดอกกัณฐิกา. เขาตื่นขึ้น แลเห็น แล้ว จึงพูดกะภรรยาว่า "นางผู้เจริญ ที่ที่ฉันไปแล้วนั้น ปรากฏ แก่ฉันเป็นทองคำทั้งหมด, เพราะฉันได้ภักตสาบเกินไป ดาจะลายไปกระมัง หนอ?"

แม้ภรรยาของเขาได้รับรองว่า "ที่นั่น ก็ย่อมปรากฏแม้แก่ฉัน อย่างนั้นเหมือนกัน."

เขาลุกขึ้นไปในที่นั้น จับก้อนหนึ่งดีที่ทองไปแล้ว ทราบว่าเป็น

ทองคำ จึงคิดว่า " โอ ท่านที่เราถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าธรรมเสนาบดี แสดงผลในวันนี้เอง ก็เราไม่อาจที่จะช้อนทรัพย์ประมาณเท่านี้ไว้ใช้ได้ " จึงเอาทองคำใส่เต็มถาดข้าวที่ภรรยานำมาแล้ว ได้ไปสู่ราชตระกูล มีโอกาสอันพระราชพาพระราชนัดดาแล้ว จึงเข้าไปถวายบังคมพระราชพา, เมื่อพระองค์ตรัสว่า " อะไร ? พ่อ " จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติ เทวราช ที่ที่ข้าพระองค์ได้แล้วในวันนี้ทั้งหมด เป็นที่เต็มไปด้วยทองคำ ทั้งนั้นตั้งอยู่แล้ว, พระองค์ควรจะรับสั่งให้ขนทองคำมาไว้. "

พระราชพา. ท่านเป็นใคร ?

นายปุณณะ. ข้าพระองค์ชื่อปุณณะ.

พระราชพา. ก็วันนี้ ท่านทำอะไรเล่า ?

นายปุณณะ. เช้าตรู่วันนี้ ข้าพระองค์ได้ถวายไม้สีฟันและน้ำ บ้วนปากแก่พระธรรมเสนาบดี. ส่วนภรรยาของข้าพระองค์ได้ถวายภัตที่ เขานำมาให้ข้าพระองค์แก่พระธรรมเสนาบดีนั้นเหมือนกัน.

พระราชพา ทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า " พ่อผู้เจริญ ได้ยินว่า ท่านที่ท่านถวายพระธรรมเสนาบดี แสดงวิบากในวันนี้เอง " แล้วตรัสถามว่า " พ่อ เราจะทำอย่างไร ? "

นายปุณณะ ขอพระองค์จงส่งเกวียนไปหลาย ๆ พัน ให้นำทองคำ มาเถิด.

พระราชพาทรงส่งเกวียนทั้งหลายไปแล้ว. เมื่อพวกราชบุรุษพูดว่า " เป็นของพระราชพา " ถือเอาอยู่. ทองคำที่เขาถือเอาแล้ว ๆ ย่อมเป็น ดินอย่างเดิม. พวกเขาไปทูลพระราชพา อันพระองค์ตรัสถามว่า " ก็พวก เจ้าพูดว่าอะไร ? จึงถือเอา " จึงทูลว่า " พูดว่า ' เป็นราชทรัพย์

ของพระองค์."

พระราช. หาทรัพย์ของเราไม่, พวกเจ้าจงไป, จงพูดว่า
'เป็นทรัพย์ของนายปุลณะ' ถือเอาเถิด.

พวกเขาทำ อย่างนั้น. ทองคำที่เขาถือแล้ว ๆ ได้เป็นทองคำแท้.
พวกเขาก็ขนทองคำนั้นทั้งหมดมาทำเป็นกองไว้ที่ท้องพระลานหลวง.
(ทองคำ ทั้งหมดนั้น) ได้กองสูงประมาณ ๘๐ สอก.

นายปุลณะได้รับตำแหน่งเศรษฐี

พระราชาทรงรับสั่งให้ชาวพระนครประชุมกันแล้ว ตรัสถามว่า
" ในพระนครนี้ ใครมีทองคำถึงเพียงนี้บ้าง "

ชาวพระนคร. ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราช. ก็เราควรจะให้อะไรแก่นายปุลณะเล่า ?

ชาวพระนคร. ถัดสำหรับเศรษฐี พระเจ้าข้า.

พระราช. ตรัสว่า " นายปุลณะจงเป็นเศรษฐีชื่อพหุชนเศรษฐี "
แล้ว ได้พระราชทานฉัตรสำหรับเศรษฐีแก่เขา พร้อมด้วยโกศะมากมาย.

ครั้งนั้น เขากราบทูลพระราชนั้นว่า " ข้าแต่สมมติเทวราช ข้า-
พระองค์ทั้งหลายอาศัยอยู่ในตระกูลอื่น ตลอดเวลาถึงเพียงนี้, ขอพระองค์
ได้โปรดประทานที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด. "

พระราชตรัสว่า " ถ้ากระนั้น ท่านจงดู, กอไม้ที่ปรากฏอยู่
ทางด้านทักษิณ, จงนำกอไม้ที่นั้นออก ให้ช่างทำเรือนเถิด " ดังนี้แล้ว
ก็ตรัสบอกที่เรือนของเศรษฐีเก่า.

เขาให้ช่างทำเรือนในที่นั้น โดย ๒ - ๓ วันเท่านั้น ทำเคหะปเวสน-

มงคล^๑ และฉัตรมงคล^๒ เป็นงานเดียวกัน ได้ถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์ มี พระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน. ครั้งนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรง ทำอนุโมทนาแก่เขา จึงตรัสอนุพุทฺธิกาแล้ว.

ในกาลจบธรรมกถา ชนทั้ง ๓ คือ ปุณณเศรษฐี ๑ ภรรยาของ เขา ๑ นางอุตตราผู้เป็นธิดา ๑ ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว.

ธิดาปุณณเศรษฐีได้เป็นภรรยาบุตรสุมนเศรษฐี

ในกาลต่อมา เศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอธิดาของปุณณเศรษฐีให้ บุตรของตน. เขาพูดว่า "ผมให้ไม่ได้." เมื่อเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ พูดว่า "จงอย่าทำอย่างนั้น, ท่านอาศัยฉันอยู่ตลอดเวลาถึงเพียงนี้ทีเดียว จึงได้สมบัติ, จงให้ธิดาแก่บุตรของฉันเถิด " จึงกล่าวว่า " บุตรของ ท่านนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ, ส่วนธิดาของผมเห็นห่างจากพระรัตนะทั้งสามแล้ว ไม่อาจเป็นไปได้อ, ผมจึงจักยกธิดาให้บุตรของท่านไม่ได้เลย. "

ครั้งนั้น กุลบุตรทั้งหลายมีเศรษฐีและคฤหบดีเป็นต้น เป็นอันมาก วิงวอนเขาว่า " อย่าทำลายความสนทนากับด้วยเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ นั้น, จงยกธิดาให้บุตรของเขาเถิด. " เขารับคำของกุลบุตรเหล่านั้นแล้ว ได้ยกธิดาไปในคิถิเพ็ญเดือนอาสาฬหะ.

จำเดิมแต่เวลาไปสู่เรือนตระกูลสามีแล้ว นางมิได้เพื่อจะเข้าไปหาภิกษุ หรือภิกษุณี หรือเพื่อถวายทานหรือฟังธรรมเลย. เมื่อล่วงไปได้ประมาณ ๒ เดือนครึ่ง ด้วยอาการอย่างนี้, นางจึงถามสาวใช้ผู้อยู่ในสำนักว่า " เวลา นี้ภายในพรรษาจะเหลืออีกเท่าไร ? "

๑. มงคลอันบุคคลพึงทำในกาลเป็นที่เข้าไปสู่เรือน. ๒. มงคลอันบุคคลพึงทำแก่ฉัตร ในกาล เป็นที่ฉลองฉัตร.

สาวใช้. ยังอยู่อีกครึ่งเดือน คุณแม่.

นางส่งข่าวไปให้บิดาว่า " เหตุไฉน บิดาจึงขังดิฉันไว้ในเรือน มี
รูปอย่างนี้? การที่บิดาทำฉันให้เป็นคนเสียโฉม แล้วประกาศว่า เป็น
ทาสีของชนพวกอื่น ยังจะประเสริฐกว่า, การที่ยกให้แก่ตระกูลมัจฉาทิฎฐิ
เห็นปานนี้ ไม่ประเสริฐเลย, ตั้งแต่ดิฉันมาแล้ว ดิฉันไม่ได้ทำบุญแม้
สักอย่างในประเพณีบุญ มีการพบเห็นภิกษุเป็นต้นเลย. "

ลำดับนั้น บิดาของนางให้รู้สึกไม่สบายใจ ด้วยคิดว่า " ธิดาของ
เราได้รับทุกข์หนอ " จึงส่งทรัพย์ไป ๑๕,๐๐๐ กหาปณะ ด้วยสั่งว่า " ใน
นครนี้ มีหญิงคนกาชื่อสิริมา, เจ้าจงพูดว่า ' หล่อนจงรับทรัพย์วันละ
๑,๐๐๐ กหาปณะ นำนางมาด้วยกหาปณะเหล่านี้ ทำให้เป็นนางบำเรอ
ของสามีแล้ว ส่วนตัวเจ้าจงทำบุญทั้งหลายเถิด. "

นางให้เชิญนางสิริมามาแล้ว พูดว่า " สหาย เธอจงรับกหาปณะ
เหล่านั้นแล้ว บำเรอชาย สหายของเธอสักกึ่งเดือนนี้เถิด. "

นางสิริมานั้นรับรองว่า " คีละ " นางพาเขาไปสำนักของสามี เมื่อ
สามีนั้นเห็นนางสิริมาแล้ว กล่าวว่า " อะไรกันนี้? " จึงบอกว่า " นาย
ขอให้หญิงสหายของดิฉันบำเรอนายตลอดกึ่งเดือนนี้, ส่วนดิฉันใครจะ
ถวายทานและฟังธรรม ตลอดกึ่งเดือนนี้. "

เศรษฐีบุตรเห็นนางมีรูปงาม เกิดความสเนหา จึงรับรองว่า
" คีละ. "

นางอุตตราได้โอกาสทำบุญ

แม้นางอุตตราแล นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขว่า
" ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์อย่าเสด็จไปที่อื่น พึงรับภิกษาใน

เรือนนี้แห่งเดียว ตลอดทั้งเดือนนี้." รับปฏิญญาของพระศาสดาแล้ว มีใจยินดีว่า "บัดนี้ เราจักได้เพื่ออุปัฏฐากพระศาสดาและฟังธรรมตั้งแต่นี้ไป ตลอดจนถึงวันมหาปวารณา" เทียวจัดแจงกิจทุกอย่างในโรงครัวใหญ่ว่า "พวกท่านจงต้มข้าวต้มอย่างนั้น จงนึ่งขนมอย่างนี้."

ครั้งนั้น สามีนางคิดว่า "พรุ่งนี้เป็นวันมหาปวารณา" ขึ้นตรงหน้าต่าง บ่ายหน้าไปทางโรงครัวใหญ่ ตรวจดูอยู่ด้วยคิดว่า "นางอันธพาลนั้น เทียวทำอะไรอยู่หนอแล?" แลเห็นธิดาเศรษฐีนั้น จะมุก-จะมอมไปด้วยเหงื่อ เปราะด้วยเถา มอมแมมด้วยถ่านและเขม่า เทียวจัดทำอย่างนั้น จึงคิดว่า "พุทโธ! หญิงอันธพาล ไม่เสวยสมบัติมีสิริเช่นนี้ ในฐานะเห็นปานนี้, กลับมีจิตยินดีว่า 'เราจักอุปัฏฐากศิระโสน. เทียวไปได้' จึงหัวเราะแล้วหลบไป."

เมื่อเศรษฐีบุตรนั้นหลบไปแล้ว. นางสิริมาซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ของเขาคิดว่า "เศรษฐีบุตรนั้นมองดูอะไรหนอแล จึงหัวเราะ" จึงมองลงไปทางหน้าต่างนั้นแหละ เห็นนางอุตตราแล้วคิดว่า "เศรษฐีบุตรนี้หัวเราะก็เพราะเห็นนางคนนี้, ความซัดข่มของเศรษฐีบุตรนี้คงมีกับด้วยนางนี้เป็นแน่."

นางสิริมาหึงนางอุตตราอาเนยใสเดือดรด

ได้ยินว่า นางสิริมานั้นแม้อยู่เป็นพาหิรกสตรีในเรือนนั้นตลอดทั้งเดือน เสวยสมบัตินั้นอยู่ ก็ยังไม่รู้ตัวว่าเป็นหญิงภายนอก ได้ทำความสำคัญว่า "ตัวเป็นแม่เจ้าเรือน." นางผูกอาฆาตต่อนางอุตตราว่า "จักต้องยังทุกข์ให้เกิดแก่มัน" จึงลงจากปราสาท เข้าไปสู่โรงครัวใหญ่ เอา

ทัพพีตักเนยใสอันเดือดพล่านในที่ทอดขนมแล้ว ก็เดินมุ่งหน้าตรงไปหา นางอุตตรา. นางอุตตราเห็นนางสิริมาเดินมา จึงแผ่เมตตาไปถึงนางว่า "หญิงสหายของเราทำอุปการะแก่เรามาก, จักรวาลก็แคบเกินไป, พรหม-โลกก็ตื้นลึก, ส่วนคุณของหญิงสหายเราใหญ่มาก; ก็เราอาศัยนางนั้น จึงได้ เพื่อถวายทานและฟังธรรม; ถ้าเรามีความโกรธเหนือนางสิริมานั้น เนยใส นี้จึงลวกเราเถิด; ถ้าไม่มี อย่าลวกเลย." เนยใสซึ่งเดือดพล่านที่นางสิริมา นั้นรดลงเบื้องบนนางอุตตรานั้น ได้เป็นเหมือนน้ำเย็น.

ลำดับนั้น พวกทาสีของนางอุตตรา เห็นนางผู้ตักเนยใสให้เต็มทัพพี อีกด้วยเข้าใจว่า "เนยใสนี้คงจกเย็น ถือเดินมาอยู่ จึงคุกคามว่า "นาง หัวคือ เจ้าจงหลีกไป, เจ้าไม่ควรจะรดเนยใสที่เดือดพล่าน บนเจ้าแม่ของ พวกเรา " แล้วต่างลุกขึ้นจากที่นั่งข้าง ที่นั้นข้าง ไข่มือบ้าง เท้าข้าง ทบ ถีบให้ล้มลงบนพื้น. นางอุตตราไม่สามารถจะห้ามปรามนางทาสีเหล่านั้น ได้. ที่นั้นนางจึงห้ามทาสีทุกคน ที่ยืนล้อมอยู่ข้างบนนางสิริมานั้นแล้ว ถามว่า "เพื่อประสงค์อะไร เธอจึงทำกรรมหนักถึงปานนี้ ? " ดังนี้แล้ว โอวาทนางสิริมา ให้อาบด้วยน้ำอุ่น ทาด้วยน้ำมันที่หุงตั้ง ๑๐๐ ครั้ง.

นางสิริมารู้สึกตัวขอโทษนางอุตตรา

ขณะนั้น นางสิริมานั้นรู้สึกตัวว่าเป็นหญิงภายนอกแล้ว คิดว่า "เรา รดเนยใสที่เดือดพล่านลงเบื้องบนนางอุตตรานี้ เพราะเหตุเพียงความหัวเราะ ของสามี ทำกรรมหนักแล้ว, นางอุตตรานี้ไม่สั่งบังคับพวกทาสีว่า 'พวก เธอจงจับเขาไว้' กลับห้ามพวกทาสีทั้งหมด แม้ในเวลาที่ย่ำเหงเรา ได้ ทำกรรมที่ควรแก่เราทั้งนั้น; ถ้าเราไม่ขอให้นางอุตตรานี้ออศโทษให้, ศิริษะ

ของเราจะพึงแตกออก ๗ เลี่ยง " ดังนี้แล้ว จึงมอบลงแทบเท้าของนาง
อุตตรา นั้น แล้วกล่าวว่า " คุณแม่ ขอคุณแม่จงอดโทษให้ดิฉันเถิด. "

นางอุตตรา. ดิฉันเป็นธิดาที่มีบิดา เมื่อบิดาอดโทษให้. ก็จักอด
โทษให้.

นางสิริมา. คุณแม่ ข้อนั้นจงยกไว้เถิด. ดิฉันจักให้ท่านปณ-
เศรฐ์ผู้บิดาของคุณแม่อดโทษให้ด้วย.

นางอุตตรา. ท่านปณณะ เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของคุณแม่ในวิภูฏะ,
แต่เมื่อบิดาผู้บังเกิดเกล้าในวิภูฏะอดโทษให้ ดิฉันจึงจักอดโทษ.

นางสิริมา. ก็ใครเล่า ? เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของคุณแม่ในวิภูฏะ.

นางอุตตรา. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

นางสิริมา. ดิฉันไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์.

นางอุตตรา. ฉันจักทำเอง. พຼ່ງนี้ พระศาสดาจักทรงพาภิกษุสงฆ์
เสด็จมาที่นี่: เธอจงถือสักการะตามแต่จะได้อมาที่นี่แหละ แล้วขอให้พระ-
องค์อดโทษเถิด.

นางสิริมาขอให้พระศาสดาทรงอดโทษ

นางสิริมานั้นรับว่า " ดีละ คุณแม่ " ลุกขึ้นแล้วไปสู่เรือนของตน
สั่งหญิงบริวาร ๕๐๐ ให้เตรียมขานนียะและสุเบยยะต่าง ๆ อย่าง รุ่ง
ขึ้นก็ถือสักการะนั้นมาเรือนของนางอุตตรา ไม่กล้าจะใส่บาตรภิกษุสงฆ์
มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงได้ยืนอยู่แล้ว. นางอุตตรารับเอาสิ่งของ
ทั้งหมดนั้นมาจัดแล้ว.

๑. สุเบยยะ วัตถุเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สุปะ.

ในเวลาเสร็จกัถกิจ นางสิริมาพร้อมด้วยบริวาร หมอบลงแทบเบื้อง

พระบาทของพระศาสดา.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสถามนางว่า "เจ้ามีความผิดอะไร ?"

นางสิริมา. พระเจ้าข้า วานนี้หม่อมฉันได้ทำกรรมชื่อนี้, เมื่อเป็นเช่นนั้น หญิงสหายของหม่อมฉัน ยังห้ามทาสีซึ่งเบียดเบียนหม่อมฉัน ได้ทำอุปการะแก่หม่อมฉันโดยแท้, หม่อมฉันนั้นรู้สึกถึงคุณของนางนี้ จึงขอให้นางนี้อุดโทษ, เมื่อเป็นเช่นนั้น นางกล่าวกะหม่อมฉันว่า 'เมื่อพระองค์ทรงอดโทษให้ จึงจักอดโทษให้.'

พระศาสดา. อุตตราได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ ?

นางอุตตรา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า วานนี้หญิงสหายของหม่อมฉัน ได้รดเนยใสที่เคียดพล่าน บนศีรษะของหม่อมฉัน.

พระศาสดา. เมื่อเช่นนั้น เธอคิดอย่างไร ?

นางอุตตรา หม่อมฉันคิดอย่างนั้นว่า 'จักรวาลแคบนัก พรหมโลกก็ยิ่งต่ำเกินไป, คุณของหญิงสหายข้าพระองค์เท่านั้นใหญ่, เพราะหม่อมฉันอาศัยเขา จึงได้ถวายทานและฟังธรรม; ถ้าว่าหม่อมฉันมีความโกรธอยู่เหมือนนางนี้, เนยใสที่เคียดพล่านนี้ จงลวกหม่อมฉันเถิด, ถ้าหาไม่แล้ว, ขออย่าลวกเลย.' แล้วได้แผ่เมตตาไปยังนางสิริมานี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า " ดีละ ดีละ อุตตรา การชนะความโกรธอย่างนั้น สมควร; ก็ธรรมดาคนมักโกรธ ฟังชนะด้วยความไม่โกรธ, คนด่าเขา ตัดพ้อเขา ฟังชนะได้ด้วยความไม่ด่า (ตอบ) ไม่ตัดพ้อ (ตอบ), คนตระหนี่จัด ฟังชนะได้ด้วยการให้ของตน, คนมักพูดเท็จ ฟังชนะได้ด้วยคำจริง " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓. อุกโกเชน ชินะ โกธั อสากุ สาธุชา ชินะ

ชินะ กทริยั ทาเนน สะเจณาลิกวาทินั .

" ฟังชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, ฟังชนะ
คนไม่ดี ด้วยความดี ฟังชนะคนตระหนี่ ด้วยการ
ให้ ฟังชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยคำจริง. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกโกเชน ความว่า บุคคลผู้มักโกรธ
แต่ ฟังเป็นผู้อันบุคคลฟังชนะด้วยความไม่โกรธ. ผู้ไม่ดี คือผู้ไม่เจริญ
เป็นผู้อันบุคคลฟังชนะด้วยความดี, ผู้ตระหนี่ คือเหนียวแน่นจัด เป็นผู้
อันบุคคลฟังชนะด้วยจิตคิดสละของของตน, คนพูดเหลวไหลและ อันบุคคล
ฟังชนะด้วยคำจริง; เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสอย่างนี้ว่า " อุกโก-
เชน ชินะ โกธั ฯ เป ฯ สะเจณาลิกวาทินั . "

ในกาลจบเทศนา นางสิริมาพร้อมด้วยญาติทั้ง ๕๐๐ ตั้งอยู่แล้วใน
โศคาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอุตตราอุบาสิกา จบ.

๕. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ [๑๗๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สตฺถุ ภณ " เป็นต้น.

พระโมคคัลลนะไปเทวโลก

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระเถระไปยังเทวจาริก ยืนอยู่ที่ประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากแล้ว จึงพูดอย่างนั้นกะเทพธิดาองค์นั้น ผู้มาสู่สำนักของตน ไหว้แล้วยืนอยู่ว่า " เทพธิดา สมบัติของท่านมากมาย, ท่านได้เพราะทำกรรมอะไร ? "

เทพธิดา. อย่าถามดิฉันเลย เจ้าข้า.

นัยว่า เทพธิดาละอายอยู่ด้วยกรรมอันเล็กน้อยของตน จึงได้พูดอย่างนั้น. ก็เทพธิดานั้น อันพระเถระกล่าวอยู่ว่า " จงบอกเถิด " จึงพูดว่า " ท่านผู้เจริญ ท่านดิฉันก็ได้ถวาย, การบูชาก็ได้ทำ, พระธรรมก็ได้ฟัง, รักษาเพียงคำสัตย์อย่างเดียว. "

พระเถระ ไปยังประตูวิมานแม่อื่นแล้ว ก็ถามเทพธิดาแม่อื่นผู้มาแล้ว ๆ ถึงเมื่อเทพธิดาเหล่านั้น ไม่อาจเพื่อจะปกปิดเกียดกันพระเถระได้ อย่างนั้นนั่นแล, เทพธิดาองค์หนึ่งจึงพูดก่อนว่า " ท่านผู้เจริญ บรรดาบุญกรรมมีท่านเป็นต้น ชื่อว่าบุญกรรมอันดิฉันทำแล้ว ไม่มี, แต่ในกาลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ดิฉันได้เป็นทาสีของคนอื่น, นายของดิฉันนั้น คุร่ายหยาบคายเหลือเกิน ย่อมเอาไม้บ้าง ท่อนฟืนบ้าง ที่ตัว

พลันฉายได้ ๆ ตีที่ศีรษะ, ดิฉันนั้นเมื่อความโกรธเกิดขึ้น, ก็นึกคิดตัวเอง
เท่านั้นว่า 'นายของเจ้านี้ เป็นใหญ่ เพื่อจะทำเจ้าให้เสียโฉมก็ได้, เพื่อ
จะตัดอวัยวะมัจจุเป็นต้น ของเจ้าก็ได้, เจ้าอย่าโกรธเลย' ดังนี้แล้ว ก็ไม่
ทำความโกรธ; ด้วยเหตุนั้น ดิฉันจึงได้สมบัตินี้."

เทพธิดาองค์อื่น ต่างก็บอกทานเล็กน้อยอันตน ๆ ทำแล้ว โดยนัย
เป็นต้นว่า "ท่านผู้เจริญ ดิฉันรักษาไร้อ้อย ได้ถวายเป็นอ้อยลำหนึ่งแก่ภิกษุ
รูปหนึ่ง." องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันถวายเป็นผลหนึ่ง' องค์อื่นบอกว่า
'ดิฉันได้ถวายเป็นฟักทองผลหนึ่ง' องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันได้ถวายเป็นผลลิ้นจี่
ผลหนึ่ง' องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันได้ถวายเป็นน้ำมันกำมือหนึ่ง' องค์อื่นบอก
ว่า 'ดิฉันได้ถวายเป็นสะเดากำมือหนึ่ง' ดังนี้แล้ว ก็บอกว่า 'ด้วยเหตุนี้
พวกดิฉันจึงได้สมบัตินี้."

กล่าวคำ สัตย์เท่านั้นก็ได้ไปสวรรค์ได้

พระเถระ ฟังกรรมที่เทพธิดาเหล่านั้นทำแล้ว จึงลงจากสวรรค์
เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า "พระเจ้าข้า บุคคลอาจไหมหนอแล
เพื่อจะได้ทิพยสมบัติ ด้วยเหตุเพียงกล่าวคำสัตย์ เพียงดับความโกรธ เพียง
ถวายเป็นผลมะพลับเป็นต้น อันเล็กน้อยเหลือเกิน ?"

พระศาสดา. โมกคัลลานะ เพราะเหตุไร เธอจึงถามเรา? พวก
เทพธิดาบอกเนื้อความนี้แก่เธอแล้ว มิใช่หรือ?

โมกคัลลานะ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า บุคคลเห็นจะได้ทิพยสมบัติ
ด้วยกรรมมีประมาณเท่านั้น.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระโมกคัลลานะนั้นว่า "โมกคัลลานะ
บุคคลกล่าวเพียงคำ สัตย์ก็ดี ละเพียงความโกรธก็ดี ถวายเป็นเพียงเล็ก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 450
น้อยก็ดี ย่อมไปเทวโลกได้แท้ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระภาษิตว่า :-

๔. สตฺถํ ภณ น กุชฺฌเมยฺย ททฺชา อปฺปสุมิ ยาจิตํ

เอเตหิ ตีหิ จาเนหิ กจฺजे เทวาน สฺนฺติเก.

" บุคคลควรกล่าวคำสัตย์ ไม่ควรโกธ, ถึงถูก
เขาข่มขู่ ก็พึงให้, บุคคลพึงไปในสำนักของเทวดา
ทั้งหลายได้ ด้วยฐานะ ๓ นั้น. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า สตฺถํ ภณ ความว่า พึงแสดง คือ
พึงกล่าวคำสัตย์, อธิบายว่า ควรตั้งมั่นอยู่ในคำสัตย์.

บทว่า น กุชฺฌเมยฺย ได้แก่ ไม่ควรโกธต่อบุคคลอื่น.

บทว่า ยาจิตํ ความว่า บรรพชิตผู้มีศีล ชื่อว่าผู้ขอ. ความจริง
บรรพชิตเหล่านั้น ไม่ขอเลยว่า " ขอท่านจงให้ " ข่มขืนอยู่ที่ประตูเรือน
ก็จริง. ถึงกระนั้น โดยอรรถก็ชื่อว่าข่มขู่ทีเดียว บุคคลอันผู้มีศีลขอแล้ว
อย่างนั้น เมื่อไทยธรรมแม้เล็กน้อยมีอยู่ ก็พึงให้แม้เพียงเล็กน้อย.

สอนบทว่า เอเตหิ ตีหิ ความว่า บรรดาเหตุเหล่านั้น ด้วยเหตุแม้
เพียงอย่างเดียว บุคคลพึงไปเทวโลกได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ จบ.

๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม [๑๗๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองสาเกต ประทับอยู่ที่อัญชนวัน ทรงปรารภปัญหาที่ภิกษุทั้งหลายทูลถาม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อหิสกาเย" เป็นต้น.

สองฝ่ายเมียแสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา

ดังได้สดับมา ในกาลที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จเข้าไปในเมืองสาเกต เพื่อบิณฑบาต พราหมณ์เฒ่าชาวเมืองสาเกตคนหนึ่ง กำลังเดินออกไปจากพระนคร พบพระทศพลที่ระหว่างประตู จึงหมอบลงแทบพระบาททั้งสองแล้ว จับที่ข้อพระบาทไว้แน่น พลางกล่าวว่า "พ่อธรรมคามารดาและบิดา อันพวกลูกชายพึงประคบประหงม ในเวลาที่ท่านชราแล้วมิใช่หรือ? เหตุไรเล่า พ่อจึงไม่แสดงตน (ให้ปรากฏ) แก่ข้าพระองค์สืบกาลประมาณเพียงนี้? พระองค์อันข้าพระองค์เห็นก่อน, ขอพระองค์จงเสด็จมาเยี่ยมมารดาบ้าง" ดังนี้แล้ว ก็ได้พาพระศาสดาไปสู่เรือนของตน. พระศาสดาเสด็จไปที่เรือนนั้นแล้ว ประทับนั่งเหนืออาสนะซึ่งปูลาดไว้กับด้วยภิกษุสงฆ์.

ฝ่ายพราหมณ์ มาหมอบแทบพระบาททั้งสองของพระศาสดาแล้ว ทูลว่า "พ่อ พ่อเป็นผู้ไปเสียที่ไหน สืบกาลประมาณเพียงนี้? ธรรมคามารดาและบิดา อันบุตรธิดาควรบำรุง ในเวลาที่ท่านแก่เฒ่ามิใช่หรือ? แล้วให้บุตรและธิดาทั้งหลายถวายบังคมด้วยคำว่า "พวกเจ้าจงมา, จงถวายบังคมพระพี่ชาย."

แม้สองสามีภรรยานั้น มีใจยินดี เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า
เป็นประมุขแล้ว ทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาที่เรื่อน
นี้แหละเป็นนิตย์ " เมื่อพระศาสดาตรัสว่า " ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ย่อมไม่ทรงรับภิกษาเป็นนิตย์ ในที่แห่งเดียวเท่านั้น. " จึงกราบทูลว่า
" ถ้ากระนั้น ขอพระองค์พึงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมิตต์พระองค์ไปที่สำนัก
ของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า. "

จำเดิมแต่นั้น พระศาสดาทรงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมิตต์ไป ด้วย
พระดำรัสว่า " พวกท่านจงไปบอกแก่พราหมณ์เถิด. " คนที่มานิมิตต์
เหล่านั้น ย่อมไปบอกแก่พราหมณ์ว่า " เราทั้งหลาย ย่อมนิมนต์พระศาสดา
เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้. "

ในวันรุ่งขึ้น พราหมณ์ย่อมถือภาชนะกัตและภาชนะแกง จากเรือน
ของตนไปสู่สถานที่พระศาสดาประทับนั่งอยู่. ก็ในเมื่อการนิมนต์ไป (ฉัน)
ในที่อื่นไม่มี พระศาสดาย่อมทรงทำกัตกิจที่เรือนของพราหมณ์นั้นแล.
แม้สองสามีภรรยานั้น ถวายไทยธรรมของตนแด่พระตถาคตอยู่ ฟังธรรม
กล่าวยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ บรรลุอุทานามิผลแล้ว.

พระศาสดาตรัสบุรพประวัติของพราหมณ์

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พราหมณ์
ชื่อนั้น รู้ว่า ' พระเจ้าสุทโธทนะเป็นพระบิดาของพระตถาคต, พระนาง
เจ้ามหายาเป็นพระมารดา ' ทั้งรู้ (อย่างนั้น) แล และ พร้อมกับ
พราหมณ์เรียกพระตถาคตว่า ' บุตรของเรา. ' ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงรับรอง
อย่างนั้นเหมือนกัน; จักมีเหตุอะไรหนอแล ?

พระศาสดา ทรงสดับถาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทั้งสองสามีภริยานั้น ย่อมเรียกบุตรของตนเท่านั้นว่า 'บุตร' ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา ทรงแสดงเวลาที่พระองค์เป็นบุตรของพราหมณ์ผู้เมียทั้งสองนั้นสิ้น ๓,๐๐๐ ชาติว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พราหมณ์นี้ได้เป็นบิดาของเรา ๕,๐๐๐ ชาติดิ ๆ กัน, เป็นอาของเร ๕๐๐ ชาติ, เป็นลุง ๕๐๐ ชาติ, ถึงพราหมณ์นั้นก็ได้เป็นมารดาของเรา ๕๐๐ ชาติดิ ๆ กัน, เป็นน้าของเรา ๕๐๐ ชาติ, เป็นป้าของเรา ๕๐๐ ชาติ; เราเป็นผู้เจริญแล้วในมือของพราหมณ์ ๑,๕๐๐ ชาติ; เจริญแล้วในมือพราหมณ์ ๑,๕๐๐ ชาติอย่างนี้." แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ใจย่อมจดจ่อ, แม้จิตก็เลื่อมใสในบุคคลใด,
เขาย่อมสนิทสนมในบุคคลเมื่อนั้น ซึ่งตนไม่เคยเห็น
โดยแท้" ความรักนั้นย่อมเกิด เพราะอาศัยเหตุ ๒
ประการอย่างนี้ คือเพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑,
เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑ เปรียบเหมือน
ดอกบัวเกิดในน้ำได้ (เพราะอาศัยเปลือกตมและน้ำ)
ฉะนั้น."^๒

พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่เผาศพของพราหมณ์

พระศาสดาทรงอาศัยตระกูลนั้น ประทับอยู่แล้วสิ้นไตรมาสนั้นแล.
ฝ่ายพราหมณ์และพราหมณ์ทั้งสองนั้น ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตผลแล้วก็

๑. พุ. ขา. ๒๓/๒๒. สากตชาดก. อรรถกถา. ๒/๑๐๕.

๒. พุ. ขา. ๒๓/๕๑. อรรถกถา. ๓/๓๐๒.

ปริณิพพาน คราวนั้นชนทั้งหลายทำสักการะอย่างมากมายแก่พราหมณ์และพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว ก็ยกทั้งสองขึ้นสู่เรือนยอดหลังเดียวกันนั้นแหละนำไปแล้ว.

แม้พระศาสดา มีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จไปยังป่าช้ากับชนเหล่านั้นเหมือนกัน.

มหาชนออกไปแล้ว ด้วยคิดว่า " ได้ยินว่าพระมารดาและพระบิดาของพระพุทธเจ้าทำกาละเสียแล้ว. พระศาสดาได้เสด็จเข้าไปยังศาลาหลังหนึ่ง ในที่ใกล้ป่าช้าประทับยืนแล้ว. พวกมนุษย์ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำปฏิสันถารกับพระศาสดา ด้วยทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์อย่าทรงคิดว่า " พระมารดาและพระบิดาของพระองค์ทำกาละแล้ว. "

พระศาสดาตรัสชาสูตร

พระศาสดา ไม่ทรงห้ามคนเหล่านั้นเลยว่า " พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น " ทรงตรวจดูอุธยาสัยของบริษัทแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้เหมาะแก่ขณะนั้น จึงตรัสชาสูตร^๑นี้ โดยนัยเป็นต้นว่า :-

" ชีวิตนี้น้อยหน่อ สัตว์ย่อมตายหย่อนแม้กว่า

๑๐๐ ปี, แม้หากผู้ใดเป็นอยู่เกินไป, ผู้นั้นย่อมตาย

แม้เพราะชราโดยแท้. "

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่ทราบความที่พราหมณ์และพราหมณ์ปริ-

นิพพานแล้ว จึงทูลถามว่า " ภพหน้าของพราหมณ์และพราหมณีนั้นเป็น
อย่างไร ? พระเจ้าข้า. "

พระอเสขมุนีไปสู่ฐานะที่ไม่จู้ติ

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสัมปรายภพของพระ-
อเสขมุนีทั้งหลายผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่มี, เพราะว่าพระอเสขมุนีผู้เห็น
ปานนั้น ย่อมบรรลุมหานิพพานอันไม่จู้ติ อันไม่ตาย " ดังนี้แล้ว จึงตรัส
พระคาถานี้ว่า :-

๕. อหิสกา เย มุนโย นิจุจํ กาเยน สํ วุตตา
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ ยตุถ คนฺตฺวา น โสจเร.
" มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน สํารวมแล้ว
ด้วยกายเป็นนิตยํ มุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่ฐานะอัน
ไม่จู้ติ ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุนโย คือ พระอเสขมุนีทั้งหลายบรรลุมรรคและผลด้วยโมโนยปฏิปทา.

บทว่า กาเยน นัน สักว่าเป็น (หัวข้อ) เทศนาเท่านั้น. อธิบายว่า
สํารวมแล้วด้วยทวารแม่ทั้ง ๓.

บทว่า อจฺจุตํ ได้แก่ เทียง.

บทว่า ฐานํ ได้แก่ ฐานะที่ไม่กำเริบ คือฐานะที่ยั่งยืน.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 456

บทว่ายตถเป็นต้น ความว่า มุนีทั้งหลาย ย่อมไปสู่ฐานะ คือ
พระนิพพาน ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก คือไม่เดือดร้อน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม จบ.

๖. เรื่องนางปุลณทาสี [๑๗๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภทาสีของเศรษฐี
กรุงราชคฤห์ชื่อนางปุลณา ครัสตพระธรรมเทศานี้ว่า " สทา ชาคร-
มานานํ " เป็นต้น.

นางปุลณาถวายขนมรี แต่พระพุทธเจ้า

ดังได้สดับมา ในวันหนึ่ง เศรษฐีได้ให้ข้าวเปลือกเป็นอันมากแก่นางปุลณานั้น เพื่อประโยชน์แก่อันซ่อม. นางตามประทีปในกลางคืน
ซ่อมข้าวเปลือกอยู่ มีตัวชุ่มด้วยเหงื่อ จึงได้ไปยืนตากลมอยู่ ณ ภายนอก
เพื่อต้องการพักผ่อน.

ในสมัยนั้น พระทัตถพมัลลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะเพื่อภิกษุ
ทั้งหลาย ท่านยังนิ้วมือให้สว่างเพื่อภิกษุทั้งหลาย ผู้ฟังธรรมแล้วไปสู่
เสนาสนะของตน ๆ นิรมิตภิกษุทั้งหลายผู้ไปข้างหน้า ๆ เพื่อประโยชน์แก่
การแสดงทาง. นางปุลณา เห็นภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนภูเขา ด้วยแสง
สว่างนั้น จึงคิดว่า " เราถูกทุกข์ของตัวเบียดเบียน จึงไม่เข้าถึงความหลับ
ในเวลาเมื่อก่อน. เพราะเหตุไร ท่านผู้เจริญทั้งหลาย " จึงไม่หลับ ? "
ดังนี้แล้ว ก็ทำความเข้าใจเอาเองว่า " ความไม่ผาสุก จักมีแก่ภิกษุบาง
รูป, หรืออุปัทวเหตุเพราะงู° จักมีในที่นั้นเป็นแน่ " แต่เขาคิดรู้ จึงหยิบ
ราหูบ้วนน้ำให้ชุ่มแล้ว ทำขนมบนฝ่ามือ ปิ้งที่ถ่านเพลิง ห่อไว้ในพก คิดว่า
" จักกินขนมที่ทางไปสู่ท่าน้ำ " จึงถือหม้อ เดินบ้ายหน้าไปยังท่าน้ำ.

๑. ทิมชาดิเคน = สัตว์มีชาติแห่งสัตว์ยาว.

แม้พระศาสดา ก็เสด็จดำเนินไปทางนั้นเหมือนกัน เพื่อเข้าบ้าน.

นางเห็นพระศาสดาแล้ว คิดว่า " ในวันอื่น ๆ ถึงเมื่อเราพบพระศาสดา, ไทยธรรมของเราก็มิมี, เมื่อไทยธรรมมี, เราก็มิพบพระศาสดา; ก็บัดนี้ ไทยธรรมของเราก็มิมี, ทั้งพระศาสดาก็ปรากฏเฉพาะหน้า, ถ้าพระองค์มิทรงคิดว่า " ทานของเราเศร้าหมองหรือประณีต แล้วพึงรับไซ้, เราพึงถวายขมนนี้ " ดังนี้แล้ว จึงวางหม้อไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า " ขอพระองค์จงทรงรับทานอันเศร้าหมองนี้ ทำการสงเคราะห์แก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา ทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระแล้ว ทรงน้อมบาตรที่ทำมหาราชถวายไว้ อันพระอานนทเถระนำออกถวาย รับขมน. แม้นางปุลณนา วางขมนนั้นลงในบาตรของพระศาสดาแล้ว ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า " ขอธรรมที่พระองค์ทรงเห็นแล้วนั้น-แหละ จงสำเร็จแก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า. " พระศาสดา ประทับยืนอยู่นั้นแหละ ได้ทรงกระทำอนุโมทนาว่า " จงสำเร็จอย่างนั้น. "

พระศาสดาเสวยขมนของนางปุลณนา

แม้นางปุลณนาก็คิดว่า " พระศาสดา ทรงทำการสงเคราะห์แก่เรา รับขมนก็จริง, ถึงกระนั้น พระองค์ก็จักมิเสวยขมนนั้น; คงประทานให้แก่กาหรือสุนัขข้างหน้า เสด็จไปยังพระราชมณเฑียรของพระราชาหรือเรือนของมหาอำมาตย์แล้ว จักเสวยโภชนะอันประณีตแน่แท้. "

แม้พระศาสดาก็ทรงดำริว่า " นางปุลณนานั้น คิดอย่างไรหนอแล ? " ทรงทราบวาระจิตของนางแล้ว จึงทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระ แล้ว

ทรงแสดงอาการที่จะประทับนั่ง. พระเถระได้ปลาดจิวรถวาย. พระศาสดาได้ประทับนั่งทำกัตติจ ฌ ภายนอกพระนครนั่นเอง. เทพดาในห้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้น บิภโฆชาสอันสมควรแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ให้เหมือนรวงผึ้งแล้ว ใสลงในขมมนั้น. ส่วนนางปุลณณาได้ขึ้นแลดูอยู่.

ในเวลาเสร็จกัตติจ พระเถระได้ถวายน้ำ. พระศาสดาทรงทำกัตติจเสร็จแล้ว ตรัสเรียกนางปุลณณา มา ตรัสว่า "ปุลณณา เพราะเหตุไร เจ้าจึงดูหมิ่นสาวกทั้งหลายของเรา?"

นางปุลณณา. หม่อมฉันมิได้ดูหมิ่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าแลดูสาวกทั้งหลายของเราแล้ว คิดอย่างไร?

นางปุลณณา. หม่อมฉันคิดเท่านั้นว่า เราไม่ถึงความหลับ ก็เพราะอุปัทวันตรายคือทุกข์นี้ก่อน ท่านผู้เจริญทั้งหลายไม่เข้าถึงความหลับ เพื่ออะไรกัน, ความไม่ผาสุกจักมีแก่ภิกษุบางรูป หรืออุปัทวันตรายเพราะงูจักมีเป็นแน่ พระเจ้าข้า.

สาวกของพระพุทธเจ้าตื่นเสมอ

พระศาสดาทรงสดับคำของนางปุลณณานั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ปุลณณา เจ้าไม่หลับ เพราะอันตรายคือทุกข์ของตัวก่อน, ส่วนสาวกทั้งหลายของเรา ไม่หลับ เพราะความเป็นผู้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งธรรมเครื่องตื่นอยู่ทุกเมื่อ" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๖. สทา ชาครมานัน อโหระตฺตานุสิกฺขินัน

นิพฺพุทฺธานํ อธิมุตฺตานํ อตฺถํ กจฺจนฺติ อาสวา.

" อาสวะทั้งหลาย ของผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ มีปกติ
ตามศึกษาทั้งกลางวันกลางคืน น้อมไปแล้วสู่พระ-
นิพพาน ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า อโหระตฺตานุสิกฺขิน ได้แก่
ศึกษาไตรสิกขาอยู่ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน.

บทพระคาถาว่า นิพฺพานํ อธิมุตฺตานํ ได้แก่ ผู้มีอัธยาศัยในพระ-
นิพพาน.

สองบทว่า อญฺญํ จจฺจนฺติ ความว่า อาสวะทั้งหลายแม้ทั้งปวงของ
ผู้เห็นปานนั้น ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือความฉิบหาย ได้แก่ ความ
ไม่มี.

ในกาลจบเทศนา นางปุลณฺณายืนอยู่ตามเดิมนั้นเอง ดำรงอยู่ใน
โสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

ภิกษุพากันสรรเสริญพระศาสดา

พระศาสดา ครั้นทรงทำภักติกด้วยขนมปังที่ถ่านเพลิง ซึ่งทำด้วย
รำแล้ว ได้เสด็จไปวิหาร.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอาสวะทั้งหลาย กรรม
ที่ทำได้ยากอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงทำ ภักติก ด้วยขนมปังซึ่งทำด้วย
รำ อันนางปุลณฺณาย ทรงแสดงแล้ว. "

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่ง
ประชุมกันด้วยกลอาอะไรหนอแล ? " เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า " ด้วย
เรื่องชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า " ไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย;

ถึงในก่อน เราก็บริโภครำที่นางปุลณมานี้ให้แล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำ
อดีตนิทานมา ตรัสคุณทกสินธวโปตกชาดก^๑นี้ ให้พิสดารว่า :-

พระโพธิสัตว์เมื่อจะทดลอง(ถาม) ลูกม้าสินธพนั้น จึงกล่าวคาถา
ที่ ๑ ว่า

" เจ้ากินหญ้าอันเป็นเดน, เจ้ากินข้าวตังและรำ
(มาจนโต) นี่เป็นอาหารเดิมของเจ้า เพราะเหตุไร
บัดนี้ เจ้าจึงไม่กิน ? "

ลูกม้าสินธพฟังดังนั้นแล้ว จึงได้กล่าว ๒ คาถานอกนี้ว่า

" ในที่ใด คนทั้งหลาย ไม่รู้จักสัตว์ผู้ควรเลี้ยง
โดยชาติหรือโดยวินัย, ท่านมหาพราหมณ์เออ ก็ใน
ที่นั่น มีข้าวตังและรำมาก, ส่วนท่านแล ย่อมรู้จัก
ข้าพเจ้าดีว่า ม้าเช่นใดนี้เป็นม้าสูงสุด ข้าพเจ้ารู้อยู่
อาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่กินรำของท่าน. "

ดังนี้แล.

เรื่องนางปุลณทาสี จบ.

๗. เรื่องอุตุอุบาสก [๑๘๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ชื่อ
อุตุละ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " โปราณมตฺ " เป็นต้น.

อุตุละโกธพระเรวตะเพราะท่านไม่พูดด้วย

ความพิสดารว่า อุตุละนั้นเป็นอุบาสกชาวกรุงสาวัตถี มีอุบาสก
เป็นบริวาร ๕๐๐ คน วันหนึ่ง พาพวกอุบาสกเหล่านั้นไปวิหาร เพื่อ
ต้องการฟังธรรม ใครจะฟังธรรมในสำนักพระเรวตะเถระ ให้อุตุละ
เถระเหล่านั้น.

ก็ท่านผู้มีอายุนี้ เป็นผู้ยินดีในการหลีกเร้น เทียวไปผู้เดียวเหมือน
ราชสีห์, ฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวอะไรกับอุบาสกนั้น เขาโกรธว่า " พระ-
เถระนี้ ไม่กล่าวอะไร " จึงลุกขึ้น ไปยังสำนักพระสารีบุตรเถระ ยืนอยู่
ณ ส่วนข้างหนึ่ง. เมื่อพระเถระกล่าวว่า " พวกท่านมาด้วยต้องการอะไร ? "
จึงกล่าวว่า " ท่านขอรับ ผมพาอุบาสกเหล่านี้เข้าไปหาพระเรวตะเถระ เพื่อ
ต้องการฟังธรรม, พระเถระไม่กล่าวอะไรแก่ผมนั่นเลย, ผมนั้นโกรธท่าน
จึงมาที่นี่, ขอท่านจงแสดงธรรมแก่ผมเถิด. "

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวว่า " ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงนั่งเถิด
อุบาสกทั้งหลาย " แล้วแสดงอภิธรรมกถาอย่างมากมาย.

อุตุละโกรธคนผู้พูดมาก

อุบาสกโกรธว่า " ชื่อว่าอภิธรรมกถา ละเอียดยิ่งนัก สุขุมยิ่งนัก,
พระเถระแสดงอภิธรรมอย่างเดียวนั้นมากมาย, พวกเราต้องการอะไรด้วย

พระอิทธิธรรมนี้" ดังนี้แล้ว ได้พาบริษัทยังสำนักพระอนนทเถระ; แม้เมื่อพระเถระกล่าวว่า "ทำไม? อุบาสก," จึงกล่าวว่า "ท่านขอรับ พวกผมเข้าไปหาพระเรวตเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม, ไม่ได้แม้แต่การ สนทนาและปราศรัยในสำนักของท่าน เลยโกธธ แล้วจึงมายังสำนักของ พระสารีบุตรเถระ, แม้พระเถระนั้น ก็แสดงอิทธิธรรมอย่างเดี่ยวละเอียด นัก มากมายแก่พวกผม, พวกผมโกธธแม้ต่อพระเถระนั้นว่า 'พวกเรา ต้องการอะไรด้วยอิทธิธรรมนี้' แล้วจึงมาที่นี่; ขอท่านจงแสดงธรรมเถา แก่พวกผมเถิด ขอรับ."

พระเถระ. ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงนั่งฟังเถิด.

พระเถระแสดงธรรมแก่พวกเขาแต่น้อย ๆ ทำให้เข้าใจง่าย.

อตุลโกธธคนผู้พูดน้อย

พวกเขาโกธธแม้ต่อพระเถระแล้ว ก็ไปยังสำนักพระศาสดา ถวาย บังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพวกเขาว่า "อุบาสกทั้งหลาย พวก ท่านมาทำไมกัน."

พวกอุบาสก. เพื่อต้องการฟังธรรม พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ก็พวกท่านฟังธรรมแล้วหรือ?

พวกอุบาสก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เบื้องต้น พวกข้าพระองค์ เข้าไปหาพระเรวตเถระ, ท่านไม่กล่าวอะไรกับพวกข้าพระองค์, พวก ข้าพระองค์โกธธท่านแล้ว จึงไปหาพระสารีบุตรเถระ, พระเถระนั้น แสดงอิทธิธรรมแก่พวกข้าพระองค์มากมาย, พวกข้าพระองค์กำหนด

อธิธรรมนั้นไม่ได้ จึงโกรธ แล้วเข้าไปหาพระอานนทเถระ พระเถระ
นั้น แสดงธรรมแก่พวกข้าพระองค์น้อยนัก, พวกข้าพระองค์โกรธเมื่อ
ท่าน แล้วมาในที่นี้.

การนินทาสรรเสริญเป็นของเก่า

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว จึงตรัสว่า " อตุลละ ข้อนั้น
เขาเคยประพฤติกันมาตั้งแต่โบราณทีเดียว, ชนทั้งหลายทีเดียว ทั้ง
คนหนึ่ง ทั้งคนพุดมาก ทั้งคนพุดน้อยทีเดียว, ด้วยว่าผู้อันเขาฟังติเตียน
อย่างเดียวกันนั้น หรือว่าผู้อันเขาฟังสรรเสริญอย่างเดียวกันไม่มีเลย; แม้
พระราชาทั้งหลาย คนบางพวกก็นินทา บางพวกก็สรรเสริญ, แผ่นดิน
ใหญ่ก็ดี, พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ดี, ชาติภูมิอากาศเป็นต้นก็ดี, คน
บางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญ, แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประทับ
นั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔ บางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญ;
ก็การนินทาและสรรเสริญของพวกอันธพาลไม่เป็นประมาณ; แต่ผู้ที่ถูก
บัณฑิตผู้มีปัญญาติเตียน จึงชื่อว่า เป็นอันติเตียน ผู้อันบัณฑิตสรรเสริญ
แล้ว ชื่อว่าเป็นอันสรรเสริญ " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้
ว่า :-

๗. โปราณเมต อตุล เนต อชุตนามิว
นินฺทนฺติ ตฺถุหิมาสินฺ นินฺทนฺติ พหุภาณิน
มิตฺถาณมปิ นินฺทนฺติ นตฺถิ โลเก อนินฺทิตो
น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ
เอกนฺติ นินฺทิตो โปโส เอกนฺตํ วา ปสฺส สฺสิต
ยญฺเจ วิญญู ปสฺส สนฺติ อนฺนุวิจฺจ สุเว สุเว

อจุทิตฺตํ เมธาวิ ปณฺณาสีลสมาหิ
เนกขัม ชมฺโพทสฺสเสว โก ตํ นิณฺทิตุมฺรหติ
เทวาปิ นํ ปสฺส สนฺนติ พุรฺหมุณาปิ ปสฺส สิตฺโต.

" อตุลละ การนินทาและสรรเสริญนั้น เป็นของ
เก่า, นั้นมิใช่เป็นเหมือนมีในวันนี้, คนทั้งหลาย
ย่อมนินทาผู้หนึ่งบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดมากบ้าง,
ย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณบ้าง.^๑ ผู้ไม่ถูกนินทาไม่มี
ในโลก คนผู้ถูกนินทาโดยส่วนเดียว หรือว่าอันเขา
สรรเสริญโดยส่วนเดียวไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และไม่
มีอยู่ในบัดนี้; หากว่าวิญญูชนใคร่ครวญแล้วทุก ๆ วัน
สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย มี
ปัญญา ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล, ใครเล่าย่อมควร
เพื่อติเตียนผู้นั้นผู้เป็นดังแท่งทองชมพู^๒, แม้เทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย ก็สรรเสริญเขา ถึงพรหมก็สรร-
เสริญแล้ว. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โปราณเมตฺตํ คือการนินทาและสรรเสริญ
นั่นเอง เป็นของเก่า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอุบาลีนั้นว่า " อตุลละ. "

บาทพระคาถาว่า เนตฺตํ อชฺชตนามิว ความว่า การนินทาหรือ
สรรเสริญนี้ เป็นเหมือนมีในวันนี้ คือเกิดขึ้นเมื่อตะกั่ว หามิได้. อธิบายว่า

๑. ตามพยัญชนะว่า ผู้พูดพอนับได้. ๒. ทองพิเศษชนิดหนึ่งซึ่งได้มาจากแม่น้ำชมพู.

จริงอยู่ คนทั้งหลายย่อมจินตนาคนึงว่า "ทำไม? คนนี้จึงนั่งนิ่ง เหมือนคนใบ้ เหมือนคนหนวก เหมือนไม่รู้อะไร ๆ เสียเลย" ดังนี้บ้าง, ย่อมจินตนาคนพุดมากกว่า "ทำไม? คนนี้จึงประพุดเสียงกุกะกุกะ เหมือน กับใบตาลถูกลมพัด, คำพุดของผู้นี้ไม่มีที่สิ้นสุด" ดังนี้บ้าง, ย่อม จินตนาผู้พุดพอประมาณว่า "ทำไม? คนนี้จึงสำคัญคำพุดของตนเหมือน ทองคำและเงิน พุดคำสองคำแล้วนิ่งเสีย" ดังนี้บ้าง; คนชื่อว่าไม่ถูก จินตนา ย่อมไม่มีในโลกนี้ แม้โดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนั้น.

บทว่า น จาหุ เป็นต้น ได้แก่ ไม่ได้มีแล้วแม้ในอดีต. ทั้งจัก ไม่มีในอนาคต.

สองบทว่า ยญเจ วิญญ ความว่า การจินตนาหรือสรรเสริญของ พวกชนพาล ไม่เป็นประมาณ แต่บัณฑิตทั้งหลาย ใคร่ครวญแล้ว คือ ทราบเหตุแห่งจินตนาหรือเหตุแห่งสรรเสริญแล้วทุก ๆ วัน ย่อมสรรเสริญ บุคคลใด ผู้ชื่อว่า มีความประพุดไม่ขาดสาย เพราะความเป็นผู้ประกอบ ด้วยสิกขาอันไม่ขาดสาย หรือด้วยความเป็นไปแห่งชีวิตไม่ขาดสาย ผู้ชื่อว่า มีปัญญา เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่า ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเป็น โลกิยะและโลกุตระ และด้วยปาริสุทธิศีล ๔, ใครเล่า ย่อมควรเพื่ จินตนาบุคคลนั้น ผู้เป็นดุจดั่งแท่งทองชมพูท อันเว้นจากโทษแห่งทองคำ อันควรเพื่อจะบูและขัด.

บทว่า เทวาปิ เป็นต้น ได้แก่ เทพดาที่ดี มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตที่ดี ย่อมลุกขึ้นชมเชย สรรเสริญ ซึ่งภิกษุนั้น.

บทว่า **พुरुหมนาปี** ความว่า ไม่ใช่เทพดาและมนุษย์อย่างเดียว
(ย่อมสรรเสริญ). ถึงมหาพรหมในหมื่นจักรวาล ก็สรรเสริญบุคคลนั้น
เหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ ดำรงอยู่แล้วในโสดา-
ปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอตุลอุบาสก จบ.

๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ [๑๘๑]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " กายปุปโกปี " เป็นต้น.

มูลบัญญัติการสวมเชิงเท้า

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดาทรงสดับเสียง " ขุณะขุณะ ก้อก ๆ "
แห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ถือไม้เท้าทั้งสองมือ สวมเชิงเท้าไม้ จงกรมอยู่บน
หลังแผ่นหิน ตรัสถามว่า " อานนท์ นั้นชื่อ เสียงอะไรกัน ? " ทรงสดับว่า
" เป็นเสียงขุณะขุณะแห่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ผู้สวมเชิงเท้าไม้จงกรมอยู่ "
จึงทรงบัญญัติสิกขาบท แล้วตรัสว่า " ธรรมดาภิกษุ ควรรักษาทวาร
มีกายทวาร เป็นต้น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงได้ทรง
ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๘. กายปุปโกปี รุกเขยฺย	กายน ตัม วุโต สียา
กายทุจฺจริตํ หิตฺวา	กายน สุจฺจริตํ จเร
วจีปโกปี รุกเขยฺย	วาจาย ตัม วุโต สียา
วจีทุจฺจริตํ หิตฺวา	วาจาย สุจฺจริตํ จเร
มโนปโกปี รุกเขยฺย	มนสา ตัม วุโต สียา
มโนทุจฺจริตํ หิตฺวา	มนสา สุจฺจริตํ จเร
กายน ตัม วุตา ชีรา	อโธ วาจาย ตัม วุตา
มนสา ตัม วุตา ชีรา	เต เว สุปริตัม วุตา.

" พึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงเป็นผู้สำรวจ
ทางกาย, พึงละกายทุจฺจริตแล้ว ประพฤติสุจฺจริตทาง
กาย; พึงรักษาความกำเริบทางวาจา, พึงเป็นผู้สำรวจ

ทางวาจา ฟังละวจีทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทาง
วาจา; ฟังละความกำเริบทางใจ, ฟังเป็นผู้สำรวจ
ทางใจ, ฟังละมโนทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางใจ,
ธีรชนทั้งหลายสำรวจทางกาย, อนึ่งสำรวจทางวาจา,
สำรวจทางใจ, ธีรชนเหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวจ
รอบคอบดีแล้ว. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กายปุปโกปี ได้แก่ ฟังรักษากาย-
ทุจริตสามอย่าง.

สองบทว่า กาเยน ลั วูโต ความว่า ฟังห้ามการเข้าไปแห่งทุจริต
ในกายทวาร สำรวมไว้แล้ว คือมีทวารปิดแล้ว; ก็เพราะบุคคลละกาย
ทุจริตอยู่ประพฤติกายสุจริต ชื่อว่า ย่อมกระทำความนั้น แม้ทั้งสองอย่าง;
ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสว่า " กายทุจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเร. "
แม้ในคาถาเป็นลำดับไป ถิ่นยนี้เหมือนกัน.

บาทพระคาถาว่า กาเยน ลั วูตาธีรา ความว่า บัณฑิตเหล่าใด
เมื่อไม่ทำกายทุจริตมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า สำรวมแล้วทางกาย, เมื่อ
ไม่ทำวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น ชื่อว่า สำรวมแล้วทางวาจา, เมื่อไม่ให้
มโนทุจริตมีอกิฆณาเป็นต้นตั้งขึ้น ชื่อว่า สำรวมแล้วทางใจ; บัณฑิต
เหล่านั้น ชื่อว่า สำรวมรอบคอบดีแล้ว คือ รักษาดีแล้ว คู้มครองดีแล้ว
มีทวารอันปิดดีแล้ว ในโลกนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๓ - หน้าที่ 470

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

โกธวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๗ จบ.